Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

West-Kazakhstan innovative-technological University

БҚИТУ Хабаршысы

Вестник ЗКИТУ

Bulletin of WKITU

№ 3

2018 г.

Орал / Уральск/ Uralsk

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ИННОВАЦИЯЛЫҚ-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Ғылыми журнал

♦

ВЕСТНИК ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОГО ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Научный журнал

♦

BULLETIN OF WEST KAZAKHSTAN INNOVATIVE TECHNOLOGICAL UNIVERSITY

Scientific journal

Выпуск 3

2018 ж. Шілде- Қыркүйек Июль - Сентябрь 2018 July - September 2018	Журнал 2018 жылдан шыға бастаған Журнал издается с 2018г. The journal was founded in 2018	Жылына 4 рет шығады Выходит 4 раза в год Published 4 times a year

Қазақстан Республикасының ақпарат және коммуникация министрлігі 07.12.2017 ж. №16782-Ж куәлік

Мекеме: Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялықуниверситеті

Журнал 2018 жылдың сәуір айынан бастап тоқсанға бір рет шығады

Бас редакторы:

Габдуалиева Р.С. – экономика ғылымдарының докторы,профессор

Редакция алқасы:

Бурахта В.А. – химия ғылымдарының докторы, профессор

Сабыр М.Б. – филология ғылымдарының докторы, профессор

Суханова И.Ф. – экономика ғылымдарының докторы,

профессор, Вавилов Н.И. атындағы СМАУ

Ерназаров Ж.Т. – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

Қадырғалиев Н.М. – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор

Жумаев Ж.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор

Джумакаева Б.С. – химия ғылымдарының кандидаты, профессор

Капанов Х.Х. – философия ғылымдарының кандидаты, профессор

Доукариева У.К. – филология ғылымдарының кандидаты, профессор

Хайрушин Ж.К. – философия ғылымдарының кандидаты, профессор

Мансурова М.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

Уракчинцева Г.В. – биология ғылымдарының кандидаты, доцент

Байтлесова Л.И. – химия ғылымдарының кандидаты, доцент

Ихсанов К.А. – техника ғылымдарының кандидаты, доцент

Осипов Н.И. – тарих ғылымдарының кандидаты, ғылыми қызметкер

Султангужиева А.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты

Уразова Б.А. - экономика ғылымдарының магистрі

Машанова С.А. – экономика магистрі

Тулеуова А.М. – қазақ тілі мен әдебиеті магистрі

Курманова Ж.Б. – мәдениеттану магистрі

ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

УДК 332.33

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Бегайдарова К.Д., Ихсанова С.А., Макар З.Т.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск.

***Аннотация**: В данной статье рассматривается структура земельных ресурсов Западно-Казахстанской области и их распределение по различным формам хозяйствования.*

***Ключевые слова**: Ключевые слова: земельные ресурсы, сельскохозяйственные угодья, структура, землепользователи, земельная реформа.*

Важнейшей предпосылкой и естественной основой создания материальных благ являются земельные ресурсы. Земельные ресурсы характеризуются величиной территории и ее качеством: рельефом, почвенным покровом и комплексом других природных условий.

Рациональное использование земельных ресурсов имеет большое значение в экономике сельского хозяйства и страны в целом. В сферах производственной деятельности человека роль земли неодинакова. В промышленности она функционирует как фундамент или пространственный операционный базис для размещения производства. В сельском хозяйстве получение продукции связано именно с качественным состоянием земли, с характером и условиями ее использования. Она является важной производственной силой, без которой немыслим процесс сельскохозяйственного производства.

Многовековая практика свидетельствует о том, что главными источниками жизнеспособности и процветания любого государства являются принадлежащие ему земельные ресурсы и проживающее на них население [1].

Земельные ресурсы в сельском хозяйстве, которые считаются одной из ведущей отраслью экономики нашей страны, являются основным средством производства. От того, как они используются, зависят как экспортный потенциал страны по производству сельскохозяйственной продукции, так и продовольственная безопасность страны.

Территория Западно-Казахстанской области составляет 15133,9 тыс. га., что составляет 5,6 % площади Республики Казахстан. Западно-Казахстанская область занимает северо-западную часть Республики [2].

Для климата Западно-Казахстанской области, расположенного в центре Евразии, характерны резкая континентальность и засушливость, материковый режим температуры и ветра и недостаточное количество атмосферных осадков при высокой испаряемости. Среднегодовая температура воздуха положительная. Январь для всей территории является самым холодным месяцем, июль – самым жарким.

Гидрографическая сеть области относится к бассейну Каспийского моря и образует постоянные и временные водотоки. Поверхностные воды Западно-Казахстанской области представлены реками, озерами и водохранилищами.

Почвенный покров области представлен южными черноземными, темно-каштановыми, средне-каштановыми, светло-каштановыми и бурыми почвами, находящимися в пределах трех зон.

Степная зона в области представлена тремя подзонами: засушливой теплой степи с преобладанием в почвенном покрове черноземов южных, умеренно сухой степи с преимущественным развитием темнокаштановых почв и подзоной сухой степи, зональными почвами которой служат среднекаштановые почвы. Степная зона составляет 2156,2 га.

Пустынно-степная зона расположена в северной части Прикаспийской низменности, а также занимает часть Предсыртового уступа на востоке области. Всего земель в пустынно-степной зоне составляет 9535,1 га, из них 8488,2 га занимают сельскохозяйственные угодья, в

том числе пашня – 245 га. Средний балл бонитета пашни – 37б.

Пустынная зона занимает южную часть области и располагается также в пределах Прикаспийской низменности. Всего земель 3442,5га. Сельскохозяйственные угодья занимают на этой территории 2734,8га. Пашня составляет 15,9га.

Луговые почвы приурочены в основном к северной части Прикаспийской низменности. Солонцы наиболее распространены в пустынно-степной зоне. К северу и югу от этой зоны количество солонцев уменьшается.

Земельный фонд области составляет 15133,9 тыс. га. Большая часть земельного фонда 12785,2 тыс.га. (93,5%) представлена сельскохозяйственными угодьями, из которых преобладающими являются естественные пастбища.

Площадь пашни составляет 787,9 тыс. га. Практически во всех районах области тенденция сокращения пашни прекратилась и намечается ее прирост в связи с освоением пахотнопригодных залежей. Многолетние насаждения занимают 2,7 тыс. га. [3].

В составе земель сельскохозяйственного назначения числится 282,7 тыс. га сенокосов или 25,4%. Остальная их площадь находится в землях запаса 728,8 тыс. га или 75,8 %.

Пастбища в области являются доминирующим видом угодий, они занимают 10186,9 тыс. га или 79,2 % сельскохозяйственных угодий. Из общей площади пастбищ, обводненные составляет 75733 тыс. га или 74,3 %.

В настоящее время в систему административно-территориального устройства области входят 12 административных районов, 156 аульных (сельских) округов, 3 поселковых округов, один город (г. Уральск) областного значения и один город (г. Аксай) районного значения, 477 сельских населенных пунктов [4].

Таблица 1. Площадь земель, количество административных районов и населенных пунктов по районам

№ п/п	Наименование района	Площадь земель, тыс. га	Количество				
			аульных (сельских) округов	городов обл. знач.	городов районного знач.	поселков	сельских населённых пунктов
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Акжаикский	2524.9	18	-	-	-	56
2	Бокейординский	1921,5	7	-	-	-	26
3	Бурлинский	556.6	15	-	1	-	32
4	Жангалинский	2076.1	9	-	-	-	27
5	Жанибекский	821.3	9	-	-	-	20
6	Зеленовский	742.1	24	-	-	-	76
7	Казталовский	1860.6	16	-	-	-	59
8	Каратобинский	997.5	9	-	-	-	24
9	Сырымский	1188.8	12	-	-	-	39
10	Таскалинский	806.8	9	-	-	-	30
11	Теректинский	843.5	18	-	-	-	49
12	Чингирлауский	723.0	9	-	-	-	32
13	г. Уральск	71.2	4	1	-	3	6
	Итого:	15133,9	159	1	1	3	477

По размерам территории районы области имеют большие отличия. Наибольшую территорию занимает Акжаикский район – 2524,9 тыс.га, наименьшую – Чингирлауский - 723,0 тыс. га и Бурлинский – 556,6 тыс. га.

Общий земельный фонд области составляет 15133,9 тыс.га, из них земли сельскохозяйственного назначения 4945,5 тыс.га, земли населенных пунктов 1662,9 тыс.га, земли промышленности, транспорта, связи и иного не сельскохозяйственного назначения 33,1

тыс.га, земли особо охраняемых природных территорий 0,2 тыс.га, земли лесного фонда 206,1 тыс.га, земли водного фонда 74,1 тыс.га (Рисунок 1). За последние десятилетия во всех районах области значительные площади земель выведены из сельскохозяйственного оборота и переведены в земли запаса, которые занимают в настоящее время в структуре земельного фонда области 54%, земли сельскохозяйственного значения – 33%.

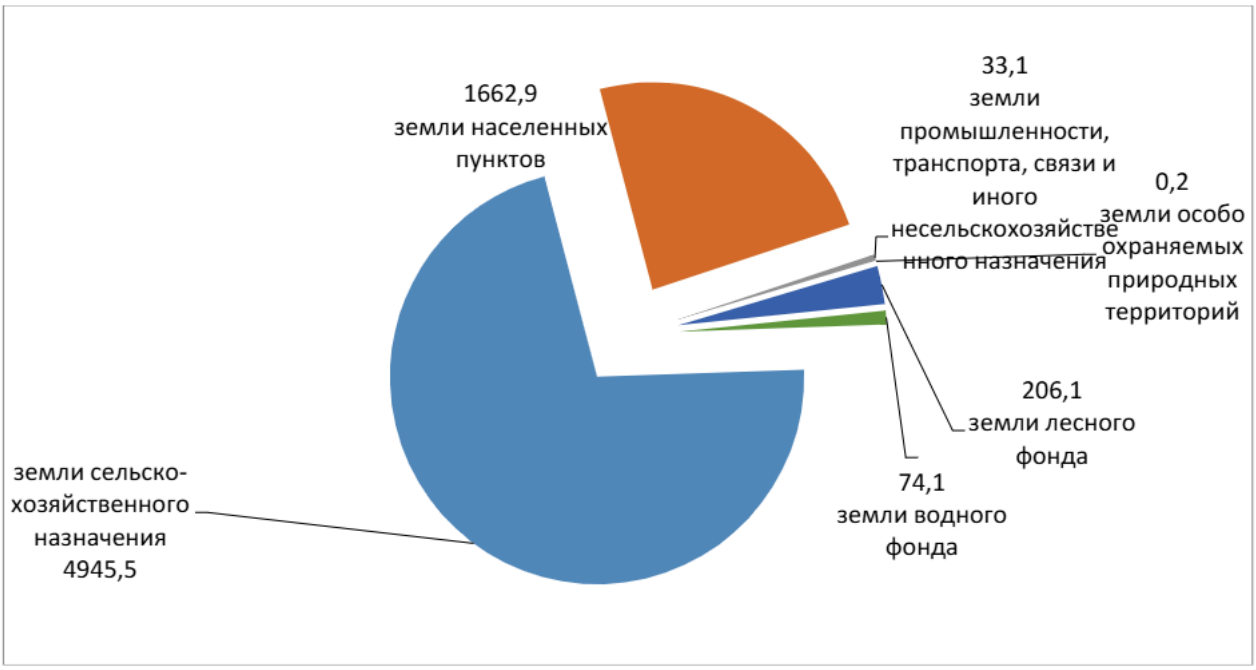

Рисунок 1. Земельный фонд Западно-Казахстанской области

Таблица 2 - Распределение сельскохозяйственных угодий по районам Западно-Казахстанской области

№ п/п	Наименование района	Общая площадь, тыс.га	в том числе					
			Пашни	мног. насажд.	залежи	сенокосов	пастбищ	огород. и служ. надел.
1	Акжаикский	2367,7	7,7	0,1	0,4	270,7	2087,3	0,7
2	Бокейординский	890,4	1,6	-	0,9	11,2	876,7	-
3	Бурлинский	516,5	77,7	0,2	180,7	21,9	235,8	0,2
4	Жангалинский	1461,7	0,2	-	5,2	94,0	1352,2	0,1
5	Жанибекский	797,0	8,9	-	25,6	29,2	733,2	0,1
6	Зеленовский	675,3	266,6	0,6	113,4	34,3	257,6	2,9
7	Казталовский	1777,3	0,4	-	103,2	200,9	1472,4	0,3
8	Каратюбинский	964,0	4,3	-	40,4	92,7	826,5	-
9	Сырымский	1122,7	73,9	-	111,3	42,8	894,6	-
10	Таскалинский	787,7	56,9	-	77,8	126,2	526,6	0,2

11	Теректинский	752,8	120,6	0,5	128,9	44,7	457,5	0,7
12	Чингирлауский	687,5	48,8	0,1	144,3	38,6	455,7	0,1
13	г. Уральск	73,1	26,4	1,2	9,0	4,4	14,2	0,2
	Итого:	15133,9	787,9	2,7	859,0	1011,5	10186,9	7,6

С середины 90-х годов отчетливо наметился новый этап землепользования, вызванный глобальными общественно-политическими и экологическими изменениями. Структура земельных угодий этого периода прямое следствие освоения целины в регионе. Она противоречит основным принципам рационального степного природопользования. Нормативы и параметры пашни завышены. Площадь пашни составила 24% за счет распашки целинных земель. Были почти утрачены настоящие степи, где находились основные пахотнопригодные земли. Сенокосы сократились наполовину, очевидно в связи с распашкой лиманов.

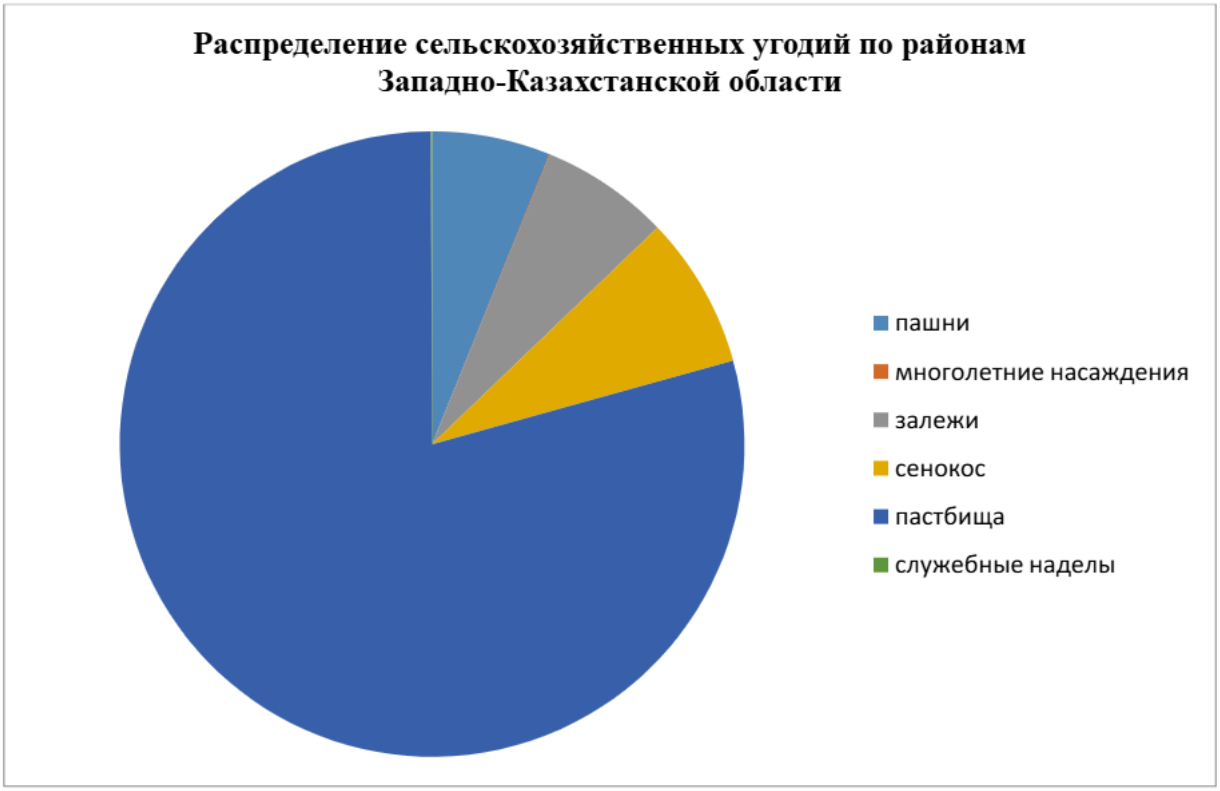

Рисунок 1. Распределение сельскохозяйственных угодий по районам Западно-Казахстанской области

На сегодняшний день, в условиях рынка возникают проблемы по использованию земельных ресурсов. Они присущи практически каждой категории земель, например, на землях сельскохозяйственного назначения - фактически во всех районах области отмечается устойчивая тенденция ухудшения качества земель – снижение содержания в почвах гумуса, питательных веществ, видового состава растительности и ее продуктивности, что снизило потенциал кормовой базы. Сельскохозяйственные угодья подвержены деградации, загрязнению и теряют способность к воспроизводству плодородия [5].

В связи с изменением размеров земельных угодий, их трансформацией происходят существенные изменения в структуре земельного фонда: доля одних видов угодий увеличивается, других уменьшается. Если рассматривать сельскохозяйственное угодья с точки зрения интенсивности их использования, то наиболее интенсивно используется и дают лучшую отдачу пахотные земли, затем улучшенные сенокосы и пастбища, а потом

естественные луга и пастбища. Поэтому для оценки степени интенсивности использования земель в хозяйстве необходимо рассмотреть показатели удельного веса каждого вида угодий в общей площади земель сельскохозяйственного назначения в динамике.

В результате проведения земельной реформы в аграрном секторе области созданы различные формы хозяйствования. По данным земельного баланса в области числится 4327 крестьянских и фермерских хозяйств, 168 негосударственных и 64 государственных сельскохозяйственных организаций.

Качество земли как средства производства определяется не только почвами, но и другими природными факторами (рельеф, климат, подстилающие породы и др.), а также зависит от хозяйственной деятельности человека. Поэтому при учете качества земель дается производственно-генетическая классификация земель об изменяемости самих земель, их развитии во времени и в пространстве.

Для повышения эффективности сельскохозяйственного землепользования целесообразно:

- Возобновить работы по проведению почвенного, геоботанического, мелиоративного, агрохимического и иных обследований и качественной оценки земли.
- Осуществить классификацию сельхозугодий по их пригодности для использования в сельском хозяйстве.
- Воссоздать систему постоянного мониторинга качественного состояния земель.
- Разработать и реализовать мероприятия по восстановлению мелиоративных земель.

Список литературы:

1. Гендельман, А.М. Научные основы землеустройства и кадастра А.М.Гендельман, М.К.Крыкбаев. А. 2004.
2. Республика Казахстан. Законы. Земельный кодекс Республики Казахстан. [Офиц. текст]: 2003 год 20 июня: -А.: Юрист, 2012.
3. Статистический сборник. Управление статистики ЗКО, г. Уральск, 2017. -160 с.
4. Качественная характеристика земельных угодий Республики Казахстан (из аналитического отчета о состоянии и использовании земель Республики Казахстан за 2004 год). // Земельные ресурсы Казахстана, №3 (30), 2005
5. Мониторинг земель в Республике Казахстан (состояние и перспективы развития). / Под редакцией Б.С.Оспанова, З.Д.Дюсенбекова. -Астана:ГосНПЦзем, 2001.-104 с.

УДК 332.33

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕР РЕСУРСТАРЫНЫҢ ПАЙДАЛАНЫЛУЫ

Бегайдарова К.Д., Ихсанова С.А., Макар З.Т.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Аталған мақалада Батыс Қазақстан облысы жер ресурстарының құрамы және пайдаланылуы қарастырылған.*

Кілт сөздер: *жер ресурстары, ауылшаруашылық алқаптар, құрамы, жер пайдаланушылар, жер реформасы*

УДК: 351.853.1(574.1)

ПАМЯТНИКИ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Зотова О.А., Наумова Д.В.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет г. Уральск

Аннотация: *В данной статье описываются уникальные памятники природы Западно-Казахстанской области. А также раскрываются экологические проблемы современной природы.*

Ключевые слова: *Памятники природы, рельеф, проблема, история.*

Для начала, все-таки хочется внести ясность, что же такое на самом деле памятники природы?

Па́мятники приро́ды — уникальные, невосполнимые, ценные в экологическом, научном, культурном и эстетическом отношениях природные комплексы, а также объекты естественного и искусственного происхождения.

ЗКО богата на различные памятники природы. Из значительного списка, я решила остановиться только на некоторых из них. На мой взгляд, именно эти, многим не известные места, отражают всё разнообразие природы нашей области.

Первое и немаловажное это то, что на территории нашей области для сохранения и сбалансированного использования биоразнообразия созданы и функционируют 12 объектов природно-заповедного фонда государственного и областного значения на площади 450 тыс. га.

«Кирсановский», «Бударинский» и «Жалтыркульский» государственные зоологические заказники отнесены к особо охраняемым природным территориям республиканского значения.

«Бударинский» заказник расположен в пределах Акжаикского и Зеленовского районов от с. Скворкино на севере до с. Барановка на юге. «Жалтыркульский» заказник располагается на территории Джангалинского района. Оба заказника были созданы с целью сохранения и приумножения (лося, кабана, косули) и других животных, а также птиц: лебедя, колпицы, цапли, журавля.

«Кирсановский» заказник имеет цель акклиматизировать бобра, восстановить численность лося, косуль и других животных. Площадь 61 тысяча гектаров от реки Урал на севере до пос. Озерное и Кабыл-Тобе на юге. В настоящее время заказники являются убежищами для многих животных.

Сауркин яр - место, где от красоты голова идет кругом. Перед глазами открывается величественная панорама Урала. Расположен в окрестностях пос. Кабыл-Тюбе Теректинского района. Сауркин яр - самая высокая точка ЗКО. Его высота около 40 метров. Если проехать пару километров вдоль берега, то можно попасть еще на один, не такой высокий, но более крутой яр под названием "Белый лоб". Высота которого 28 метров. Именно там расположен заказник «Дубрава». В заказнике произрастает реликтовый вид растения - папоротник. Имеется также большое разнообразие деревьев, которые схожи по составу с лесами России.

Степное озеро Шалкар - является самым большим солоноватым в области. Расположено в 125 км юго-восточнее города Уральска. Его площадь составляет 200 км². Средняя глубина 5 метров, максимальная – 13 метров. Озеро Шалкар считается жемчужиной края. Недалеко от Шалкара имеется озеро Альжан с лечебными грязями. Шалкар имеет сток в р. Урал через речку Солянку, которая несет воду в озеро не каждый год.

Гора Большая Ичка имеет солянокупольное происхождение. Занимает 175 гектаров по склонам одноименной горы Общего Сырта в верховьях р. Деркул на территории Таскалинского района. На восточном склоне горы сохранилась осиновая роща, где в

небольшой лощине бьет родник, впадающий в маленький искусственный пруд. Многие ученые утверждают, что нарушающим целостность природных комплексов, является антропогенный фактор. На горе Большая Ичка велась добыча песчаника и бутового камня для строительных целей. Также из-за наличия водопоя, там выпасалось большое количество скота, разрушая травянистый и почвенный покров. По вине человека осиновая роща многократно выгорала. С установлением статуса памятника природы областного значения, разрушительные процессы данной территории несколько приостановились.

Ханская роща - это лесной массив. Название рощи говорит само за себя. Ранее там проходила церемония возведения султана Бокея в ханское достоинство. И подобным образом в этой же роще на ханский престол был возведен последний хан казахской степи Жангир. Роща находится под государственной охраной местного значения, как памятник истории.

Пустыня Нарын-кум.Пустыня находится в Жангалинском районе, близ поселока Новая Казанка (Жана Казан). Рельеф представляет слабо волнистую песчаную равнину с мелко и средне бугристыми песками чередующихся с небольшими понижениями и впадинами. Высота нарынов достигает до 10 метров. А в длину они простираются до 50 км. Среди песков располагаются озера. По словам археологов, в Нарын-куме без особого труда можно найти, осколки древней посуды, наконечники стрел или останки древнего человека.

Пустыня Ак-кумы. Находится близ поселка Егиндыкуль Каратюбинского района. Этот песчаный массив имеет каплеобразную форму. В среднем длина пустыни достигает 10 километров, а ширина — 8. Среди песков растут березы высотой 1,5 метра и реликтовый можжевельник. В местной легенде говорится о блуждающем озере среди песков Жумбакол, но озеро найти еще никому не удалось. В Ак-кумах растет более 243 видов растений, 56 из них занесены в Красную книгу.

Сосновый бор у аула Хан орда. Посадки сосны обыкновенной и крымской, образовали древесные насаждения, сходные с естественными сосновыми борами. Здесь растут вековые деревья с густой сомкнутой кроной и подстилкой в несколько сантиметров. Травостой почти отсутствует, отмечен самосев сосны. Сосновый бор расположен на окраине аула Хан орда. Площадь около 20 га. Тип памятника - лесокультурный. Входит в состав Урдинского геоботанического заказника в Бокейординском районе.

В поселке Коныр Чингирлауского района находится родниковое озеро Саркырама. Это озеро также называют «черепашье». Вода в озере ледяная и кристально чистая. Неподалеку от него располагается Водопад с одноименным названием Саркырама – он считается самым маленьким водопадом в мире. Высота каскада всего 4 метра

Пещера Коныскерея. Близ поселка Егиндыкуль Каратюбинского района расположена единственная на всю область пещера, именуемая в народе пещерой Коныскерея. Расположена она среди высоких холмов, поэтому вход в пещеру найти тяжело. Ранее пещера была внушительных размеров, при этом она имела соединение с другой пещерой, но каждый год ее заливает талыми водами и площадь пещеры уменьшается. Известняковая пещера на протяжении года служила укрытием для народного героя Коныскерея Кожахметова.

По данной теме среди студентов 1-3 курса было проведено анкетирование. В нем приняли участье 92 студента инженерно-технологического факультета. По результатам тестирования можно сделать следующие выводы:

1) 88% студентов знают, что в РК есть оопт.
2) 43 % студентов не знаю, что в ЗКО расположены заказники.
3) 55% знают, что река Урал и озеро Шалкар относится к заповедной зоне. Но, даже зная эту информацию, все равно продолжают отдыхать на берегах, тем самым загрязняя природу этих мест.
4) На вопрос о Ханской роще большинство наших студентов, а именно 75%, ответили отрицательно.
5) 45 % участников тестирования знают, что в Приуралье есть горы. Но лишь 18% когда - либо посещали гору Большая Ичка.

6) Многие студенты не знают, что наша природа очень разнообразна и в своем составе имеет пустыни, пещеру и даже водопад. Поэтому 47 % студентов на эти вопросы ответили, нет.
7) Но почти единогласно, все считают, что сохранившиеся памятники природы требуют усиленной охраны и защиты. Только лишь 19 % считаю иначе.

Памятники природы, которые располагаются в нашей области, требуют усиленной охраны и защиты от хозяйственной деятельности человека.

Такие объекты, как правило, охраняются государством. Причем правовой режим памятников природы в каждой из стран свой, индивидуальный. Большой проблемой в нашей стране является тот факт, что многие природные объекты не внесены в соответствующие списки и не имеют охранного статуса. Я считаю, что в зависимости от уникальности и ценности конкретных объектов, их следуют распределить по разным уровням охраны.

Существует несколько возможных вариантов использования памятников природы. Среди них:

- научно-исследовательское (изучение и мониторинг состояния геосистем, а также их отдельных компонентов);
- рекреационно-туристическое (прокладка прогулочных дорожек, троп, организация экскурсий);
- охранное (защита редких или исчезающих видов, сохранение природных экосистем и ландшафтов).

Особо охраняемые природные территории требуют усиленного внимания и охраны со стороны государства. Следует изменить статус некоторых ООПТ. Распространять среди общественности информацию через СМИ об уникальных памятниках природы и истории, с целью развития патриотизма среди молодежи. Ввести как факультатив в школах или вузах дисциплину "Краеведение", чтобы научить молодежь любить, знать и уважать историю, природу и уникальные объекты своего края.

Список литературы:

1. Газета «Уральская неделя», статьи журналиста Оксаны Наумовой
2. Ахмеденов К. М., Дудин Д. М. Памятник природы «гора Большая Ичка» как уникальный объект солянокупольных ландшафтов Западного Казахстана // Молодой ученый. — 2016. — №6. — С. 314-318.

УДК: 351.853.1(574.1)

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ МӘДЕНИ МҰРА ЕСКЕРТКІШТЕРІ

Зотова О.А., Наумова Д.В.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: Бұл *мақалада Батыс Қазақстан облысы табиғатының бірегей ескерткіштері сипатталады. Сонымен қатар табиғаттың қазіргі экологиялық мәселелер іашылады.*

Кілт сөздер: *Табиғи ескерткіштер, бет-бедер, мәселе, тарих.*

ӘОЖ 619:616.993

МАЛ БРУЦЕЛЛЕЗІН ІНДЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ, АЛДЫН-АЛУ ЖӘНЕ ОНЫМЕН КҮРЕС ЖҮРГІЗУ ШАРАЛАРЫ

Кенжеғалиева М.Б., Жексенбай А.Ж.
Батыс Қазақстан инновациялық- технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Бруцеллездің таралу деңгейі 1% асатын шаруашылықтарда бұрыннан белгілі шаралардан басқа балаудың аллергиялық-серологиялық әдістері және бруцеллез жұқтырған мал ағзасын санациялау үшін біз ойластырған дәрмек пен өлі вакцинаны нұсқауларына сәйкес қолдану бруцеллез індетінің алдын-алуға және одан таза емес шаруашылықтарды індеттен тез арада сауықтыруға мүмкіндік береді.*

Кілт сөздер: *бруцеллез, вакцина, індет, бактериологиялық зерттеу, аллергендік дәрмектер.*

Республика аумағында таралған бруцеллез індеті әр жылы, әртүрлі дәрежеде, біркелкі күйде емес және бруцеллезге қарсы шаралардың орындалуына да байланысты болып келеді.

Бруцеллез індетінің таралуына әсер ету және жүргізілетін шаралар нәтижесіне қол жеткізу үшін, ең негізгі көзі болып шаруашылықтың технологиясы мен мәдениетіне, тұратын орнының ұзақтығына (табиғат жағдайына байланысты), ветеринариялық-санитарлық шаралардың жоғарғы дәрежеде орындалуына, сондай-ақ мамандармен материалды-техникалық заттар мен мал тұратын орын, техникалық және ветеринарлық жабдықтармен қамтылуына аса көңіл бөлу керек.

Табындарда (шаруашылықтарда) пайда болған бруцеллез энзоотиялық және эпизоотиялық таралуға бейім. Клиникалық жағынан қарағанда, бруцеллез біресе анық көрінетін буаз малдардың іш тастауына жалғасатын ауру ретінде өтеді, біресе жасырын түрінде өтіп, ұзақ жылдарға созылады.

Бруцеллез эпизоотологиясын терең зерттеу бұл аурумен күресте ауруды дер кезінде балаудың үлкен маңызы бар екендігін көрсетті [1,2].

Бірақ бұл аурудың жануарларда әр түрлі өтетіндігіне байланысты ауруды балау көбіне қиынға соғады. Осыған байланысты, ғылымда балаудың бұрынғы тәсілдері жетілдіріліп, жаңа тәсілдері шығарылуда. Қазіргі кезеңде қанды серологиялық зерттеу (агглютинация реакциясы, комплемент байланыстыру реакциясы), түсікті, сүтті және ауру малдардың түрлі секреттері мен экскреттерін бактериологиялық зерттеу, аллергендік дәрмектер көмегімен зерттеу сияқты тәсілдер көмегімен балау жасалынып, тәжірибеде қолданылады [3,4].

Қазіргі кезде бруцеллезге жасанды түрде иммунитет туғызу мүмкіндігі зерттелініп, тәжірибеде қолданылады. Бұл ғылымның керемет жетістігі бруцеллез сияқты күрделі және қиын аурумен күрестегі жағдайды біршама жақсартады. Қазірде сәтсіз шаруашылықтарды сауықтыруды жеңілдететін, және бруцеллездің эпизоотиялық ошақтарында қызмет істейтін адамдардың залалдануының алдын-алуға мүмкіндік беретін, бруцеллездің алдын-алуға қолданылатын бірқатар түрлі вакциналар ұсынылған [5].

Бруцеллездің эпизоотологиясы мен эпидемиологиясын көп жылдар бойы зерттеу тәжірибесі көрсеткендей, бұл ауруды жою көптеген қиындықтар тудырады, біршама қаражат шығаруды және көптеген күш жұмсауды қажет етеді.

Табындардағы бруцеллезді жою үшін арнайы ветеринарлық және ұйымдастырушы – шаруашылық шараларының толық жүйесін қарастыратын ерекше шығарылған жоспар қажет.

Бруцеллезді балау және онымен күрес шараларын ұйымдастыру үшін қажет мәліметтер, індеттанулық талдау нәтижелерге сүйене отырып алынды.

Жануарлар бруцеллезін індеттанулық зерттеу және талдау мақсаты, белгілі бір аймақтағы (бөлім, шаруашылық, аудан, облыс, республика) індеттілік үрдістің белгілі бір

уақыт аралығындағы (жарты жыл, бір жыл) динамикасын, даму дәрежесін анықтау, сонымен қатар оның сипатын зерттеу болып табылады.

Осы қойылған мақсаттардың толығымен шешілуі індетке қарсы, күрес шаралардың ең басты және маңыздысын анықтауға, сөйтіп дұрыс жоспарлауды, ұйымдастыруды және індеттенуді төмендетуге, мал бруцеллезінен белгілі бір аймақтарды сауықтыруға мүмкіндік береді.

Індеттанулық талдау және болжаулар негізінде шаруашылықта, ауданда, облыста, республикада нақты жерге лайықтандырылған, ғылыми-негізделген іс-қимылдарды жоспарлауға мүмкіндік туады.

Індеттанулық талдау барысында салыстырмалы-тарихи және салыстырмалы-географиялық сипаттамалары арқылы жинақталған мәліметтер, індеттанулық зерттеулер, індеттанулық тәжірибелер негізінде алынған мәліметтерді белгілі - бір жүйеге келтіріп, оларды математикалық әдістер арқылы өңдеуден өткізеді.

Жануарлардың өлуіне, ауруына және аурудың таралуына себепші болатын факторлар талдаудан өтеді. Бұл талдауларда әр бір факторды сандық және сапалық жағынан қарастыру керек. Сапалық сипаттамасы бар факторлардың ауру жұқтыру немесе өлім-жітімге ұшырау көрсеткіштерімен корреляциялық байланысы да анықталуы қажет.

Қазіргі кезде Қазақстанда мал шаруашылығын жүргізу көп өзгеріске ұшырады, өйткені малдың басым көпшілігі жеке шаруа қожалықтарында, әрі әр түрлі түлік мал басы бірге күтіліп бағылады.

Айтылғандарды ескере отырып, жүргізілген ғылыми-зерттеу жұмыстарымыздың нәтижесінде бруцеллездің алдын-алу және онымен күрес шараларын қазіргі заман талабына сай өткізуге арналған ұсыныстар әзірленді.

Бұл ұсыныстар әр түлік малдың (ірі қара, ұсақ мүйізді мал және түйелер) физиологиялық және оның өсіру технологиясының ерекшеліктерін ескере отырып жасалынған арнайы ветеринариялық шаралар жүйесі болып есептелінеді.

Ұсынылған шаралардың белгілі шаралардан негізгі ерекшеліктері.

Бруцеллезден сауықтыру шаралары белгілі бір мал түлігін өсіруге мамандандырылған және малдың бірнеше түлігін бірге күтіп-бағумен айналысатын шаруашылықтар үшін жеке-жеке бөліп көрсетілген. Әрі шаруашылықтардың әрбір категориясы өз ретінде бруцеллездің таралу деңгейіне байланысты 1% дейінгі және одан жоғары дәрежедегі шаруашылықтарға бөлініп, ондағы жүргізілген шаралар жүйесі нақтылап көрсетілді.

Мысалы, ірі қара өсіруіне мамандандырылған бруцеллез індетіне 1% дейін таралған шаруашылықтарда сауықтыру жұмысын жүйелі диагностикалық зерттеулер, бруцеллезге шыққан малды уақытында оқшаулап жою арқылы жүргізуге болады.

Эпизоотологиялық жағдай шиеленіскен жағдайда белгілі нұсқау бойынша бруцеллезге қарсы B.abortus 82 вакцинасын қолданады.

Ал, бруцеллездің таралуы 1% жоғары шаруашылықтарда балау мақсатында аллергиялық-серологиялық әдістер жүйесі және жануарлар ағзасынан бруцеллез қоздырғышын тезірек элиминациялау үшін біздер ойластырған дәрмекті қолдану ұсынылады. Қажет болған жағдайда арнайы дауалау үшін B.abortus 82 вакцинасын қолданады.

Әр түрлі түлік мал бірге өсірілетін бруцеллез таралу деңгейі 1% дейінгі шаруашылықтарда балау жұмыстары қолданыстағы АР, КБР, РБС арқылы жүйелі түрде жүргізілуі теріс нәтиже алынған соң барлық мал (қозы-лақ, бұзаулар 3-5 айлық, боталар 10-12 айға толғаннан кейін) бір мезгілде жынысына, жасына, физиологиялық жағдайына қарамастан бруцеллезге қарсы өлі вакцинасымен, оны қолдану жөніндегі нұсқауға сәйкес егіледі.

Осы сатыдағы бруцеллездің таралу деңгейі 1% асатын шаруашылықтарда айтылған шаралардан басқа балаудың аллергиялық-серологиялық әдістері және бруцеллез жұқтырған мал ағзасын санациялау үшін біз ойластырған дәрмекті нұсқауына сәйкес қолдану жақсы нәтиже береді.

Өлі вакцинамен егілген малдарды жоспарлы түрде серологиялық зерттеуден өткізу егілген мерзімнен 6 айдан кейін рұқсат етіледі.

Қажет болған жағдайда серологиялық зерттеулерден теріс нәтиже берген малдарды осы вакцинамен қайталап егу керек.

Осы ретпен жүргізілген сауықтыру шаралары бруцеллез індетінің алдын-алуға және одан таза емес шаруашылықтарды індеттен тез арада сауықтыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сайдоллаұлы Т. Індеттану. – Алматы, 1993. - 156 б.
2. Булашев А.К., Ескендерова С.З., Ромахов В.А. и др. Использование моноклональных антител в диагностике бруцеллеза животных //ВНИИЭВ, Москва, 1990, В. 73-74. - С.84-89.
3. Сейдахметова Р.Д. Бруцеллез верблюдов (распространенность, свойства возбудителя, проявление иммунобиологических реакций, диагностика): дис.докт. биол. наук: 16.00.03. - Алматы, 2004. - 342 с.
4. Первушин В.П. Вопросы микробиологии и иммунологии при диагностике бруцеллеза у человека. - М., 1962. - С. 120-165.
5. Новицкий А.А. Оптимизация специальных мероприятий против бруцеллеза крупного рогатого скота: дис. докт. вет. наук:. - Казань, 1989, - 46 с.

УДК: 619:616.993

ЭПИЗООТОЛОГИЧЕСКАЯ ИССЛЕДОВАНИЕ, ПРОФИЛАКТИКА И МЕРЫ БОРЬБЫ ПРИ БРУЦЕЛЛЕЗЕ ЖИВОТНЫХ

Кенжеғалиева М.Б., Жексенбай А.Ж.
Батыс Қазақстан инновациялық- технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *В хозяйствах где распространение бруцеллеза составляет выше 1% для профилактики данного заболевания и кротоковременное лечение в неблагоприятных хозяйствах кроме аллергическо-серологического метода диагностики мы согласно инструкции использывали изобретенный препарат и мертвую вакцину для санации организма зараженных животных.*

Ключевые слова: *бруцеллез, вакцина, эпизоотология, бактериологическаяқ исследование, аллергенные препараты.*

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК: 621.436:355.695.2

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИРАБОТ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ СМАЗОЧНОЙ СИСТЕМЫ ФОРСИРОВАННЫХ АВТОМОБИЛЬНЫХ ДИЗЕЛЕЙ КАМАЗ-ЕВРО

Биниязов А. М., Сарсенбаева Л.Х., Кажияхметова А.А., *Денисов А.С.
Западно - Казахстанский инновационно – технологический университет, г. Уральск
*Саратовский государственный технический университет им.Гагарина Ю.А., г.Саратов

Аннотация. *Обоснована оптимальная периодичность замены масла в форсированных дизелях КАМАЗ-ЕВРО, которая аппроксимируется полиномом второй степени. Определена оптимальная наработка до замены. С учетом различия в интенсивности изменения щелочности масла в процессе работы были определены параметры зависимости по различным группам автомобилей. Получены погрешность щелочности при доверительной вероятности 80%. Определены нормативные (предельные) значения моторного масла.*

Ключевые слова: *форсированные дизели, моторное масло, периодичность замены масла, нормативные показатели масла.*

Повышение надёжности автомобильных двигателей является важной задачей для экономики страны. Отказы двигателей, обусловленные изнашиванием, вызывают длительный простой техники, значительный расход запасных частей, усложняет эксплуатацию машин. В нашей стране на выпуск запасных частей расходуется до 50 % средств, отведенных на выпуск новых машин [1].

Стоимость капитального ремонта автомобильных двигателей составляет 70-80 % от их стоимости, а вторичный ресурс составляет 30-40 % [2]. За весь срок службы автотракторных двигателей на обеспечение их работоспособности расходуется средств в 5-6 раз больше, чем на изготовление [7]. Поэтому повышение надёжности автомобильных двигателей совершенствованием процессов смазки является актуальной задачей.

Для определения рациональной периодичности замены моторного масла были проведены эксплуатационные исследования на автомобилях КАМАЗ-ЕВРО в Управлении технологического транспорта «Югтрансгаз» в течение двух лет. Анализ проб масла проводили на 20 автомобилях через 2 тыс. км пробега масла. Всего было проанализировано более 100 проб масла.

Использовали масло ShellRimula R3 X SAE 15W40, которое является аналогом масла М10Д(м) по ГОСТ 8581. При анализе проб масла определяли: кинематическую вязкость, сСт, температуру вспышки в открытом тигле, ºС, загрязнённость, $см^{-1}$, щелочное число, мг КОН/г масла, плотность при 20ºС, $г/дм^3$, массовая доля воды, %. Параметры определяли по общепринятой в лаборатории методике [5-10].

Результаты обработки собранных экспериментальных данных приведены на рис. 1 – 4 и в табл. 1.

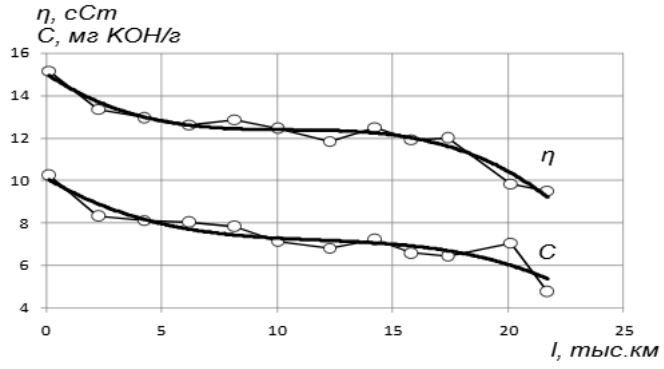

Рис. 1. Изменение щёлочности *C* и вязкости η в процессе работы моторного масла по автомобилям КАМАЗ-ЕВРО

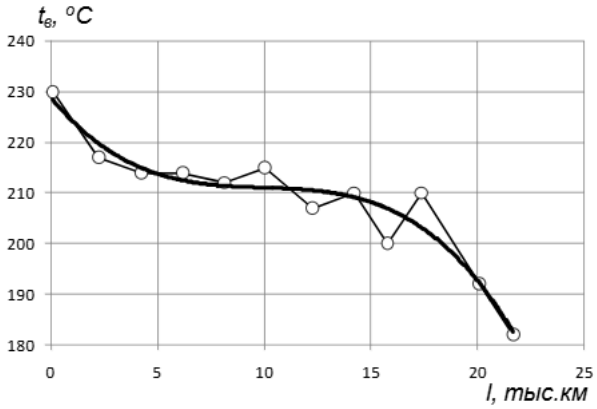

Рис. 2. Изменение температуры вспышки $t_в$в процессе работы моторного масла по автомобилям КАМАЗ-ЕВРО

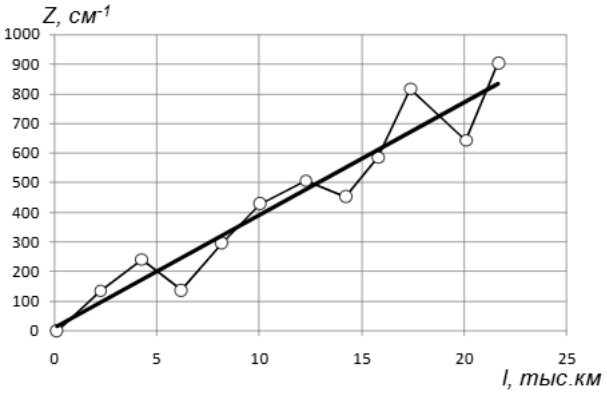

Рис. 3. Изменение загрязнённости *Z* в процессе работы моторного масла по автомобилям КАМАЗ-ЕВРО

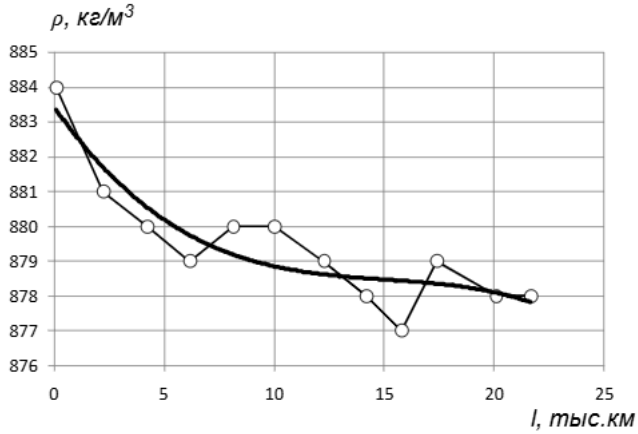

Рис. 4. Изменение плотности ρ в процессе работы моторного масла по автомобилям КАМАЗ-ЕВРО

Судя по параметру достоверности R^2, экспериментальные данные с высокой теснотой связи подтверждают аналитические зависимости. Исключение составляет лишь загрязнённость масла. Рост интенсивности загрязнения масла в процессе работы, вероятно, обусловлен общим ухудшением очистки воздуха из-за потери герметичности уплотнений.

Обычно считают допустимым снижение щелочности в процессе работы в два раза от исходного уровня [1-4]. Судя по кривой (рис. 1) и параметрам (табл. 1), периодичность замены масла может быть 16-18 тыс. км. Окончательно средняя периодичность замены масла может быть определена по экономическому критерию – минимуму суммарных удельных затрат на замену масла и на обеспечение работоспособности двигателя.

Вязкость за время работы масла до замены снижается почти вдвое, что существенно снижает надёжность в первую очередь подшипников коленчатого вала. Снижение плотности и температуры вспышки в процессе работы масла обусловлено попаданием в него топлива, что говорит о неудовлетворительном состоянии топливной аппаратуры.

Загрязнённость масла за время его работы возрастает более чем в пять раз. Это свидетельствует о неудовлетворительном состоянии систем очистки масла и воздуха. То есть видны резервы повышения качества технического обслуживания автомобилей

Согласно собранным в опорных предприятиях отчётным данным по затратам на профилактику и текущий ремонт двигателей КАМАЗ-ЕВРО средняя стоимость масла составляет 200 руб./л.

Таблица 1

Параметры зависимости показателей состояния моторного масла от наработки

оказатели остояния					
сСт	5,02	),703	068	),002	95
, мг КОН/г	),08	),646	050	),001	873
, оС	28,9	,091	496	),016	919
, см-1	),14	7,97			914
кг/м3	33,4	),902	056	),001	820

Затраты на устранение одного отказа двигателя, связанного с состоянием масла и смазочной системы, составляют в среднем 3500 руб. С учётом этого и полученных ранее данных по влиянию периодичности ТО на параметр потока отказов [11], получим изменение удельных затрат на ТО и ТР в процессе работы масла (рис. 5).

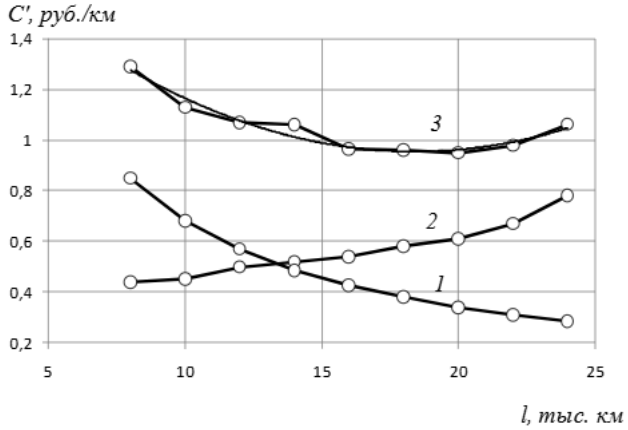

Рис. 5. Зависимость удельных затрат на замену масла (1), на текущий ремонт (2) и суммарных (3) от периодичности замены масла по автомобилям КАМАЗ-ЕВРО подконтрольной партии

Для определения оптимальной периодичности замены масла аппроксимируем данные кривой 3 на рис. 5 полиномом второй степени в виде

$$Y = a + bl + cl^2, \quad (1)$$

экстремум (минимум) данной функции определим из условия

$$Y' = b + 2cl = 0. \quad (2)$$

Откуда оптимальная наработка до замены масла составит

$$l_{opt} = b/2c. \quad (3)$$

С учётом различия в интенсивности изменения щёлочности масла в процессе работы были определены параметры зависимости (3) по различным группам автомобилей, которые приведены в табл. 2. Здесь также приведены оптимальные значения наработки до замены масла по этим группам автомобилей.

Таблица 2

Параметры зависимости (14) и оптимальные значения наработки до замены масла по различным группам автомобилей КАМАЗ-ЕВРО

a	b	c	l_{opt}	l_{optg}
		В среднем		
1,95	0,108	0,00293	18,4	17,5
		КАМАЗ-4311		
1,77	0,0965	0,00257	18,77	17,9
		КАМАЗ-5321		
1,778	0,0996	0,0026	19,2	18,3
		НЕФАЗ		
1,919	0,105	0,00296	17,75	16,9

Значения l_{opt} соответствуют среднему значению показателей состояния масла, при котором вероятность отказа составляет 0,5. Однако коэффициент опасности отказа по смазочной системе двигателя составляет в среднем 12. То есть, устранить пропущенный отказ в среднем в 12 раз дороже, чем выполнить профилактику смазочной системы. Поэтому для гарантии 80 % безотказности смазочной системы целесообразно определять гарантированную (с вероятностью 80 %) периодичность замены масла l_{optg}.

Для всех автомобилей КАМАЗ-ЕВРО получим погрешность щёлочности при доверительной вероятности 80 % 0,48. С учётом этого в табл. 2 приведены значения гарантированной оптимальной периодичности замены масла. Этой периодичности соответствует и нормативное гарантированное значение показателя состояния масла C_{ng}. Используя эту методику, определены нормативные значения и других показателей масла, которые приведены в таблице 3.

Таблица 3

Нормативные (предельные) значения показателей состояния моторного масла для форсированных двигателей КАМАЗ-ЕВРО

Показатели	Среднее, C_n	Гарантированное, C_{ng}
η, сСт	11,0	11,5
C, мг КОН/г	6,5	7,0
$t_в$, °С	196	202
Z, $см^{-1}$	750	690
ρ, $кг/м^3$	878	878,5

Таким образом, рекомендуемые значения наработки до замены масла в среднем на 37 % превышают среднюю периодичность ТО-2 в третьей категории условий эксплуатации. Целесообразно использовать рекомендованные предельные значения показателей состояния масла при его замене по результатам анализа.

Отработавшее масло может быть хорошим сырьём для регенерации и использования после в малофорсированных и среднефорсированных дизелях.

Список литературы:

1. Балтенас Р. / Моторные масла. Производство. Свойства. Классификация. Применение / Р. Балтенас, А.С. Сафонов, А.И.Ушаков, В. Шергалис // Альфа-Лаб. М., С.Пб. 2000. 272с.
2. Басков В.Н. / Эксплуатационные факторы и надежность автомобиля / В.Н. Басков, А.С. Денисов, А.И.Ушаков, В. Шергалис // Альфа-Лаб. М., С.Пб. 2000. 272с.
3. Биниязов А.М. / Совершенствование профилактики смазочной системы форсированных автотракторных дизелей КАМАЗ-ЕВРО / А.С.Денисов // Научный журнал «Новости науки Казахстана».: Алматы, 2017. №1. С 136-152.
4. Денисов А.С. Влияние периодичности профилактики на надёжность автомобилей / А.С. Денисов, В.Н. Басков, В.П. Захаров // Автотранспортное предприятие. 2011. № 1. С. 51-52.
5. Кузьмин Н.А., Борисов Г.В. Научные основы процессов изменения технического состояния автомобилей. / Н.А. Кузьмин, Г.В. Борисов. - Н. Новгород: НГТУ. 2012. - 270 с.
6. Остриков В.В. Теоретические предпосылки выбора способа очистки моторных масел от загрязнений / Остриков В.В., Носов А.О. // Научное обозрение. – 2010. - № 2. - С. 33-34.

УДК: 621.436:355.695.2

КАМАЗ-ЕВРО ФОРСИРЛЕНГЕН АВТОМОБИЛЬДІ ДИЗЕЛЬДЕРДІҢ МАЙЛАУ ЖҮЙЕСІН АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ БОЙЫНША ЖҰМЫСТАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Биниязов А.М., Сарсенбаева Л.Х., Кажияхметова А.А., *Денисов А.С.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.
*Ю.А.Гагарин атындағы Саратов мемлекеттіктехнологиялықуниверситеті

Аннотация: *КАМАЗ-ЕВРО форсирленген дизельдеріндегі майды ауыстырудың оңтайлы кезеңділігі негізделген, ол екінші дәрежелі полиноммен жуықтатылады. Ауыстыруға дейінгі ұтымды пайдаланым анықталған. Жұмыс үрдісі кезіндегі майдың сілтілілігінің өзгеріп отыру қатқынындағы айырмашылықты есепке ала отырып, автомобильдердің түрлі топтары бойынша тәуелділік өлшемдері анықталған. 80% сенімгерлік ықтималдықта сілтіліліктің дәлсіздігі белгіленген. Мотор майының нормативті (шектік) мәндері де анықталған.*

Кілт сөздер: *форсирленген дизельдер, мотор майы, май ауыстыру кезеңділігі, майдың нормативті мәндері.*

УДК 621 .438

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧНОСТИ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГАЗОТУРБИННОЙ УСТАНОВКИ

[1] Билашев Б.А., [2] Альпеисов Б.Ж.
[1] Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск
[2] Западно-Казахстанский аграрный технический университет им.Жангир хана, Уральск

Аннотация: *В работе рассмотрены способы утилизации уходящих газов ГТУ. В результате сравнительного анализа сделан вывод об эффективности рассмотренных способов утилизации уходящих газов ГТУ.*

Ключевые слова*: газотурбинная установка, газовая турбина, компрессор, утилизация.*

В настоящее время к основным требованиям к газотурбинной установке (ГТУ) на

газоперекачивающих станциях наряду с надежностью и требуемым межремонтным ресурсом относятся их экономичность и экологическая безопасность. В последнее время происходит качественное улучшение показателей ГТУ, как экономических - КПД, так и экологических - снижение вредных выбросов в атмосферу. Во многих компрессорных станциях Казахстана происходит обновление парка газотурбинного привода на ГТУ нового поколения, разработанных на базе передовых зарубежных технологий, в которых роста экономичности удалось добиться в основном за счет повышения начальной температуры газа, степени повышения давления в компрессоре и совершенствования отдельных элементов.

Рассмотрим некоторые из возможных способов утилизации уходящих газов ГТУ.

Анализ различных способов утилизации тепла уходящих газов ГТУ промышленного типа дается в [2].

Одним из способов утилизации является использование тепла уходящих из газовой турбины газов для подогрева поступающего в камеру сгорания воздуха. Этот способ весьма эффективно и широко применяется в ГТУ для привода нагнетателей газа, имеющих невысокие степени повышения давления (ГТК-10), и позволяет экономить 25...28% топлива. Повышение экономичности ГТУ достигается за счет использования теплоты отработавших в турбине газов для подогрева поступающего в камеру сгорания воздуха. Для этого воздух после компрессора (рис.2) пропускают через регенератор, который представляет собой теплообменный аппарат поверхностного типа.

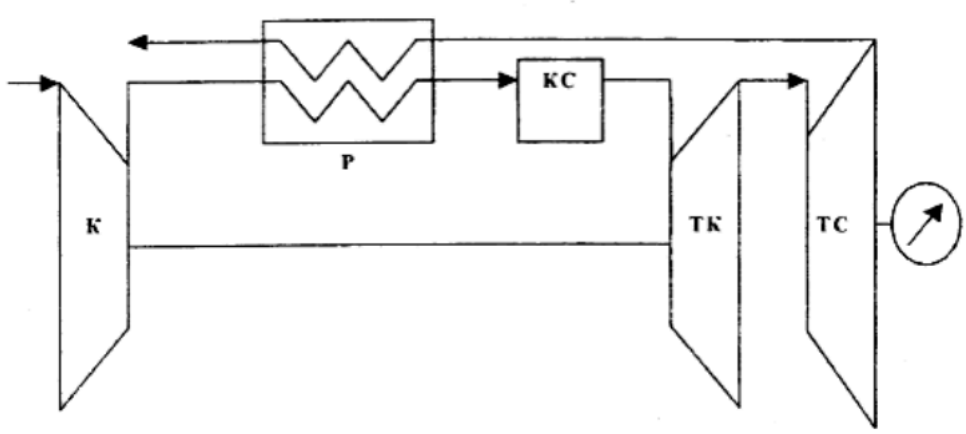

Рис. 1. Принципиальная схема двухвальной газотурбинной установки с регенерацией:
К - компрессор; КС - камера сгорания; ТК - ту рбина компрессора;
ТС - силовая турбина; Р - регенератор.

В тот же регенератор после газовой турбины направляются уходящие газы, которые отдают часть своей теплоты воздуху и затем удаляются в атмосферу.

Регенерация как способ повышения экономичности ГТУ продолжает совершенствоваться за счет замены пластинчатых регенераторов (степень регенерации 0,7) на трубчатые регенераторы (степень регенерации 0,81 ...0,82) [1].

Другим способом утилизации уходящих газов ГТУ является использование теплофикационной установки.

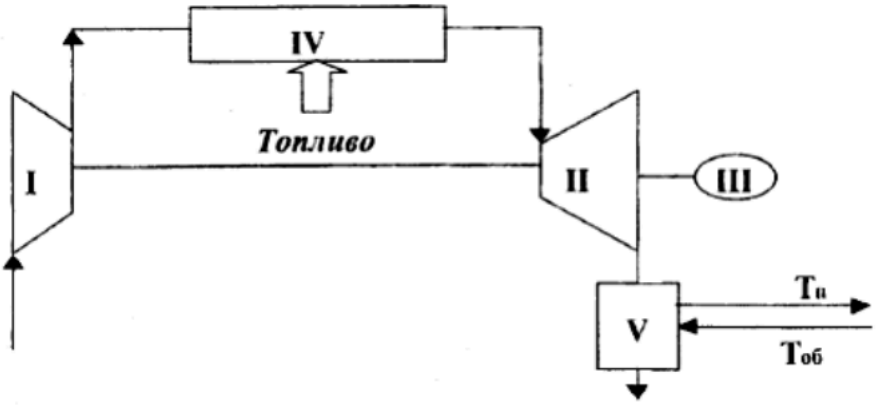

Рис. 2. Принципиальная схема газотурбинной теплофикационной установки:
I - компрессор, II - турбина. III - генератор, IV - камера сгорания, V –теплообменник.

Газы с высокой температурой на выходе из силовой турбины используются для нагрева сетевой воды в подогревателях (рис.2). Использование тепла уходящих газов для теплофикационных целей получило самостоятельное развитие в теплоэнергетике в качестве газотурбинных теплофикационных установок. Турбины российского производства ГТЭ- 45, ГТГ-16 имеют высокие коэффициенты использования тепла (до 85%) [3].

Однако главным препятствием в реализации этой схемы в условиях компрессорной станции является отсутствие постоянного потребителя.

В настоящее время распространение получили ПТУ трех типов: со сбросом уходящих газов ГТУ в парогенератор обычного типа (сбросные ПТУ); ИГУ с котлом-утилизатором, ПГУ с высоконапорным парогенератором. Наибольшее распространение получили ПГУ с котлом-утилизатором, как наиболее совершенные с термодинамической точки зрения бинарного цикла. Однако для получения наибольшего эффекта в этом случае необходима высокотемпературная турбина. Экономичность ПГУ с котлом-утилизатором фирм «Вестингауз», «Дженерал Электрик», «Сименс» и «ЛВВ» достигает 55% [3].

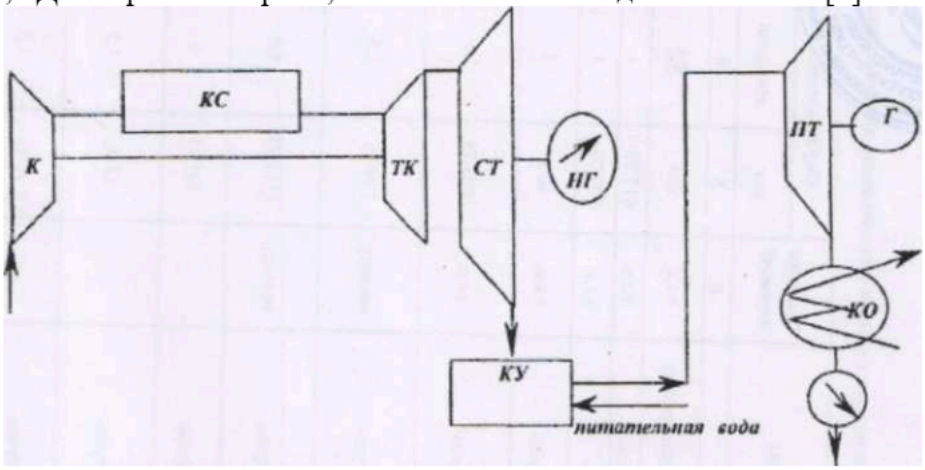

Рис.3 Принципиальная схема ПГУ с котлом-утилизатором на базе авиационного ГТД НС-90А: К - компрессор ГТУ, ТК турбина компрессора ГТУ, СТ - силовая ту рбина ГТУ, КС - камера сгорания ГТУ, КУ - котел- угилизатор, 1ГГ - паровая турбина, КО - конденсатор ПТУ, НГ- нагнетатель газа, Г - электрогенератор

Таким образом, использование тепла уходящих из ГТУ газов в котле-утилизаторе с последующей подачей выработанного пара позволяет существенно увеличить экономичность установки.

Комбинированный способ утилизации тепла уходящих газов ГТУ, Дальнейшее повышение экономичности ГТУ может идти, но пути усложнения тепловой схемы, путем комбинации уже известных методов утилизации тепла уходящих газов ГТУ, в том числе включением в тепловую схему теплового насоса.

Тепловые насосы, как способ преобразования низкопотенцнального тепла в тепло более высокого температурного уровня, получили широкое распространение за рубежом. Они применяются в системах горячего водоснабжения* вентиляции, различных технологических нужд (сушка древесины, дистилляция и т.д.) Количество ТН, находящихся в эксплуатации, исчисляется десятками миллионов и диапазоне мощностей от нескольких ватт до десятков МВт. При этом в качестве низкопотенциального тепла широко используются промышленные и бытовые стоки, воздух, морская, речная и озёрная вода, геотермальные и грунтовые воды. Единичная мощность ТН постоянно возрастает. Например, в составе теплонасосной станции (Стокгольм, Швеция) [5] используются тепловые насосы теплопроизводительностью 25 МВт. серийно выпускаемые фирмой «Зульцер».

Схема, представленная на рис.4. реализует возможность комплексного использования тепла уходящих газов ГТУ. Кроме ГТУ, осуществляющей привод нагнетателя газа, в нее включены: котел-утилизатор (КУ), конденсационная паровая турбина, тепловой насос(ТН) и теплообменник. Тепло уходящих газов из ГТУ поступает в КУ, служащий для выработки пара, срабатываемого в паровой турбине, которая, в свою очередь, приводит во вращение генератор. Параллельно к элементу, осуществляющему охлаждение циркуляционной волы (градирня, брызгальный бассейн и т.д.), подключен тепловой насос, который является источником воды для горячего водоснабжения (55°С) и первой ступенью подогрева сетевой воды. Дальнейший подогрев сетевой воды осуществляется в теплообменнике.

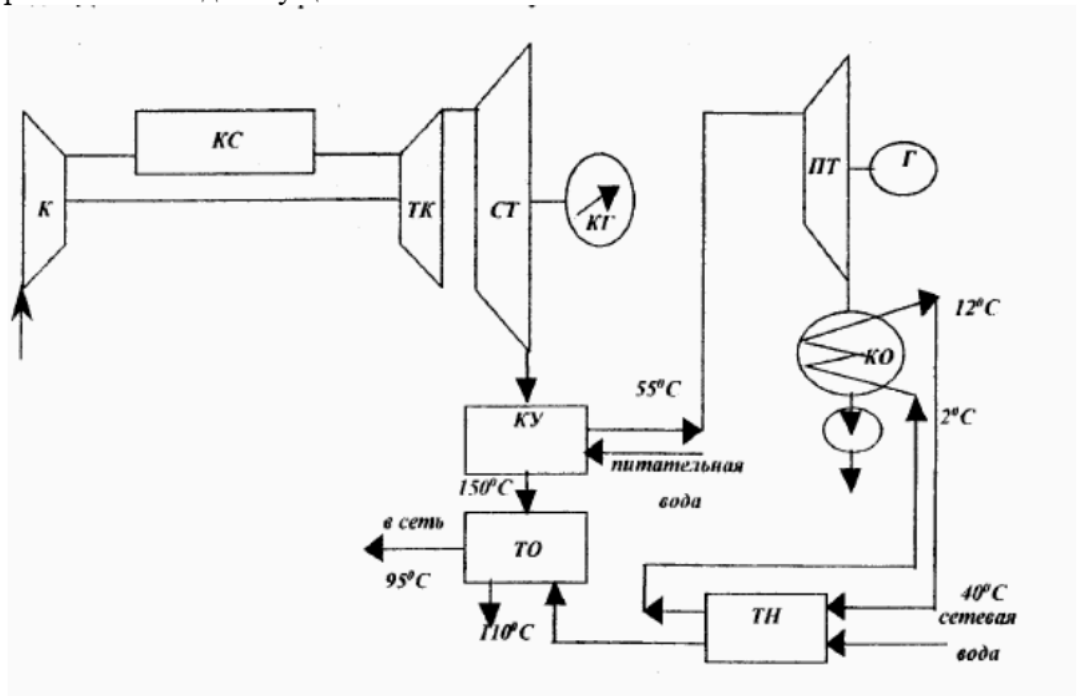

Рис. 4. Принципиальная тепловая схема установки с комбинированной утилизацией тепла уходящих газов ГТУ: К - компрессор ГТУ, ТК - турбина компрессора ГТУ, Р - регенератор ГГУ, СТ - силовая турбина ГТУ, КС - камера сгорания ГТУ, КУ - котел-утилизатор, ПТ - паровая турбина, КО - конденсатор ГТУ, ТН - теплонасосная установка, ТО – теплообменник, КГ - компрессор газа, Г – электрогенератор.

Таким образом, из всех рассмотренных способов утилизации тепла уходящих газов ГТУ, наиболее перспективный - комбинированный способ, так как он обеспечивает высокий коэффициент использования тепла и даст возможность использовать теплоту топлива, подаваемого в камеру сгорания ГТУ комплексно - на привод нагнетателя газа, производство

электроэнергии, обеспечение теплофикационных нужд и горячего водоснабжения.

Список литературы:

1. Щуровский В. Новое поколение ГТУ для магистральных газопроводов. //Газотурбинные технологии, июль-август, 1999 г., с. 8-13.
2. Евенко В.И., Нарафейиик В.П. Анализ некоторых схем утилизации теплоты уходяших газов газотурбинного привода турбокомпрессорных агрегатов. //Теплоэнергетика, 1998. -№12.
3. 3 Газовые турбины в электроэнергетике. //Теплоэнергетика, 1996. -№4.
4. Шанин ВВ. Новгородский В.А. и др. Энергосбережение и охрана воздушного бассейна при использовании природного газа. // Учебное пособие. Мин. общ. и среднего образования РФ. Нижний Новгород; НИГАСУ, 1998. - 335 с.
5. 25 MW Heat Pump in Sweden. Engineer, 1988. - Vol. 61. - № 687.

УДК 621 .438

ГАЗ ТУРБИНА ҚОНДЫРҒЫЛАРЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУЫПСІЗДІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

[1] Билашев Б.А., [2] Альпеисов Б.Ж.

[1] Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

[2] Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Бұл жұмыста газ турбинасы қондырғысының шығатын газдарды қайта өңдеу жолдары қарастырылған. Салыстыру талдау нәтижесінде қарастырылғангаз турбинасы құрылғысының газдарды қайта өңдеу әдістерінің тиімділігі анықталғын.*

Кілт сөздер: *газтурбиналық қондырғылар, газ турбинасы, компрессор, қайта өңдеу*

ӘОЖ 620.3(574)

НАНОТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДА ДАМУЫ МЕН БОЛАШАҒЫ

Кадирова Ж.К., Тлеушова А.У.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация**:** *Мақалада нанотехнологияны пайдаланудың болашағы, нанотехнология және нано-жүйелер туралы негізгі түсініктер қарастырылған және Қазақстандық ғылыми-зерттеу институттарының жұмыстары, наноматериалдар дамуының басым бағыт-тары мен жетістіктеріне қатысты өзекті мәселелер талқыланған. Нанотехнологияның әр ғылым саласындағы маңызды рөлі және оның жетістіктері нақтыланған.*

Кілттік сөздер: *наноғылым, нанотехнология, нанохимия, жаңа нанотехнологиялық әдістер, наноқұрылғы, нановөлшемдер.*

Мақаламды Американың Ұлттық ғылыми қорының бұрынғы директоры Нил Лейннің 1998 жылы АҚШ Конгресінде сөйлеген сөзінде айтқан: «Егер менен ғылым мен техниканың қай саласы бізге болашаққа жарып шығуды қамтамасыз ететінін сұрасаңыздар, мен нанотехнологияларды атайтын едім»,- деген пікірінен бастағым келіп отыр. Жаһандану дәуірінде наноғылымы мен оның технологиясы кең өрістеп, өндірісті барлық қырынан жаңартып, тиімді әдістерге барынша жол ашты. Бүкіл әлемнің ғалымдары техникалық және

экономикалық өрлеудің болашағы нанотехнологияларда жатқанын мойындап отыр. Нанотехнологиялар – ол білімдердің аса қызықты саласы, өйткені ғалымдар физика, химия, биология, материалтану, электрондық және компьютерлік техника және басқа да ғылыми пәндердің тоғысында жұмыс істейді. Нанотехнологиялар – ол еліміздің отандық және трансұлттық бизнеспен серіктестігі барысында нақты нәтижелерге жетуі мүмкіндігі бар сала.

Нанотехнология – кеңістіктің нанометрлік аймағындағы жеке атомдарға, молекулаларға, молекулалық жүйелерге әсер ету арқылы жаңа физика-химиялық қасиеттері бар молекулалар, наноқұрылымдар, наноқұрылғылар мен материалдар алу мүмкіндіктерін зерттейтін қолданбалы ғылым.

Нанотехнология терминін қолданысқа алғаш рет 1974 жылы жапон физигі Норио Танигути енгізген. Макроскопиялық заңдылықтарға сүйенетін басқа инженер ғылымдардан нанотехнологияның негізгі ерекшелігі, нанонысандар үшін кванттық және молекулааралық өзара әсерлесуінің күшті болуына байланысты. Нанотехнология саласындағы зерттеулер қазірдің өзінде практикалық маңызы зор нәтижелер беруде.

Қазіргі кезде, нанотехнологиялық зерттеулермен дүниежүзінде 1600-ден астам ғылыми-техникалық компаниялар мен фирмалар, зертханалар мен орталықтар айналысса, олардың 28% АҚШ-та, 24% Жапонияда, 10% Ұлыбританияда, 9% Алманияда, 5%, ал Ресей 14% құрайды. Осылардың ішінде қазақстандық ғалымдар еңбектерінің еңбегі аздығы бірден байқалады. Дегенмен де елімізде бұл салада көптеген жұмыстар атқарылуда. Бүгінгі таңда, Қазақстанда нанохимия, нанотехнология ілімімен 17 ғылыми зерттеу институттары айналысады: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы «Эксперименттік және теориялық физика ғылыми зерттеу институтының» 10 ғылыми жобасын; Ғылым Академиясының «Физика-техникалық институтында» 10 ғылыми жобасын, «Жану Проблемасы институтының» 8 ғылыми жобасын; Д.В.Сокольский атындағы «Органикалық Катализ және Электрохимия институтындағы» 8 ғылыми жобаны; Минералды материалдарды өңдеу орталығы 5 ғылыми жобасы; М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде 4 ғылыми жобасын; А.Бектұров атындағы «Химия институтында» 3 ғылыми жобасын; Қарағанды қаласындағы «Фитохимия институтында» 3 ғылыми жобасын; Л.Н.Гумилев атындағы «Еуразиялық университетінде» 3 ғылыми жобасын; Қ.Сатпаев атындағы «Техникалық университетінде»; Қарағандыдағы Индустриалды институтында; Шығыс Қазақстандағы мемлекеттік университетінде; Е.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінде нанохимия, нанотехнология, наноілімдерімен айналысатынын мақтанышпен айтуға болады.

Еліміздің географиялық жағдайы бізге аймақтық нарыққа бағытталған жоғары технологиялы өндірісті дамытуға мүмкіндік береді: онда Қазақстан келешекте аймақтың сервистік-технологиялық орталығына айналуға тиіс.

Қазақстанда наноқұрылымдарды зерттеу ҚР білім және ғылым министрлігінің іргелі ғылыми-зерттеулер бағдарламасы бойынша 2003 жылдан жүргізіле бастады. Нанотехнологиялық зерттеулерде белгілі жетістіктерге жеткен ғылым ұжымдарды топтастырып, олардың жұмыстарын үйлестіру мақсатында Алматы қаласы маңындағы Алатау кентіндегі Ақпараттық технологиялар бағы аймағына кіретін физика-техника институты жанынан ұлттық нанотехнология зертханасы ұйымдастырылған. Мұндағы ғылыми-зерттеулер нақты жобалардан тұратын бағдарламалар бойынша жүргізіледі.

Нанотехнологиялар мен наноматериалдар әлемдегі барлық дамыған мемлекеттерде адамзат қызметінің маңызды салаларында, атап айтқанда: өнеркәсіп, ақпарат саласы, радиоэлектроника, энергетика, көлік тасымалы, биотехнология, медицинада қолданылуда. Олай болса, біздің ойымызша, нанотехнология ілімінің саласын дамыту арқылы генетика, медицина, машина жасау, электроника, өндіріске арналған жаңа материалдар алу, техника мен өндірістің барлық түрлерін жаңа сапа деңгейіне көтеру мәселелерін толығымен шешуге болады.

Қазір ғалымдар тұсауы жаңа кесілген *нанотехнологияның* үш негізгі міндеттерін айқындап алды:

- Біріншіден, атомдармен, молекулалармен өз қалауымызша тікелей әр түрлі амалдар жасау, орналастыру жүзеге асырылады, яғни ерекше қасиеттерге ие болған барлық материалдарды құрастыру.
- Екіншіден, ғалымдар молекуланың көлеміне тең механизмдер мен роботтар, яғни наномашина жасауды көздеуде.
- Үшіншіден, көлемдері жекелеген молекулаларға немесе атомдарға тең белсенді элементтері бар электрондық сызбанұсқалар ұйымдастыру көзделіп отыр.

2007-2008 жылдары отандық жоғары оқу орындарында инженерлік бағыттағы 15 ғылыми зертхана құрылып, жұмыс істей бастады. Бұл салаға республикалық бюджеттен азды-көпті қаражат та бөлінген. Алдағы 10-15 жылда нанотехнологиялық материалдарды қолдану тәсілімен шығарылатын бұйымдардың көлемі триллион доллар болады деп күтілуде. Бүкіл әлем аса бір құштарлықпен айналысып отырған нанотехнологияны дамытуды қолға алмағанды айтпағанда, оның не екенін, пайдасы қандай болатындығын біз әлі күнге дейін жетік білмейміз. Ресей мемлекеті нанотехнологияны дамытуға бір миллиард АҚШ долларын бөліп, зертханалар ашуда. Біз олардан қалыспауымыз қажет.

Сол жылдан бастап еліміздің 10 алдыңғы қатарлы жоғары оқу орындарында қазіргі талапқа сай жабдықтармен жабдықталған инженерлік зертханалар ашылған болатын. Солардың қатарында Әл-Фараби атындағы қазақ мемлекеттік университеті мен М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университетіндегі «Наноинженерлік зерттеу әдістері» зертханасы. Әл-Фараби атындағы қазақ мемлекеттік университетінде аты дүние жүзіне мәшһүр профессор Г.А. Мун, Тараз мемлекеттік университетінде профессор И.И. Бекбасаров басшылық жасайды. 2012 жылы Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университетінде "Нанотехнологиялар" ғылыми зертханасы ашылды. Тараз мемлекеттік университетінде бүгінгі күні электронды микроскоптар мен рентгендік микроталдаулар жасалып, құрылыстық, композициялық материалдарды, азық-түлік өнімдерін физикалық-химиялық зерттеу әдістері жалғасын табуда.

Оқу орнына мемлекет тарапынан бөлінген қаражатқа жапондық JSM7500F микроскопы алынды. Бір айта кетерлігі, мұндай микроскоп Қазақстанда екеу ғана, оның екіншісі Республикалық ядролық физика ғылыми зерттеу институтында. Бір жағынан мақтаныш болғанымен, бұл ретте аталған микроскоп бүгінгі таңда алдыңғы қатарлы деп те айтуға болмайды. Өйткені, жапондарда бұл жабдық ескірген болып есептеледі.

Нанотехнологияның бірден-бір артықшылығы – наноқұрылғылар наноөлшемдегі энергияны қажет етеді. Осы жерде күн энергиясы – нағыз керектің өзі. Өйткені ол атом энергиясы сияқты өте күшті емес, наноқұрылғылар үшін қажетті энергияның қайнар көзі. Егер күн энергиясын алуды дұрыс дамыта білсе, Қазақстанның электр қуатына деген барлық қажеттілігін өтеуге болады. Мінеки, бүгінгі күннің өзінде тек қана электронды микроскоптар арқылы көруге болатын осынау атомдар мен молекулаларды енді мың есе кішірейткенде алынатын өнім қандай болатынын ойша көзге елестете беріңіз. Бірақ бір таңғаларлығы мың есе кішірейген жаңа атомдар мен молекулалар өздерінің шыққан тегінен мүлде өзгеше қасиетке ие болады. Айталық, жер бетінде кездесетін уран өзінің ілеспелерінен тазартылады да бейбіт мақсатта қолданылатын энергияны алу үшін одан «уран түймелерінің құрастырмасы» жасалады. Мінеки, АЭС реакторларында пайдаланылатын ядролық отын дегеніміз – осы. Мұның өзінен реакторларда бар болғаны 1,5-3 пайызы ғана жанып, энергия береді. Қалғанын пайдаға асыруға бүгінгі ғылымның қолы әлі жеткен жоқ. Ал осы ураннан атом бомбасын жасау үшін оны әлі де тазартып, ақыр аяғында «плутони» деп аталатын химиялық элемент алынады. Сонда ойлап қараңыз, ураннан атом бомбасын жасайтын элемент алғанға дейінгі жұмыс тізбегі қаншалықты ауқымды?! Егер осы плутонидың өзін мың есе кішірейте алсақ, одан не шығуы мүмкін? Мың есе кішірейген бұл жаңа өнімнің физикалық қасиеті қандай мәнге, мазмұнға ие болады? Жаңа элементтен не аламыз? Мәселен, мұнайды синтездеу арқылы мономерлер мен сорбенттер алатын болдық. Бүгінгі өміріміздегі синтетикалық дүниелердің бәрі – осы аталған мұнайдың бергендерінің «сыйы». Синтетикалық

талшықтардан жасалған бұйымдар өміріміздің барлық буынына дендеп енді. Тіпті ғарышкерлердің киімі де синтетикалық талшықтан жасалған.

Нанотехнологияның бір саласы осындай игілікті өнімдер берері ақиқат

Қазақстан ғалымдарының нанохимия саласына арналған жұмыстарының негізгі бағыты нанокұрылымды наноматериалдарды кремний атомының негізінде алуға бағытталған. Наноматериалдарды қолдану арқылы катализаторларды, композициялық бүркемелер жасауға, электрохимиялық әдістерді алуға арналған жұмыстар да бар. Нанотехнология әдісінің тағы да қол жетімді проблемалары Биомедиц Нанохимия мен нанотехнология жетістіктерін өндіріске, адам өміріне пайдаланудың болашағы әлі алда.

Нанотехнология адамзат өміріндегі ең төңкерісті жаңалықтардың бірі. Егер адамзат нанотехнологияны дұрыс, бейбіт бағытта қолданса біздің әлем одан әрі дами түсер еді, гүлденер еді. Ал оның бүгінгісінен болашағы әлдеқайда «жемісті». Ал жаңалыққа құштар ғалымдарымыз өздерінің ізденістері мен зерттеулерінің арқасында еліміздің өркендеуіне ат салыса отырып, наноғылымының терең тұңғиығана ұмтыла түссін деген тілектемін. Сонда біз Қазақстанның болашағына батыл қадам жасай аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нанотехнологии-основа инноваций XXI века // Наука и высшая школа Казахстана. 2006. 7. –С. 4-5.
2. Третьяков Ю. Д. Проблема развития нанотехнологий в России и за рубежом http://nanometer/ru/2006/11/17/5819225/html/
3. Пустовалов В. К. Нанотехнологии: состояние, проблемы, перспективы // Новости науки и технологий. 2006. 1 (4). –С. 186-192.
4. http://vestnik.kazmkpu.kz/images/Stati/Estest/. Менлиғазиев.pdf

УДК 620.3(574)

РАЗВИТИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ НАНОТЕХНОЛОГИИ В КАЗАХСТАНЕ

Кадирова Ж.К., Тлеушова А.У.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В статье рассмотрены основные понятия о перспективах использования нанотехнологии. В нанотехнологии и наносистемах, обсуждены актуальные вопросы работы казахстанских научно-исследовательских институтов, приоритетные направления и достижения развития наноматериалов. Конкретизированы достижения и важная роль нанотехнологии в каждой области науки.*

Ключевые слова: *нанонаука, нанотехнология, нанохимия, новые нанотехнологические методы, наноструктура, наноразмеры.*

УДК 622.276.344

АНАЛИЗ ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИХ СВОЙСТВ НЕФТИ МЕСТОРОЖДЕНИЯ КАРАЖАНБАС

Калешева Г.Е., Мукамбеткалиева А.Н., Байбозова А. С.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В данной статье рассмотрено физико-химические свойства тяжелой нефти на месторождении Каражанбас. Приведено характеристика нефти альб - сеноманского горизонта. Приведено анализ первого и второго объекта разработки.*

Ключевые слова: *нефть, плотность, парафин, состав, вязкость.*

Обоснование свойств и состава нефти и нефтяного газа выполнено по результатам исследований, накопленных за период разведки и эксплуатации месторождения Каражанбас по данным исследований «КазНИПИнефть», «РосНИПИтермнефть», «ЦЛКНГР», «НИПИнефтегаз».

Изучение и тщательный анализ полученных результатов показывает, что нефти глубинных проб, отобранных в I и II объектах разработки, имеют уменьшенные газосодержания и низкие давления насыщения, по сравнению с отобранными в период разведки и пробной эксплуатации. Причинами уменьшения газосодержания пластовой нефти в процессе разработки, как правило, являются либо пластовое разгазирование нефти при снижении давления ниже давления насыщения, либо процессы теплового воздействия. Оба эти процесса в той или иной мере имели место на разрабатываемых участках месторождения Каражанбас и привели к тому, что в активно разрабатываемых зонах пластовая нефть претерпела существенные изменения и не соответствует нефти начального состояния. В связи с тем, что на сегодня идет интенсивное бурение на новых участках, особенно на восточном участке месторождения, и разгазированием охвачена небольшая часть месторождения, свойства пластовой нефти по I и II объектам обоснованы как для начальных условий, так и на текущее состояние. По III объекту разработки отбор и исследования глубинных проб по разрабатываемой части проводится с 2012 года. Учитывая, что на начало разработки III объект характеризовался значительным запасом пластовой энергии, рекомендовано для начальной и текущей характеристики нефти брать единые параметры, обоснованные в Проекте разработки. Начальные и текущие свойства пластовой нефти приведены в таблице 1 [1].

Таблица 1 - Начальные и текущие свойства пластовой нефти

Наименование	I объект		II объект		III объект-Запад	III объект-Восток
	Начальные	Текущие	Начальные	Текущие	Начальные	
Давление насыщения газом, Мпа	2,65	1,5	2,75	2,1	3,2	2,0
Газосодержание, $м^3/т$	8,9	5,58	8,9	6,86	9,8	9,2
P_1 = 0.13 МПа, T_1 = 30 °С	8,8	3,8	8,8		9,7	9,1
P_2 = 0.30 МПа, T_2 = 60 °С	-	1,0	-	5,3	-	-
P_3 = 0.10 МПа, T_3 = 65 °С	0,2	0,9	0,2	0,9	0,2	0,2
P_4 = 0.10 МПа, T_4 = 85 °С	0,1	-	0,1	0,8	0,1	0,1
Суммарный газовый фактор, $м^3/т$	9,1	5,7	9,1	7,0	10,0	9,4
Плотность, $кг/м^3$	919,5	936,0	918,5	938,0	914,5	926,5
Вязкость, мПа*с	240	410	340	364	300	402
Объемный коэффициент при однократном разгазировании, доли ед.	1,027	1,008	1,031	1,015	1,035	1,018
Пластовая температура, °С	26	26	27	27	30	25

Каражанбасская нефть - наиболее вязкая среди известных нефтей Западного Казахстана. Ее вязкость при 50 С равна 150 мм2 / с, что в 10 раз больше таковой для мангыстауских нефтей при той же температуре.

Смолистая часть каражанбасской нефти характеризуется низким атомарным отношением С / Н (0 - 62), свидетельствующем о преобладании различных алифатических фрагментов в общем молекулярном баланса этих соединений. Данные элементарного анализа подтверждают наличие в неразделенной и во всех фракциях смол гетероатомов N t 0, S, распределяющихся там незакономерно. Если во фракциях, элюированных этиловым эфиром и изопропияовым спиртом, наибольшая концентрация приходится на долю азота (1 54 и 1 56 вес)[2].

По величине кинематической вязкости каражанбасская нефть - наиболее вязкая среди известных нефтей Западного Казахстана; ее вязкость при температуре 50 С равна 150 мм2 / с, что в 10 раз выше вязкости мангышлакских нефтей при той же температуре, в ней содержится 25 8 % смол силикагелевых.

Изучен групповой состав сернистых соединений в смолах, выделенных из Каражанбасской нефти и отдельных ее фракций, полученных в результате хроматографического разделения смолы на силикагеле АСК.

Исследования показали, что оптимальным сырьем для производства вязких дорожных битумов по ГОСТу 22245 - 76 из каражанбасской нефти являются ее прямогонные, остатки, выкипающие выше 320, каламкасской - выше 380 С. Предполагаемый объем добычи этих нефтей относительно невелик, поэтому целесообразно перерабатывать их на месте.

При содержании прорвинской нефти в количестве 13 и 21 % вязкость смеси каражанбасской нефти и прорвинской меньше вязкости чистой каражанбасской нефти приблизительно в 2 и 3 раза соответственно.

Каражанбасская нефть - наиболее вязкая среди известных нефтей Западного Казахстана, относится к высокосмолистым, высокосернистым.

Специфичность нефтей Западного Казахстана усложняет их добычу, транспортировку, переработку и хранение. Каражанбасская нефть отличается большими значениями вязкости, является высокосмолистой.

Нефть Каламкасского месторождения содержит меньше всего парафинов и смолисто-асфальтеновых веществ. Зависимость напряжения сдвига каламкасской от градиента скорости сдвига носит почти ньютоновский; характер даже при низких температурах [3].

Изучение компонентного состава нефти и растворенного в ней газа определялось по пробам однократного разгазирования пластовой нефти. Глубинные пробы разгазировались при термобарических условиях близких к стандартным. Особенностью нефтяного газа месторождения Каражанбас является высокое содержание метана (более 90 % мол.) и незначительное содержание его гомологов.

Компонентный состав дегазированной нефти определялся в институтах «КазНИПИнефть» и «НИПИнефтегаз» по пробам, полученным при однократном разгазировании пластовой нефти. В общей сложности исследованы 7 проб, которые подтверждают ее тяжелый состав. Содержание углеводородов от метана до пентана менее 1% мол.

Характерной особенностью нефтей Каражанбаса является повышенное содержание микроэлементов ванадия. По данным анализов концентрация пяти окиси ванадия колеблется от 295 до 365 грамм на тонну нефти.

Свойства дегазированной нефти оценены по устьевым пробам и пробам, полученным при разгазировании проб пластовой нефти.

Нефть месторождения Каражанбас тяжелая, высоковязкая, малопарафинистая, высокосмолистая. Она имеет низкий выход легких фракций (до 300 ^{0}С – 18-20 % об.), низкую температуру застывания (ниже минус 15 ^{0}С) и относится к категории сернистых.

Список литературы:

1.Проект разработки месторождения Каражанбас，С.Б. Миннибаева，С.Ю. Чеботарёв и др. Актау, 1998-2004гг.

2.Анализ настоящий ситуации месторождения Каражанбас，2007г. Научная и проектная компания нефти и газа. Актау, 2001.

3.Анализ эксплуатации месторождения Каражанбас. Отчет протокола 34/99, С. Минибаева. С. Чеботров. НИПИмунайгаз. 2000.

УДК 622.276.344

КАРАЖАНБАС КЕН ОРЫНЫ МҰНАЙЫНЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ-ХИМИЯЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН САРАПТАУ

Калешева Г.Е., Мукамбеткалиева А.Н., Байбозова А. С.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

***Аннотация**: Берілген мақалада Қаражанбас кенорнының жоғары тұтқырлы мұнайының физикалық-химиялық қасиеттері қарастырылған. Альба-сеноман қат-қабатшаның мұнайына сипаттамалар келтірілген. Бірінші – екінші нысанның игерілуіне талдау жүргізілген.*

***Кілт сөздер:** мұнай, тығыздық, парафин, құрамы, тұтқырлық.*

УДК: 666.3

РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ПРОИЗВОДСТВА ЭФФЕКТИВНОЙ СТЕНОВОЙ КЕРАМИКИ НА ОСНОВЕ МЕСТНОГО СЫРЬЯ

Тауышев О. У., Беккалиев Н.М., Умерешова С.Г.
Западно – Казахстанский инновационно - технологический университет, г. Уральск

***Аннотация**: Приведены результаты экспериментальных исследований по разработке технологических параметров эффективной стеновой керамики. Изучены основные физико – механические свойства стеновой керамики. Установлена возможность получения эффективной стеновой керамики с использованием нетрадиционных сырьевых материалов.*

***Ключевые слова:** стеновая керамика, физико-механические свойства, лессовидный суглинок, температура обжига.*

В связи с удорожанием энергоносителей необходимо эффективно снизить потери тепла сохранять выработанное тепло в зданиях и сооружениях. А в регионах с жарким климатом снизить затраты на кондиционирование и вентилирования.

В Республике Казахстан принят закон от 13 января 2012 года № 541-IV «Об энергосбережении и повышении энергоэффективности».

Запущен проект Правительства Республики Казахстан «Энергоэффективное проектирование и строительство объектов» с поддержкой Программы развития ООН и Глобального Экологического фонда.

Реализуется Программа модернизации жилищно-коммунального хозяйства Республики Казахстан на 2011 — 2020 годы, основной задачей, которого является ремонт и реконструкция старых зданий и сооружений с целью повышения их энергоэффективности.

Для реализаций этих государственно важных задач необходимы новые теплоизоляционно - конструкционные материалы с использованием местных природных и техногенных сырьевых ресурсов.

С точки зрения создания теплоизоляционно-конструкционного керамического материала наибольший интерес представляет кремнистые породы – опоки, которые не вовлечены в производство новых композиционных материалов многофункционального назначения.

Однако основной сырьевой базой для производства стеновой керамики в Республике Казахстан служат некондиционные лессовидные суглинки, обладающие неудовлетворительными керамическими свойствами (высокая чувствительность к сушке, большая усадка и т.д.) [1]. Запесоченность и высокое содержание карбонатов лессовидных суглинков в ряде случаев не позволяет использовать их даже для производства обыкновенного глиняного кирпича, отличающегося не только низкими физико-механическими свойствами, но и выцветами растворимых солей, ограничивающими его применения в строительстве объектов различного назначения.

В связи с вышеизложенными фактами следует искать другие пути решения проблемы - изыскания новых источников сырья, переход на композиционные сырьевые смеси на основе природных и техногенных ресурсов, способствующих созданию армированной каркасной структуры и повышению активности взаимодействия компонентов смеси при условии снижения температуры спекания [2,3].

Анализ литературных данных показывает, что одним из перспективных направлений расширения сырьевой базы керамической промышленности является использование опоки в качестве сырья для стеновой керамики, а также применение опоки в качестве искусственных заполнителей для бетонов. По керамической технологии кремнистых опал – кристобалитовых пород, имеющих широкое распространение во многих регионах России и в западном регионе Республики Казахстана [4,5].

Для получения из подобного сырья качественных изделий необходимы глубокие исследования его химического и минерального состава, керамических свойств и технологических особенностей.

Цель исследования - установление возможности получения высококачественного и лицевого кирпича на основе лессовидных суглинков Западно – Казахстанской области путем введения эффективных модифицирующих добавок и использования новых технологических решений.

Для изучения влияния степени измельчения материала на физико - механические свойства сырца, отформованного методом полусухого прессования, и свойства обоженного материала из пробы готовились шихты различного гранулометрического состава. Высушенные до воздушно – сухого состояния пробы пропускались через дробилки до прохождения через сито с отверстиями 0,16; 0,315; 0,63 и 1,0мм. Полученные порошки были разделены на 5 групп: I <0,16 мм; 0,16мм < II < <0,315 мм; 0,315 мм < III < 0,63 мм; 0,63 мм < IV < 1мм и V < 1мм;

Из полученных сырьевых смесей формовались образцы цилиндры диаметром и высотой 50 мм. Формовочную влажность сырьевых смесей принимали до 40% от массы сухого материала. Для равномерного распределения влаги в составе керамической смеси вода добавлялась с помощью пульверизатора и тщательно перемешивалась в течение 10 мин.

Полученный пресс-порошок формовали на гидравлическом прессе под давлением 20 МПа.

За исследуемые свойства керамических масс принимались полная усадка, прочность сырца как критерии сушильных и формовочных свойств, прочность при сжатии и водопоглащение как показатель качества изделий.

Обжиг образцов проводился при температуре 950 - 1000^0 С. При уменьшении наибольшей крупности частиц измельченных опок с 1 до 0,16 мм механическая прочность обожженного материала при прочих равных условиях возрастает в 1,7 раз. При этих условиях

наименьшую среднюю плотность имеют образцы I группы. Полная усадка всех образцов не превышает 4,2 %, группа V имеет самую низкую усадку.

По результатам научно - исследовательских работ установлено, что опоки обладают малой усадкой, низкой чувствительностью к сушке и высокой прочностью, которые позволяют в дальнейших исследованиях использовать опоку как основу для производства керамического кирпича по способу полусухого прессования.

Для изучения влияния модифицирующей добавки - опоки на физико - механические свойства суглинка, были отформованы методом полусухого прессования цилиндры диаметром и высотой 50 мм, и обожжены в печи при температуре 950^0 С.

Модификатор и суглинок дозировались в количестве по 50% сухой массы. Суглинки и опока просеивались через сито №0,63, поэтому для сравнивания физико – механических свойств суглинков и опоки мы будем использовать данные групп порошка от I до III. Влажность пресс-порошка составляла 12%; давление прессования цилиндров диаметром 50 мм для шихт на основе чаганского, таскалинского и халиловского суглинка - 20 МПа; температура обжига - 950°С.

Таблица 1 - Физико-механические свойства термообработанных образцов на основе опоки Таскалинского месторождения

Группа порошка	Средняя плотность г/см^3	Полная усадка, %	Водопоглощение, % по массе	Предел прочности при сжатии, МПа
I	1,087	3,48	43,5	20,25
II	1,109	3,38	43,7	16,5
III	1,130	3,24	44,2	16,7
IV	1,239	4,08	44,6	12,11
V	1,147	3,8	45,3	14,81

Результаты (таблиц 1 и 2) показывают, что добавка модификатора - опоки уменьшает полную усадку: для композиции чаганский суглинок- опока по сравнению с полной усадкой опоки на 36,7 %; для композиции халиловский суглинок- опока на 62,6%, а для композиции таскалинский суглинок – опока, на 13% увеличивается полная усадка.

При этом средняя плотность: для композиции чаганский суглинок- опока увеличивается на 16,3%; для композиции халиловский суглинок - опока увеличивается на 16,9%; а для композиции таскалинский суглинок – опока на 14,4% по сравнению со средней плотностью опоки равной 1,13 гр/см^3.

Таблица 2 - Влияние модификатора на физико – технические свойства керамического черепка

Суглинок	Вид модификатора	Полная усадка, %	Средняя плотность г/см^3	Водопоглощение % по массе
Чаганский суглинок	-	1,0	1,76	17,0
Чаганский суглинок	опока	2,2	1,35	31,4

Таскалинский суглинок	-	1,1	1,55	23,5
Таскалинский суглинок	опока	4,0	1,32	33,4
Халиловский суглинок	-	1,6	1,83	16,6
Халиловский суглинок	опока	1,3	1,36	31,8

По результатам определения водопоглащения: для композиции чаганский суглинок-опока водопоглащение уменьшается на 28%; для композиции халиловский суглинок - опока на 27,2%, а для композиции таскалинский суглинок – опока на 23,5%.

Список литературы:

1. Ботвина Л.М. Строительные материалы из лессовидных суглинков. Ташкент. Укитувчи, 1984. с.40.
2. С.А.Монтаев, Ж.Т.Сулейменов «Стеновая керамика на основе композиции техногенного и природного сырья Казахстана» Уральск: 2006 – 190 с.
3. Перспективы формирования сырьевой базы стройиндустрии с использованием техногенного сырья из отвалов Кашпирского рудника Самарской области: Монография / Н.Г. Чумаченко, В.В. Тюрников, С.Е. Баннова, Д.В. Кириллов; Самарск. гос. арх.-строит. ун-т Самара, 2006. – 200 с.
4. Камалов С.А., Ли К.А. География размещения месторождений природных ископаемых Уральской области и их народнохозяйственной применение. Уральск: 1992. – 139 с.
5. Котляр В.Д., Талпа Б.В. Опоки – перспективное сырье для стеновой керамики // Строительные материалы. – 2007. - №2 – С. 31- 33.

УДК: 666.3

ЖЕРГІЛІКТІ ШИКІЗАТ НЕГІЗІНДЕ ТИІМДІ ҚАБЫРҒА КЕРАМИКА ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПАРАМЕТРЛЕРІН ЖЕТІЛДІРУ

Тауышев О.У., Беккалиев Н.М., Умерешова С.Г.

Батыс Қазақстан инновациялық – технологиялық университеті, Орал қ.

***Аннотация**: Тиімді қабырға керамикасының технологиялық параметрлерін жасау бойынша тәжірибелік зерттеулердің нәтижелері келтірілген. Қабырғалық керамикасының негізгі физика-механикалық қасиеттері зерттелді. Қабырғалық керамика өндірісінде жергілікті шикізатты пайдалану мүмкіндігі тиімділігін көрсетті.*

***Кілт сөздер:** қабырғалық керамика, физика-механикалық қасиеті, орман сазды топырағы, күйдіру температурасы.*

УДК 728.1

ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩИЕ ИНЖЕНЕРНЫЕ СИСТЕМЫ

Умерешова С.Г., Тауышев О.У., Беккалиев Н.У.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет г.Уральск

***Аннотация.** В статье рассматриваются вопросы энергосбережения в инженерных системах зданий. Предложены мероприятия по экономии энергии, которая достигается*

переходом на автономные, независимые от централизованного теплоснабжения системы горячего водоснабжения. Установлено, что экономия тепловой энергии и повышение уровня теплового комфорта в отапливаемых помещениях достигается при применении горизонтальных систем отопления.

***Ключевые слова**:* энергосбережение, энергоэффективность, инженерные системы, энергоисточники, модернизация.

Энергосбережение при проектировании и эксплуатации жилых зданий становится одной из важных приоритетных задач.

Внедрение новых контрольно-измерительных приборов по энергосбережению при эксплуатации объектов, инженерных систем, также и модернизация уже существующих источников, оборудования могут существенно повлиять на энергоэффективность, на энергосбережение зданий [1].

Важные аспекты:

1. повышение КПД котельного оборудования;
2. устранение теплопотерь в магистральных и внутриквартальных тепловых сетях;
3. модернизация систем отопления и горячего водоснабжения зданий, учет тепла в каждой квартире и регулирование потребления энергоресурсов.

Рекомендуемые мероприятия:

• использование высокопроизводительного котельного оборудования, в том числе местных котельных контейнерного типа, при размещении которых на крыше зданий исключается необходимость в тепловых сетях;

• переход на автоматизированные индивидуальные тепловые пункты с исключением применения струйных смесителей - насосов со свободным количественным и качественным регулированием теплоносителя для секционной подачи. Установление режимов отопления для дневного, ночного времени, зимнего и осенне-весеннего периодов, выходного дня и т.д.

Экономию энергии можно достичь переходом на автономные, независимые от централизованного теплоснабжения системы горячего водоснабжения, будут использоваться поквартирные газовые или электроводонагреватели. Будет использоваться два тарифа в дневное и ночное время суток.

До 25% от общего возможного эффекта по экономии тепловой энергии можно получить при установке поквартирных приборов учета расходования горячей воды до 10%. Регулирование систем отоплению будет способствовать исключению перегрева помещений при межсезонном и временном повышении температуры наружного воздуха и по комнатному регулированию температуры в отопительный период (10–12%).

Рекомендуется при реконструкции построенных домов и проектировании новых применять новые системы отопления. Широкое распространение в массовом жилищном строительстве получили вертикальные однотрубные системы отопления. Эти системы не удовлетворяют требованиям энергоэффективности. Практически реализовать и организовать учет теплоносителей в каждой квартире очень сложно, в техническом плане, к тому же требуются финансовые вложения.

Существенная экономия тепловой энергии и повышение уровня теплового комфорта в отапливаемых помещениях достигается при применении горизонтальных систем отопления с поквартирным распределением теплоносителя.

Горизонтальные системы отопления, они могут выполняться в двух вариантах:

• с кольцевой разводкой трубопроводов по всему периметру наружных стен;

• с разводкой и подачей теплоносителя к каждому прибору от специального коллектора по гибким трубопроводам, проложенным в полу.

В этом случае представляется возможным организовать учет, контроль и регулирование жильцами количества потребляемой энергии. В то же время необходимо отметить, что при использовании этих систем остаются не до конца решенными вопросы их повышенной стоимости и ремонтопригодности.

Применение поквартирных систем отопления позволяет регулировать (вручную или, при установке соответствующей аппаратуры, автоматически) подачу тепла в комнаты, ориентированные по разным сторонам света (пофасадное отопление).

Экономия тепловой энергии при эксплуатации рассматриваемых систем достигает 25% за отопительный сезон по сравнению с существующими вертикальными однотрубными системами отопления [2].

Ориентировочные расчеты показывают, что при совокупной реализации мероприятий по модернизации инженерных систем, расходы тепла в жилых и общественных зданиях на отопление и нагрев приточного или инфильтрирующего воздуха, возможно, сократить на 30–40%. Расходы на повышения термосопротивления ограждающих стен будут больше, чем при единовременных капитальных затратах [3]. Этот показатель будет до 10 раз меньше.

В целом возможно реально довести расчетные потери тепла в жилых зданиях до уровня, достигнутого в передовых странах - 30–35 Вт/м^2.

В ближайшем будущем, традиционные источники будут исчерпаны, а новые виды альтернативных энергоисточников будут мало изучены, развиты, возникнет дефицит энергоресурсов. Это повлияет на резкое их удорожание, и поэтому задача экономии энергоресурсов станет первоочередной.

В связи с этим в сфере создания, модернизации и эксплуатации строительной продукции основополагающим фактором станет обеспечение минимальных теплопотерь в зданиях за счет энергоэкономичных объемно-планировочных и конструктивных решений, новых с высоким коэффициентом сопротивления теплопередаче строительных материалов и изделий, энергоэффективного оборудования или модернизация старых. Приоритетное направление развития строительных материалов, изделий и оборудования будет принадлежать энергосберегающим видам.

Таким образом, можно полагать, что развитие конструктивных систем, строительных материалов, изделий и оборудования, происходит по традиционным и новым направлениям, удовлетворяющим требованиям энергосбережения, экологической безопасности, технологичности, экономичности, малой трудоемкости возведения, адаптивности к условиям реконструкции и модернизации жилых и производственных зданий.

Список литературы:

1. Инженерные системы, сети и оборудование: учеб. -метод. пособие по выполнению курсового проектирования для спец. 050731 "БЖД и охрана окружающей среды" / сост. В.А. Расторгуев [и др.]. - Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана, 2009. - 15 с
2. Saboor S., Ashok Babu T. P. Effect of Air Space Thickness within the External Walls on the Dynamic Thermal Behaviour of Building Envelopes for Energy Efficient Building Construction. 2015 International Conference on Alternative Energy in Developing Countries and Emerging Economies.EnergyProcedia 79 (2015) 766 – 771
3. Alexander M. Thiele, Astrid Jamet, GauravSant, Laurent Pilon. Annual energy analysis of concrete containing phase change materials for building envelopes.Energy Conversion and Management. Volume 103, October 2015, Pages 374–38.
4. Analyzing energy savings potential of the Chinese building materials industry under different economic growth scenarios. EnergyandBuildings.Volume 109, 15 December 2015, Pages 316–327.

ӘӨЖ 728.1

ЭНЕРГИЯ ҮНЕМДЕЙТІН ИНЖЕНЕРЛІК ЖҮЙЕЛЕР

Умерешова С.Г., Тауышев О.У., Беккалиев Н.У.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті. Орал қ.

Аннотация. *Мақалада ғимараттадың инженерлік жүйелер энергия үнемдеу мәселесі қарастырылады. Тәуелсіз орталықтандырылған жылумен қамту жүйесінің ыстық сумен жабдықтау бойынша іс-шаралар ұсынылған, энергияны үнемдеуі ол дербес көшуге қол жеткізіледі,. Жылу энергиясын үнемдеу деңгейін арттыру және жылу жайлылық жылытылатын көлденең жылыту жүйелерін қолдану кезінде үй-жайларда қол жеткізіледі.*

Кілт сөздер*: энергия үнемдеу, энергия тиімділігі, инженерлік жүйелер, энергоисточники, жаңғырту.*

ӘОЖ.37.016

«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ – ОТАНШЫЛ ҰРПАҚ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ НЕГІЗІ

Даулетов Н.Д., Тулеуова Н.А.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Бұл мақалада мектеп жасындағы балаларға Отан, мемлекет, туған жер, ел, атамекен, туған өлке туралы білім беру мәселесі қарастырылады.Отанға деген сүйіспеншілдік сезімін дамытуды, ұлттық салт-дәстүрді және мемлекет рәміздерін құрметтеуге тәрбиелейді. Ең алдымен осы ұғымдардың мәнін бүгінгі жастарға жан – жақты аша білу керек.*

Кілт сөздер: *Отан, патриотизм , «Мәңгілік Ел», мемлекет, туған жер, ел, атамекен, туған өлке.*

Тәрбие ең қастерлі саналатын Отан, мемлекет, туған жер, ел, атамекен, туған өлке туралы оқушыларға нақты түсінік берудің тиімділігін арттыруды қарастырады. Отанға деген сүйіспеншілдік сезімін дамытуда, ұлттық салт-дәстүрді және мемлекет рәміздерін құрметтеуге тәрбиелейді. Ең алдымен осы ұғымдардың мәнін бүгінгі жастарға жан – жақты аша білу керек. Бұл істе педагог, философ ғалымдар мен ақын-жазушылардың ой-пікірлеріне сүйенген жөн. М. Әуезов ел қорғайтын азамат тәрбиелеуді, ата салт, ана тілін құрметтеуден және «Отанды сүй» деген киелі сөздің «сүю» деген мағынасын ұялата білуден басталуы тиіс деп қарайды.

Отаншылдыққа тәрбиелеу - ұлттық қауіпсіздік жүйесімен шектесетін ең өзекті мәселелердің бірі. Еліміздің Президенті Н.Ә. Назарбаев біздің еліміздің ұзақ мерзімді даму әлеуеті шеңберінде абзал міндеттерінің бірі ретінде қазақстандық патриотизмді қалыптастырудың міндеттерін айқындап берді. Елбасы жыл сайынғы өзінің жолдауында жастардың отаншылдық тәрбиесіне баса назар аударады. Елбасының тапсырмасымен «Мәңгілік Ел» патриоттық актісі әзірленді. Бұл құжаттың мемлекеттік маңыздылығы Қазақстан білім ұйымдарының басшыларын, мұғалім-практиктерді патриоттық тәрбиенің жеті қағидаты формасындағы «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясын түсіндіру жұмыстарын жүргізуге белсенді кірісуге міндеттейді. Тәрбие іс-әрекетінде, сыныптан тыс оқытуда, аталған бағыттар бойынша жұмысты күшейтудің қажеттігі оны жандандырады. «Мәңгілік Ел» идеясын жүзеге асыратын және оны одан әрі дамытатын бүгінгі жастар екені белгілі. Жастар осы ұлттық идеяны жүзеге асыру үшін өз Отанын сүйетін ұлтжанды, патриот болулары керек. Патриотизм біздің қазақстандық жастар үшін этностарды бөлшектейтін, жіктейтін, бір-біріне қарсы қоятын күш емес, керісінше, біріктіретін күш ретінде мойындалуы тиіс және олардың ментальдық болмысында қағида ретінде қалыптасуы қажет. Ел мәртебесі, оның асқақтығы мен биіктігі, тұтастығы мен мызғымастығы тек әділеттілік пен өзараынтымақтастық пен сыйластық негізінде қол жеткізілуі тиіс. Қысқасы, бүгінгі қазақстандық жастарды осы аталған позитивті бағытта тәрбиелеудің маңызы зор.

Қазақ біртұтас, мемлекет құраушы ұлт деген ой жетекші күшке айналуы тиіс. Бұл - басқа этностық топтар алдындағы артықшылық емес, керісінше, асқақ жауапкершілік әрі бұл қазақтан асқақ саяси мәдентиеттілікті талап етеді.

Республикамыз бір саяси құрылымнан екіншісіне ауысып, басқару жүйесі жаңа сападағы қарым-қатынасқа бет бұрған өтпелі кезеңде мектептегі тәрбие жұмыстарында да қиындықтар бар. Бұндай жағдайда заман ағымына қарата пайда болған тың ұғымдарды айқындап, оларға анықтама беру қажет. Өйткені, сол ұғымдар арқылы оқушылар санасында білім қалыптасып, ол өз кезегінде оның іс-әрекетіне бағыт береді. Біздің пайымдауымызша, патриотизмге тәрбиелеуде сүйенетін негізгі ұғымдар: «ұлттық патриотизм» және «қазақстандық патриотизм». Ұғым дегеніміз – заттар мен құбылыстардың жалпы айырмашылықтарының белгілі жиынтығы. Демек, соның негізінде ой жүгірткен жөн. Ол ғылыми және практикалық білімдерді қалыптастыруда қолданылады. Ұғымдар негізінде пікір,

ой-тұжырымдар қалыптасып, қорытындылар мен пайымдаулар жасалады. «Отаншылдық» пен «патриотизм» сөздерін қарап, бірдей қолдануда қайшылық жоқ. Бұл жерде «ұлттық патриотизм» және «қазақстандық патриотизм» ұғымдары арқылы Отан, туған жер, ел, атамекен, мемлекет, туған өлке, туған халқы туралы нақты түсініктер берудің тиімділігі арта түспек. «Ұлттық патриотизм» және «қазақстандық патриотизм» ұғымдарына анықтама беріп, олардың мазмұнын жасау Отансүйгіштік сезімді дамыту, ұлттық салт-дәстүрді ұстану және мемлекет рәміздеріне құрмет қалыптастыру, т.б. тәлім – тәрбиелік мүмкіндіктерді кеңейте түседі.

Біз педагог ғалымдар мен ақын-жазушылардың ой-пікірлеріне сүйене отырып , «ұлттық патриотизм» және «қазақстандық патриотизм» ұғымдарына анықтама беруге болады. «Ұлттық патриотизм» және «қазақстандық патриотизм» ұғымдарына анықтама беру арқылы бұдан былайғы кезде мектеп оқушыларын патриотизмге тәрбиелеудің бағыттарын анықтауды мақсат етіледі. Бұл ретте, әрине, тарихи- педагогикалық, теориялық, философиялық, әдістемелік, т.б. материалдарға сүйенеміз.

Отаншылдық сезімінің объектісі мен қайнар көзі- Отан; оның қайнар көзі: туған жер, табиғат,оның байлықтары,тіл,дәстүр, тарихи, ескерткіште, туған өлкезегікиелі орындар.

Қазақстандық патриотизм – ол тек қазақтардың ғана өз Отанына сүйіспеншілігі емес, онда мекендеген бүкіл ұлт пен ұлыс өкілдерінің бәріне қатысты дүние. Бірақ ешкімді де елін, Отанын зорлықпен, күштеп не үгіттеп жел сөзбен алдап – арбап сүйгізе алмайды. Елін сүю – әркімнің жеке ісі, өз арының ісі. Қасиетті сезім ананың сүтімен бірге өзі келмейді, ол адам өсе, есейе келе өз ақылы өзіне жетіп, өз басымен тіршілік ете бастағанда адамзаттың байында біртіндеп қалыптасатын құдіретті сезім. Бұл сезім әркімде әр кезеңде (яғни әр түрлі жаста) оянып, кейін кәмелетке келгенде біржола буыны қатып, тәжірибемен, жаспен, уақытпен, біліммен, қоршаған ортаның ықпалымен, мемлекеттік және қоғамдық социологиялық институттардың (балабақша, отбасы, мектеп, жоғары оқу орындары, бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық ұйымдар, саяси ұйымдар мен қозғалыстар) әсерімен қалыптасады.

Патриоттық сезім тұлғаның тектілігінен туындайды. Ол тәрбие арқылы өсіп, жетіліп патриоттық сана түрінде қалыптасады. Сондай-ақ, жеке адам белгілі бір ұлтқа тән екендігін түсініп, сезінуі, өз ұлтының қасиеттерін бойына сіңіруі тиіс. Ұлттық патриотизмді ұлт және патриотизм туралы екі ұғымның жадағай қосындысы деп қарауға болмайды. Ғалымдар «ұлттық патриотизм – қанмен, тектілікпен туа біткен қасиеттердің тәрбие арқылы бекіп, нығаюы, елін, жерін шексіз сүйіп, соған қызмет ету, ұлттың барлық қасиеттерін ардақтау» деп көрсетеді.

Тарихи материалдарды, мұрағат құжаттарын зерттеу, тарихи философиялық әдебиеттермен танысу, ғылыми – педагогикалық материалдарды зерттеп, талдау барысында және мерзімді басылымдарды зерделеу нәтижесінде біз қазақстандық патриотизм деген терминнің кейінгі кезде пайда болғандығына, Қазақстанның егемен ел болуына қатысты туындағанына куәміз. Қазақстандық патриотизмді Отанымыздың тәуелсіз мемлекет болуымен байланыстыболуы дәлел. Жоғарыда аты аталған және басқа бір топ педагог, философ ғалымдар қазақстандық патриотизм және ұлттық патриотизм туралы пікірлерін ортаға салған. Біз негізінен қазақстандық патриотизм ұғымына анықтама беруде осы пікірлерді негізге алдық.

Мемлекетіміздегі қазіргі әлеуметтік, саяси – экономикалық жағдайларды, халықтың сана-сезімінің қалыптасу үрдісін ескере отырып, қазақстандық патриотизмнің қалыптасуына мемлекетке атын беріп отырған қазақ халқының бойындағы ұлттық патриоттық қасиеттердің ықпалы мол екенін көруімізге болады. Жалпы, патриоттық сезімнің қай-қайсысының болсын қалыптасуы отбасы тәрбиесінен (балабақшадан) бастау алатыны белгілі. Сондықтан халқымыздың қаһарман батыр ұлы Б. Момышұлы мен жазушы Ә. Нұршайықов, т.б. пікірлеріне сүйене отырып, отбасында патриотизмге тәрбиелеу, ана тілін үйрету, ұлттық мінез - құлық қалаптастыру, ұлттық салт дәстүрді сақтау, шыққан ата-тегін білу және сезінуден басталып, халқына сүйіспеншілік, тарихи дәстүрлерді сақтау, одан соң туған жеріне, Отан ына деген сүйіспеншілік, т.б. асыл қасиеттер өсе келе мектепте ары қарай дамып қалыптасуына

шарт түзілуі керек.

«Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясының құндылығының пән салалары бойынша қалай меңгеруге болады? Оның бір нұсқасы жылдық тақырыптық –күнтізбелік жоспарды әзірлеу барысында пән бойынша оқылатын материалдарды сәйкестендіру. Егер, материалдың көлемі мен қайталанып келуін ескерсек, пән бойынша оқушыны жүктеу олардың сапалы меңгеруіне мүмкіндік бермейді, ал кіріктіріп оқыту және пәнаралық байланысты орнату оқумүмкіндіктерін кеңейтеді.

Патриоттық сезім табиғатында сан қырлы, ол жеке тұлғаның барлық қырл арын біріктіреді: адамгершілік, еңбек, ойлау, эстетикалық, сонымен қатар, физикалық дамуын және бірыңғай нәтиже алу үшін әрбір қырынан әсер етуді ұсынады. «баст ы қала – Астана болып табылатынын білуі қажет. Бұл қала олар үшін басты қала себебі, онда олардың үйі, мектебі, достары бар.

Патриоттық сезім табиғатында сан қырлы, ол жеке тұлғаның барлық қырларын біріктіреді: адамгершілік, еңбек, ойлау, эстетикалық, сонымен қатар, физикалық дамуын және бірыңғай нәтиже алу үшін әрбір қырынан әсер етуді ұсынады. «Мәңгілік Ел — бұл — Тәуелсіздік және Астана» құндылықтарға баулудың негізгі нәтижесі сабақ арқылы балалардың туған қаласына, оның әдемі көшелеріне, даңғылдарына, қаланың сәулеті көрікті жерлеріне деген мақтаныш сезімі болуы қажет. Экскурсия барысында олар қаланың өзеннің үстінде және оның бір бөлігі оң жағалауда, бір бөлігі сол жағалауда орналасқанын біледі. Айнала қоршаған күзгі тірі табиғатты – саябақты, бақты , гүлзарларларды бақылау арқылы олардың өзгергенін байқайды. Төменгі сынып оқушылары біздің елімізде басты қала – Астана болып табылатынын білуі қажет. Бұл қала олар үшін басты қала себебі, онда олардың үйі, мектебі, достары бар.

Патриоттық тәрбие берудің ең күшті құралының бірі өлкетану болып табылады – табиғатты тану, туған өлкенің шаруашылығы мен тұрғындары, жергілікті қауымдастықтың өмірін жақсарту мақсатындағы олардың өткені мен қазіргісі. Бұл бағыт өзінің бейнесін білім берудің өңірлік қағидаттарынан, оқушылардың туған өлке туралы толық, терең мазмұнды білімі мен туған өлке табиғаты мен туған жерге деген махаббат сезімінен, өз халқының салт-дәстүріне арналған құрметінен табады.

Ұлттық-өңірлік компонентте таңдалған педагогикалық, географиялық материалдар:

- тұрғылықты мекеннің тарихи, мәдени, ұлттық, географиялық табиғи-экологиялық, өзіндік ерекшелігін;
- аймақтық даму ерекшелігін ашумен түсіндіріледі;

Жыл сайын 1-қыркүйекте өткізілетін Білім күні балаларды және оқушы жастарды өз Отанының игілігіне шексіз сүйіспеншілігі аясында құрылатын Отаншылдыққа үйретуі қажет. Жас ұрпақта өз Отанына, өз халқына деген махаббат басқа халыққа шексіз құрмет көрсету сезімімен жалғасуы тиіс.

Әдебиеттер тізім:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы-1995ж.
2. Н.Назарбаев «Қазақстан жолы-2050: бір мақсат, бір мүде, бір болашақ» Жолдау-2014ж.
3. Н.Назарбаев «Мәңгілік Ел» Патриоттық актісі. Алматы-2016ж.
4. «Мәңгілік Ел» Патриоттық актісін түсіндіру бойынша әдістемелік құрал. Астана-2016ж.
5. Н.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» , «ЕҚ», 12сәуір. 2017ж.
6. Т.Бурбаев. «Нұрлы жол-баянды, Мәңгілік Ел» «ЕҚ», 11 ақпан 2015ж.

УДК.37.016

ИДЕЯ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» – ОСНОВА ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ПОКОЛЕНИЙ

Даулетов Н.Д., Тулеуова Н.А.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В данной статье школьного возраста, детей, государство, страна, отечество, родной край рассматривается вопрос об образовании, развития чувства любви к родине, национальных традиций и воспитывает уважение символов государства.*

Ключевые слова: *Родина, патриотизм , «Мәңгілік Ел», родной край.*

ӘОЖ 37.035.6

ОРТА АРНАУЛЫ БІЛІМ БЕРЕТІН ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Досмырза Р.Ж.
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ

Аннотация: *Мақалада орта арнаулы оқу орындарында білім алушыларының өзіндік психологиялық ерекшеліктері және оларды тәрбиелеу барысындағы рухани-адамгершілік құндылықтары негізінде қалыптастырудың құрлымы мен мазмұны туралы мәселелер жан-жақты ғылыми мәліметтер негізінде қарастырылады.*

Кілт сөздер: *Орта арнаулы оқу орны, колледж білім алушылары, рухани тәрбие, рухани –адамгершілік құндылықтар, тәрбиелеу, тәрбие үрдісі, рухани-адамгершілік тәрбие.*

XXI ғасыр – әлемдік аренада саны мен сапасы мығым ұлттар мен ұлыстардың одан әрі нығаятын, замана көшіне ілесуге қауқарсыз әлсіз этностардың құрдымға кететін ғасыры екен. Дей тұрғанмен, жаһандану мен интеграция ғасырының бұл да бір шартты қырларының бірі болып қалмақ. Сондықтан да, қазір және болашақта еліміздің әрбір азаматының сегіз қырлы, бір сырлы болуы маңызды мәселе. Еліміздің заман талабына сай жан-жақты дамуының жаңа бағытын жаһандық құбылыстарды зерделеп, оның проблемаларын ескеру негізінде, адами капиталды дамыту - болашақ қоғамды жаңғыртудың негізі әрбір мемлекет азаматына өз міндеттерін жүктейді.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы ел дамуының жарқын үлгісі мен нақты қадамдарын көрсететін келелі ой, салиқалы пікір, батыл шешімдерге құрылған маңызды құжат. Бұл қоғамдық мәні зор мақалада бүгінгі жеке тұлға санасын жаңғырту, ұлттық болмыстан, ұлттық кодтан айырылып қалмай, оны әлемдік құндылықтармен үйлестіріп, Қазақстанның игілігіне жарату жолындағы мақсат-мүдделер туралы өзекті мәселе көтеріліп отыр. Бүкіл дүниежүзіне экономикалық дағдарыс пен терроризм, ланкестік қауіп-қатер төніп тұрған кезенде мемлекетіміздің өркениетке қарай батыл қадам жасап, оның ішінде ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, рухани жаңғыруға ұмтылуы болашағының жарқындығынан, жолының нұрлылығынан, елінің мәңгілігінен дерек береді деп ойлаймыз. Рухани жаңғыру – адам баласының оның ішкі әлемінің жаңаруы, сана-сезімі, жаңа өзгерісті қабылдай білуі. Рухани жаңғыруда өркениеттің өрге жүзуімен байланыстырамыз. Тарих сахнасына көз жүгіртсек, өскен ұлттың өрби түсуіне осы «рухани жаңғыру дәлел».

Мемлекеттің жүйелі әрі қарқынды түрде дамуын көздейтін кез-келген стратегиялық бағдарлама халықтың, сол мемлекет азаматтарының жауапкершілігімен ғана жүзеге асады. Бұған дәлел ретінде тарихымызды айтуға болады. Кезінде ел мүддесіне бір кісідей жұмылған

алаш тұлғаларының сын сағаттағы жауапкершілікті сезінуі халқымыздың қоғамдағы рухани негізіне айналған дүниелермен ұштасты. Сол сияқты Елбасы жолдауында зерделенген мәселелер бүгінгі таңда қоғамның ішкі тұтастығымен, халықтың елдігімен ұрпақтың жасампаздығымен оңтайлы жүзеге асатындығы мәлім.

Бүгінгі ұрпақ - ертеңгі болашақ екенін ескерер болсақ, бәсекеге қабілетті, жаңа уақыттың өктем талабына үн қоса алатын азамат тәрбиелеу – бүгінгі күннің ең маңызды басымдылығы. Халқымыз тек әлеуметтік-экономикалық, саяси тұрғыдан ғана емес, рухани жаңғыруға да ұлттық бірегейлік тұрғыдан дайын болуы тиіс. Ұрпақ тәрбиесіне құндылықтық бағытта жаңаша көзқараспен қарау, озық мәдениет үлгісіне үйлесімділік қосу, белсенділікті дамыту, тұлға еркіндігін жан-жақты қалыптастыру – басты мәселе болып отыр. Себебі, тұлғаның даму өзегі – рухани – адамгершілік құндылық, ал субъектісі адамның әрекеті мен қалыптарының рухани және адамгершілік қасиеті болып табылады. Сондықтан, рухани-адамгершілік құндылық тұлғаның өмірдегі өз орнын табуға, қоршаған ортадағы мәдени тұтастықты қалыптастыратын жиынтық.

Демек, бұл жиынтықтың рухани-адамгершілік маңызы – адамның үйлесімді дамуы, оның ізгілікке бағытталуы, психологиялық жан-күйінің болуымен сипатталады. Дамудың негізі білім мен ғылымға келіп тіреледі. Сондықтан да, әлемдегі дамыған елдер сияқты Тәуелсіз елімізде білім жүйесі сапасын жетілдіру ең негізгі өзекті мәселелердің бірі болып отырғаны белгілі. Осыған орай, білім беру жүйесінде жастарға сапалы білім беріп, олардың үйлесімді дамуы мен тұлға ретінде қалыптасуында ұстаздың кәсіби шеберлік көрсеткіштерінің бірі - жалпы педагогикалық, ғылыми- теориялық, әдістемелік жаңалықтар мен озық тәжірибені жетік меңгерудің маңызы зор.

Қазіргі ұстаздар алдындағы міндет: ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Мұндай талапқа сай қызмет істеу үшін ұстаз үздіксіз ізденісте кәсіби білікті болуы тиіс.

Соңғы жылдары қоғамда болып жатқан жағдайлар тәрбиеге өз әсерін тигізуде. Мәселен, әлемдік мәдениеттің кірігуінде жақсы жағынан гөрі, жағымсыз жағының артуы, санаға әр түрлі ақпарат құралдары, теледидар, баспасөздегі жарнамалармен дәріптелуі, қатыгездік, өзімшілдікті өнегелерін көрсету табыс көзіне айналуы, тәрбие жұмысы әдістерінің біржақтылығы, әлеуметтік жағдайлардың нашарлануы және т.б. Міне, осындай қоғам талабынан туындаған жағымсыз әдеттерді көріп отырған ұрпаққа, дәстүрлі әдеп жүйесіндегі құндылықтарды сақтай отырып, әлемдік ынтымақтастықтың жаңа үлгісіне көшудегі міндеттер біз көтеріп отырған мәселенің қоғам талабына туындаған өзектілігін дәлелдейді.

Қоғам талабынан туындаған факторлардан жеке тұлға болып қалыптасуы барысында колледж білім алушыларының басым көпшілігі өзінің алған білімін толық меңгере отырып, қажеттілігіне орай жауапкершілікті сезініп орындайды. Зерттеуші В.И.Бодчикова – бұл жас олардың жеке даралану кезеңі-дейді. Бұл жастағы жасөспірім бойында - өзіндік рефлексия, өзінің жеке ерекшелігін тану, өмірге деген жеке көзқарас жоспар құру, өзіне деген қажеттілікті сезіну, ересектікке ұмтылу сияқты өмірлік құндылығы айқындалады.

Өйткені, ел болашағы жеткіншектерге рухани-адамгершілік құндылықтар негізіндегі тәрбиеде еңбек пен әдепті, ар мен намысты, отаншылдық пен парасаттылықты, жауапкершілік пен батылдықты, мейірбандықты, қайырымдылықты ерекше басымдылықпен дамыту маңызды болмақ.

Білім алушылар рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде тәрбиелеу мәселелері көптеген ғылыми зерттеулерге арқау болған. Жаңа үшінші мыңжылдықта алдынғы қатарлы өркениетті елдермен қатар Қазақстан ғылым мен білімді әлемдік ақпараттық, білім және ғылым кеңістігіне халықаралық талаптар мен стандартқа және ұлттық ерекшелікке сай үйлесімді жетілдірудің жолдарын қарастыруда.

Осы кезде ұлттық мәдениеттің тарихы кеңейіп, қайта жаңғырып өркендеуі, халықтардың (ұлтттардың) өз рухани мұраларын, дәстүрлерін қастерлеуі әлемдік жаһандану үрдісіне енудегі өзіндік дербестігінің айғағы.

Бұл міндеттерді шешуде адамзаттың рухани байлығы болып саналатын білім мен ілім мәдениетінің жаңа парадигмасына сай білім – ғылым – мәдениет – менталитет – дүниетанымнама – сезім – өзіндік сана – көзқарас – мұрат арасындағы байланыстарды қарастыра отырып, рухани – адамгершілік құндылықтар мен мінез-құлық дағдыға қалыптастыру жолдары көзделеді.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында «білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпыадамзаттық қазыналар, ғылым мен практиканың жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыру мен дамыту үшін қажетті жағдайлар жасалуы қажет» деп көрсетті[2].

Тарихи дамуға көз жіберсек, адам тәрбиелеуде адамгершілікке мән беріп мұны ұрпаққа, халық шығармашылығы арқылы жалғастырып отырған. Мәселен, халқымыздың мақал-мәтелдері жай ғана айтылған ұйқас сөздер емес, олардың тәрбиесінің негізгі ұстанымы-адамгершілік мәні болған. Бұған: «Атаның баласы болма, адамның баласы бол», «Заманына қарай адамы», «Әдептілік ар-ұят адамдықтың белгісі» т.б. кісілік қасиеттерді, парасаттылықты арқау еткен мысалдар дәлел бола алады.

Жалпы құндылық проблемасының басты өзегі- Адам. Адам үшін ең басты құндылық - өмір, оның мәнін сезіне білу, өмірдің мәнін өз бойынан іздеп, өмірді рухани толықтыру. Адам өмірінің мәні - маңызды іс-әрекет пен мақсат, мұрат, күш-қайрат және өмір сүру жолдарымен бағаланады.Адам мақсатын адамгершілік қасиеттер арқылы орындап, рухани қасиеттері арқылы жүзеге асырады.

Олай болса құндылық-адамдық қасиеттің өлшемі, талпынысы, өзге адамдарға жанашырлығы, қоғамдағы орны, өмір сүру тәсілі, ізденісі және рухани жетілуі - адамгешілік қасиеті. Жасөспірімдердің айналасындағы адамдармен қарқынды түрде қарым-қатынасқа түсуі олардың адамгершілік мінез-құлықтарын шыңдайды.

Өзін жақсы адам ретінде тәрбиелеу ең алдымен өзін тәрбиелей білу керек. Өзін-өзі тани білу өзіндік сананың қалыптасуынан туады.

Өзіндік сана дегеніміз – ең алдымен тұлғаның өзінің рухани және дене күшін, әрекеттері мен ой-сезімдерін тануы. Ол тұлғаның өзін қоғам мүшесі ретінде, қоршаған ортамен, адамдармен қарым-қатынасын тануы.

Жеке адамның адамгершілік санасының дәрежесі оның мінез-құлқы мен іс-әрекетін анықтайды. Сананың қалыптасуы – ол баланың мектепке бармастан бұрын, қоғам туралы алғашқы ұғымдарының қалыптасуына, жақын адамдардың өзара қатынастарынан басталады.

Адамгершілік сенім – адамгершілік сананы, адамгершілік талаптарды білу, түсіну және болуды қамтиды.Сенім адамның білімінің негізінде туындайды. Ол өзінің сенімін қандай да бір жағдай болмасын оны қорғауға және өз сенімінен таймауға, қарым-қатынас жасауға тырысады.

Адамның мінез-құлқының кемелдігі халықтың да кемелдігі болып табылады. Адамның мінез-құлқын кемелдендіретін іс-әрекеттерге ұқсайды.

Олай болса жақсы мінез-құлық жақсы әрекеттердің әуелі бет алды жасалынып, кейін дағдыға айналуынан тұрады. Дағды – динамикалық стереотип негізінде қалыптасса, білім сигнал жүйесі арқылы меңгеріледі[3].

Дағдылаудағы мақсат – бір әрекетті аз уақыт немесе ұзақ уақыт бойы көп рет қайталау. Осы орайда колледж білім алушыларының жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып адам және қоғам байланысын қалыптастыруда, өз қылығының қоғаммен сәйкес болуы қажеттілігін сезінуде, адамгершілік білімді адамгершілік нанымға ауыстыруда, тұрақты адамгершілік сезімдер мен сапалар орнықтыруда, адамның басқалармен қарым-қатынасындағы жоғары мәдениеттілік пен адамгершілік әдеттерді бекітуде адамгершілік құндылықтардың қажеттілігінің маңызы зор. Мұндай қажеттіліктер көптеген өзгерістерге

бетбұрыс жасайды. Осыған байланысты білім алушыларға төмендегі проблемалардың қажеттілігін түсіндіру басты шарт:

- адамға ең қымбат – өмір;
- балалар – өмір жалғасы;
- тәртіптілікпен байланысқан еркіндік;
- отансүйгіштік, ар-ұят, намыс, борыш;
- сүйіспеншілік, мейірбандық, кішіпейілділік және т.б.

Өйткені, интеллектік дамуға ғана емес, сонымен қатар адамгершілік пен рухани-дамудың үйлесімділігін қалыптастыру қажеттігі туындайды.

Оқушы кезеңнен адамның жан дүниесін, сана-сезімін, мінез-құлық пен сенімге тәрбиелейтін осындай құндылықтарға ерекше назар аудару бүгінгі таңның сұранымы. Берілетін тәрбие жұмысының барлық шеберлігі адамның қандай болуы керектігін біліп, адамды өзінің көздеген мұратына жетуге рухтандыра білуде.

Адамгершілік тәрбие әдістері: көзін жеткізу, иландыру; жеке бастың үлгісі; кеңес беру; тілек, бата береді; қолдаушы пікір; ұнамды баға беру; адамның жетістігін қоғамдық мойындау; көркем әдебиет бейнелері туралы әңгіме өткізу, пікір сайысқа қатысу.

Олай болса, орта арнаулы оқу орындарындағы тәрбиенің басты міндеттері тұлғаны жан жақты үйлесімді тәрбие жүйесін қалыптастыру арқылы болашақ маманға өз кәсібін үнемі дамытып отырып, әлеуметтік өмірге бейімделіп, адами қалыптасу жағдай туғызу арқылы берік негіздегі мәдениеттілікке жеткізу болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Педагогикалық және психологиялық қазақша-орысша сөздік. Алматы, 2000.
2.Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана , 2000.
3. Жарықбаев Қ. Жалпы психология. Алматы. 2004
4. Өтебаева Ә.Т. Рухани-адамгершілік тәрбие берудің қазіргі кездегі маңызы. // Білім. 2007, 44-47 б.
5. Кон И.С. Психология ранней юности. М., 1989-122-123 с
6. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения. 6 том. 1988.-248 с

УДК 37.035.6

НЕОХОДИМОСТЬ ВОСПИТАНИЯ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В СРЕДНИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Досмырза Р.Ж.
Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова

Аннотация: *В статье дается обзор вопросов воспитания образования и ценности духовно-нравственного воспитания в образовании студентов средних специальных учебных заведений.*

Ключевые слова: *Средние специальные учебные заведения, студенты, духовное образование, духовные и нравственные ценности, воспитание, духовное и нравственное воспитание.*

ӘОЖ 94(574)

ҚАЗАҚСТАН – ТАРИХ ТОЛҚЫНЫҢДА

Разахова Ф.Ж., Шегилтеков Қ.А.
Батыс Қазақстан инновациялық- технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *XX ғасыр халқымыз үшін қасіретке толы, зобалаң да зұлматғасырболды. Біріншіден, ұлттық дамудың ықылым заманнан жалғасып келе жатқан өзімізге ғана тән жолы бір жола күйретіліп, қоғамдық құрылымның бізге жат үлгісі еріксіз таңылды. Екіншіден, ұлтымызға адам айтқысыз демографиялық соққы жасалды. Оның жарасы бір ғасырдан бері әлі жазылмай келеді. Үшіншіден, қазақтың тілі мен мәдениет іқұрдымға кете жаздады. Төртіншіден, еліміздің көптеген өңірлер іэкологиялық апат аймақтарына айналды.*

Кілт сөздер: *Қазақстан, президент, тарих, болашақ, халық*

Қазақстан Республикасы Президентінің үстіміздегі жылы жарияланған «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» атты мақаласы аясында тәуелсіздікке жету жолындағы тарихи кезеңдердегі саяси жүйе тарихын зерттеу мен зерделеу аса маңызды міндеттердің бірі болып отыр.Адамдықтың негізі – ақиқат, ендеше адами құндылықтарды бағалау, әр кез әділ бағалауға талпыныс жасай білу үлкен іс. Бүгінгіуақытбізденкөпнәрсеніталапетеді. Тарихтансабақалу – берекеліболашағымыздыңнегізіболмақ.»

Сан ғасырларбойы отар елдіңтепкісін, теперішінкөріпөскенхалықтыңұлттықсанасы аз ғанауақытішіндежаңғырып кете алмайды. Алайда, азаттық аренасына жасындай жарқылдап шыққан ширек ғасыр ішінде рухани жаңғырудың жаңа белесіне өтетін кез келді. Ал енді рухани жаңғырудың бір биіг ітарихи сананы жаңғырту мен ұштасқанда ғана өз нәтижесін береді. Сол себепті де кемеңгер Көшбасшымыз революциялық сілкіністерден көз ашпаған өткен ғасыр көшінің келбетіне былай деп баға береді: «XX ғасыр халқымыз үшін қасіретке толы, зобалаң да зұлмат ғасыр болды. Біріншіден, ұлттық дамудың ықылым заманнан жалғасып келе жатқан өзімізге ғана тән жолы біржола күйретіліп, қоғамдық құрылымның бізге жат үлгісі еріксіз таңылды. Екіншіден, ұлтымызға адам айтқысыз демографиялық соққы жасалды. Оның жарасы бір ғасырдан бері әлі жазылмай келеді. Үшіншіден, қазақтың тілі мен мәдениеті құрдымға кете жаздады. Төртіншіден, еліміздің көптеген өңірлері экологиялық апат аймақтарына айналды». 1916 жылы басталған Амангелді Имановтың ұлт-азаттық көтерілісі қырғыны, азамат соғысы (1918-20) салған лаңдардың жалғасы дәулет жиғандардың малын тартып алып тәркілеумен, Ахаң, Ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов бастаған алаш қайраткерлерін қуғындаумен, соттаумен, 1931-1933 жылдардағы қазақ халқының тең жартысын қырғынға ұшыратқан, яғни қолдан жасалған аштық пен жалғасты. Одан әрі «халық жауларын» әшкерелеу арқылы ату, айдау, Ұлы Отан соғысы немесе Екінші дүниежүзілік соғысы салған қасірет, ақыр аяғы тың игерусаясатының қазақ жеріне әкелген орасан зор экологиялық апатына ұласты. Сонымен қатар аталған апаттармен ұдайы қат-қабат бірге болған, яғни Елбасы ерекше атап көрсетіп отырған қазақтың тілі мен мәдениетін құрдымға кетіретін рухани апаттардың өлшемін айтып жеткізу оңай емес. Осыған орай елімізде 2013 жылы « халық тарих толқынында» бағдарламасы жүзеге асырылды. Бағдарламаның басты мақсаты - озық әдіснама мен әдістеме негізінде Қазақстанның тарих ғылымының сапалық серпілісі, қазақ халқының ұлттық тарихы көкжиегін кеңейту, ұлттың жаңа тарихи дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру, сондай-ақ еліміздің қазіргі заман тарихының жиырма жылдығын зерделеу үшін жағдай жасау. Халық тарих толқынында» мемлекеттік бағдарламасы бойынша ауқымды жұмыстар атқарылуда. Мәселен, Ғылым комитеті жанынан Мемлекет тарихы институтының ұйымдастыруымен бағдарлама тұжырымдамасы мен жобасы жасалынды. Республикалық тарихшылар қауымдастығы академиясы оқулықтар мен оның бағдарламаларын жаңғыртуға қатысты жұмыстар атқаруда, Тарихшылардың Ұлттық Конгресі жұмысы жанданууда, «Мемлекет тарихы», «Мәңгі ел» ғылыми-көпшілік тарихи журналдары

шығарылады. Өзекті мәселелердің бірі, Қазіргі заман тарихының бастауын қалайша негіздеуге болады? Қазақстанның қазіргі заман тарихынәлемдік саяси маңызы бар оқиғалармен, түбегейлі экономикалықөзгерістермен сипатталатын 1991 жылғы 16 желтоқсаннан бастауға негіздер жеткілікті. Біріншіден, 1991 жыл Дүние жүзілік тарихтың аясындағы қазіргі кезеңнің соғыстан кейінгі екінші кезеңіне кіреді. Екіншіден, ғасырлар бойы ата-бабаларымыз армандаған тәуелсіздіктің жарияланған жылы және әлемдік кеңістікке дербес мемлекет ретінде шыққан жыл. Үшіншіден, бұрынғы жоспарлы экономикадан бас тартып, бәсекеге қабілетті нарыққа көшкен бетбұрысты кезең. Төртіншіден, еліміздің өсіп-өркендеуі жолындағы алғашқы реформалар мен оларды қайта жаңғырту кезеңі. Бесіншіден, Қазақстан мемлекет ретінде аяғынан тік тұрып, қалыптасқан кезең. Алтыншыдан, 1991 жылғы тәуелсіздікпен бірге жаңа ұрпақтың өмірге келген кезеңі болып отыр. Қазақ тарихының ең жарқын беттерінің бірі тәуелсіздік жылдары болып табылады. Тәуелсіз Қазақстан тарихын кезеңге бөліп қарастыруға болады. Бірінші кезең – бұл «Тәуелсіздікке қол жеткізу» дәуірі. Бұл 1991-1996 жылдар аралығындағы кеңестік мемлекеттік жүйенің күйреуі және қазақстан мемлекеттілігі негізін қалыптастырудың бастапқы кезеңіндегі маңызды оқиғаларды қамтиды. Мемлекеттің ауыр жағдайына қарамастан, мемлекет білім беру, ғылым, мәдениет және спорт сияқты маңызды салаларды депеп отырды. Дәл осы кезеңде, Қазақстан басшылары ұлтаралық бейбітшілік және тұрақтылықты сақтай алды. Жүргізілген реформа барысында қазақстандықтардың жылдан жылға өздерінің болашаққа деген сенімін нығайта түсті. Екінші кезең бірінші кезеңнің табиғи жалғасына айналған «Жаңа мемлекеттің қалыптасу (1996-2012жж.)» дәуірі. Бұл кезеңде экономикалық, әлеуметтік және қоғамдық-саяси салаларының «үш жақты өтпелі» кезеңді табысты жүзеге асырды. Біріншіден, ұлттық мемлекет қалпына келді және жаңа саяси жүйе құрылды. Терең нарықтық реформа қазақстандықтардың әл-ауқатын көтеруге мүмкіншілік берді және дамудың мықты институттарын құрды. Нәтижесінде қоғамдық санада түпкілікті және іргелі қайта ойлау жүйесі, яғни коммунистік идеология аңызынан, нақты еркін әлем және тәуелсіз мемлекет түсінігін қалыптастыруға ықпал еткен өзгеріс пайда болды. 90-жылдардың екінші жартысында өң өзгерістер байқалды: экономикалық жағдай тұрақталды, тұрғындар көші тоқтады. Жүргізілген реформадан кейін саяси жүйе нығайды. Қазақстан көптеген беделді халықаралық ұйымдардың белгілі мүшесі болды. Бұл қысқа мерзімде ұлттық экономика әлемдік шаруашылықта кіріге бастады. Қазақстан дүниежүзінің серпінді дамыған елдерінің бестігіне, ал 2012 жылдың қорытындысы бойынша ішкі жалпы өнімнің (ІЖӨ) көлемі бойынша экономикасы ірі 50 елдің қатарына енді. Қазақстан бұл кезеңде өзінің егемендігі мен аймақтық тұтастығы жөнінен халықаралық сенімге ие болды. Қазір азаматтық бейбітшілік пен ұлтаралық келісімнің Қазақстандық моделі әлемдік эталон ретінде мойындалған. Астана жаһандық конфессияаралық үнқатысу орталығы бола отырып, дүниежүзілік және дәстүрлі діндер көшбасшылар съездерін үнемі өткізіп тұрады. Үшінші кезең – елде қайта құрулар жүргізілгеннен кейін Қазақстан өзін қалыптасқан мемлекет ретінде бекіте алғандығын айқындайды (2012 жылдың желтоқсанынан бүгінге дейін). Елбасының басшылығымен қысқа мерзім ішінде, қақтығыссыз, кең ауқымды реформалар жүргізілді. Қазақстан ядролық қаруды таратпау саясатын ұстанды. «Қазақстан жолы» Стратегиясы өзін ақтады. «Қазақстан-2030» Стратегиясында қойылған мақсаттар мерзімінен бұрын орындалды. Сондықтан да Мемлекет басшысы Тәуелсіздік күні мерекесінде әлемнің 30 көшбасшы елінің тізіміне ену міндетін қойды. Қазақстан XXI ғасырдың бірінші онжылдығының соңындағы жаһандық дағдарыс сынынан өтті. Мемлекет нарықтық реформаны жүзеге асыра отырып, адам капиталының дамуына және тұрғындардың өмір сапасының көтерілуіне басты мән берді. Қазақстан халқы бейбітшілік пен келісімде өмір сүріп жатқан 140 ұлттар және 17 конфессия өкілдерін біріктіріп отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында. – Алматы: Өнер, 1996. – 270 б.
2. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра,1999 – 294 б.
3. E-history.kz

4. Strategy2050.kz

УДК:94(574)

КАЗАХСТАН В ПАТОКЕ ИСТОРИИ

Разахова Ф.Ж., Шегилтеков К.А.
Западно – Казахстанский инновационно – технологический университет , Уральск

Аннотация: *XX век стал тяжелым моментом для нашего народа. Во-первых, путь национального развития который продолжается только для нас полностью искоренен, и внешная модель социальной структуры неизбежна. Во-вторых, огромный демографический удар был нанесен нашей нации. Его язва не восстанавливается веками. В-третьих, казахский язык и культура могла исчезнуть. В-четвертых, многие регионы страны потерпели экологические катастрофы.*

Ключевые слова: *история, президент, будущее, Казахстан, народ.*

УДК – 37.02: 371

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ – ТӘРБИЕНІҢ ХАЛЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сафкелина С.С.
Батыс Қазақстан иновациялық технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Халықтық тәрбиеде бүгінгі заманға сай халқымыздың өзіне тән рухани ерекшеліктерін сақтай отырып дамуына негіз бола алатын тұстарын жетілдіре білімуіз керек. Қазақ халқын өзге халықтан ерекшелеп тұратын ақыл-ой, адамгершілік, сондай-ақ басқа да сапалық жақтарының қалыптасып-жетілуіне көмектесу – оның басты бағыты болуы тиіс.*

Кілт сөздер: *тәрбие, рухани ерекшеліктерін, ақыл-ой бағыты, адамгершілік бағыты*

Халықтың бала тәрбиесіне қатынасты бай рухани мұраларының бірі – халықтық тәрбие. Адамзат бала тәрбиесімен көне заманнан бастап айналысқан. Балаға жастай мақсатты, жүйелі сырттай ықпал ету арқылы ғана оның дамуын жетілдіріп, ертеңгі өмірге пайдалы етіп қалыптастыруға болады деп есептеген. Тәрбиені баланың адамгершілік, ақыл-ой, эстетикалық, дене-күш жағынан тез, шапшаң, жан-жақты дамытудың бірден-бір құралы деп қараған. Қазақ халқы осы негізде не бір дүлділдердің үні қалған қасиетті далада жаны жайсаң, көңілі мәрт, өскелең өрімталдай ұл-қыз тәрбиелеген. Оның басында өткен заманда Тазша бала, он үш жастан билік айтқан Қазыбек би тұрса, бүгін XXI ғасырда ғылымға ұмтылған зерделі де дарынды егеменді елдің жас ұрпағы тұр.

Баланы ертеңгі өмірге әзірлеуді көздей отырып, оған мақсатты, жүйелі, саналы сырттай ықпал ету процесі ретінде халықтық тәрбиенің пайда болуы, өте ерте кезеңнен басталады. Бірыңғай мемлекеттік дәрежедегі мектеп, ағарту жүйесі қалыптасқанға дейін, тәрбие жалпы халықтық сипатта болған. Яғни халық адам дамуына, соның ішінде жас ұрпақтың қалыптасып жетілуіне тікелей тәрбиелік ықпал ететін дүниелерді туғызып, оны жүзеге асырып отырған. Әсіресе мектеп кеш дамыған қазақ халқы сияқты елдерде оның даму дәрежесі жоғары, ішкі мазмұны соншалықты бай, мақсаты қатаң қоғамдық мүддеге сай болғандығы байқалады.

Халықтың туғызған тәрбиелік дүниелеріне ырымдар, әдет-ғұрыптар, ауыз әдебиетінің туындылары, өнердің түрлері және ұлттық ойындар жатады.

Адам бойында ең басты құндылықтар – жас ұрпақ бойында адамгершілік сапаларды қалыптастыруға да ерешек мән береді. Әсіресе, халықтық тәрбиеде елге, туған жерге деген сүйіспеншілдік, еңбекқорлық, қайырымдылық, әділдік, арлы болу сияқты сапаларды қалыптастыруды мақсат еткен тәрбиелік дүниелер бірінші кезекте келіп отырады. «Малым – жанымның садағасы, жаным – арымның садағасы», «Өлімнен ұят күшті», «Жарлы болсаң да, арлы бол», «Қайырымдылық жасасаң, қайырын өзің көрерсің», «Ақылды ұялғанан көндім дер, ақылсыз жауыздықпен жеңдім дер», «Күшіңе сенбе, адал ісіне сен» деп ар мен ұятты ең жоғары мұрат санаған халқымыз жас ұрпаққа тәлімдік бай мұра қалдырған.

Бала сан алуан ертегілерді тыңдай отырып, адам әділ, қайырымды, тапқыр, батыл, күшті еңбекқор болса, өмірде бақытты болуға болатындығына сенеді. Одан бала өмірге құштар да жігерлі, талапты да сенімді болып өседі. «Иллиада», «Одиссея» поэмаларын грек халқы жатқа айтады екен. Осыған орай, белгілі философ Платон Гомерді бүкіл грек халқының тәрбиешісі деп санаған. Ал қазақ халқы күні кешеге дейін халық ауыз әдебиетінің небір туындыларын жатқа білген.

Одан әрі әдет-ғұрыптардан да өнердің де, ұлттық ойындардың да балаға тікелей әсер ететін тәрбиелік ықпалдарының мол екендігін көруімізге болады.

Халықтық тәрбиеге қатынасты ең басты мәселе оның қоғам дамуындағы әлеуметтік атқарған орнын айқындау.

Бірыңғай қоғамдық ағарту жүйесі қалыптасып, қоғамдағы тәрбиенің әлеуметтік негізі қызметі – аға ұрпақтың жинақтаған білім-тәжірибесін кейінгі ұрпаққа беру, сөйтіп оны ертеңгі өмірге әзірлеу жүзеге асқанға дейін, ол міндетті толықтай халықтық тәрбие атқарған. Яғни, мектебі, арнаулы оқу орындары бар өркениетті елдермен деңгейлес, халықтың дамуын қамтамасыз ету сияқты, тарихи күрделі әлеуметтік міндеттің жүгін көтеру, халықтық тәрбиенің мойнына келіп түскен еді.

Санқилы тарихи жағдайларды басынан кешіріп отырған халықтың саяси-әлеуметтік жағдайы халық тәрбиесінің алдына небір күрделі міндеттерді қойған, оның ең бастысы – кең байтақ қазақ жерін, елін сақтап қалуға қабілетті жастар тәрбиелеп өсіру болатын. Ең алдымен халықтық тәрбие міне осындай тарихи міндеттерді атқаруға қызмет етті. «Сегіз қырлы, бір сырлы» адам тәрбиелеудегі халықтық тәрбиенің жүйесінде - жас ұрпақты ақыл-ой, адамгершілік, дене-күш жағынан және сұлулыққа тәрбиелеу бағыттары айқын көрінеді. Осының ішінде, жас ұрпақты ақыл-ой жағынан дамытудағы халықтық тәрбиенің дәрежесі ерекше мазмұнды, жүйелі.

Күнделікті тұрыстық жағдайлардан бастап, мемлекеттік дәрежедегі мәселелерді шешуге дейінгі аралықтағы істер, санқилы қоғамдық қатынастар қазақ жағдайында ауыз екі сөз арқылы жүргізілді. Жаппай сауаттылыққа дейін тілдің, ой мен естің даму дәрежесінің жоғары болуы, біздің ата-бабаларымыз үшін тарихи тұрмыстық қажеттілік болатын-ды. Балалардың жастай жан-жақты ақыл-ой жағынан жетілуіне аңыздар, ертегілер, жаңылтпаштар, жұмбақтар, мақал-мәтелдер, түрлі жырлар мен өлеңдер ерекше орын алады. Айталық, жаңылтпаштар баланың тілі мен еске сақтау қабілетінің бірден-екі күрделеніп отыратын неше түрлі ойын, жұмбақ, өтірік өлеңдер ойлау ерекшеліктерінің, ертегілер мен батырлар жырлары қиялының дамуындағы мәні жоғары болатынды. Бір ғана «Астыңғы ерні жер тіреп, үстіңгі ерні көк тіреп» тұрған батырлар мінген тұлпарды, көз алдына елестеу үшін баланың қиялына қаншалықты күш түседі десеңші.

Қазақ «екі ауыз сөзбен ердің құнын бітіретін» тіл мен ойдың дамуының ең жоғары «қысқа да нұсқа» сөйлеу дәрежесіне жетті. Қара сөзден қалы кілем тоқыды. Ал, енді еске сақтау қабілеті одан да жоғары болды. Фантастикалық деңгейге дейін көтерілді. Айтысты тыңдап отырған адамдар, оны сол күйінде естерінде сақтап, кейін жалпы халыққа ешбір вариантсыз-ақ дәл сол айтылуында тарата білді. Сол айтысты бүгін біз жаттайтын болсақ, қанша уақыт керек болар еді және жекелеген адамдар болмаса, тұтас көлемде есімізде сақталынуы мүмкін бе? Немесе, бір уақытта бір адамның 4-5 өнердің басын

қосыпорындайтын, қазақ халқына тән айтыс өнеріміз де, сол халықтық тәрбиенің адамы ақыл-ой жағынан жетілдіруге қол жеткен үлкен жетістіктерінің бірі. Одан әрі, «мал жанымның садағасы, жаным – арымның садағасы», «өлімнен ұят күшті» деп ар мен ұятты ең жоғары санаған халқымызды адамгершілік жағынан қалыптастырудағы, ат құлағында ойнаған дене-күш жағынан дамытудағы, сұлу образдар жүйесінде жастарды сұлулыққа тәрбиелеген халықтық тәрбиенің тәлімдік бай мазмұнын көруге болады.

Толықтай алғанда, халықтық тәрбие – ағарту жүйесі дамыған отырықшы елдерден бірде-бір кем емес, тіпті кейбір қырларынан одан асып түсіп жатқан, жан-жақты жетілген жас ұрпағымызды қалыптастыра білген, біртұтас тәрбиелік жүйе деп толық айтуға болады. Алда оның жүйесін де, мазмұнын да, оны жүзеге асырған әдістер мен амалдарды да терең зерттей отырып, халықтық тәрбиенің әлеуметтік дамуымыздағы мәнін жан-жақты аша түсу міндеті тұр.

Халықтық тәрбиеге байланысты келесі бір үлкен мәселе – оның бүгінгі күнге қатынасы жөнінде. Қазіргі таңда, халықтық тәрбиенің бай, жан-жақты жүйесін, тәрбиедегі қол жеткен дәрежесіне қарай отырып, оны жаңғыртып, бүгінгі тәрбиеде қолдануға тырысуымыз қажет.

Халықтық тәрбиеде бүгінгі заманға сай халқымыздың өзіне тән рухани ерекшеліктерін сақтай отырып дамуына негіз бола алатын тұстарын жетілдіре білімуіз керек. Қазақ халқын өзге халықтан ерекшелеп тұратыын ақыл-ой, адамгершілік, сондай-ақ басқа да сапалық жақтарының қалыптасып-жетілуіне көмектесу – оның басты бағыты болуы тиіс.

Айталық, оған халқымыздың адамға деген қамқорлық, мейірімділік, кішіпейілділік, елін- жерін сүю сияқты адамгершілік қырларын; еңбекке қатынасты – еңбексүйгіштік пен төзімділікті; ақыл-мнтелектуалдық, эстетикалық бағытта – даналық мен шешендікті және өнерге деген құштарлықты жатқызуға болар еді. Бұл бағытта балалардың мектепке дейін және бастауыш сынаптарда бай ауыз әдебиетіміздің туындыларымен сусындап өсуіне, баланың отбасында бүгінгі заманымызға сай әдет-ғұрыптарыдың, түрлі адамгершілік-этетикалық нормаларды қатаң сақтауына ерекше көңіл бөлуіміз қажет.

Бүгінгі алда тұрған міндет – тарихи қалыптасқан халықтық тәрбиенің атқарған қызметін жан-жақты ашып қою ғана емес, оның бүгінгі жас ұрпақтың ақыл-ой, небір адамгершілік сапаларының тәрбиесіне тәрбиесіне қатынасты баға жетпес тұстарын ала білу. Ол үшін:

- баланың тілін, қиялын, ойын, есін, адамдық құндылықтарын дамытудағы халықтық тәрбиенің мәнін терең аша отырып, оны бүгінгі өмірде қолданудың біріңғай педагогикалық жүйесін қалыптастыру;
- мектепке оқытылатын бай ауыз әдебиетіміздің жас ұрпақ тәрбиесіндегі тәрбиелік мәнін жете пайдалана білуіміз керек.

Бүгінгі таңда халқымыздың рухани жаңғыруында ауықымды жұмыстар жүргізілуде. Қазір көптеген ғылыми еңбектер жазылып, ғылыми-зерттеу орталықтары құралап, қазақ халқының тарихи қалыптасқан тәрбиелік жүйесі жан-жақты зерттелуде.

Бірақ бүгінгі педагогика ғылымының даму деңгейі тұрғысынан алып қарағанда, халықтық тәрбиенің ғылыми негізі қазақ халқының әлеуметтік дамуында алған орны және бүгінгі тәрбиедегі атқарар қызмет толықтай айқындалып бір жүйеге келе қойған жоқ. Ол алда тұрған басты міндетіміз.

Әдебиет тізімі:

1. Ә. Табылдиев. «Қазақ этнопедагогикасы»; Алматы – 2001
2. Қ. Жарықбаев, С. Қалиев «Қазақ тәлім-тәрбиесі»; - Алматы – 1995
3. Волков Г.Н. «Этнопедагогика»; - Москва – 1974
4. Қожахметова К.А. «Халықтық педагогиканы зерттеудің кейбір теориялық мәселелері»; Алматы – 1993
5. Даулетов Н. Тәрбиенің халықтық негізі «Қазақ әдебиеті», 8 қазан 1996 ж.

6. Даулетов Н. Халықтық тәрбиенің бүгінгі тәрбиеде алатын орны, «Ұлт тағылымы» №3, 1999 ж.

УДК – 37.02: 371

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ - ОСНОВЫ НАРОДНОГО ВОСПИТАНИЯ

Сафкелина С.С.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В образовании необходимо знать, что наша современная нация может стать основой для ее духовного развития. Чтобы помочь казахскому народу отличить себя от других людей, важно, чтобы они помогли сформировать ментальные, моральные и другие аспекты их качества. В этом направлении мы должны уделять особое внимание росту детских дошкольных и элементарных литературных произведений, традиций и обычаев ребенка и морально-этических норм нашего детства.*

Ключевые слова: *воспитание, духовные особенности, ментальная ориентация, нравственное направление*

УДК- 159.9: 7.01

АРТ-ТЕРАПИЯ КАК ПРАКТИЧЕСКИЙ МЕТОД ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ

Тлеугалиев А.С.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В настоящее время арт-терапию понимают, как применение всех видов искусства. Этот метод дает возможность почувствовать опыт, исследовать и показать символический уровень. Арт-терапия - это развитие и изменение сознания и бессознательных аспектов психики через виды искусства. Арт-терапия в основном предусматривает формирование прогрессивной психологической помощи, как здоровой, так и творческой личности, а также широкое практическое применение функций социализации личности, т. е. адаптации, коррекции, мобилизации, регулировки, упрощения и профилактики.*

Ключевые слова: *социализация личности подростка, арт-терапевтический метод, эмоциональное состояние, психокоррекционная направленность.*

Арт-терапия сегодня считается одним из наиболее мягких, но эффективных методов, использованных в работе психологами и педагогами. Арт-терапия — это относительно новый метод психокоррекции. Термин «арт-терапия» (буквально: терапия искусством) ввел в употребление в 1938 г. Андриан Хилл.

В настоящее время под арт-терапией понимают использование всех видов искусства. Этот метод позволяет экспериментировать с чувствами, исследовать и выражать их на символическом уровне. Арт-терапия — это метод развития и изменения сознательных и бессознательных сторон психики личности посредством разных форм и видов искусства. Арт-терапия все чаще рассматривается как инструмент прогрессивной психологической помощи, способствующей формированию здоровой и творческой личности, а также реализации на практике таких функций социализации личности, как адаптационная, коррекционная, мобилизующая, регулятивная, реабилитационная и профилактическая.

Для понимания феномена искусства и его характера воздействия на психику человека необходимо эмпирическое исследование и аналитическое описание сущностных сторон художественного образа. На смену узко профильным представлениям о моделях и техниках арт-терапии приходит понимание необходимости выявления и изучения законов и принципов построения арт-терапевтического процесса с опорой на знание механизмов формирования предмета творчества.

Следует отметить, что описание теории психологии искусства и анализ эмпирического исследования природы творчества, методологии формирования художественных и музыкальных способностей представлены в трудах выдающихся российских психологов: Л. С. Выготского, В. П. Зинченко, А. Н. Леонтьева, В. С. Мухиной, С. Я. Рубинштейна, Б. М. Теплова, Б. Д. Эльконина и др. Существенную роль в методологию арт-терапии, в создание и интерпретацию моделей арт-терапевтической практики внесли зарубежные специалисты: Р. Арнхейм, К. Бах, К. Берк, Ф. Биррен, Д. Винникот, К. Кох, Э. Крис, М. Милнер, Дж. Морено, Я. Морено, М. Наумбург, П. Ренер, А. Сторр, З. Фрейд, А. Фрейд, П. Цанев, А. Эппли, А. Эренцвейг, К. Юнг, Я. Якоби и др.

В то же время представители гештальтпсихологии сосредоточивают свое внимание на анализе характера восприятия субъектом художественных образов, на интерпретации феноменологических и экзистенциальных аспектов самовыражения творящего. Творческий процесс определяется как социальный феномен, который может быть объективирован и исследован.

Основная цель арт-терапии — гармонизация внутреннего состояния клиента, то есть восстановление его способности находить оптимальное, способствующее продолжению жизни состояние равновесия.

Задачи арт-терапии таковы:

1)акцентировать внимание клиента на его ощущениях и чувствах;

2) создать оптимальные для клиента условия, способствующие наиболее четкой вербализации и проработке тех мыслей и чувств, которые он привык подавлять;

3) помочь клиенту найти социально приемлемый выход как позитивным, так и негативным чувствам [1].

Основная техника арт-терапевтического воздействия — это техника активного воображения, открывающая клиенту неограниченные возможности для самовыражения и самореализации в продуктах творчества при активном познании своего «Я».

Механизм психологического коррекционного воздействия арт-терапии состоит в том, что искусство позволяет в особой символической форме реконструировать конфликтную травмирующую ситуацию и найти ее разрешение через переструктурирование этой ситуации с помощью творческих способностей клиента.

Достижение положительных психокоррекционных результатов в арт-терапии происходит за счет следующих феноменов: развитие и усиление внимания к своим чувствам и переживаниям, что повышает самооценку; о сам процесс творчества, дающий возможность свободно выразить свои чувства, потребности и фантазии в виде продукта творчества (рисунка, коллажа, скульптуры, звуковой композиции, сказочной истории, танца) и являющегося безопасным способом разрядки напряжения; о возможность заново пережить внутренние конфликты прошлого в результате соприкосновения со своим бессознательным и общения с ним на символическом языке образов в условиях безопасного пространства и безусловной поддержки со стороны психолога; о возникновение чувства внутреннего контроля и порядка, так как творчество приводит к необходимости организовывать окружающее пространство (формы и цвета, звуки, слова, движения) [2].

Арт-терапия имеет три формы — активную, пассивную и смешанную.

Пассивная форма — клиент использует художественные произведения, созданные другими людьми: рассматривает картины, читает книги, прослушивает музыкальные произведения.

Активная форма — клиент сам создает продукты творчества: рисунки, скульптуры, истории, музыкальные композиции, спонтанные танцы.

Смешанная форма — клиент использует имеющиеся произведения искусства (музыкальные произведения, картины, сказки и т. п.) для создания своих продуктов творчества.

Арт-терапия – естественный и бережный метод исцеления и развития души через художественное творчество, активно развивающийся как комплекс психотерапевтических методик.

Для методов арт-терапии характерно то, что в центре внимания находится не столько произведение искусства (продукт творчества), сколько конкретная и уникальная личность автора с ее потребностями, мотивами, ценностями и стереотипами. При этом рассматриваются процессы взаимодействия личности с произведением искусства (с творческой продукцией) во всем их качественном многообразии. Здесь нет никаких норм, есть лишь некоторые параметры для относительного сравнения, например, по глубине воздействия [3].

Преимущества арт-терапии перед другими формами работы:

-в работе может участвовать каждый, т. к. она не требует наличия художественных навыков;

-изобразительная деятельность является мощным средством сближения людей;

-она является средством свободного самовыражения;

-вызывает положительные эмоции, формирует активную жизненную позицию;

-основана на мобилизации творческого потенциала внутренних механизмов саморегуляции и исцеления

Искусство, являясь важным фактором художественного развития, оказывает большое психотерапевтическое воздействие, влияние на эмоциональную сферу ребенка, при этом выполняя

1) коммуникативную, 2) регулятивную, 3) катарсистическую функции.

1) Коррекционно-развивающие и психотерапевтические возможности искусства связаны с предоставлением ребенку практически неограниченных возможностей для самовыражения и самореализации, как в процессе творчества, так и в его продуктах, утверждением и познанием своего «Я». Создание ребенком продуктов художественной деятельности облегчает процесс коммуникации, установления отношений со значимыми взрослыми и сверстниками на разных этапах развития личности. Интерес к результатам творчества ребенка со стороны окружающих, принятие ими продуктов художественной деятельности (рисунков, поделок, исполненных песен, плясок и т. д.) повышает самооценку подростка.

2) Регулятивная функция арт-терапии заключается в снятии нервнопсихического напряжения, регуляции психосоматических процессов и моделировании положительного психоэмоционального состояния.

3) О катарсистическом (очищающем) воздействии искусства известно очень давно. Понятием «катарсис» пользовались древнегреческие философы, подразумевая под этим психологическое очищение, которое испытывает человек после общения с искусством. Психологический механизм катарсиса был раскрыт Л. С. Выготским в работе «Психология искусства»: «Искусство всегда несет в себе нечто, преодолевающее обыкновенное чувство. Боль и волнение, когда они вызываются искусством, несут в себе нечто большее, нежели обыкновенную боль и волнение. Переработка чувств в искусстве заключается в превращении их в свою противоположность, то есть положительную эмоцию, которую несет в себе искусство» [4].

В арт-терапии, как в творческой деятельности ребенка, учитывающей его самооценку, уровень его притязаний и другие личностные особенности, прослеживается также психокоррекционная направленность. Такой эффект достигается благодаря возможности самовыражения ребенка в творческих видах деятельности, которые способствуют

расслаблению, снятию напряженности, снижению агрессивности, повышению самооценки и возникновению положительных эмоций.

Таким образом, арт-терапия как метод психолого-педагогической коррекции является наиболее эффективным средством психокоррекционного воздействия на эмоциональную сферу ребенка, дает выход внутренним конфликтам и сильным эмоциям, помогает при интерпретации вытесненных переживаний, способствует осознанию ощущений и чувств.

Список литературы:

1. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия. — СПб: Питер, 2000.
2. Захаров А. И. Как предупредить отклонение в поведении ребенка. — М., 1986. Головин.
3. Копытин А. И. Практическая арт-терапия: Лечение, реабилитация, тренинг. — М.: Когито-Центр, 2008.
4. Осипова А. А. Общая психокоррекция: Учебное пособие / А. А. Осипова. — М.: ТЦ Сфера, 2002.

УДК- 159.9: 7.01

АРТ ТЕРАПИЯСЫ ПРАКТИКАЛЫҚ ӘДІС РЕТІНДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮЗЕТУ

Тлеугалиев А.С.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

***Аннотация**: Қазіргі таңда арт-терапияны өнердің барлық түрлерін қолдану деп түсінеді. Бұл әдіс сезіммен тәжиірибе жолауға, зерттеуге және символдық деңгейде көрсетуге мүмкіндігі береді. Арт-терапия бұл – психиканың санамы және бейсанасыз аспектілерін өнер түрлері арқылы дамыту және өзгерту. Арт-терапия көбінесе прогрессивті психологиялық көмек туралы, дені сау және шығармалық тұлға ретінде залыптастыруды, соңдай-ақ және тұлғаны әлеуметтендірудің, яғни, бейімдеу, түзету, жұмылдыру, реттеу, оңаяту және профилактика функцияларын тәжіребиеде кеңінен қолдану қарастырады.*

***Кілт сөздер:** арт-терапиялық әдіс, эмоционалдық жағдай, психокоррекциялық бағдарлау, жасөспірімнің әлеуметтік тұлғасы*

УДК 811

ЭТНОИСТОРИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ КАЗАХОВ НА ТЕРРИТОРИИ РОССИЙСКИХ ГУБЕРНИЙ в XVI-XVIII вв.

Курманова Ж.Б., *Волошинов А.В.
Западно-Казахстанский инновационо-технологический университет, г.Уральск
*Саратовский государственный технический университет им.Гагарина Ю.А., г.Саратов

Аннотация: *В данной статье рассматривается процесс миграции казахского населения на территорию российских губерний, который приходится на XVI-XVIII вв. По мнению большинства историков, население казахов делится на 4 этапа, начиная с XVI века и заканчивая началом XX века. Показан общеказахский уровень этнического самосознания российских казахов, в отличие от родоплеменного и локального, которые были рассмотрены, он находится на более высоком уровне. Это выражается в том, что, несмотря на процессы русификации и европеизации, никто из российских казахов не сомневается в своей принадлежности к казахскому народу.*

Ключевые слова*: Этническое самосознание, русификация, европеизация, миграция, тюрки, кочевничество, яикский регион, евроазиатское пространство.*

В этноисторических процессах, проходивших в степях Нижнего Поволжья и Южного Урала казахи играли непосредственную роль. Данные территории входили в ареал распространения казахской народности, что подтверждается родословными племен и родов, издревле обитавших на них и участвовавших в этногенезе казахов

По мнению известных исследователей Кляшторного С.Г. и Султанова Т.И., тюрки завершают покорение Поволжья и Приуралья уже к 558 году Численность тюркского населения – татаров, ногайцев, казахов, здесь возросло после монголо-татарского нашествия и образования Золотой Орды в XIII-XV веках, когда Южный Урал входил в состав этого государства.

Как известно, наследники древних тюрков - казахи на протяжении нескольких столетий вели кочевой образ жизни, для которых в течение одного только года перекочевать на длинные расстояния по лесостепным просторам огромного евроазиатского пространства, не стоило больших усилий. Не было исключением и свободное кочевание казахов на территории будущих приграничных с Казахстаном российских губерний на всем протяжении XV - начала XVIII веков, начиная от волжского низовья на западе и кончая Горным Алтаем на востоке [1, с 3-6].

Активная миграция казахского населения на территорию будущей Оренбургской губернии начинается в XVI-XVIII веках. Расселение казахов на Южном Урале Г.М.Мендикулова делит на 4 этапа, начиная с XVI века и заканчивая началом XX века.

Периоды мирных появлений казахов здесь нередко сменялись военными набегами на приграничные российские уезды. Иногда они выступали в союзе с башкирами, каракалпаками и даже с пришлыми калмыками, принимая самое активное участие в национально-освободительных движениях.

Но два политических фактора существенно изменили привычный образ жизни нескольких миллионов степных кочевников. Во-первых, с востока в начале XVII века нависла серьезная угроза со стороны воинственных джунгар, которые, вытеснив казахов с правобережья Иртыша, с юга Западной Сибири, опоясали лесостепные просторы Казахстана полукольцом. Почти до самой середины XVIII века казахи практически не могли вернуться на свои исконные земли. Джунгарам и родственным им волжским калмыкам удалось

обеспечить контроль и прочное свое закрепление на волжско-яикском плацдарме, заставив казахов сражаться практически на два фронта.

Во-вторых, в самый разгар казахско-джунгарского противостояния начинается процесс постепенного отщепления традиционных кочевий казахов, временно перешедших к джунгарам и калмыкам, более мощным соседом - Российской империей. В этой связи нельзя не согласиться с мнением М.К. Козыбаева, утверждавшего, что в то время, когда казахи вели оборонительную войну за защиту своих исконных земель, Российская империя проводила политику строительства линии военных крепостей на захваченных джунгарами казахских землях, продвигаясь на юг по Иртышу Этими действиями постепенно подготавливалась почва для аннексии казахских земель царизмом не только на северо-востоке Казахстана, но и на западной его территории. Конечно, в условиях военного противоборства казахи не могли активно противостоять земельным захватам со стороны России. Но в, тоже время многочисленные архивные и письменные источники свидетельствуют о том, что даже в условиях военного положения казахи Младшего жуза беспрерывно нападали на российские укрепленные линии и внутренние селения, выражая тем самым свой протест против активного военного продвижения России, так как не хотели смириться с потерей свободного доступа к плодородным пастбищам волжско-уральского региона [7, с.55-56].

Даже с принятием верхушкой казахского общества российского подданства, продолжали иметь место многочисленные набеги казахов на российскую пограничную линию на всем ее протяжении от устья Яика на западе до верховьев Иртыша на востоке. На оренбургской стороне набеги казахов приняли затяжной характер и нередко перерастали в национально-освободительные восстания. Известный современный исследователь истории казачества Казахстана Абдиров М.Ж., подчеркивает одну из главных причин набегов казахов на уральских казаков: «С конца XVII - начала XVIII века начинается ожесточенная и кровопролитная, длившаяся 150 лет, казахо-казачья война, когда борьба шла не на жизнь, а на смерть, с переменным успехом и с «законными правами» казаков на реку никогда не считались казахи, предки которых веками жили на Яике» Основной целью набегов казахов, исследователь считает, было, вытеснение казаков с бассейна реки Яик.

Как отмечает Касымбаев Ж.К., мнение хана Абулхаира и его окружения по поводу массированного строительства военных опорных баз во внимание не принималось, что впоследствии, по мере военного усиления царизма в регионе, не могло не привести к ужесточению политики хана по отношению к царизму. Слова, принадлежащие хану Абулхаиру «доколь р. Яик не высохнет, киргизский народ от нее не отлучиться» стали тем лейтмотивом напряженных российско-казахских взаимоотношений в западных и северо-западных районах Казахстана на всем протяжении XVIII - XIX вв. [6, с. 206].

После соединения укрепленных линий, Оренбургская, Новоишимская, Иртышская, Сибирская и Уйская линии опоясали северо-западные, северные и северо-восточные окраины казахских земель, охватывая и смежные земли Урала, Сибири и Алтая. Сплошная линия военных крепостей растянулась на 3,5 тысячи верст

Строительство не прекращались даже после ослабления и уничтожения Джунгарского государства, что не может не рассеять миф о позитивной роли российских пограничных крепостей, якобы защищавших казахов от джунгарского геноцида.

Таким образом, начало первого этапа образование казахского населения на аннексированных Россией землях мы связываем с сооружением линии военных укреплений в Младшем жузе в 30-40-е гг. XVIII в. [2, С. 35-36].

Вопрос о зимних пастбищах на «внутренней стороне» был решающим вопросом в хозяйстве казахов, так как этот вопрос затрагивал насущнейшие нужды не только казахской знати - султанов и родовых биев, но и интересы широких народных масс. Но уже, практически сразу после принятия казахами российского подданства, царское правительство начало планомерно и эффективно предпринимать все меры по недопущению кочевания казахов

на правом берегу Яика. Эти земли предназначались для Уральского и Оренбургского казачества.

Так, 18 мая 1734 года Анной Иоановной была утверждена инструкция статскому советнику Кириллову «О распоряжении по устройству и населению города при устье реки Ори и по сношению с окрестными народами», где в одном из пунктов содержался запрет казахам кочевать на правобережье Яика: «...если киргизы и их ханы пожелают кочевать вблизи нового города, то им для этого назначать необходимые места, но смотреть, чтобы они на другую сторону Яика не переходили».

Однако казахи продолжали подавать многочисленные прошения. В ноябре 1741 года около одной тысячи казахских хозяйств изъявили желание кочевать у Яицкого городка и по реке Яику. Эта просьба была отклонена ввиду того, что в 1740 году они, кочуя недалеко от этой реки, доставили немало хлопот и, в частности, ими были «учинены нападения на калмыков» [3, с. 279].

Указом же от 19 февраля 1742 года в очередной раз был подтвержден запрет казахам приближаться к Яицкому городку и к самой реке, «дабы от такого их приближения между их и калмык всегдашних ссор происходить не могло». 19 октября этого же года уже указом начальника Оренбургской комиссии Неплюева был также объявлен запрет к кочеванию казахов близ реки Яик [3, с. 262-263]. И сразу же за последним указом Неплюева в октябре 1742 года вышла секретная инструкция Оренбургской комиссии подполковнику Ртищеву, где было строго предписано: «...киргиз-кайсаки намерены осенью, переправясь через Яик, зимовать в Рын-Песках, перейти чрез Волгу и прочая. Иметь старание, чтобы оных киргиз-кайсак ... намерения отвратить и удержать по-прежнему за Яиком. Ежели же они пойдут силою, в таком случае велеть войску яицкому оных не пропускать и отвращать от того намерения силою же и оружием...» [4, с. 167].

Эти документальные материалы свидетельствуют о том, что царизм не допуская своих новых поданных на внутреннюю часть новой пограничной линии, пытался ограничить ареал их кочевания. Более того, царизм начал предпринимать ряд жестких мер. Так, по указу Правительствующего Сената от 5 марта 1744 года, пойманных при переходе через границу казахов следовало направлять в ссылку из оренбургского ведомства в город Роговик.

15 марта 1744 года была образована Оренбургская губерния, которая включала территорию нынешней Оренбургской и Челябинской областей, часть Самарской области, Башкортостан, часть Татарстана и Казахстан. Первым Оренбургским губернатором стал И.И Неплюев. Образование Оренбургской губернии сопровождалось строительством новых военных опорных пунктов и укреплений.

В ответ казахи начали активизировать нападения. Так в 1745, 1746, 1747 годах казахи совершают серию нападений на пограничные селения, а также на земли волжских калмыков. Добросмыслов А.И. так описывает нападение казахов: «...в 1746 году зимою, перейдя по льду северное побережье Каспийского моря, ниже Гурьева, 13 февраля они напали на калмыков, кочевавших около Красного Яра, причем убили 55 человек, более 600 человек увели в плен и отогнали 2477 голов лошадей, верблюдов и прочего скота, и кроме того, ограбили ватагу астраханского купца Ботова».

Царизм иногда прибегал к таким неординарным и непопулярным среди казахского населения мерам, как массовое осеннее выжигание степи по одной стороне Яика вплоть до Каспийского моря, чтобы лишить казахов повода для перегона скота на правобережья Яика. В частности, такое решение было принято указом Коллегии иностранных дел от 11 мая 1747 г.

Таким образом, вплоть до 70-80-х годов XVIII века царизмом предпринимались все меры по недопущению казахов за пограничную линию, и эта тенденция, получила дальнейшее свое развитие в результате переноса отдельных частей старой пограничной линии на новые рубежи. З.Е. Кабульдинов так объясняет политику царизма: «Царизм никак не хотел допустить «вторичного» заселения казахских земель их бывшими хозяевами ввиду того, что существовала реальная угроза создания в тылу российских пограничных войск новой

военной машины в виде мобильной кочевой массы казахов. Когда же царизму не удавалось удерживать самовольные переходы казахов на жилую сторону, то он прибегал к практике разжигания межнациональной розни, особенно в многонациональном волжско-яикском регионе почти на всем протяжении XVIII века». Зачастую калмыки, башкиры натравливались против казахов и наоборот. Более того, царизм пытался не допускать заключения брачных уз и близкого соседства казахов и родственных им тюркоязычных татар и башкир. Подобная политика также не могла не сказаться на почти полном отсутствии постоянно живущих и компактно расселенных на внутренней стороне казахов на всем протяжении XVIII и всей первой половины XIX веков. Также как не встречаем мы и чересполосного расселения их с другими нерусскими народами края. [5, С. 65-66].

Список литературы:

1. Амелин В.В. Казахи Оренбуржья// Казахи Южного Урала: история и современность. Сборник материалов областной научной конференции, посвященной 150-летию со дня рождения Абая Кунанбаева. Оренбург, 1996. С. 3-6;
2. Асылбеков М.Х., Галиев А.Б. Социально-демографические процессы в Казахстане (1917-1980гг). Алматы, 1995, 301 с;
3. Ермекбаев Ж. А. Казахская диаспора: проблемы ее миграции и социального положения // Наука Казахстана, 1995, №13.
4. Зобов Ю.С. Формирование национального состава населения Оренбургского края//Национальные проблемы народов Оренбуржья: история, современность. Материалы научно-практической конференции. Оренбург, 1993.С. 65-66;
5. Кабульдинов З.Е. Казахи внутренних губерний Российской империи во второй половине XVIII начало XX вв. (историко-демографический аспект): Автореф. дис. док. ист. наук; Алматы, 2003;
6. Касымбаев Ж.К. Государственные деятели казахских ханств (XVIII в.), Алматы, 1999, 288 с.;
7. Мендикулова Г.М. Социально-экономическая и культурная жизнь казахов Оренбургской губернии во второй половине XIX – начало XX вв.: Автореф. дис. … канд. ист.наук. Алма-Ата, 1989г. 34 с.

УДК 811

XVI-XVIII ғ. РЕСЕЙ ГУБЕРНИЯСЫ АУМАҒЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАРДЫҢ ЭТНОТАРИХИ ҮДЕРІСТЕРІ

Курманова Ж.Б., *Волошинов А.В.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

*Ю.А.Гагарин атындағы Саратов мемлекеттіктехнологиялықуниверситеті

Аннотация: *Бұл мақалада XVI-XVIII ғ. Ресей губерниясы аумағына қазақ халқының көші-қон үдерісі қарастырылады. Көптеген тарихшылардың пікірі бойынша, қазақ халқы XVI ғасырдан бастап, XX ғасырдың басымен аяқтай отырып, 4 кезеңге бөлінеді. Ресей қазақтары этникалық сана-сезімінің жалпы қазаққа тән деңгейі көрсетілген, қарастырылған рулық-тайпалық және жергіліктіге қарағанда ол едәуір жоғары деңгейде тұр. Бұл орыстандыру және еуропаландыру үдерістеріне қарамастан, Ресей қазақтарының ешқайсысы өзінің қазақ екендігіне күман келтірмейдігінен көрінеді.*

Кілт сөздер*: Этникалық сана-сезім, орыстандыру, еуропаландыру, көші-қон, түркілер, көшпенділік, Жайық аймағы, Еуразия кеңістігі.*

УДК 930(002.6)

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА КАЗАХСТАНА В ПЕРВЫЕ ДЕСЯТИЛЕТИЯ УСТАНОВЛЕНИЯ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ

Тулегенов Ж.Н., Абдрахманова Р.Л.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск

Аннотация: *В статье рассматриваются вопросы формирования и развития советской системы образования Казахстана в 20-30-е годы XX века, его сущность и главные направления. Основное внимание уделяется раскрытию проблем становления новой структуры обучения и ликвидации неграмотности.*

Ключевые слова: *Единая трудовая школа, образование, обучение,учитель, советское государство*

Изучение практики становления образовательной системы в первые десятилетия установления советской власти имеют важное историческое значение. Именно в этот период происходит замена одной общественно-экономической формации другой, вместе с тем существовавшая ранее система образования переживает определенные кризисные явления. Все эти факторы в совокупности требуют выработки новых подходов к изучению процесса образования в данный исторический период. Ведь на каждом историческом этапе развития именно уровень развития образования и науки, определяют социально-экономические перспективы государства. Так в современный период, успешная реализация новой экономической политики «Нұрлыжол – путь в будущее» и эффективное выполнение Плана нации «100 конкретных шагов: современное государство для всех» требуют наличия высококвалифицированных трудовых ресурсов, которых может подготовить только конкурентоспособная образовательная система. Начало коренным изменениям в системе образования и науки республики дала реализации Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2016-2020 годы. Таким образом, подготовлена основа для следующего этапа модернизации образовательной системы республики. Большое значение, для развития современной образовательной системы имеют исторические события 1920-30-х годов XX века. В это время главным направлением преобразований Советского государство было преодоление массовой неграмотности населения и развитие народного образования.

За первые десятилетия установления Советской власти в Казахстане произошли большие изменения. Прежде всего, началась активная работа по ликвидации неграмотности, организации начальных школ, замене карликовых одногодичных и двухгодичных школ, четырехклассными. Советское государство, несмотря на сложное экономическое положение, начавшуюся гражданскую войну уделяло большое внимание вопросу просвещения народных масс. Согласно принятым нормативным документам началась перестройка и демократизация системы образования. В частности, деление школ на начальные, гимназии, реальные училища и т.д. упразднялось; вводилась единая трудовая школа с разделением на две ступени: первая - 5 лет обучают для детей от 8 до 13 лет и вторая - 4 года обучения для детей от 13 до 17 лет. Обучение было объявлено бесплатным, совместным для мальчиков и девочек. Провозглашалась необходимость политехнического образования. Коренные изменения в системе народного образования в Казахстане создавали новые формы просветительной и культурно-воспитательной работы, охватившие все слои взрослого населения. Повсеместно стали организовываться ликбезы, курсы, вечерние школы, кружки самообразования. Всем национальностям предоставлялось право открывать единые трудовые школы, где в казахских школах ученики, кроме родного языка, стали изучать русский язык, а также арифметику, географию, историю, естествознание, рисования, пения. Создавались казахские, русские школы, а в южных областях Казахстана открывались узбекские, уйгурские и другие школы.

В результате проведенной огромной работы Советского государства, если в 1927 году в Казахстане начальным обучением было охвачено 226 тысяч детей, то в 1932 году уже стало 490,6 тысячи, это было уже большой шаг вперед в деле обучения населения. С учетом местных особенностей в Казахстане для обучения детей создавалась различные типы школы-коммуны с интернатами, которые затем преобразовались в школы повышенного типа. Это давало возможность для подготовки казахской молодежи к поступлению в техникумы. В школы-коммуны принимались дети с десятилетнего возраста. Казахские школы-коммуны на первых этапах были только начальными, а в последующие годы они постепенно реорганизовывались в семилетние и девятилетние школы. Первые же школы подростков были организованны еще в 1920-1921 учебном году. Перед ними ставилась задача в течении 1 года дать малограмотной молодежи образование в объеме школ 1 ступени [1, с. 88].

Коренные же преобразования в деле просвещения произошли после союзного январьского съезда 1918 года. Большую роль в деле организации народного образования стали играть вместе с тем, уездные съезды. Так, например, по Западному Казахстану в Уральском уезде I губернский съезд советов проходил в сентябре 1920 года. На съезде обсуждался вопрос «о широком открытии школ для взрослых и привлечении школьных работников к преподавательской деятельности». И в течение всего 1920-21 учебного года УОНО направляет свою деятельность на выполнение задач, намеченных I губернским съездом советов, то есть решается вопрос о развертывание сети школ. В результате проведенной кропотливой работы в Уральском уезде, по данным доклада о деятельности школьных подотделов ГУОНО, за период с 18 сентября 1920 года по 10 февраля 1921 года, к существовавшим в уезде 81 школе, прибавилось еще 21 школа I ступени и 1 школа II ступени. В Илецком уезде вновь открыто 13 школ. Если проанализировать данные по Гурьевскому УОНО, то там, насчитывалось 56 школ I ступени и 1 школа II ступени. Уильское же УОНО начало функционировать еще позже, там насчитывалось всего 63 школы I ступени. Джамбейтинское УОНО было организовано в 1920 году, на этот год в уезде функционировали 56 школ I ступени [2, л. 52]. Такие же изменения были и в других регионах Казахстана.

Большая работа велась по ликвидации неграмотности взрослого населения. Открывались бесплатные курсы по обучению неграмотных. Успех работы народного образования в эти годы зависел в основном от решения вопроса об учительстве. Уделялось внимание подготовке кадров из числа коренной национальности через рабочие факультеты техникумы и вузы. 27 августа 1930 года правительство КАССР приняло декрет о всеобуче. С 1930-31 учебного года в Казахстане вводится всеобщее обязательное начальное обучение.

Таким образом, начальная школа в Казахстане охватила всех детей 8-и 11 летнего возрастов, а школы повышенного типа приблизились к разрешению проблемы введения 7-летнего всеобуча. Основную массу учащихся составляли дети рабочих и трудящихся деревни. Школа значительно продвинулась вперед по пути соединения обучения с производством. И все-таки, несмотря на достижения, она еще не полностью соответствовала всем предъявляемым требованиям. Основной недостаток школы в тот период заключался в том, что обучение не давали еще суммы знаний, необходимой для подготовки в техникумы и вузы. Отмечались также недостатки в политехническом обучении. Поэтому СНК РСФСР разработал план политехнизации школы, согласно которому работа в республике шла во всех областях. В проводимых социально-культурных мероприятиях по-прежнему первостепенное место занимала ликвидация неграмотности среди различных слоев населения. В 1932 году подведены некоторые итоги по осуществлению начального обучения в республике. Число учащихся начальной школы несколько увеличилось. Завершался перевод обучения на родной язык в школах всех национальностей. Создавались учебники на родном языке для казахских школ, и велась работа по созданию новых учебников для учащихся.

Главным двигателем прогресса в деле обучения населения был учитель. В тридцатых годах в школах республики работало 10931 учителей. Готовили учителей экстерном на курсах педагогического техникума, а также приезжали учителя из РСССР и других республик, которые оказывали помощь в подготовке кадров для школ и в осуществлении всеобуча в республике. Вместе с тем, учителя

проводили с населением большую культурно-воспитательную работу. Так, по итогам работы Ш сессии КазЦИКА в результате обсуждения вопроса «О состоянии культурного строительства в Казахстане», были отмечены достижения казахского народа в развитии культуры и имеющиеся на тот исторический период проблемы и недостатки [3, с. 92].

Таким образом, строительство новой школы в Казахстане в первые десятилетия установления Советской власти, своей главной задачей видела охват первоначальным обучением основного контингента детей школьного возраста и переростков, ликвидацию неграмотности среди взрослого населения. Система школьного образования учрежденная «сверху» в эти годы продолжала адаптироваться прежде всего под воздействием социально-экономических и политических требований. В послеоктябрьский период, защитником прав, трудящихся на всеобщее образование провозглашалась исключительно большевистская партия. В 1917 году школа вместе с обществом вошла в полосу радикальных реформ, обретая новые гражданские ценности и разделяя тяготы перехода к новому общественному укладу. Сегодня, в период современных реформ, возникает острая потребность в более широком осмыслении роли народного образования в общественной жизни, его взаимосвязанности с явлениями социально-политического, экономического, культурного порядка. Рассматривая историю реформирования Советского этапа образования, в историческом прошлом, мы видим, что школа, значительно легче поддаётся ломке и значительно проще деформируется под влиянием государственного нажима. Конечно Советская власть дала очень многое для поднятия уровня грамотности и всеобщего образования. Но, положительно оценивая деятельность различных типов образовательных учреждений Казахстана в эти годы, вместе с тем не следует забывать, что истоки кризисов образовательной системы на последующих этапах, противоречий и ошибок кроются в социальных экспериментах этого периода.

Список литературы:

1. Сембаев А.И. История развития советских школ в Казахстане. - Алматы, 1962 год. - 365 с.
2. ГАЗКО, Ф.12, Оп.1, Д.436.
3. К.К.Кунантаева. Развитие народного образования в Казахстане (1917-1990г.г.). Алматы, - 1997. - 183с.

ОӘЖ 930(002.6)

КЕҢЕС ҮКІМЕТІ КЕЗЕҢІНДЕГІ АЛҒАШҚЫ ОНЖЫЛДЫҚТАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

Тулегенов Ж.Н., Абдрахманова Р.Л.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал

Аннотация: *Бұл мақалада Қазақстанның ХХғ. 20-30 жылдарындағы білім саласының қалыптасуы мен дамуы, негізі мен басты бағыттары туралы сұрақтар қарастырылады. Сонымен қатар білімнің жаңа құрылымын қалыптастыру және сауатсыздықты жою проблемаларын ашуға басты назар аударылады.*

Кілт сөздер: *Бірыңғай еңбек мектебі, білім беру, оқу, ұстаз, кеңестік мемлекет.*

УДК 930(001.92)

СОВЕТСКАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ КАЗАХСТАНА (1917-1940 гг.)

Тулегенов Ж.Н., Абдрахманова Р.Л.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск

Аннотация: *В статье раскрываются этапы становления системы образования и воспитания в казахстанской школе в послеоктябрьский период и в предвоенные годы Анализируются вопросы развития в указанный период общеобразовательных школ, профессионально-технических учебных заведений, проблемы связанные с подготовкой педагогических кадров.*

Ключевые слова: *Образование, воспитание, педагог, реформа, кружок, художественная самодеятельность.*

В ходе Октябрьской революции, произошли радикальные изменения во всех сферах деятельности, в том числе и в системе образования. Главные направления перестройки школы в период с 1917 года, были намечены в положении о единой трудовой школе РСФСР и Декларации о трудовой школе. В Казахстане также, были проведены коренные изменения в системе народного образования. В частности, повсеместно стали организовываться ликбезы, вечерние школы, кружки самообразования. Вместе с тем, стали открываться казахские школы нового типа, с преподаванием на родном казахском языке. К концу 1920 года наравне с общеобразовательными школами открывались профессионально-технические учебные заведений, в Уральске, Семипалатинске, Тургае, Верном, Петропавловске. Важным и насущным на тот период было то, что быстрый рост школьный сети требовал большого количества педагогов. Поэтому по регионам Казахстана стали открываться институты народного образования, к 1 июля 1921 года их было уже четыре. Что касается начальных и средних школ к 1920-1921 году их уже имелось 2410 с контингентом 144002 человек. В годы советского строительства также особое внимание уделялось вопросам воспитания. В частности, интернациональному, эстетическому воспитанию детей, работе художественной самодеятельности.

Однако, самой трудной задачей при организации школ как было отмечено выше являлась проблема кадров. Недостаток учителей усилился в силу того, что появились новые участки работы, требующих педагогических сил, дошкольное и внешкольное образование, детские дома-приюты. Существующие же кадры учителей не были готовы работать в новых условиях, а учителей выходцев из буржуазии Советская власть не всегда привлекала к педагогической деятельности, считая их политически неблагонадежными, хотя многие из них готовы были идти на службу новой системе. Также, многие учителя были заняты работой в не образовательных учреждениях, о чем свидетельствуют ряд документов [1, л. 13]. Вместе с тем, в целях привлечения народа к управлению, и в целях контроля за деятельностью должностных лиц, вводится выборность всех работников просвещения, в том числе учителей и школьных инструкторов. Так, например, 20 ноября 1919 года в Западном Казахстане в коллегии ОблОНО обсуждался вопрос «О снятии школьных работников с должностей в отделах народного образования и других учреждений и назначение их учителями школ» [2, л.12]. Согласно обязательному постановлению Уисполкома произведена регистрация школьных работников, занимавших должности не по специальности. 2 августа 1919 года выносится решение коллегии ОблОНО об организации 2-х месячных курсов для учителей с 25 августа 1919 года [3, л. 6].

24 июля 1919 года на коллегии обсуждался вопрос о командировке представителя отдела в города России (Саратов, Самару, Москву) для приглашения лекторов на учительские курсы.

По решению Ревкома в Саратов, а затем в Москву едет заведующий ОблОНО Паэгле, для приглашения лекторов в Уральск для чтения лекций на курсах.

Вопрос о кадрах стоял, с одной стороны, в плоскости переподготовки имеющихся учителей, а с другой в подготовке новых кадров.

Уже во второй половине 1932 года Ш сессия КазЦИКА обсудила доклад Наркомпроса «О состоянии культурного строительства в Казахстане», где были указаны как достижения, так и проблемы над которыми необходимо было работать. Также, огромное значение для коренного улучшения общеобразовательной школы имели постановления Правительства, принятые в 30-х годах XX века: «Об учебниках для начальной и средней школы», «О структуре начальной и средней школы», «Об организации учебной работы и внутреннем распорядке в начальной неполной средней и средней школе» и «О преподавании гражданской истории в школах СССР».

В результате проведенных реформ к концу 1939 года общая грамотность населения Казахстана поднялась до 79,3%, в том числе мужчин – 85,2%, а среди женщин -66,8 %. В республике было осуществлено всеобщее обязательное начальное, и осуществлялся постепенный переход к всеобщему семилетнему, восьмилетнему, а позже и среднему образованию [4, с.36].

Таким образом, безусловным достижением советского периода является осуществление сплошной грамотности, провозглашение демократических принципов организации школы, обеспечения эффективности и образования и воспитания. И как отмечает Президент страны: «Исполнилось 100 лет со дня тех радикальных перемен на огромной части Евразии, что произошли в октябре 1917 года. Весь XX век прошел под знаком революционных потрясений. Каждый народ извлекает свои уроки из истории. Это его право, и нельзя навязывать другим свою точку зрения. Но также никто не вправе навязывать нам свое субъективное видение истории» [5].

Список литературы:

1. ГАЗКО, Ф. 7, Оп.1, Д. 3.
2. ГАЗКО, Ф.13, Оп.195, Д. 5.
3. ГАЗКО, Ф.13, Оп.1, Д. 2.
4. К.К.Кунантаева. Развитие народного образования в Казахстане (1917-1990г.г.). Алматы, - 1997. - 183с.
5. Н.А.Назарбаев. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. Казахстанская правда. 13 апреля 2017 года. № 71. с.1-2

ОӘЖ 930(001.92)

КЕҢЕС ҮКІМЕТІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІ (1917-1940 жж.)

Тулегенов Ж.Н., Абдрахманова Р.Л.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал

Аннотация: *Бұл мақалада соғыс алдындағы және қазан төңкерісінен кейінгі кезеңдегі Қазақстандық мектептердегі білім беру мен тәрбие жүйесінің ашылу кезеңдері қарастырылады. Көрсетілген кезеңдегі жалпы білім беретін мектептер, кәсіби-техникалық оқу орындары, педагогикалық кадрлар дайындаудағы мәселелердің дамуы талданады.*

Кілт сөздер: *білім беру, тәрбие, педагог, реформа, үйірме, көркемөнер қызметі.*

УДК 04.21.51

ТРАДИЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОЦИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Хайрушин Ж.К.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

***Аннотация**: Статья посвящена традиции и перспективам социальной модернизации постсоветского общества. Автор исследует ряд методологических проблем, связанных с ролью традиционного сознания в процессе социальной модернизации казахстанского общества.*

***Ключевые слова:** традиция, культура, модернизация, казахстанское общество*

Переходя непосредственно к обсуждению проблемы, обозначенной в заглавии, необходимо, по-видимому, прежде всего затронуть весьма актуальный в настоящий момент вопрос: какая культура сформировалась в Казахстане, так и в России в послеоктябрьский период?

В принципе все сегодня согласны в том, что в течение времени, последовавшего за известными октябрьскими событиями, в нашей стране действительно возникла специфическая культуроподобная формация. Правда, она отнюдь не была социалистической – ни по форме, ни по содержанию. Характерным признаком существовавшего в этот период советского общества был уродливый «конклав» социальных связей принципиально различного исторического типа. Речь идет об отношениях «личной» и «вещной» зависимости, каждая из которых, как считал К.Маркс, детерминируется несводимыми одна к другой формами собственности. А поскольку характер складывающих в обществе социальных связей определяет и тип традиционной ориентации деятельности субъекта культуротворчества, постольку логично предположить, что взращенная на «противоестественном» смешении личной и вещной зависимости людей друг от друга «культура» продуцировала псевдотрадиции и страдала дефицитом гуманистического потенциала. Именно такой аспект рассмотрения сущности культуротворчества в советский период вплоть до самого последнего времени почти не затрагивался ни социологами, ни психологами, ни другими профессиональными учеными – обществоведами.

Наша задача также несколько иного плана, а именно: констатируя уже имеющийся в наши дни кризис «социалистической культуры», проанализировать отдельные направления, возможности и способы постепенного выхода из него. В частности, исследовать роль традиции в конкретных исторических условиях современного постсоветского общества; определить значение и характер взаимодействия в этих обстоятельствах стабилизирующей и инновационной функций традиции как самостоятельных факторов предстоящей модернизации общественной практики.

В связи с этим на первый план выдвигается следующие теоретическое предположение. Образование новой системы культурных (и главным образом духовных) ценностей, сохраняющих историческую преемственность в условиях делегитимации советского режима и коммунистической идеологии, возможно лишь на основе собственной эволюции так называемых социалистических традиций. В пользу такого предположения говорит наблюдавшаяся в начале периода «перестройки» вполне очевидно переориентаций общественного сознания в сторону предпочтения «демократического социализма» перед альтернативными идеологическими конструктами большинством населения бывшего Советского Союза.

Но такое положение длилось только до 1991 года. Правящие группы, прикрывавшиеся до августовского путча лозунгом «социализма с человеческим лицом», своей двойственной

политикой привели в конечном счете к дискредитации социализма как такового и всей стоящей за этим понятием «социалистической традиции».

С точки зрения социокультурной динамики подобная ситуация должна быть несомненно истолкована как кризис самого традиционного механизма регуляции духовно – практической деятельности общества. И первой реакцией на эту ситуацию может стать отказ от традиционной ориентации как таковой. В значительной мере мы это наблюдаем в фактически дезориентированных (в аксиологическом отношении) группах и слоях населения, вынужденных менять свой социальный, экономический, профессиональный и т.п. статус в силу тех или иных проявлений нестабильности в общественной жизни. Следствием такой дезориентации оказывается равнодушие к политическим решениям о судьбах страны, нравственный индифферентизм, снижение жизненной, деловой и т.д. активности людей, склонность к алкоголизму, наркомании, а иногда даже к прямому суициду – особенно среди самых молодых и самых старых членов общества.

Правда, на другом конце резко поляризующегося во всех направлениях нестабильного социального организма, наоборот, те же причины (перемена социального другого статуса, потрясения прежней аксиологической шкалы, ее подвижки и т.д.) могут привести к прямо противоположным следствиям, хотя также не всегда желательным с точки зрения гуманистических приоритетов. Например, деловая активность, возрастая в своих масштабах, может вылиться в формы организованной преступности, стремление активизироваться духовно может привести к оживлению различных способов псевдотворчества – шарлатанства, мракобесия, обскурантизма и.т.д и.т.п. В таких случаях складывающиеся, а развалинах прежней традиционной ориентации системы ценностей вряд ли могут послужить целям окончательного выхода из кризиса каких-либо общественных структур. В «лучшем» случае это может обратить общество вспять, к тоталитаризму. Очевидно, что такая социальная стабилизация еще меньше устроила бы современных россиян и казахстанцев.

До сих пор мы рассматривали последствия кризиса традиционного механизма регуляции духовной жизни общества в его практических, в том числе повседневных проявлениях. Теперь стоит обратиться к анализу аналогичного положения в области социально – философской теории, где деидеологизация всех сфер духовной жизни стала первым методологическим требованием к науке, искусству, периодической печати и т.п. Результат превзошел ожидания. На рынки печатной продукции, на экраны телевизоров и кинотеатров , на подмостки театрального, прежде всего эстрадного искусства хлынул поток низкопробных поделок, которые, претендуя на звание «массовой культуры», на самом деле являются продуктами псевдокультуры, поскольку они не только не способствуют гуманизации и духовному совершенствованию масс, а, напротив, развращают людей, прививая им жестокость, насилие, цинизм и прочие «прелести» деятельности, лишенной гуманистического самоконтроля со стороны подлинно культурной традиции.

Однако, следует задаться вопросом: вытекает ли из описанной только что картины, что идеологическая запрограммированность «социалистической» традиции единственное средство удержаться от сползания в пропасть бездуховности и бескультурья? Существуют ли другие пути пересмотра и переоценки духовных ценностей в процессе преодоления кризиса культурной традиции как механизма преемственности в целом?

Ответ на этот вопрос требует дополнительного замечания по поводу уточнения самого термина «идеология» с методологической точки зрения. Классическое марксистское толкование понятия идеологии как феномена общественного сознания (в противоположность более позднему его рассмотрению на так называемом ленинском этапе развития исторического материализма) предполагает принципиальную иллюзорность, ложность идеологических схем, воплощающих в себе, собственно говоря, мнимые ценности, то есть такие ориентиры деятельности людей, которые неадекватно отражают их действительные социальные интересы и потребности.

В этой связи деидеологизация культуротворчества в целом – безусловно необходимый этап в переоценке всей духовной практики бывшего советского общества и в трансформации

ее регулятивных принципов. Но такая деидеологизация должна быть в то же время дополнена формированием своеобразных, так сказать, средств «защиты», которые не допускали бы образования духовного вакуума в общественном сознании. Ибо свято место пусто не бывает, и там, где оформилась нравственная, эстетическая пустота, заполнявшаяся прежде классовыми ориентирами поведения и вкуса, она срочно заполняется пошлостью, бесчеловечностью, бездуховностью, нигилизмом и пр. Носители подобной ориентации оправдывают себя, как правило, ссылками на стихийные «рыночные» законы. Хотя на самом деле цивилизованный рынок подразумевает (и реализует в развитых странах Запада) известные границы, скажем, для распространения порнопродукции или, например, запреты на пропаганду ннасилия, национальной розни, на продажу некондиционных товаров, продуктов и услуг.

Любая традиционная система ценностей представляет собой своеобразный код альтернативно заданной реальной перспективы истрического движения общественной практики. Поэтому и истолкование наследуемой традиции, расшифровка ее кода может дать целый веер ориентации общественного сознания, которые вовсе не должны быть идеологически оформлены. Более того, идеология предполагает жесткую позицию: «кто не с нами, тот против нас». В противоположность такой постановке вопроса жизненная альтернатива, составляющая суть содержания унаследованной традиционной установки, требует максимальной гибкости сознания, богатства воображения ее носителей, освобожденного духовного пространства для своей реализации.

Такое пространство может гарантироваться только принятием плюралистических принципов отношения к традиции плюралистической модели ее толкования, в которой могут практически взаимодействовать элементы старого и нового сознания. При этом последнее возникает как реакция апробированного, стабильного в общественных нормативах на изменившиеся условия их функционирования. Этот синтез и может быть одним из путей выхода из кризиса, не отвергающего традиционный способ ориентации, но создающий новую традицию хотя она и воспринимает в качестве своего собственного исторического фундамента весь накопленный к настоящему времени культурный потенциал общества, в котором сконцентрированы наиболее важные и существенные для его жизнедеятельности и стабильного развития гуманистические смыслы существования, не подверженные идеологической деформации. Чем больше и значительнее объем и содержание подобного фонда культурных традиций, тем больше простора для инноваций, для реализации в собственном смысле творческого подхода к освоению и прошлого (в виде традиционных норм), и будущего (представленного теми задачами, которые можно решать с помощью ориентации деятельности на эти нормы). Когда обновление (или возрождение) традиции идет за счет интенсивного синтеза ориентации на прошлый культурный опыт и на будущую перспективу творчества одновременно, развитие культуры приобретает динамичный характер, что никак не исключает стабильности ее продуктов.

При всех различиях в трактовках механизма исторического развития общества, единым для них является признание существования так или иначе определяемой исследователем социальной связи в качестве ядра этого развития, его, говоря марксистским языком, «исходные клеточки». Мы за одну из таких связей, выступающих ядром культурного развития общества, приняли традицию.

Старое традиционное установление можно возродить к эффективной социальной работе только в том случае, если суметь соблюсти оптимальное соотношение стабилизирующий и инновационной функций в механизме традиционной ориентации. Ведь всякому изменению в жизни общества (а тем более в кризисные его периоды) обязательно предшествует осознание негативных сторон бытия, балласта устаревших духовных форм и социальных институтов. Такое осознание есть своеобразный итог мыслительной работы всего общества в целом – как на уровне социально-исторической практики, так и в повседневной жизни. И чем глубже и шире такая работа, тем лучше. Для исследователей общественного сознания в связи с эти встает множество проблем: диалектика формы и содержания

традиционного установления в ходе новаторского его истолкования; инерционность процессов духовного порядка в условиях необходимости укоренения социальных инноваций; исследование источников инновации в духовной сфере общества эпохи стагнации и застоя и др. Мы здесь только называем ряд методологических проблем, связанных с ролью традиционного сознания в процессе модернизации общества. А специально остановимся лишь на рассмотрении одной из них.

Речь идет о критическом осмыслении итогов развития общественного сознания в переломные моменты духовной жизни общества. Так, В.Соловьев считает невозможным продвижение вперед культурного развития народа без инициирующего воздействия постоянного критического осмысления пройденного им пути. Он приводит аналогию с христианством: как «истинная религия начинается с проповеди покаяния» внутренней перемены», так и «самосознание есть изменение». Иначе сознание формализуется, консервируется, догматизируется и становится принципиально невосприимчивым к созреванию нового духовного состояния общества, ибо отвергает всякую ассимиляцию инновационных элементов сознания в традиции.

Напротив, критическое отношение к традиционным установлениям, способность понять, отчего та или иная возможность духовного совершенствования (или социального переустройства) была в свое время незаслуженно отвержена, представляет собой условие для возрождения это возможности, а значит, и для серьезного обоснования необходимой сегодня инновации через выявление ее внутренней связи с традицией прошлого. Очень хорошо сказал об этом наш современник, однофамилец великого русского философа Э.Ю.Соловьев: «Прошлое, - пишет он,- многое знает лучше нас; необходимо заново освоить его идеи, чтобы вернуться на путь нормального цивилизованного развития».

Углубление в свое традиционное прошлое – это не простое «возвращения назад». Здесь нет понятного движения в буквальном смысле слова. Наоборот, подобное углубление – одно из главных условий дальнейшего продвижения вперед к будущему, ибо оно подразумевает не ознакомление с устаревшими образцами, а «проецирвание норм нынешнего существовния в «прошлое», да притом еще превращение этих норм в объекты оценочного отношения, т.е. в ценности». В таком ракурсе традиция предстает как нечто, что, с одной стороны, имеет своим источником прошлое, а с другой стороны, легко может оказаться источником будущих новаций. Особенно важно учитывать это обстоятельство в условиях, когда соблазн воспользоваться уже готовыми новациями, вытекающими из чуждых данному обществу традиций чреват неприятием (во всяком случае не органичным приятием) этих новаций в лоно культуры, главной особенностью которой является ее «несводимость» к единой для всех обществ «модели». Ибо суть культуры – это «как бы поиск каждым народом своего пути во всем, спецфический для каждого народа способ его приобщениях к общечелеовеческому».

Список литературы:

1. Новое мышление и практика обновляющегося социализма М., ИФАН, 1990; Общественные отношения и развитие человека.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.46.Ч. 1. С. 100-101.
3. Власова В.Б. Исторические типы отношения общества к традиции // Философские науки. 1984. №5. С. 152-154.
4. Бойматов А.Х. Традиция как механизм духовного развития субъекта историчесого процесса. Автореф.дис.канд. филос.наук. М., 1987. С.9-10.
5. Социальная модернизация России. Материалы обсуждения "За круглым столом" в ИФ РАН // Вестник РАН. 1993. №3. Т. 63. С.188.
6. Habermas J. DerPhilosophischeDiskurs der Moderne Frankfurt am Mein. 1985. S. 9-10.
7. HabermasJ. Der Philosophische Diskurs der Moderne Frankfurt am Mein. 1985. S. 10.
8. Власова В.Б. Россия между прошлым и будущим: проблема духовного выбора //Россия после августа 1991: цивилизационные, политические и культурные дилеммы. М. Ирфан, 1993.

9. См.: Новикова Л.И., Сиземская И.Н. Идейные истоки и основания русского либерализма // Россия после августа 1991: цивилизованные, политические и культурные дилеммы. М., 1992. С.48.
10. Соловьев В.С. Национальный вопрос в России Соч. в 2-х томах М., 1989. Т.1. С. 430.
11. Соловьев Э.Ю. Прошлое толкует нас. М., 1991. С .16.
12. Зибельман Д.Б. К семиотике понимания типов культурной традиции //Народы Азии и Африки. 1989. №3. С. 132.

УДК 04.21.51

ДӘСТҮР ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҢҒЫРТУ КЕЛЕШЕГІ

Хайрушин Ж.К.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ

***Аннотация**: Мақала дәстүр және қазақстандық қоғамды әлеуметтік жаңғырту келешегіне арналған. Автор қоғамды жаңғырту процесінде дәстүрлі сананың рөлімен байланысты бірқатар әдістемелік мәселелер зерттейді.*

***Кілт сөздер**:дәстүр, мәдениет, жаңғырту, қазақстандық қоғамы.*

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 811.111

ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО СПЕЦИАЛИСТА

[1] Абугалиева Г.С., [2] Саматова Ж.М.
[1] Западно-Казахстанский государственный университет имени М.Утемисова, г.Уральск
[2] Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В данной статье рассматривается проблема формирования полиязычной личности в вузе. Даются определения понятий «полиязычие», «многоязычное образование», «полиязычная компетентность». Приведены результаты анкетирования студентов.*

Ключевые слова: *полиязычие, полиязычное образование, полиязычная компетентность, поликультурность, конкурентоспособный.*

В условиях глобализации актуальной является проблема формирования полиязычной и поликультурной личности с целью интеграции в мировое образовательное пространство. В связи с этим в научном обществе активно обсуждаются вопросы развития идей многоязычия и поликультурности.

Согласно концепции ЮНЕСКО понятие «многоязычное образование» предполагает использование в образовании, по меньшей мере, трех языков: родного, регионального или национального и международного языка [1].

Показательной в плане реализации идей полиязычия является политика Республики Казахстан. Сегодня политика Казахстана в области образования направлена на интернационализацию образовательного пространства и обеспечение подготовки конкурентоспособных специалистов, владеющих несколькими языками. Президент страны Н.А.Назарбаев в своих выступлениях неоднократно говорил о важности развития полиязычия для многонационального казахстанского общества. Идею триединства языков в Казахстане Президент впервые озвучил ещѐ в 2004 г. В Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» Глава государства предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков», где отметил, что «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык – государственный язык, русский язык как язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику» [2]. Именно с этого момента и начинается отсчѐт новой языковой политики Казахстана. Полиязычное образование было закреплено следующими законодательными актами: Конституция Республики Казахстан, Закон Республики Казахстан «О языках», Закон «Об образовании», Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан и другими, которые и составили его правовую основу.

Итогом данных преобразований должна стать подготовка не просто высококвалифицированных, а конкурентоспособных в мировом сообществе специалистов со знанием нескольких языков, способных продолжить обучение и стажироваться в зарубежных вузах, свободно интегрироваться в другую культурную среду.

Вопросы полиязычного образования затрагивались в трудах педагогов, психологов, социологов: ученые рассматривали теории обучения иностранным языкам (Бим И.Л., Кулибаева Д.Н., Кунанбаева С.С. и др.); лингводидактические и психологические основы обучения языкам (Барышников Н.В., Выготский Л.С., Вермке Ю., Жинкин Н.И., Зимняя И.А., Коряковцева Н.Ф., Леонтьев А.А., Рубинштейн С.Л., Цахариас В. и др.); проблемы двуязычия, взаимодействия и взаимовлияния языков (Алтынбекова О.Б., Копыленко М.М., Костромина Т.А., Крысин Л.П., Мадиева Г.Б., Смагулова Ж.С., Сулейменова Э.Д., Хасанов Б.Х.,

Шаймерденова Н.Ж. и др.); вопросы изучения языка как отражения этнокультурных ценностей (Арутюнова Н.Д., Лихачев Д.С., Степанов Ю.С., Телия В.Н., Шаклеин В.М. и др.); вопросы формирования языковой идентичности (Хайруллина Н.Г.); теоретико-методологические основы полиязычного образования (Жетписбаева Б.А.) [3].

Сама идея полиязычия берет начало еще в 17 веке с термином Я.А.Коменского «полиглотия». Для того чтобы реально оценить участие языков в полиязычии, надо сначала проанализировать понимание термина полиязычие в его отношении к двуязычию, билингвизму, многоязычию, мультиязычию, полилингвизму. Ряд данных терминов по своей структуре представлен единой моделью два (би-, много-, поли-, мульти-) + язык (лингва, глосса), компоненты которой, принадлежащие русскому, латинскому и греческому языкам обладают одним значением. Точно также весь ряд языковых терминов, по сути, связан с общим содержанием: полиязычие – это использование индивидом или обществом двух и более языков.

При применении термина полиязычие к речевым сообществам речь идет о этнически и культурно неоднородном обществе, представители которого одновременно используют два и более языка в условиях погружения во взаимодействующие культуры. Данное определение приводит к фактическому приравниванию терминов полиязычие и двуязычие, обусловленному, в первую очередь тем, что процессы, которые происходят в мозгу двуязычной личности (билингва) и полиязычной личности, и даже полиглота принципиально едины с психолингвистической, нейролингвистической, социолингвистической, педагогической, когнитивной и чисто лингвистических позиций. По мнению ученого Э.Д.Сулейменовой, «подобный «генерализирующий» подход не означает решения самой проблемы полиязычия: данный феномен связывают с попеременным использованием двух (и более) языков (У.Вайнрах), способностью объясняться на двух (и более) языках (Л.В.Щерба), соприкосновением языков в определенном географическом районе (В.К.Шпербер), употреблением индивидуумов (группой индивидуумов) нескольких языков в соответствии с конкретной коммуникативной ситуацией (Г.А.Зограф) со степенью владения языками, которая представлена «минималистской» и максималистской позициями» [4].

Главной целью обучения студентов языку является - развитие поликультурной личности, способной на социальное и профессиональное самоопределение, знающей историю и традиции своего народа, владеющей несколькими языками, способной осуществлять коммуникативно-деятельностные операции на трех языках во всех ситуациях, стремящейся к саморазвитию и самосовершенствованию. Выпускник вуза должен демонстрировать умение читать, писать, говорить и вести беседу на профессиональном казахском (русском) и на одном профессиональном иностранном языках в областях профессиональной деятельности.

Безусловно, ясно, что знание трех языков непременно сделало бы специалиста конкурентоспособным и успешным на рынке труда. Обучение на трёх языках и, как следствие, владение ими практически в совершенстве будут способствовать академической мобильности обучаемых, их умению свободно ориентироваться в международном пространстве, в культуре и в традициях разных народов. Поэтому во многих высших учебных заведениях Казахстана ведется активная работа по внедрению полиязычного образования. К примеру, в Западно-Казахстанском государственном университете имени М.Утемисова с 2014 года образованы полиязычные группы, в которых обучение ведется на трех языках (казахском, русском и английском).

В условиях внедрения полиязычного образования в вузе мы особое внимание уделяем формированию полиязычной компетентности у студентов. Москалева М.В. понятие «полиязычная коммуникативная компетентность» рассматривает как способность к реализации специалистом собственного интеллектуального потенциала, накопленного в билингвистическом (или полилингвистическом) сознании конкретного индивидуума, в виде совокупности знаний и практических (вербальных и невербальных) умений устанавливать продуктивное общение в рамках своей профессиональной деятельности с носителями иностранного языка» [5].

В ходе данной работы нами было проведено анкетирование студентов 1 курса педагогического факультета. Целью анкетированного опроса стало изучение студентов, их понимания важности формирования у себя полиязычной компетентности, сути и содержания данного понятия, осознанности глубокого изучения иностранного языка как средства получения профессиональных знаний.

Первый вопрос анкеты был сформулирован так: «Сформулируйте важные профессиональные качества педагога, способного к реализации профессионально-полиязычной деятельности». Большая часть студентов дали такие ответы: «педагог должен хорошо знать специфику своей будущей профессии»; «педагог должен обладать высоким уровнем профессиональной эрудиции, иметь профессиональные знания»; «должен хорошо общаться с детьми»; «способен применять на практике коммуникативные технологии»; «демонстрировать высокий уровень общения на трех языках».

На вопрос – «Сколько языков вы знаете в совершенстве?» - большинство студентов (80%) ответило, что в совершенстве знают только 2 языка (казахский и русский), только 20% студентов знают 3 языка (казахский, русский, английский).

На прямой вопрос – «Должен ли студент хорошо владеть и казахским, и русским, и иностранным языками?», респонденты считают, что владеть иностранным языком нужно, но владеть общей профессиональными умениями и навыками – важнее, что свидетельствует, что студенты предполагают вести деятельность, не прибегая к иностранному языку.

На вопрос «Занимаетесь ли Вы самостоятельно сейчас углубленным изучением иностранного языка?» – утвердительно ответило только 4,5% студентов.

На вопрос «Планируете ли вы в будущем глубже заниматься изучением иностранного языка?» – подавляющее большинство студентов (85%) ответило утвердительно – «хотел бы»; и только 15% – уклонились от ответа.

На вопрос «Для чего вам необходимо изучение иностранного языка?» студенты дали такие ответы «для поступления в магистратуру»; «для трудоустройства на работу»; «веление времени»; «поехать учиться в зарубежную страну».

Мы также использовали ценностно-ориентированную методику П.А.Шеварева, суть которой в выявлении ценностной направленности студента, осознании ими аксиологической ценности иностранного языка, его важности в последующей профессиональной деятельности. 30 человек – это студенты, которые осознают значимость изучения английского языка для дальнейшей профессиональной деятельности; 35 человек – это группа студентов, которые не придают значимость языковой рефлексии, аналитическим рефлективным способностям, не считают их значимыми в будущей профессиональной деятельности; 35 человек – это тип студентов, которые активно формируют у себя полиязычную компетентность, демонстрируют когнитивную направленность в обучении, приобретают речевые умения, стремятся к углублению изучения казахского языка, русского языка и иностранного языка, хотят иметь высокий уровень общения.

Данные анкетирования демонстрируют о недостаточном осознании студентами сути и содержании будущей профессиональной деятельности, а также о низком оценивании студентами формирования у себя способности обладания речевыми умениями, знаниями казахского, русского и иностранного языка в составе профессионально значимых качеств его личности. Студентами изучение иностранного языка рассматривается не как средство получения профессиональных знаний, а как средство удовлетворения личных потребностей.

В связи с этим необходимо актуализировать возможности полиязычного образования для формирования профессиональной полиязычной компетентности студентов. В рамках полиязычного образования необходимо учитывать специфику будущей профессиональной деятельности студентов. Процесс обучения языкам должен идти в соответствии с программами профилирующих дисциплин и включать в себя элементы профессиональной деятельности и профессионального общения. Только в таком случае уровень мотивированности студентов к изучению иностранного языка повысится.

Таким образом, будущие специалисты, используя языки как средство получения профессиональных знаний, достигнут успехов в своей дальнейшей профессиональной деятельности.

Список литературы:

1. Образование в многоязычном мире: установочный документ ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. Париж, 2003. – 38-с. – Режим доступа:http://www.unesco.org/new/ru/media-services/single iew/news/multilingualism_a_key_to_inclusive_education/ #.VNbyXufqCJU.
2. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» 28 февраля 2007 года [электронный ресурс]. – http://www.akorda.kz/ru/addresses.
3. Жетписбаева Б.А. Теоретико-методологические основы полиязычного образования / Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук Республика Казахстан. – Караганда, 2009.
4. Сулейменова Э.Д. Макросоциолингвистика. – Алматы: «Қазақ университеті», 2011, с.69.
5. Москалева М.В. Педагогическое прогнозирование как инструментарий управления образовательной средой в процессе повышения квалификации специалистов / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук.- Сочи, 2010.

УДК 811.111

КӨПТІЛДІЛІК БІЛІМ - БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ МАМАНДЫ ТАҒАМДЫ ДАЙЫНДАУ

[1] Абугалиева Г.С., [2] Саматова Ж.М.
[1] М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қаласы
[2] Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ

Аннотация: *Бұл мақалада жоғары оқу орнында көптілді тұлғаны қалыптастыру мәселесі қарастырылады. «Көптілділік», «көптілді білім беру», «көптілді құзыреттілік» түсініктердің анықтамалары берілген. Студенттерге жүргізілген сауалнаманың нәтижелері көрсетілген.*

Кілт сөздер: *көптілділік, көптілді білім беру, көптілді құзыреттілік, көпмәдениеттілік, бәсекеге қабілетті.*

ӘОЖ 331.361.2:11

ОҚУ ПРОЦЕСІНЕ КӨПТІЛДІЛІКТІ ЕНГІЗУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ МЕН ӨЗЕКТІЛІГІ

Аманбаева З.Ж., Утебаева А.Х., Макашева Ф.Н.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті,Орал қ.

Аннотация: *бұл мақала оқу орындарында көптілді білім беру қажеттілігін қарастырады. Мұғалімнің басты мақсаты - өз халқының тарихы мен салт-дәстүрін білетін, бірнеше тілді меңгерген, коммуникативтік қызметті үш тілде өткізуге, әлеуметтік және кәсіби өзін-өзі анықтауға қабілетті көп мәдениетті тұлғаны дамыту, барлық жағдайларда өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру.*

Кілт сөздер: *көптілді коммуникативті және ақпараттық құзыреттілік, билингвалды білім беру, оқу жүйесі, педагогикалық технологиялардың түрлі әдіс-тәсілдері.*

Қазақстан Республикасының білім беру саясаты жастарға заман талаптарына сай білім беруді қамтамасыз етуге бағытталған. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың дәстүрлі Жолдауында білім беруді әлемдік стандарттар деңгейіне көтеру,жастардың рухани дамуын қамтамасыз ету міндеттері қойылған болатын. «Қазір біз балаларымыздың қазақ тілімен қатар орыс және ағылшын тілдерін белсенді меңгеру үшін жағдай жасауға шаралар қабылдап жатырмыз. Қазіргі жаһанданған, ақпараттың дамыған ғасырында болып жатқан түрлі өзгерістер мен жаңашылдықтар еліміздің экономика саласына да, білім беру жүйесіне де тың ізденістерді енгізіп отыр. «Жаһандық дағдарыстың жалғасуының әсерінен әлемде болып жатқан өзгерістер бізді үрейлендірмейді. Біз оларға дайынбыз. Біздің ендігі міндетіміз – егемендік жылдары қол жеткізгеннің барлығын сақтай отырып, XXI ғасырда орнықты дамуды жалғастыру», - деп Елбасымыздың Жолдауында айтылғандай, еліміз қай салада болмасын қарқынды дамып, әлемдік кеңістікке қарыштай қадам басып, еркін қанат сермеуде. Үштілділік мемлекеттік деңгейден ынталандырылуы керек. Дәл орыс тілі арқылы қазақстандықтар бірнеше ғасыр бойы қосымша білім алып, ел ішінде де, шет жерлерде де өз дүниетанымдарымен ортасын кеңейтіп келе жатқанын жоққа шығармауға тиіспіз. Біз ағылшын тілін игеруде серпіліс жасауымыз керек.

Қазіргі әлемнің осы «лингва франкасын»меңгеру біздің еліміздің әрбір азаматына өмірдегі шексіз жаңа мүмкіндіктерді ашады» - деп атап көрсеткен болатын. Көптілді және билингвалды білім беруде оқу-тәрбие үрдісінен күтілетін нәтижелер мыналардан тұрады; Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті орта білім стандарттары талаптары деңгейінде қалыптасқан білімдерін ана тілі, мемлекеттік тіл, орыс тілінде еркін білдіретін мектеп бітірушісі; бітірушінің көптілді коммуникативті және ақпараттық құзыреттілігі; көп мәдениетті, рухани - адамгершілік, ұлтаралық қатынастар мәдениетінің жоғары деңгейі; ұлттық және жалпықазақстандық құндылықтарды қастерлейтін, тілдерді меңгеруге тұрақты қызығу танытатын, отансүйгіштік жәнеазаматтық сана-сезімдері дамыған тұлға. Көптілді оқыту-жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін бүгінгі күнгі басты қажеттілік. Адам баласының барлық болмысы мен қадір-қасиетін танытатын тіл деген киелі ұғымның бүгінгі күні жер бетіндегі қай ұлттың болса да ерекше назар аударып отырған кезеңінде өмір сүріп отырмыз. Заман ағымына сай шет тілдерінде, соның ішінде ағылшын,француз,қытай тілдерінде сөйлеу қоғамда маңызды орын алуда. Дегенмен де, бір ұлт өкілінің екінші ұлт тілін дәл сол ұлт өкіліндей жетік әрі таза білуі мүмкін емес.

Ұлтаралық қатынастардың негізгі дәнекершісі – тіл. Алайда тіл туралы толғанғанда оны әлеуметтік өмірмен, болашақпен тығыз байланыстыра қарастыруымыз қажет. Көптілділік - тек адамзатқа ғана тән әрекет, тек адамдар ғана тіл арқылы сөйлей алады,ұғыныса алады. Көптілділік адамзаттың ойлау, пайымдау процесімен бірге жүзеге аса отырып, тілдік қатынастың негізі, басты құралы болып табылады. Көптілділік әлемдегі өркениет пен білім жүйесіне сәйкес тыңдаушылардың сөйлеу мәдениетін қалыптастыратын, ой-пікірін дұрыс, сауатты жеткізуге ықпал ететін, адам мен адамның қай тілде болса да түсінісуіне мүмкіндік беретін сала ретінде оқу жүйесіне енгізілді. Бұл сала қоғамдық әлеуметтік өмірді және ғылым мен білімді ұштастыра келіп, болашақ маманның дүниетанымын жетілдіріп, өзінше ой-пікір түйіндеуге үйретеді. Қазіргі әлем жаңалықтар мен өзгеше технологиялар, өзгерістер заманы. Қоғамның көптілді-мұғалім маманды қажет етуінің себептерін бірнеше аспектіде белгілеген жөн. Оның бірі – бүгінгі жаһандық өзгерістерге бейім, сол өзгерістер мен жаңалықтарды ел мүддесіне ыңғайлай пайдаланатын ұрпақ тәрбиелеу міндетінен туындаса, екіншісі – әлемдік ғылымның мүмкіндіктері ғаламдық мәнімен өлшенетін кезең екенін ескеруден келіп шығуы шарт.

Қазіргі таңда алға қойылғанміндеттерді орындау мақсатында біршама жұмыстар іске асырылуда. Ағылшын тілін оқытудың әртүрлі деңгейлеріне сәйкес оқытудың жаңа

технологияларын, ақпараттық және компьютерлік жүйелер арқылы ізденіс жұмыстарын жандандыра түсудің барлық мүмкіндіктері жасалған. Шетел тілін оқытуда лингафондық құрал-жабдықтар, аудио, видео кешені-білім алушылардың ауызша және жазбаша аударудағы білім жетілдіру, сөздік қорын қосымша жаңа сөздермен байыту, толықтыру, ой-өрісін дамыту мақсатында қолданылады. Сондай-ақ оқыту үрдісінде мультимедиябағдарламасының көмегімен,интернеттен алынған әлемдік жағдайлар, педагогикалық технологиялардың түрлі әдіс-тәсілдері, коммуникативтік бағыттағы оқыту элементтері кең қолданылады. Елбасының үштұғырлы саясаты аясында шетел тілін үйрену, оның қолданыс аясын кеңейту бүгінде кезек күттірмейтін өзекті де келелі мәселелердің бірі болып отыр. Алайда «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте», - деп ақын жырлағандай, өз тілінде еркін сөйлеп, өз тілін құрметтейтін тұлғаны баулысақ, өзге тілді қадірлейтін тұлғаны баулитынымызға көз жеткіземіз. Сондықтан да «Мемлекеттік тілді үйрету балабақшадан басталуы тиіс. Бұл - заман талабы»,- деген елбасының қағидасына сүйене отырып, қазіргі таңда балабақшадан бастап мектеп табалдырығын аттаған сәттен ана тілін меңгертуге, сауаттылыққа күш салынуда. Осы орайда ауыр жүк артылып отырған мұғалімдер мен тәрбиеші-ұстаздардың бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеудегі еңбегі зор. Ағылшын тілі - әлемдік бизнес тілі, оны меңгеру – жастарға әлем танудың кілті болмақ. Ағылшын тілін білу біздің жастарға шексіз мүмкіндіктер ашады. Ол – жаһанданудың кепілі. «Ақпараттық технология дамыған қазіргі дәуірде күн сайын дерлік ағылшын тілі дүние жүзі халықтарының тілдеріне жаңа сөздер мен ұғымдар арқылы батыл ену үстінде. Бұл үдерістен біз де тыс қалмауымыз керек.

Университет жаңа заманауи талаптарға сай материалдық базамен жабдықталған. Оқу орында компьютермен, лингафонды - мультимедиялық және интерактивті тақтамен жабдықталған кабинеттер жұмыс жасайды. Университетімізде тілге байланысты оқу процесінде жүйелі жетілдіру жұмыстары жүргізіліп отырады. Іс—тәжірибеалмасуға арналған семинар, конференциялар, практикалық сабақтар, дөңгелек үстелдер, кездесулер, студенттердің зерттеу жұмыстарымен айналысулары, сонымен қатар студенттердіңжеке ізденіс жұмыстарына басшылық етіліп, бағыт беріліп отырады. Өзекті мәселенің бірі-Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандарттары талаптары деңгейінде үш тілде білім меңгерген, көптілді коммуникативтік құзырлықтары қалыптасқан, көп мәдениетті, рухани - адамгершілік қасиеттері дамыған тұлғаны тәрбиелеу үшін мамандармен толықтыру мақсатында университетіміз айтарлықтай жұмыстар жүргізуде, оқытушыларымыздың біліктілігін толықтыру үшін университет әкімшілігі оқу орнының қаражатымен оқытушыларымыздың білім деңгейлерін көтеруіне мүмкіндік жасап отырады.

Университет білім алушылары мен оқытушыларының ендігі алға қойған мақсаттарының бірі - бұл кәсіби бағытталған, өз елінің тарихы мен дәстүрлерін жақсы білетін, бірнеше тілді меңгерген, қажетті жағдайда қарым-қатынасқа түсе алатын,өзінің тіл білімін көтеріп шыңдалуға бейімделген көпмәдениетті тұлғану қалыптастыру болып табылады. Жастарымыз қай мемлекетте оқыса да, қайда жұмыс істесе де, тәуелсіз еліміздің мүддесін өзінің жоғары білімімен, біліктілігімен, тілде еркін сөйлеуімен, отансүйгіштігімен қорғап, қолдап, асқақтата алатындай дәрежеге жетуі көп тілділік пен көп мәдениеттіліктері арқылы жүзеге аспақшы. Қорытындылай келгенде, болашақ жастарымыз өз тілін ардақтай отырып, заман талабы тудырып отырған үш тілде еркін сөйлеп, әлемнің кез-келген жерімен еркін байланысқа түсіп жатса еліміздің ертеңінің көркейте түсері сөзсіз. Олай болса бүгінгі талапкерлерге әлемдік кеңістікке қанат қағып, шет тілін меңгерсем деп талап білдіргендерге сәттілік тілейік.

Әдебиет тізімдері:

1. «Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050;Бір мақсат,бір мүдде,бір болашақ»Қазақстан Халқына жолдауы» 2014-2018ж

2.Халықаралық ғылыми практикалық конференция материалдары «Кәсіптік білім жүйесіндегі педагогтарды даярлау;бағдарлар мен тенденциялар»-Семей;РИО ОФ «Зияткер»2013ж.

3.Қазақстан Республикасының Білім беру Заңы
4. Қазақстан Республикасының Білім дамыту Концепциясы

УДК 331.361.2:11

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПУТИ И ЗНАЧИМОСТЬ МНОГОЯЗЫЧИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аманбаева З.Ж., Утебаева А.Х., Макашева Ф.Н.,
Западно – Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *в данной статье рассматривается необходимость полиязычного обучения в учебных заведениях. Главная цель, стоящая перед педагогами-это развитие поликультурной личности, способной на социальное и профессиональное самоопределение, знающей историю и традиции своего народа, владеющей несколькими языками, способной осуществлять коммуникативно - деятельностей на трех языках во всех ситуациях, стремящейся к саморазвитию и самосовершенствованию.*

Ключевые слова: *многоязычная коммуникативная и информационная компетентность, двуязычное образование, образовательная система, различные методы педагогических технологий.*

УДК 331.361.2:111

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ КАТЕГОРИИ СУБЪЕКТИВНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ СУБЬЕКТОВ ТЕКСТА

[1]Вышкин Е. Г., [2] Долгих Е.Р.
[1] Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск
[2] Самарский национальный исследовательский университет имени Академика С.П. Королева, г. Самара

Аннотация: *Данная статья рассматривает проявление категории субъективности в художественном тексте в ее распределении через систему текстовых субъектов, рассматриваемых в когнитивной и коммуникативной перспективах. Содержательная структура текста представляется в коммуникативном плане как последовательных вложенных миров, для каждого из которых функционально релевантны свои субъекты порождения и восприятия. Эти положения иллюстрируется на анализе текста такого показательного жанра художественной публицистики как эссе.*

Ключевые слова: *субъективность, субъект, когнитивно-коммуникативный подход, нарратология, индициальный признак, эссе.*

Проблема проявления субъективности в языковом произведении является частью более глобальной проблемы соотношения объективного и субъективного начал, происходящей из философии и актуальной для всех гуманитарных наук. Для литературных произведений, особенно художественных, характер субъективности авторского и читательского восприятия и представления изображаемого мира может считаться одним из решающих фактором при оценке оригинальности сочинения, его художественных и эстетических свойств.

Субъективность представляет собой принципиально антропоцентрический феномен, она естественным образом связана с субъектами любой деятельности, и является неотъемлемым атрибутом творческой деятельности, так ее печать лежит на всех продуктах

такой деятельности. При когнитивно-коммуникативной интерпретации литературного творчества источниками субъективности в языковом произведении являются его автор (продуцент) и читатель (в широком понимании, реципиент).

Однако процесс порождения субъективности и ее отражение в языковую форму (субъективация) происходит не столь явно и однозначно и заслуживает анализа и экспликации. Этому и посвящено настоящее исследование.

Соотношение между субъективными и объективными моментами в содержании текста и в его интерпретации имеет многоуровневую структуру, которая отражает устоявшееся в современном языкознании представление о многоаспектном функциональном устройстве естественного языка. Являясь средством познания мира, то есть приобретения, закрепления и сохранения наших знаний о мире и последующей их передачи при общении или смене поколений, он уже накладывает свой отпечаток на наши знания и представления об объективной действительности, формируя свою собственную языковую картину миру. Множественность естественных языков порождает множественность языковых картин мира. Уже вначале XIX века Вильгельм фон Гумбольдт писал, что язык очерчивает вокруг человека своего рода круг, и на пути к познанию объективного мира необходимо выходить за пределы этого круга, преодолевая субъективность одной единственной языковой картины мира. Эти идеи нашли дальнейшее развитие в неогумбольтианстве, в частности, у Л. Вайсгербера, в американской этнолингвистике, например, в гипотезе Сепира-Уорфа, в российском языкознании в творчестве А. А. Потебни и т. д. [1]. Дальнейший вклад в накопление субъективного потенциала языкового произведения вносит последующая дифференциация языка по самым различным критериям - социальным, диалектальным, профессиональным, стилистическим и т. д., доходящая до своей кульминации в идиолекте, языке отдельного человека. Таким образом, индивидуальная языковая картина мира зависит как от объективных по отношению к индивиду моментов, например от принадлежности к различным языковым коллективам (диалектам, социолектам, профессиональным и прочим сообществам) и разделяемых с ними общими знаниями, представлениями, верованиями, условностями, правилами и т.д., так и от личностных характеристик субъекта - его образованности, фонда личных знаний, мнений, убеждений, таланта, темперамента, воображения, способности к фантазии и т.д. Специфика отражаемой в произведении картины мира усложняется поведенческими и ролевыми стратегиями, в профессиональной литературной деятельности в неё включаются стилистические, жанровые и прочие особенности. Возникает возможность представить себе своеобразную градацию миров, в которых балансируют как внешние, то есть общие (условно объективные) моменты с другими членами языкового коллектива, т. е. субъектами коммуникации (в том числе и коллективными), так и внутренние, то есть специфические для носителя - субъекта определенной картины, собственно говоря им «осубъективируемые») [2].

Такое представление градации картин мира находит определенную аналогию и продолжение в коммуникативной интерпретации содержательной структуры литературного произведения, предложенной в теории нарратологии, разрабатываемой в гамбургской школе и представленной в частности в монографии В. Шмида [4]. Согласно В. Шмиду произведение как данность является частью реального объективного мира, параллельно ему в этом мире также реально и объективно существуют и субъекты литературной коммуникации, автор и читатель. Чтобы литературная коммуникация состоялась, у ее субъектов в этом мире должно быть много общих, т. е. объективных по отношению к каждому из них моментов, в частности общий язык (национальный), определённая близость диалектных и социальных статусов, соотносимость уровней языковой компетенции, общей образованности, фона общих знаний, жизненного опыта и т.д). Такая близость подобных параметров необходима для адекватного понимания реципиентом текстового произведения продуцента, однако в действительности она врядли доходит до полного совпадения: несовпадения и различия и составляют тот зазор, которые катализирует процесс субъективации заключённых в произведении градации картин мира -изображаемого, повествуемого, цитируемого [4:24].

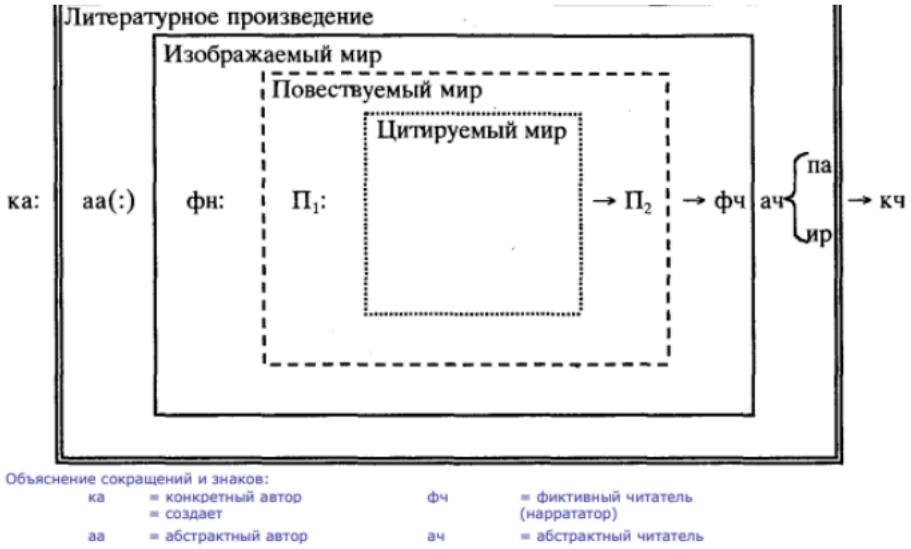

При этом автором делается акцент на том, что субъекты, включаемые в коммуникативные триады каждого последовательных миров, являются внешними по отношению к нему, но именно они определяют характер и параметры субъективности внутри такого мира. Например, при обращении к самому повествовательному произведению в реальном мире объективно существуют все три члена коммуникативной триады: конкретный автор, конкретное произведение и конкретный читатель:

КА ——[призведение]——-КЧ

До рассмотрения их в рамках коммуникативного отношения они существуют в определенной степени автономно друг друга. Столкнувшись с текстом, читатель может не знать конкретного автора, точно также, как и автор чаще всего в современном мире (за исключением эпистолярного и сходных жанров) может не знать, кто будет читать его произведение. КА и КЧ, реальные субъекты такого коммуникативного процесса, таким образом, они находятся за пределами литературного произведения. В пределах произведения, в его содержании изображается некоторый мир, картины которого может имитировать реальный объективный мир, а может и не делать этого. В любом случае презентация этого мира представляет собой коммуникативный процесс, который также имеет своих субъектов. В. Шмид для их обозначения водит понятия новых повествовательных инстанций: абстрактного автора и абстрактного читателя. Эти категории также объективно представлены в тексте как совокупности, отраженных в тексте специфических черт, (Он их называет индициальными признаками), присущих реальному автору данного текста и ожидаемому потенциальному или идеальному читателю.

В повествовательном произведении уже в этом изображаемом мире происходит повествование, поэтому в него как бы вкладывается другой, повествуемый мир со своими, уже не реальными, а фиктивными субъектами: фиктивными нарратором и наррататором, то есть реципиентом повествования. Этот ряд миров можно продолжать, если далее рассматривать коммуникативные отношения, например, персонажей, тогда появляются цитируемые миры со своими субъектами.

Таким образом, процесс создания субъективного компонента содержания текста (его субъективация) распределяется между рядами субъектов в описанной выше схеме. [3:81]. Индициальные признаки дают возможность характеризации различных индивидуальных повествовательных инстанций (субъектов) в отдельном рассматриваемом тексте, в зависимости от наличия вовлечённых субъектов и в каждом случае рассмотрения. При интегративном рассмотрении, например, совокупности произведений одного конкретного автора возникает возможность интегрировать различные наборы индициальных признаков абстрактного автора в совокупный образ конкретного автора, который В. Шмид называет

«общим абстрактный субъектом творчества», близким по смыслу «литературной личности» Ю. Тынянова [4:32].

При обращении к такого рода стереотипам авторов, работающих в определённом жанре или направлении литературной деятельности, возникает возможность соответственной характеризации этого жанра или направления, в частности к региональной художественной публицистике, которая является предметом нашего исследования. Ограниченные размеры статьи не дают возможность представить проводимое исследование в полном объёме. Поэтому здесь мы ограничимся только примерами использования системы индициальных признаков для определения творческих возможностей субъективации миров внутри произведения.

В. Шмид предлагает следующий набор индициальных признаков, которые характеризуют субъектов, являющихся продуцентами соответствующих миров внутри произведения (абстрактного автора и фиктивного нарратора) [4:39]:

1. Подбор элементов (персонажей, ситуаций, действий, в их числе речей, мыслей и восприятий персонажей) из «событий» как нарративного материала для создания повествуемой истории.
2. Конкретизация, детализация подбираемых элементов.
3. Композиция повествовательного текста, т. е. составление и расположение подбираемых элементов в определенном порядке.
4. Языковая (лексическая и синтаксическая) презентация подбираемых элементов.
5. Оценка подбираемых элементов (она может содержаться имплицитно в указанных выше четырех приемах либо может быть дана эксплицитно).
6. Размышления, комментарии и обобщения нарратора.

Посмотрим, как проявляются эти индексы на примере эссе «Рей! Рей! Рей!» [5] одного из самых ярких представителей Самарской эссеистики Е. Спиваковской.

Данное эссе, как и многие другие произведения этого автора, отличается удивительным и даже парадоксальным сочетанием разноприродных элементов. Автор использует свой любимый прием - перемежение разновременных планов, несущих и своих персонажей, и свои события, ситуации, и действия. В частности, она помещает двух своих главных персонажей - известных американских писателей 20 века Рэя Брэдбери и Курта Воннегута в современную российскую действительность, в Самару лето 2018 года, в которой в это время проходит очередной этап чемпионата мира по футболу. Она с кафкианской свободой и неопределенностью делает их то ли жителями города, то ли его гостями и вовлекает в орбиту непривычных для провинциального города событий, окружая их городскими реалиями и соотнося их с другими персоналиями, среди которых Хемингуэй и Коэльо, Раневская и местный киновед Михаил Куперберг, Ярослав Гашек и его знаменитый герой бравый солдат Швейк. Связывает их в единую сюжетную канву место, знаковое для самарцев - городской «Бродвей» молодежи конца прошлого века, главная улица старой части города, бывшая Дворянская, а ныне улица Куйбышева. Главные герои живут в доме, где когда-то в гостинице «Сан-Ремо» жил Ярослав Гашек и напротив которого теперь находится памятник солдату Швейку. Это улица вовремя мундиаля становится пешеходной и на ней происходят интересные и яркие события, народные гуляния, даже бразильский карнавал. Однако эта фантасмагория не только живописна сама по себе, она служит фоном для воображаемого спора двух великих фантастов о том, кто из них является более концептуальным автором. Текст изобилует отсылками к их произведениям в намеках и аллюзиях, например, с помощью выцветших одуванчиков на воротнике и манжетах Рея Бредбери и его увлечению писательским дзеном, или к воннегутовскому боконизму и «колыбелью для кошки».

Композиционно текст построен на диалогах с авторскими вставками (размышлениями). Здесь отчетливо ощущается перемежение временных планов, когда в разговоре персонажей из прошлого века всплывают новомодные выражения вроде англицизмов «мануал», «рандомно», или, например, «мишленовская звезда», скрытая обыгрываемая цитата из В. Маяковского: «каждая кухарка может написать роман, руководствуясь мануалом».

Кстати, тест на знание этой во многой экзотической лексики и разноприродных аллюзий может служить диагностическим средством для выявления субъективности и восприятия произведения потенциальными читателями. Проведённые эксперименты показали дифференциацию читательской аудитории по степени узнаваемости элементов текста и природы их происхождения.

Список литературы:

1. Вышкин Е.Г. Проблемы систематизации лингвистического знания: монография; Под ред. Л.И. Баранниковой. - Саратов: Издательство Сарат. университета. Самар. фил. 1992. – 120 с.
2. Данилова Н.К. «Знаки субъекта» в дискурсе: монография; - Самара: Издательство Самарский университет. 2001.- 228 с.
3. Данилова Н.К. Модусная семантика и субъект высказывания // Вестник ОГУ. – 2011. № 11(130), - с 77-82
4. Шмид В. Нарратология. - М.: Языки славянской культуры, 2003. - 312 с.
5. Спиваковская. Е. «Рей! Рей! Рей!» // Парк Гагарина. 2018. 29 июня.

UDC 331.361.2:111

SHOWING THE CATEGORY OF SUBJECTIVITY IN FICTION JOURNALISM VIA THE SYSTEM OF TEXT SUBJECTS

[1] Efim G. Vyshkin, [2]Elizaveta R. Dolgikh
West Kazakhstan University of Innovation and Technology, Oral
Samara National Research University, Samara

Abstract: The research deals with the manifestation of the category of subjectivity in a fiction text given in its distribution through the system of text subjects considered in the cognitive and communicative perspectives. The content structure of the text is represented in the communicative plan as successive embedded worlds, for each of which there are their own functionally relevant subjects of production (producers) and perception (recipients). These data are illustrated in the analysis of the text in the genre of essay.

Key words: subjectivity, subject, cognitive-communicative approach, narratology, index attribute, essay.

УДК 331.361.2

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИОННЫХ НАВЫКОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНЫХ ГРУППАХ НЕЯЗЫКОВОГО ВУЗА

[1] Исагулова Т.Р., [2] Махмудова С.И.
[1]Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск.
[2] Евразийский индустриально-экономический колледж, г. Уральск.

Аннотация: *В статье рассматриваются вопросы о необходимости сохранения интереса к изучению русского языка.*

Ключевые слова: *Мотив, мотивация, познавательное значение, активизация, информативные тексты, интерес в обучении, активный раздаточный материал.*

В своем Послании народу Казахстана от 10 января 2018 года «Новые возможности в условиях 4-й промышленной революции» Президент РК Н.Назарбаев обратил особое

внимание на изучение языков: «Будущее казахстанцев - за свободным владением казахским, русским и английскими языками. Знание русского языка также остается важным вопросом». В Республике Казахстан наравне с государственным (казахским) языком официально употребляется русский язык.

Русский язык является общепризнанным мировым языком с середины XX века. На русском и английском кодируется около 80% всей мировой научной информации. Его общечеловеческая ценность связывается и с богатейшей русской классической и современной художественной литературой.

И в деловом общении наиболее употребительными являются русский и английский языки. На данный момент более востребованы специалисты со знанием русского и английского языков, и они имеют перспективы для успешного профессионального и карьерного роста.

Как сохранить интерес к изучению русского языка на всем протяжении обучения? Это задача не из легких. Чтобы постоянно поддерживать интерес к изучению своего предмета, наверное, недостаточно только хорошего знания самого предмета преподавания. Удача не гарантирована и в том случае, если преподаватель овладел методикой работы с учебным материалом, определенным программой. Обучение неродному языку – это одновременно и подача материала, подлежащего усвоению, и процесс обучения, в котором должны быть активны оба его участника – преподаватель и студент. Студент при этом не только усваивает сообщаемые преподавателем знания, но и выражает к ним свое отношение – заинтересованность или, напротив, безразличие, желание и готовность овладеть учебным материалом.

Что такое интерес в обучении?

Под внутренней сущностью интереса в обучении ученые понимают совокупность ряда факторов: интеллектуальных (хочу знать что-то новое); волевых (мне нужно: я должен знать) и эмоциональных (это увлекательно). Другими словами, интересно или неинтересно учиться во многом зависит от внутреннего мира студента, его идеалов, ценностей, направленности его личности, то есть от того, какое значение имеет для него владение русским языком, какие эмоции он испытывает на занятиях русского языка, как относятся к его успехам окружающие.

Мотивация – это термин психологической науки, но с недавних пор он функционирует и в других науках. Любая деятельность человека, в том числе и учебная, обычно побуждается не одним, а целой группой мотивов, составляющих определенную структуру мотивационной сферы студента. Однако в каждый определенный момент поведение человека мотивируется наиболее действенными и значимыми для настоящего времени мотивами.

Какими же мотивами может побуждаться изучение русского языка? Условно их можно разделить на две группы.

Мотивы первой группы исходят из самой учебной деятельности – внутренние. Это познавательные мотивы, непосредственно связанные с предметом учебной деятельности. Для мотивации обучающихся творческому освоению темы используются активный раздаточный материал. Например, студенты с интересом читают информативные тексты, имеющиеся в пособиях по русскому языку: «Политика, ее субъекты и объекты, цели и средства», «Наследственность», «Скульптура», «Живопись», «Традиции и обычаи», «Что такое маркетинг». «Как человек измеряет время?», «Зависть», «Выбор профессии». и др. Содержание таких текстов не оставляет студентов равнодушными.

У студентов есть любимые виды заданий. Это задания, связанные не с обычным переписыванием упражнений, а предполагающие наличие выбора ответа; задания, при выполнении которых можно высказать свою точку зрения, поделиться своими взглядами на поставленную проблему. Для многих студентов весьма действенным мотивом является возможность общения и самовыражения на занятиях русского языка.

Другая группа представлена внешними мотивами, которые влияют на обучение опосредованно: студентами в этом случае движет не столько интерес к содержанию предмета, сколько осознание роли самого предмета изучения. Понимание необходимости владения

русским языком для будущей жизни, профессии; стремление занять определенное место в коллективе и др.

Одним из видов активизации проявления интереса к занятиям русского языка является отказ от традиционных форм занятий и проведение занятий с учетом современных требований. Так были подготовлены многие занятия: занятие-диспут по теме «Образование - условие прогресса», «Средства массовой информации», деловые игры по темам «Наука и современные технологии», «Молодежь – будущее страны», «Моя специальность», занятие-путешествие «В мире искусства», «Республика Казахстан», «Международные экономические связи Республики Казахстан», «Природа моего края», «Музей Первого Президента РК».

Оживить занятие, повысить его познавательное значение, привить любовь к языку можно при помощи использования в учебной работе произведений устного народного творчества: пословиц, поговорок и загадок.

Основная работа преподавателя по формированию положительной мотивации должна быть направлена на мотивационную обеспеченность выполнения студентами всех видов заданий, которые составляют содержание учебной деятельности студентов. Иначе говоря, преподаватель должен сделать привлекательным для студентов сам учебный процесс, что обеспечивает развитие внутренней мотивации учения.

В распоряжении преподавателя есть большой арсенал методических средств, которые могут обеспечить мотивацию учебной работы.

Прежде всего, следует обратить внимание на содержание текстов как на чрезвычайно важный мотивообразующий фактор. К сожалению, в действующих учебниках по русскому языку еще встречается сухой материал, недостаточно связанный с интересами студентов, их потребностями, планами. Такие учебные тексты вызывают информационный голод, а он, в свою очередь, влечет за собой снижение наиболее ценных для обучения русскому языку коммуникативных мотивов, так как неинтересный текст не стимулирует беседу между преподавателем и студентом, что мы и учитываем при составлении пособий.

Мы используем тексты из периодической печати и научно -популярной литературы, соответствующей будущей специальности студентов. Например, один из текстов предполагает следующее задание: выразить согласие или несогласие со следующими утверждениями:

а) мир живет по законам своего развития: в нем есть и необходимость, и случайность;

б) наука все глубже проникает в сущность явлений, но бесконечность природы рождает все новые вопросы.

При работе с текстами научного стиля вызывают интерес у студентов слова, в состав которых входят частицы международного значения.

Термины, имеющие такие частицы, обычно используются без перевода во многих языках, например, акваланг, аквапарк, акватория или такой ряд слов: моноцикл, монокль, монография и др.

Есть еще один существенный мотивообразующий фактор – обращения преподавателя русского языка к родному языку студентов. Совместная работа по сопоставлению русского и родного языков по нахождению сходства и различия в языках, как правило, вызывает у студентов значительный интерес и стимулирует к другим видам работы.

В качестве общих моментов, которые отмечаются на занятиях, можно назвать наличие в казахском и русском языках таких форм, как причастие и деепричастие (көсемше, есімше), количественные и порядковые числительные: один, два – первый, второй (бір, екі – бірінші, екінші) и др. Исторические справки, используемые преподавателем, также работают на формирование познавательной мотивации студентов. Такое грамматическое явление, как чередование гласных в корне слова, можно объяснить только историческими изменениями в языке.

Говоря о факторах, положительно влияющих на мотивацию, нельзя забывать о форме преподавания учебного материал. Много внимания уделяется использованию на занятиях аудиовизуальных и мультимедийных средств.

Насыщение занятия разными средствами изучения языка, в том числе деловыми играми, привносит в его течение элементы занимательности, которые для многих студентов являются наиболее интересными в процессе изучения неродного языка.

Знание русского языка студентами способствует лучшему усвоению ими других дисциплин.

Русский язык, повсеместно распространенный в Казахстане, является фактором, способствующим развитию межгосударственных экономических связей с постсоветскими, восточноевропейскими и другими странами.

Список литературы:

1. Газета «Казахстанская правда» от 10 января 2018г Послание Главы Государства Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции».
2. Ладыженская Т.А. «Живое слово» М.,1986г.
3.Напольнова Т.В. «Активизация мыслительной деятельности учащихся на уроках русского языка». М.,1983г.
4. Исагулова Т.Р., Махмудова С.И. «Сборник текстов по развитию речи». Уральск, 2011г.
5. Утегенова К.Т. «Практический курс русского языка». Уральск, 2007г.
6. Шустикова Г.В. «Русский язык для всех». М.,1980г.
7. Львов М.Р. «Риторика. Культура речи». М.,2002г.
8.Устинова Н.И. «Тексты и упражнения по русскому языку». Алматы, 1985г.

ӘӨЖ 331.361.2

ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕМЕС ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ТОПТАРДЫ ОРЫС ТІЛІН ОҚЫТУДА МОТИВАЦИЯЛЫҚ ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

[1] Исагулова Т.Р., [2] Махмудова С.И.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.
Еуразиялық индустриалды-экономикалық колледжі, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада орыс тілін үйренуге деген қызығушылықты сақтау қажеттілігі қарастырылады*

Кілт сөздер*: Мотив, мотивация, когнитивтік мағына, активация, ақпараттандыру мәтіндері, оқуға деген қызығушылық, үлестірмелі материалдар.*

УДК 331361

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ДЕҢГЕЙЛІК САРАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ

Қажығалиева Ф.Б.
«Еуразия» индустриалдық–экономикалық колледжі,Орал қ.

Аннотация: *Тіл-халықтың байлығы,болмысы.Тілді оқыту тіл үйрету ғана емес,сол тілді иеленген халықтың болмысы,салт-санасы,мәдениеті туралы ұғым беріп,сол елдің тарихымен таныстыру болып табылады.Қазақстанның территориялық тұтастығының*

және ұлт мәдениетінің сақталуы мен дамуының басты шарты қазақ тілі болып табылады. Мемлекеттік тілді меңгеру – Қазақстанның әрбір азаматының міндеті.

Кілт сөздер: *Коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру,деңгейлік оқытудың негізгі ұстанымы,ауызекі сөйлеу тілін дамыту*

Мемлекеттік тіл мәселесі - өте маңызды, мемлекеттік мәні бар мәселе. Қазақ тілін оқыту әдістемесі туралы сөз болғанда бұл көкейкесті мәселенің ішінен өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқыту мәселесін жеке бөліп қарастырмаса болмайды. Өйткені, қазіргі таңдағы көп жұмыс істеліп, жан-жақты қарастырылып отырған өзекті де ауқымды тақырып – орыс аудиториясында қазақ тілін оқыту мәселесі.

Бүгінгі заман талабы мен уақыт ағымына сай білімді де білікті болашақ қаржыгерлерді, құқық қорғау органдары қызметкерлерін т.б.мамандарды дайындауда «Кәсіби қазақ тілінің» практикалық курсының алар орны өзгеше.

Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқытудың мақсаты – коммуникативтік, тілдік, мәдени-танымдық біліктілігі дамыған дара тұлға даярлауға мүмкіндік туғызу. Қазақ тілін оқыту барысында білім алушылардың пікір айту, ауызша, жазбаша сауатты сөйлеу, қоғамның өзге өкілдерімен дұрыс қарым-қатынас жасау,яғни әрбір адамға керекті коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру мәселелерін шешуге міндеттіміз. Тіл арқылы қазақ халқының тарихы, әдебиеті, мәдениеті, ұлттық салт-дәстүрі,әдет-ғұрпы,болмысы танылады. Оқушының өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындауы үшін тиісті деңгейде сөздік қорды меңгеруі қажет.

Деңгейлік саралап оқыту сабақтағы ерекше ахуал, оқытушы мен студент арасындағы ерекше қарым – қатынас. Оқытушы бұл жағдайда дайын білімді түсіндіріп қоюшы, бақылаушы, бағалаушы емес, танымдық іс-әрекетті ұйымдастыратын ұжымдық істердің ұйытқысы. Тек осындай оқыту ғана студенттің интеллектісінің көзін ашып, шығармашылығын дамытады.Білім алушы мамандыққа байланысты мәтіндерден қажетті ақпаратты тауып, оны сипаттауға үйренеді. Осы мақсат-міндеттерді басшылыққа ала отырып, оқыту материалдарын меңгертуде тілді жаңадан үйренуші топқа жататын оқу үлгерімі төмен студенттерге басты назар аударылуы қажет.

Ол үшін ең әуелі жетекші сұрақтар мен жекелеген тапсырмалар беру нәтижесінде анықталған бұл студенттерді белсенді коммуникативтік, елтанудағы бағдар беру, тілдік қызметтің барлық түрлерін өзара байланыста, салыстырмалы түрде оқыту және кезеңдік, тілді жүйелілікпен оқыту ұстанымдары қолданылады. Барлық тілдік материалды олардың өз деңгейіне лайықтап беру үлгерімі төмен студенттердің бірте-бірте ауызекі сөйлеуіне алып келеді.

Мен өз сабақтарымда ауызекі сөйлеу тілін дамытумен қатар оқу үлгірімі төмен студенттердің жазба тілін дамытуға, сауаттылығын арттыруға көп көңіл бөліп отырамын. Себебі жазба тіл-студенттің орфография, грамматика тұрғысынан сауатын жетілдіруге қажетті минимум. Студент әдеби тіл шеңберінде мамандығына қатысты материалдан конспект жасай білуге үйренеді.

Қазақ тілін оқытуда жаңа технологиялардың бірі- деңгейлік оқыту. Деңгейлік оқытудың басты ерекшелігі – білім беру, оқыту, үйрету үдерісін топтап, жіктеп бөледі. Білім беру, дағды мен білік қалыптастыру классикалық әдіс негізінде болса, инновациялық әдісте керісінше алдымен дағды мен біліктілік, соңынан білімін жинақтау ұстанымын алға шығарады. Әрбір деңгейге арналған лексика – грамматикалық минимумы болады, үйренуші әрбір деңгейдегі білімін өзі бақылайды, ондағы оқу материалдары бір деңгейден екінші деңгейге қарай күрделеніп отырады. Деңгейлік оқыту бойынша әрбір деңгейдің өз әдістемелік мақсаты, әрбір деңгейдің тілдік, әлеуметтік лингвистикалық және дискурсивтік қызметі болады.Соңғы 5-6 жыл көлемінде тіл үйренушілердің жаңа топтары пайда болды, тілді оқытудың және үйренудің жүйесі өзгерді, бұрынғы оқыту процесіндегі субъект үйренуші және белсенді үйренуші қалыптаса бастады.

Деңгейлік оқытудың негізгі ұстанымы–тілдік қолданыстардағы сөздерді күнделікті тұрмыс-тіршілік жағдайларында пайдалана білуден бастап, белсенді үйренушіге дейін қалыптастыру болып табылады. Осы негізде тілдік кәсіби біліктілікті үйрету бағытында жүйе қолданылып келеді.Әсіресе тіл үйренушілерді оқытуда деңгейлік оқыту технологияны қолданудың тиімділігі әрбір деңгейге арналған лексика – грамматикалық минимумы болады, үйренуші әрбір деңгейдегі білімін өзі бақылайды, ондағы оқу материалдары бір деңгейден екінші деңгейге қарай күрделеніп отырады.

Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы:

- оқушының өз қабілетіне, болашағына сенуіне;
- оқушының ынталандыруға;
- оқушы мен оқытушының ынтымақтастық қарым-қатынас достығына;
- оқушының өз білімін өз бағалай білуіне;
- баға әділдігіне;
- білім көрсетудің әділ сайысына мүмкіндік береді.

Білім алушылар бір топта, бір бағдарлама және бір оқулық бойынша оқи отырып, материалды әртүрлі деңгейде игере алуы деңгейлік саралау деп аталады. Сондықтан міндетті дайындық деңгейі анықтаушы шарт болып табылады. Бұл деңгейлердің тапсырмаларына төмендегідей талаптар қойылады:

I деңгейдегі тапсырмаларға:

1) жаттап алуға лайықталған болуы керек;
2) алдыңғы сабақта жаңадан меңгерілген білімнің өңін өзгертпей қайталап, пысықтауына мүмкіндік беруі тиіс;
3) тапсырмалар жаңа тақырып үшін типті және өмірмен байланысты болуы керек;

II деңгейдегі тапсырмаларға:

1) өтіп кеткен материалдарды реттеуге және жүйелеуге берілген тапсырмалар. Бұлар өзгертілген жағдайлардағы тапсырмалар, яғни бұрынғы тапсырмаларға ұқсас, бірақ оларды орындау үшін алғашқы алған білімдерін түрлендіріп пайдалану қажет.
2) оқушының ойлау қабілетін жетілдіруге берілетін тапсырмалар. Оларда біздің ұлттық ерекшеліктеріміз ескеріліп, танымдық және үйретімділік маңызы болуы қажет болады. Бұлар : мазмұнды суреттер, мәтіндер.

III деңгейдегі тапсырмаларға :

1) танымдық – іздену (эвристикалық) түрдегі тапсырмаларды орындау барысында оқушылар жаңа тақырып бойынша меңгерген алғашқы қарапайым білімдерін жетілдіріп , тереңдетумен қатар, ол тағы да жаңа білімді меңгеріп, өзі үшін жаңалық ашуы тиіс;
Ой қорытуға арналған, дағды қалыптастыратын тапсырмалар.

IV шығармашылық деңгей тапсырмалары:

1) оқушылардың жинаған өмірлік тәжірбиесі мен қалыптастырған ұғым, түсініктерінің, қиялы мен белсенді ой еңбегінің нәтижесінде жаңаша, бұған дейін болмаған, белгілі бір дәрежеде олардың жеке басының икемділігін байқататын дүние жасап шығуына негізделген.
3) берілген тақырыпқа өз бетімен реферат, докладтар дайындау.
Демек, бұл тапсырмалар – оқушылардың біліктілігі мен дағдысын қалыптастыру және оны бағалау деңгейі болады.

Тіл – мәдениет қаруы. Тіл өмір сүріп отырған кезде сол елдің мәдениеті де өмір сүре береді. Тілді оқытудың негізгі мақсаты – тілді шынайы да толыққанды қарым-қатынас құралы ретінде үйрету. Демек өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін үйрету, тіл үйренушілердің қазақ тілін оқып, жазу және мұғалімнен, оқулықтан алған білімдері қазақ елі жайлы жарнама емес,керісінше қазақ халқының көзімен қарау қабілетін дамыту негізі болып табылады. Ол қазақ тілін үйрету сабақтарында елтанымдық мәліметтерді енгізе отырып жүргізгенде ғана жүзеге асады.Міне, сол себепті де орыс тілді ортада қазақ тілін оқыту барысында халықтық педагогиканы дәріптеудің маңызы өте зор. Себебі, әр азамат өз Отанының саяси-әлеуметтік жағдайын жақсартып, өркениетті ел қатарына қосылу үшін де өз халқының тарихын,

мәдениетін, әдет-ғұрып, салт-дәстүрін білуі қажет. Қазақ халқының тәлімдік, танымдық рухани мұраларын адам бойына дарытуда қазақ тілі пәнінің мүмкіндіктері мол.

Әдебиеттер тізімі :
1.К.О.Жекеева,Қ.Ж.Әбдірахманова,Ф.Қ.Қанафина «Қазақ тілі» Алматы,2010 ж.(234-237 бет)
2.Ұ.Байсақалова «Қазақ тілі», Астана, 2010 ж. (5-10 бет)
3.Ерімбетова А.Х,Жұмағазина Р.Қ,Дәркенбаева Г.Қ,Бектұрғанова Ж.М «Қазақ тілі» 2013 ж.

ОАЖ 331361

ПРИМЕНЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

Қажығалиева Ф.Б.
Евразийский индустриально-экономический колледж, г.Уральск

Аннотация: *Язык – это сокровище народа, его действительность.Обучение к языкам подразумевает не только изучение языка, но и ознакомление с бытом, традициями, культурой коренного населения, а также историей страны, где обучаемый язык является национальным.Главным условием территориальной целостности Казахстана, а также сохранения и развития национальной культуры народа является казахский язык. Освоение государственного языка – обязанность каждого гражданина Казахстана.*

Ключевые слова: *формирование коммуникативных навыков, главный принцип уровневого обучения, развитие разговорной речи.*

УДК 81.373.001

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ӘЙЕЛ АТТАРЫНЫҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Какимова Д.М., Саматова Ж.М.
Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада қазақ әйел есімдерінің этнолингвистикалық сипатына қатысты ауқымды мәліметтер келтіріліп, әйел антропонимдерінің тақырыптық ерекшелігі сөз етілді.*

Кілт сөздер: *антропонимдер, этнолингвистика, социолингвистика, психолингвистика, статолингвистика*

Антропонимдер ономастиканың антропонимдерді, яғни, кісі аттарын, фамилияларын лақап аттарын және бүркеншік есімдерді зерттейтін саласы. Кісі есімдерінің жалпы жиынтығын антропонимия десе, оларды зерттейтін ғылым саласы антропонимика деп аталады.

Ұрпаққа жарасымды есім беру - ежелден келе жатқан, ізі суымаған жалпы халықтың игі дәстүрі. Есімдер де халық тіліндегі сөздер сияқты өмір сүріп, ескіріп әрі жаңарып отырады. Олар да ғасырлар үшін қарт шежіре сияқты ұрпаққа жеткізіп отырады.

Қазіргі қазақ есімдері сан жағынан көп те мол болумен қатар, құрамы мен құрылысы жағынан да әр алуан өзінше бөлек, дәстүрлі қазақ есімдері де көп алуан өзінше бөлек, дәстүрлі қазақ есімдері де көп кездеседі. Қазақ антропонимдері мейлінше бай әрі әр алуан, бірақ, тіліміздегі есімдердің басым көпшілігінің кірме сөздерден екендігін бүгінгі күнде тіпті ажырата да алмай жатамыз. Өзге тілдерден еніп, қазіргі тілдік қолданысымызда жүрген антропонимдердің тілімізге келіп, әдбен кірігіп, сіңісіп кетуі соншалық, бұл күнде оларды өзге

тілдерден енген есімдер деп айту өте қиын. Қазақ антропонимдерін жүйелей келе тіліміздегі антропонимдердің басым көпшілігінің араб, иран тілдерінен келгендігіне көзіміз жетті.

Антропонимдер тілдегі сөздік құрамның бір бөлігі болып саналады. Ол өз арнасын жалпы халық тілі қорынан алады да тіліміздің ішкі заңына сәйкес дамиды. Сөйтіп ол тілдегі сөздердің (лексиканың) барлық салаларынан жасалады. Қазақ есімдерінің басым тобы халқымыздың өткен замандардан бастап күні бүгінге дейін мәдени-тарихи өмір бейнесін анық көрсетеді.

Лексикалық тұрғыдан қарағанда, олардың көне қабаттары негізгі де ұйытқы тірек боп табылып, төмендегідей лексика-семантикалық топқа жіктеледі.

Мал шаруашылығымен байланысты есімдер: Бота, Бұқа, Аққозы т.б.

Табиғат құбылысымен байланысты есімдер: Толғанай, Айым т.б.

Аңдар мен үй хайуанаттары және құстармен байланысты есімдер: Қарлығаш, Лашын т.б.

Асыл металдар мен қымбат заттар атауларына байланысты есімдер: Алтын, Күміс, Маржан т.б.

Өсімдік аттарына байланысты: Қызғалдақ, Райхан, Раушан, Гүлжан т.б.

Жеміс-жидек атауларымен байланысты: Алма, Мейіз, Анар, Жаңғақ т.б.

Үй-жиһаздарымен, мүліктерге байланысты: Шара, Айнагүл т.б.

Түрлі тағам аттарына байланысты есімдер: Шырын, Шекер т.б.

Есім берудегі кеңінен тараған дәстүрдің бірі – сан есіммен байланысты болып келеді. Ондай сан есімдерден қойылған кісі аттары бір сан есімінен мың санына дейін кездеседі. Мысалы: Бірбай, Біржан, Бесбай, Жетібай, Сегізбай, Елубай, Сексенбай, Тоқсанбай, Жүзбай, Мыңбай. Керісінше, сан есімнен қойылған әйел есімдері некен-саяқ қана.

Кейбір есімдердің мән-мағынасы (семантикасы) мен дыбыстық сипаттары арқылы белгілі бір аймақ тұрғындарының тілдік ерекшеліктерін анық байқауға болады. Сол жергілікті тілдер негізінде қойылған есімдердің алуан түрлі тұлғалары мен тұрмыстың варианттары да ерекшеленіп тұрады. Атап айтқанда, оңтүстік, тұрғындары есімдеріне дауыссыз еріндік және сонар мдыбыстары орнына қатаң дауысты п дыбысы қолданылса, сол п дыбысы орнына сонар м дыбысының қолданылуы есімдер мен фамилиялардың тек басқа буындарында ғана емес, ортасында да кездесіп отырады. Мәселен, Пақтагүл (әдеби тілдегі Мақтагүл орнына), Палым (Балым) т.б.

Тіл білімінде бүгінгі таңда тіл арқылы мәдениеттанудың бір-бірімен өзара тығыз байланысты жаңа ғылыми бағыттары қалыптасып келеді. Соның бірі – этнолингвистика.

Этнолингвистика – этнос болмысын оның тілі арқылы танып білу мақсатында туындаған лингвистиканың жаңа да дербес бір саласы.

Тіл әлемінің өзіндік табиғатын, даму заңдылықтарын толық та, жан-жақты зерттеу барысында іштей жіктеліп, дүниеге келген социолингвистика, психолингвистика, статолингвистика іспеттес этнолингвистика да «этностаным» мен «тілтаным» ғылымының ортақ мәселесі шеңберінде тоғысу нәтижесінде пайда болған жаңа сала.

Профессор М.М. Копыленконың пайымдауынша, «этнолингвистика» термині ғылым әлемінде ең алғаш шетел ғалымы Б.Уорфтың идеясы негізінде этнография мен социология ғылымдарының аралығынан туындаған болып табылады. Ал, бұл идея Э.Сепирдің тіл фактілерін этнос мәдениеті мен жеке тұлға тұрғысынан қарастыратын теориясымен сәйкес болғандықтан, ғылымда «Сепир - Уорф болжамы» деген атпен де белгілі болып келді.

Алайда этнолингвистика идеясын әр қырынан және әр деңгейде қарастырып келе жатқан ғалымдардың (мәселен, В.Ф. Гумбольд, В. Вунт, Г. Шухард, Ф. де Соссюр, Бодуэн де Куртене т.б.). Өздері де о бастан-ақ, этнолингвистиканың «Этнос пен этнос тілі» негізінде қалыптасқан толық мойындаса да, олардың өзара қатыстылығы мен үйлесімін айқындауға келгенде бір жерден шыға алмай жүргендігі мәлім. Мәселен, этнолингвистиканың аяқ тірер бір табаны – «этносты» кейде «этнос» деуден қашқақтап, сай-саққа жүгіртіп, біресе «мәдениет», біресе «тарих пен әлеуметтік жағдай» деп, оның шеңберін тарылтып, бүтіннің бөлшегі ретінде көрсетулері ерекше көзге түседі.

Жоғарыда этнолингвистика о бастан-ақ екі ұдай объектінің этнос және оның тілінің – ортасынан туындаған ғылым саласы дедік. Демек, бұл этнос пен оның тілі арасындағы табиғи тұтастықты саналы түрде сарапқа салып мойындау «этнос жоқ жерде тіл болмайды, тілсіз этнос болмайды» деген қағиданы нақтылап зерттеуге өзек ету деген сөз. Әдетте осы екі объектіні – «этнос» пен «тілді – біз тым еркін, кең мағынада да, тар мағынада да қолдана береміз».

Әйел адамдарға қойылған есімдер құрамы орта ғасырда, әсіресе XV - XVIII ғасырларда ерекше дами түскен. Бұл кездерде ертеден келе жатқан дара тұлғалылы есімдерге жаңа сөздер қосу арқылы біріккен тұлғалы есімдер жасау дәстүрі күшейген-ді. Мәселен, *Ақжібек, Ақшолпан, Ақкүміс, Айжамал, Бижамал, Айбаршын, Айғаным, Айғанша, Айтолқын, Алтынгүл, Алтыншаш, Балкүміс, Балғаным, Бәинұр, Бексұлу, Бибіжамал, Бибісара, Бикамал, Дәметкен, Күлшайым, Қаншайым, Мариямбике, Нұрғайша, Орынбасар, Танагүл* т.б. Біріккен тұлғалы әйел есімдеріндегі ең көрнекті тәсіл ***гүл*** сөзін қосу арқылы есім жасау. Бұл тәсіл арқылы жасалған есімдер өте көп. Мысалы: *Алмагүл, Айгүл, Айымгүл, Алқагүл, Анаргүл, Әсемгүл, Гүлбану, Гүлбаршын, Гүлпаш, Гүлсара, Гүлжазира* т.б. Қымбат бағалы металдар мен сапасы жоғары маталар, алуан түрлі тастар атауларынан қойылған есімдер тек әйелдерге берілетін. Олар: *Алтыншаш, Күміс, Ақық, Лағұл, Маржан, Меруерт, Гәуһар, Моншақ, Жібек, Торғын, Батсай, Мақпал, Қамқа , Баршын* т.б. Осы кезде ең көп тараған , саны жағынан да молы араб-иран тілдерінен енген, мағынасы айқын ыңғайлы есімдер еді. Мұндай есімдер әйел адамдарға қойғанда айтуға жеңіл, Ықшамдылығы, әдемілігі мен мағына-мән айқындылығы ескеріліп отырған. Мысалы:*Әдина, Әдина, Әзиз, Әлия, Бәлия, Ғазиз, Ғалия, Ғаини, Дариға, Зәипа, Зылиқа, Зура, Зәуре, Жамал, Ләтипа, Нағима, Нәзипа, Раушан, Дана, Тәбия, Фатима т.б.*

Этнолингвистиканы тек «Көне дүниені зерттеуші» ғылым деп танып, оларды байырғы халық тілінен, жергілікті тіл ерекшеліктерінен іздеу орыс ғалымдарына (Н.Т.Толстой, В.Н.Топоров, В.В.Иванов, т.б.) тән дәстүр десе болады. Бүгінгі таңда қазақ этнолингвистикасының ғылыми негізгі қалыптаса бастаған, жан-жақты ізденіс нәтижесінде өзіндік ерекшелігі мен үрдісі айқындалып келе жатқан, дербес те перспективті ғылым саласы ретінде танылып отыр. Мұны белгілі ғалым профессор М.М.Копыленко өзінің «Этнолингвистиканың негіздері» деп аталатын еңбегінде айқын көрсеткен. Қазақ этнолингвистикасына қатысты мәселелер жөнінде бұл еңбектің берері мол. Онда қазіргі қазақ тіл білімінде дүниеге келген этнолингвистика ғылымының төңірегінде ғылыми мектеп қалыптасқандығы және бұл салада бойынша көп жылдар бойы үздіксіз жүргізіліп келе жатқан ізденістердің нәтижесінде жалқы есім атауларының тілдік сипаты айқындала түскен. Этнолингвистика - о бастан-ақ екі ұдай объектінің, этнос пен оның тілінің ортасынан туындаған ғылым саласы. Демек, бұл - этнос пен оның тілі арасындағы табиғи тұтастықты саналы түрде сарапқа салып мойындау «этнос жоқ жерде тіл болмайды, тілсіз этнос болмайды» деген қағиданы нақтылап зерттеуге өзек ету деген сөз. Әдетте осы екі объектіні - «этнос» пен «тілді» - біз тым еркін, кең мағынада да, тар мағынада да қолдана береміз. Қазақ антропонимдері саны жағынан да, мағынасының байлығы жағынан да өте көп. Солай бола тұрса да, адам есімдері тілдік таным тұрғысынан зерттеген уақытта басқа халықтар сияқты бір есімдердің қайта жаңғыру немесе қайталанбауы сияқты құбылыстардың болатындығы байқалды.

Әдебиеттер тізімі:

1.Қазақ тілінің энциклопедиясы./ Құраст. Құдабаев А.Ж.- Алматы: «ИДК-ТИПО редакциялық баспа орталығы,1998 ж.
2. Жанұзақов Т.Ж. Қазақ есімдерінің тарихы/ Т.Д.Жанұзақов,Алматы: Қазақстан,1997 ж.
3. А.Н. Супераньская «Что такое топонимия?» Москва, 1982 ж.
4. К.Еспаева «Қазақ есімдері». Астана, 2004 ж.

УДК 81.373.001

ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕНСКИХ ИМЕН НА КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ

Какимова Д.М., Саматова Ж.М.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *В статье приведена общирная информация по этнолингвистическим характеристикам казахских женских имен и тематические особенности женских антропонимов.*

Ключевые слова: *антропонимы, этнолингвистика, социолингвистика, психолингвистика, статолингвистика*

UDC 331.361.2:111

THE 4Cs OF CLIL IN TEACHING ENGLISH

Matzhanova G.Zh., Issayeva N.L., Besigalieva A.N.
West- Kazakhstan innovative-technological university, Uralsk

Abstract: *The article is devoted to the peculiarities of the usage of modern methods of teaching CLIL. The main principles of the integrated methodology are considered and analyzed. Examples of its usage are given and analysed. The basic aspects of the CLIL methodology and the specific features of their application are thoroughly considered.*

Key words: *CLIL, Content, Communication, Cognition, Culture, Methods, Planning a lesson.*

Learning is a lifelong process.

At present, the question of mastering a foreign language at a professional level is particularly acute. Kazakhstan as a rapidly developing country, striving to become one of the leaders at the world level, sets before the people the task of mastering a foreign language at a competitive level.

In the educational sphere, for more than one year, the emphasis has been put on teaching subjects in close interconnection, using CLIL methods.

The term CLIL was first proposed by David Marsh in 1994. This approach involves the use of a foreign language as a means of teaching, encourages the use of language skills in practice and learning through speech and action. [1]

The language is studied here and now, through the implementation of actions.

The modern generation is a Cyber generation, which already at a young age learned to use various devices. These are children who are able to learn kinetically, they memorize new words and structures, using them in the process of fulfilling technical tasks, experiments, laboratory works and etc.

Thanks to this method, it becomes possible to study at the level of inter-subject correlation, and learning English takes place not only in the English lesson, but also in other disciplines.

The CLIL methodics is based on the principle of 4 Cs: CONTENT, COMMUNICATION, COGNITION and CULTURE. [2]

Under Content we understand subject matter, theme or project. Communication means language. Cognition stands for thinking and Culture means citizenship.

CLIL lesson is not a language lesson, but it has some elements of it.

According to the 4Cs curriculum of Coyle (1999), a successful CLIL lesson should combine elements of the following:

- Content - Progression in knowledge, skills and understanding related to specific elements of a defined curriculum - Communication - Using language to learn whilst learning to use language - Cognition - Developing thinking skills which link concept formation (abstract and concrete), understanding and language - Culture - Exposure to alternative perspectives and shared understandings, which deepen awareness of otherness and self.

CLIL lessons can't be planed as an ordinal lesson. In order to reach effectiveness of teaching, teachers should choose alternative ways of planning their classes.

English teacher should take experience of content teachers and adopt it to his/her English classes.

Using CLIL approach, teachers will take elements of both subject and language teaching and learning.

Let's look at planning a lesson from the point of view of CLIL approach.

Content should be the core of the learning process. Content is the subject or the project theme.

Communication is a bond, which connects everything. Language is used for learning and Language is applicable. Communication goes beyond the Grammar system. It encourages learners to use language means, without paying much attention to Grammar. The language is
simple and easy for remembering, no complex structures are used. CLIL involves learners to learn new words and structures but in a soft way.

The main goal of the CLIL is to reduce the speech of the teacher and increase the speech of the student. Language acts as an instrument. Thus, students get the opportunity to practice their language skills during the lesson. Discussions, debates, forums promote the activation of language skills, increase the motivation of students, stimulate speech and thought activity.

Concerning Cognition, CLIL lesson should challenge learners to think and engage Higher Order Thinking Skills. It means that teacher doesn't ask direct questions, but chooses creative tasks, which encourages students to find the reason, sources and make some conclusion. Students should be welcomed to construct their own understanding and they must be challenged with intricate and difficult tasks, reminding their thinking abilities.

The aspect of Culture should also be taken into consideration at each lesson. As we live in a multinational country and a multinational and multicultural world teachers should use cultural aspect to create a fundamental international understanding. Through CLIL it's easy to explain that Culture has wide interpretation and getting acquainted with other cultures will help students to understand themselves.

If you are going to conduct a CLIL lesson, first think about content. You need to define it. Then you should link content with communication, by choosing language structures, that you need to work with the content. Define specialized vocabulary, phrases and structures which will help during the lesson.

After that explore the kind of thinking skills you can develop according to the topic. Culture is not a postscript but rather a thread which weaves it way throughout the topic. It is not enough to justify multiculturalism by using another language without explicit reference via the other 3Cs to cultural opportunities, which would not have existed in a mother tongue setting.

In order to understand these principles in a better way, let's think about practical appliance of CLIL methodology at different stages of the lesson.

The first C – Content is the bases for the lesson plan and while planning a lesson the teacher should keep in mind. So choose the topic which will be connected with other subjects. For example, "Blogs", "Modern Art", "Traffic".

And introduce this topic with the help of modern devices. Ask them to search examples of good blogs in the internet, to find some pieces of Art, to find photos of Traffic in their phones, etc.

It will attract their interest and will help them to get ready to the upgoing tasks.

To take the next C into consideration, which stands for Communication, a teacher needs to use some scaffolding techniques, give structures and words, which will be used by students during the lesson. If the topic is "Blogs", hang a chart with the following structures:

"The Post tells us about….."

"It gives us much information about…."

"It is said that….."

"…. comment on….."

Students will be able to use them while discussing material.

Concerning Cognition, the teacher should activate thinking process, using Hot Order Thinking Skills.

For example, ask your students the following questions:

"What would you tell people about in your blog?"

"Why do people read/write blogs?"

"How to write a good blog?"

And the last, but not the least aspect is Culture. Some teachers think that it's one of the most complex component, but it's very easy to apply it.

If we are talking about the topic "Blogs", we may ask students to search some information about blogging . Teacher can give links in order to avoid students' blind surfing.

Also some creative work could be done. For example, students may write a blog, following teacher's instructions.

Instructions could be as following:

Think about the topic of your blog. What are you going to write about?

Think of a title, which will attract attention.

Write a blog.

Test it on your classmates.

Publish it.

The specificity of the CLIL methodology is that the knowledge of the language becomes an instrument for studying the content of the subject. At the same time, attention is focused both on the content of texts and on the necessary subject terminology.

The language is closely connected with other subject programs, and the need to immerse in the language environment for possible discussion of the subject material significantly increases the motivation for using the language in the context of the topic being studied. This is facilitated by carefully selected teaching materials, not only for working out lexical and grammatical units and structures, but also for studying a specific subject and subject material.

CLIL challenges students and teacher. It encourages to analyse material, to choose new ways of teaching, to apply creative tasks.

List of Literature:

1. Coyle D. (Nott.) 'Content and Language Integrated Learning: Motivating Learners and teachers', in the CLIL Teachers Toolkit: a classroom guide. Nottingham: The University of Nottingham, 2007.
2. Do Coyle, Philip Hood, David Marsh. CLIL Content and Language Integrated Learning, Cambridge University Press, 2010

УДК. 331.361.2:111

4 «С» МЕТОДИКИ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ CLIL В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Матжанова Г.Ж., Исаева Н.Л., Бисегалиева А.Н.

Западно – Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *статья посвящена рассмотрению особенностей применения современной методики преподавания CLIL. Рассмотрены и проанализированы основные принципы интегрированной методики. Приводятся примеры применения данной методики на*

занятиях английского языка. Тщательно рассматриваются базовые аспекты методики CLIL и характерные особенности их применения.

Ключевые слова: *интегрированное обучение, Содержание, Познание, Гражданская позиция, Методы, Планирование урока.*

УДК 316.74:80

ПЕРЕДАЧА КАЗАХСКИХ СЛОВ-РЕАЛИЙ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ КАЗАХСТАНСКИХ ГАЗЕТ)

Мулдашева С.Б., Наби А.Ғ.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *В этой статье проанализированы передача казахских слов-реалий в текстах, заголовках статей казахстанских газет, которые публикуют свои материалы на русском языке.*

Ключевые слова: *слова-реалии, заголовки, газетные статьи, лингвокультура, лексико-семантической*

Наш век отличается развитием информационной культуры, это связано с достижениями в области информационной технологии, общедоступностью интернета.

Объектом данной статьи является передача казахских слов-реалий в текстах, заголовках статей казахстанских газет, которые публикуют свои материалы на русском языке. В научной литературе для передачи сугубо национально-культурных понятии используются разные термины: фоновая лексика, культурно-маркированные слова, национально-маркированные лексические единицы, фоновая информация, реалии. Мы решили использовать последний термин. В лингвистике даётся много определении слов-реалий, к примеру, Швейцер А.Д. под реалиями понимает «единицы национального языка, обозначающие уникальные референты, свойственные данной лингвокультуре и отсутствующие в сопоставляемой лингвокультурной общности» [Швейцер, 1973, с. 251].

Для анализа заголовков, текстов газетных статей нужно учитывать отношение автора к тому, что отражается в статье, где адресатом выступает масса читателей. Заголовки отличаются своей спецификой, тем, что привлекают повышенное внимание при первом знакомстве со статьёй. В связи с этим заголовки газетных статей должны быть лёгкими для восприятия, информативными и интригующими, т.е. должны вызывать интерес у читателей. Для создания таких заголовков автор может прибегнуть к любым источникам, т.е.: «ради красного словца» ничего не жалко, но для понимания заголовка обязательно нужно иметь фоновое знание. Употребление в заголовке стереотипного, понятного для собеседника изречения является сигналом принадлежности к данному социуму, связи с его культурой и традициями.

Представляя значительную сложность при переводе, реалии занимают важное место в отражении национально-культурной специфики текста. Реалии характерны для подъязыка художественной литературы и средств массовой информации, неразрывно связаны с культурой определённого народа.

Приёмы перевода слов-реалий различны: транслитерация, транскрипция, описательный перевод, уподобление, калькирование, трансформационный перевод. Авторы газетных статей используют транскрипцию, так, как значение казахских слов - реалий для русскоязычных казахов известно. Казахский язык очень богат географическими и этнографическими реалиями, которые передают исторические и национальные своеобразия.

Авторы газетных статей для воздействия на сознание читателя используют все приёмы перевода реалий, что всегда вызывает интерес для исследования данного материала.

Безусловно, для правильного перевода реалия необходимо иметь соответственное фоновое знание. Язык газеты отличается от художественной литературы, соответственно своей основной функции автор может использовать и прецедентный феномен, и пословицы и поговорки для раскрытия значения реалия. На сегодняшний день нет единой классификации культурно-маркированных единиц, и исследователи предлагают различные классификации реалий, основываясь на тех или иных принципах. Исследователи из общей массы ономастической лексики выделяют ономастические реалии, которые, в отличие от обычных имён собственных, являются всегда национально окрашенными. Имя собственное – всегда реалия. В речи оно называет действительно существующий или выдуманный объект мысли, лицо или место, единственное в своём роде и неповторимое. В каждом таком имени обычно содержится информация о локальной и национальной принадлежности обозначаемого им объекта, т.е. происходит идентификация этого объекта по отношению к лицу, к месту, к нации, к культуре и т.д.

В целях систематизации необходимо основываться на экстралингвистическом факторе – тематических ассоциациях, так как основным критерием их выделения является фактор семантический, выявляемый в сопоставлении с лексико-семантической системой другого языка. Поскольку, отличительными чертами реалии являются характер её содержания (связь обозначаемого предмета с определённой страной, народностью, социальной общностью) и принадлежность её к определённому периоду времени, то на основе этих признаков исследователями были предложены предметная, временная и местная классификация реалий.

Согласно содержанию фоновой информации охватывает, прежде всего, специфические факты истории и государственного устройства национальной общности, особенности географической среды, характерные предметы материальной культуры прошлого и настоящего, этнографические и фольклорные понятия и т.п. – т.е. всё то, что в теории перевода обычно именуют реалиями. Запас лексических единиц, передающих исследуемую фоновую информацию, по собранным материалам можно разделить на несколько тематических групп: Народные праздники, игры: Нурсултан Назарбаев поздравил жителей Казахстана с праздником Курбан айт (Время, 15.10.2013); Курбан-айт (Голос Республики, 02.11.12); Валютная байга (Литер, 19.11.09). Русскоязычным читателям Казахстана Курбан айт известен как религиозный праздник мусульман, так как этот день считается выходным, и все казахстанцы в этот день отдыхают. Байга считается национальной игрой, всем казахстанцам известно, что в праздничные дни могут устроить скачки, в зависимости от расстояния состязания байга делится на подвиды. Административные единицы и государственные институты: Депутаты мажилиса приняли поправки в госбюджет; Возвращение блудного сына в Акорду (Голос Республики, 02.11.12); Непринятые «Арома» ты акимата (Трибуна, 07.11.12); Как жолпол погорел (Время, 20.03.2014); Жолпол не будет (Мегаполис, 18.01.2012).

Если для американцев Белый дом – дом Правительства, то для казахстанцев домом Правительства является Акорда. Если мажилис – нижняя палата Парламента Республики Казахстан, то акимат – региональный исполнительный орган в Казахстане. Всеми этими реалиями каждый казахстанец сталкивается каждый день, т.е. использует в речи или же их широкому распространению способствуют СМИ. В любом общении собеседники творчески взаимодействуют. Слушающий, получая информацию от говорящего, создаёт свою мысль. Собеседники понимают друг друга, «прикасаясь к одним и тем же клавишам инструмента своего духа» [Гумбольт, 1984, с. 165] в результате в сознании каждого возникают соответствующие понятия.

Слова с особыми культурными специфическими значениями отражают не только образ жизни, характерный для языкового коллектива, но и образ мышления. Не случайно говорят, что любое общение представляет собой взаимодействие «говорящих сознаний» [Бахтин, 1998, с. 361]. Воспринимая слово, человек стремится его осознать, включить в свою картину мира, сделать частью своей системы мировидения. Совершенно новым для казахстанцев является слово жолпол, которое возникло путём слияния двух слов – жол (дорога) и полиция, т.е. аббревиатура. В заголовке «Как жолпол погорел» (Время, 20.03.2014) автор использовал

информацию о том, что в результате пожара в подвале дорожной полицииПавлодара сгорели стеллажи с документами экзаменационно-регистрационной службы: результаты экзаменов на получение водительского удостоверения и данные. По датам газетных материалов мы видим, как укрепились эти реалии в СМИ, например, Жолпол не будет (Мегаполис, 18.01.2012).

Лексика, называющая нейтральные реалии: «Береке» каждому! (Береке берсин - благополучие для каждого) (Аргументы и факты, 7-13.11.12). Русскоязычные казахстанцы знают, что береке – это благополучие, это усиливается тем, что в скобках автор даёт смыловой перевод: Береке берсин – благополучие каждому.

С чем боролись, на то и наступили Избирателям –на казы (Время, 20.03.2014). Казахстан как поликультурное государство представляет собой коммуникативное пространство взаимодействия различных этнических, социальных и культурных сообществ и характеризуется непрерывными контактами этнических групп. Являясь средством человеческой коммуникации и потому социальным, и национальным по своей природе, язык не может не нести на себе отпечатки особенности мировоззрения, этнических и культурных ценностей, а также норм поведения, характерных для данного языкового сообщества [Турумбетова, 2008]. Поэтому пища сугубо национальная как казы стало любым блюдом для всех казахстанцев.

Алга (вперёд), Казахстан! (Время, 12.02.2014) – это лексика используется в спортивных соревнованиях, поэтому это реалия часто встречается в спортивном блоке.

Ой-бай, Wi-Fi! (Время, 20.03.2014) – автор данной статьи использовал междометие казахского языка ойбай (ой) для выражения удивления, восторга от Wi-Fi.

У кого дастархан богаче (Время, 20.03.2014) – автор использовал широко известное слово-реалия для передачи информации о потреблении основных продуктов питания в различных регионах Казахстана (в среднем на 1 человека в месяц).

Довели казан до «без ручки» (Мегаполис, 03.04.2012), т.е. Тайказан стоимость 4,9 млн. тенге, установленный к Наурузу на главной площади Семея, уже требует реставрации. Для каждого казахстанца Тайказан (огромный казан) символизируется с образом жизни кочевников, тем более они могут увидеть своими глазами этот казан в городе Туркестане и оценить объём.

Антропонимы: Академик Сатпаев является мировым рекордсменом по числу открытых им в Центральном Казахстане месторождений и проявлений меди (Аругменты и факты, 7-13.11.12);

Топонимы: Аркан Керген (Трибуна, 07.11.12); Сырдарьинские закаты (Аргументы и факты,7-13.11.12); Казахстанский гамбит (Литер, 7.12.11);

Этнонимы: «Убить Билла» по-казахски; Уснув казахами, японцами не проснёмся (Время, 6.12.11); Нуротановцы за развитие казакша курес (В Астане народно-демократическая партия «Нур Отан» и фонд развития казакша курес «Казахстан барысы» подписали меморандум о сотрудничестве) (Литер. 06.11.12).

Этнические репатрианты: Оралманам (дословный перевод с казахского: «возвращенец») помогут информацией (Мегаполис, 15.03.2011). Оралманы – этнические казахи-репатрианты, переселяющиеся в Казахстан из соседних стран (Китай, Монголия, Узбекистан, Россия, Киргизия, Иран, Афганистан, Пакистани др.). Автор статьи информирует о том, что в Астане открылся центр информационной поддержки оралманов, где организатором выступило республиканское общественное объединение оралманов «Асар».

Титул, должность: …нашим бастыкам стыдно признаться в том, что не выполнили поручение президента (Мегаполис, 29.12.10); В имама стреляли в тот момент, когда он выходил из дома, куда был приглашён на ауызашар (трапезу после дневного поста и собирался садиться в машину (Курс, 21.12.2000); Пейзулла-хаджи прочитал несколько сур из Корана, а Марат-ага благословил присутствующих и сам фестиваль (Литер. 22.02.2014); Где лошади, бастык? (Мегаполис, 15.03.2011) – автор данной статьи информирует о том, как два десятка жителей села Караколь Павлодарской области после кражи очередного табуна лошадей отправились на незапланированный приём к своему районному акиму.

Собрание, сбор: Дискуссия стала своего рода предшественником медиакуруптая… (МК в К., 25.11.09);

Инструменты и оружие: В Кокшетау появится единственная в стране академия вокала и домбры (Литер, 07.11.12); Кольчуга известного батыра и жырау Актамберды 80 лет значилась безымянной в музее Семея (Литер. 27.02.2014).

Родственное отношение: Плюс токализация всей страны (Аргументы и факты, 14.03.07). Токал – вторая жена. Заботливый агашка (Мегаполис, 18.12.2011) – в Алматинской области громкий земельный скандал. Высокопоставленный чиновник содействовал незаконному захвату лакомого кусочка земли в водоохраной зоне. Весело живётся нашим «Кудалар»! (Мегаполис, 08.04.2013) – этой весной на телеканале КТК начинается показ нового телевизионного сериала «Кудалар» (сваты). Ажешки на бис (Время, 20.03.2014) – у нас есть свои поющие бабушки, покруче бурановских будут! Ак-мама (Время, 20.03.2014) –Кунуш Ахмедовой прямо в Наурыз, 22 марта, исполнится ровно 100 лет! Бабушка помнит наизусть номера сотовых телефонов всех своих близких и имена своих первых учителей помнит. У казахов мама – это самое чистый, близкий человек, который днём и ночью заботится о тебе и опекает. Автор использовал ак мама – это реалия состоит из двух слов разных языков: ак – белый и мама. В казахском языке есть песня, говорится, что есть человек, ближе которого никого нет – это ак мама.

Заблудившийся в метели 74-летний аксакал прошёл пешком 25 километров (Время, 27.01.2014) и др. Аксакал – раньше у казахов уважаемый старец мог принимать участие в решении проблем односельчан, к речи, которого прислушивались.

Название танца: Свобода и независимость подкара жорга! Автор информирует читателя о том, что 16 декабря астанчане отметили двадцатилетие независимости, исполняя ритмичный народный танец кара жорга в ТРЦ «Мега». Этот танец за последние пять лет широко распространился, что все казахстанцы (в том числе и русскоязычные) умеют танцевать этот танец. Общение же представителей, принадлежащих разным лингвокультурным сообществам, представляет собой «общение носителей разных национальных сознаний», «образов разных культур в рамках одного сознания» [Тарасов, 1996, с. 9].

В процессе заимствования особенно глубоко проникают в язык слова, которые отражают элементы языкового сознания носителей лингвокультуры.

Как мы видим, анализируемые единицы очень широко распространены и не вызывают дискомфорта в понимании текста, а слабо адаптированные казахские единицы в русских текстах семантизируются.

Список литературы:

1. Бахтин М.М. Тетралогия. М., 1998.
2. Гумбольдт В. Фон. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 397 с.
3. Тарасов Е.Ф. Межкультурное общение – новая парадигма анализа языкового сознания // Этнокультурная специфика языкового сознания. М., 1996. С. 7-22.
4. Турумбетова Л.А. Роль межкультурной коммуникации в подготовке переводчиков// Полилингвизм: Язык – Сознание – Культура: Международная конференция Ахановские чтения» под эгидой МАПРЯЛ / Отв. ред. Э.Д. Сулейменова. Алматы: Казах университет, 2008. Т. 1. 299 с.
5. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. М., 1973. 212 с.

ӘӨЖ 316.74:80

ҚАЗАҚША НАҚТЫ СӨЗДЕРДІҢ ОРЫС ТІЛІНДЕ БЕРІЛУІ (ОРЫС ТІЛІНДЕ ШЫҒАТЫН ҚАЗАҚ БАСЫЛЫМДАРЫНДА)

Мулдашева С.Б., Наби А.Ғ.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

***Аннотация*:** *Бұл зерттеу еңбекте орыс тіліндегі газет мақала тақырыптарында кездесетін қазақша нақты сөздер талданған.*

Кілт сөздер: *нақты сөздер, тақырыптар, газет мақалалары, лингвомәдени, лексико-семантикалық.*

ӘӨЖ 331.361.2

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДАҒЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Тасжанова Г.Т., Қуанова Ж.К.
Батыс Қазақстан инновациялық –технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Бұл мақалада тілдік емес мамандық бойынша оқитын студенттерді шет тілін оқытуда жаңа технологиялардың тиімді әдіс-тәсілдерін сабақтарда қолдану қарастырылады.*

Кілт сөздер: *Жаңа технологиялар,оқыту әдістемесі, сыни ойлау, мобильді, кәсіби-бағытта оқыту.*

« Қазақстан бүкіл әлемдегі халқы үш тілді пайдаланатын,
мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс.
Бұлар: қазақ тілі-мемлекеттік тіл, орыс тілі-ұлтаралық
қатынас тілі, ағылшын тілі-жаһандық экономикаға
ойдағыдай кірігу тілі»
Н.Ә.Назарбаев

Қазақстан Республикасы әлемдегі дамыған отыз елдің қатарына енеді. Егемен еліміздің алдында осындай ұлы мұрат, асқақ арман тұр. Ол үшін алдымен ел ертеңі саналатын бүгінгі жас буынның білімі бәсекеге қабілетті болып, шет тілін меңгеруі тиіс. Әсіресе, әлем халқының басым бөлігіне ортақ ағылшын тілін үйренудің маңызы зор.

Шет тілі – XXI ғасырдың тілі. Бұл тіл қазақты дүниеге танытатын, әлемдік деңгейге шығаратын тіл. Ал, әлемдік тіл ретінде бейресми түрде орныққан шет тілін меңгеру ұлттың бәсекеге қабілеттілігін шыңдай түседі. Жас буынға шет тілін білу – уақыт талабы десем артық айтпағаным. Еліміздің шет елдермен қарым-қатынасымыз күшейіп отырған қазіргі заманда жас ұрпақтың шет тіліне қызығуын, білімге құштарлығын ояту, танымдық белсенділігін арттыру басты міндет.

Қазіргі жаһандану заманында қоғам түрлі маман иелерін дайындау саласында жаңа тұрғыларды талап етіп отыр. Жоғары оқу орнының бітірушілері тек өз саласында ғана жақсы білім алып қоймай, сонымен қатар мобильді, белсенді және шет тілін жетік меңгерген болуы қажет, сонымен бірге қарапайым тұрмыстық жағдайда емес, кәсіби деңгейде игеруі шарт. Тілдік емес мамандық бойынша оқитын студенттерге шет тілін оқытудың мақсаты болашақ кәсіби іс- әрекетінде тілді тәжірибе жүзінде толыққанды қолдана алатындай дәрежеге жету болып табылады. Кәсіби-бағытта оқыту тек оқу материалы мазмұнының кәсіби-бағыттылығын ғана емес, оған қоса кәсіби біліктілікті қалыптастыратын кәсіби-бағыттағы іс-әрекетті де қарастырады. Қазіргі заманғы бітірушіге кәсіби мәтіндерді жай ғана оқып, аудару жеткіліксіз, ол түрлі қарым-қатынас ортасында шет тілін қолдана алуы қажет.

Ағылшын тілін үйрету-қиын да, қызықты жұмыс. Қазіргі кезде оқытушыларға қойылып отырған талап жаңа технологиялық әдістерді қолдана отырып, сапалы және терең

білім беру, білім алушылардың ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін жетілдіру. Ағылшын тілін оқыту процесінде тілді дұрыс үйрету, ауызша сөйлеу, сауатты жазу, мәнерлеп оқу өте маңызды.

Ағылшын тілін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру, бір жылғы мәселе емес, сондықтан шет тілін оқыту ісімен шұғылданатын мамандар арасында туындайтын бір сұрақ: шет тілінде өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға қалай үйрету керек? Студенттерді ынталандыру үшін қандай әдіс - тәсілдерді, технологияларды қолданған жөн?

Осы сұрақтар аясында алға қойылған мақсат: жаңа технологиялық әдістерді қолдана отырып, студенттерге сапалы да, терең білім беру, олардың ойлауы мен есте сақтау қабілеттерін жетілдіре отырып, еркін сөйлеу дәрежесіне жеткізу.

Оқыту процесін тиімді өткізу үшін біз оқытуды ұйымдастыру түрлерін дұрыс таңдауымыз қажет. Ескі тәсілмен оқыту заман талабына қазір сай келмейді.

«Естідім-ұмыттым; оқыдым-есімде, жасадым-білемін» деген қытай мақалындағы сөз студентті оқыту процесінде тек субъект қана емес, объект болған кезде ғана нағыз білім беру жүзеге асатынын көрсетеді.

Дәстүрлі емес оқытуды ұйымдастыру түрлерін сараптап, саралай келе біз оның ішіндегі ең жоғарғы нәтижеге жеткізетін әдістемелерді немесе жаңа технологиялардың элементтерін ала отырып жұмыс жасауымыз қажет. Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі – студентті оқыта отырып, ой еркіндігін, белсенділігін, ізденімпаздығын қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру.

Ағылшын тілі мұғалімі студенттердің тіліне деген қызығушылығын арттыру үшін тек қана оқулықты ғана емес, басқа да қосымша материалдарды газет, журналдардан, тіпті интернет көзінен де қолдануы тиіс.Студенттер материалды толық және тез меңгеру үшін, мұғалім көп көрнекі құралдарды пайдаланып, сабақты дұрыс ұйымдастыра білуі керек. Студенттердің ағылшын тілі сабағына деген қызығушылығын ояту үшін, мұғалім әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолданғаны жөн, бірақ бұл әдіс-тәсілдер төмендегідей талаптарға сай болуы тиіс:

1.Әдіс-тәсілдер арқылы өзін-өзі еркін сезіну үшін жағымды атмосфера жасап, студент қызығушылығын ынталандыру керек, тілді практикада қолдануға деген қажеттілігін тудыру қажет.

2.Студент тұлғасын толығымен оқу процесіне тарту керек, оның эмоциялары, сезімдері оның қажеттіліктерімен байланысты болуы керек.

3.Оның тілдік шығармашылық қасиеттерін ынталандыру керек.

4.Студент оқу процесінің басты тұлғасы ретінде белсенді етіп, басқа студенттермен тығыз байланыстыру керек;

5.Студент өз физиологиялық, интеллектуалдық, психологиялық ерекшеліктеріне байланысты өз бетімен жұмыс істей алуына көмектесу керек;

6.Түрлі жұмыс түрлерін жеке, жұппен, топпен, сыныппен және тағы басқа жұмыс түрлерін қолдану қажет.

«Сабақ – оқытушының педагогикалық мәдениетінің айнасы», -деп А.Сухомлинский айтқандай, осы жеті модульдің ішінде тиімдісі, жарыққа шығарары, студенттің қызығушылығын оятары, білімін жетілдірері қайсы екен деп көп ойланатынымыз рас. Саралай келе әр сабақта бір немесе бірнеше модульді бірден қолдануға болатынын анықтадық. Бұл қолданыстан ұтылғанымыздан ұтқанымыз көп болды.

Әр мұғалім өз сабағының –көшбасшысы. Көшті қалай бастап алып жүрем десе де өз еркі. Ал көшті дұрыс бағыттай білу ол шеберлігіне байланысты.

Оқыту мен үйретудің тәсілі мынау болып табылады:

1. Қызығушылығын ояту-жаңа сабақты түсіндіру кезіндегі үйрену процесі. Бұл бұрынғы білетін білім мен жаңа білімді ұштастырудан тұрады.Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер арқылы оқытуда студенттер бұрынғыдай тек тыңдап және көшіріп қана қоймай, белсенді әрекеттер атқарады. Ол белсенді әрекеттерге ойлау, оқу, сөйлеу, талқылау, жазу,

пікірлесу, пікір таластыру жатады. Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер арқылы оқытуда білім дайын күйінде берілмейді, ол тек белсенді әрекеттер арқылы ғана игеріледі, студенттер өзара қоян- қолтық қарым -қатынаста болып, онымен бірлесе әрекет жасау, диалог құру. Өзімізде сыни тұрғыдан ойлауымыз керек. Сабақта студенттердің тақырып бойынша өз ойларын білдіруі, пікір алмасуы диалогпен жүзеге асты. Топтық әдісті қолданғанда студенттердің бір- бірімен ақылдасуы, оны топтан біреуінің шығып айтуы, ал болжау әдісін қолданғанда студенттердің мәтінде не туралы жазылуы мүмкін екендігі туралы өз ойларын да диалог арқылы көрсете білді.

2. Мағынаны тану – жаңа сабақты бекіту процесі. Бұл кезеңде студент жаңа ақпаратпен танысады, тақырып бойынша жұмыс жасайды, тапсырмалар орындайды. Сонымен қатар олар идеяны жеткізіп қана қоймай, шешім табу үшін топқа сұрақ қояды және басқаларды сұраққа тартады. Әр топтан бір студент шығып ұжым алдында мәтін мазмұнын қысқаша баяндап береді.

3.Ой толғаныс – сабақты қорытындылау кезеңі. Осы кезеңде студент не үйренгенін саралап, салмақтап, оны қандай жағдайда қалай қолдану керектігін үйренеді. Мысалы, бұл жерде студенттер эссе жазады. Өз ойларын қағаз бетіне түсіріп, түйгендерін анықтайды. Атап айтар болсақ, ой – пікірін ашық, еркін айту, бір-бірінің сабақ барысында қателіктерін айту, жақсы қасиеттерін үйрену, алған білімдері естерінде жақсы сақталады, сабақ барысында өзі талдайды, бір-біріне талап, өтініш, тілектерін білдіре алады.

Мысалы 1 курста өткен «What`s your job really like?» тақырыбындағы сабақта сыни ойлаудың «түртіп алу» стратегиясын қолданғанда:

Студенттер өздерінің бұрынғы білімдерін жаңа ақпаратпен толықтырды. “Ыстық орындық” әдісінде берілген тапсырмаға байланысты қойылған сұрақтарға жылдам жауап беру керек, себебі, орындық ыстық.Сонымен қатар сабақтарымыздың ой толғаныс немесе қорытынды кезеңдерінде “Ыстық орындық” немесе «бес жолды өлең» әдістерін қолданамыз.

1.Job.

2. Hard, easy.

3. To work (a few hours), to lose (a job), to have a duty (to do smth.)

4.He found his job.

5. Employment

Әрбір оқытушы сабақтан кейін сабақта қолданған стратегия немесе әдіс-тәсілдердің студенттердің белсенді жұмыс жасауына, сабақты меңгеруіне қаншалықты көмектескендігіне ойтолғау жасап отыруы тиіс. Егер сабақта кеткен қандайда бір кемшіліктер болса, ой-толғаулар арқылы сол кемшілікті келесі сабақтарда жібермеуге тырысады. Сабақтан кейін немесе сабақ соңында студенттермен кері байланыс орнатып отыру керек.

Оқыту барысында жаңа әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, студенттердің өздігінен білім алуларына, білімдерін күнделікті өмірде қолдана білуге, ізденуге, шығармашылыққа ұмтылуына бағыт-бағдар беріп отырамыз. Сабақ бойы студент іздену, жұмыстану үстінде болады.

Қорыта айтқанда, шет тілінде жаңа технологияларды пайдалану тілді үйрену процесіне игі әсерін тигізіп оның нәтижелі болуын арттырып, студенттердің қызығушылығын тудырады. Яғни, студенттер жаңа технологиялармен жұмыс істеу арқылы қабылдау, тыңдау, түсіну, аудару, талдау, сөйлеу сияқты әрекеттер арқылы кәсіби тілде қарым қатынас жасауға дағдылана отырып, шет тілін жете меңгеруге талпынады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қойшығұлова Л. Ағылшын тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану // Ағылшын тілін оқыту әдістемелігі. —2014. — № 1.
2. Брекеева А.С. Жаңа білім беру әдісі // Ағылшын тілін оқыту әдістемелігі. — 2014. — № 1.
3. Бақытов А., Жұманова Р. Шетел тілін үйренуде тілдескіш оқу құралдарының тиімділігі // Мектептегі шет тілі. — 2011. — № 4.

4. Кенжеева Г.Қ. Оқыту мен тәрбиелеудің қазіргі заманауи технологияларын оқыту үрдісіне енгізу негізінде педагогикалық ұжымының кәсіби құзыреттіліктерін арттыру // Мектептегі шет тілі = Иностранный язык в школе. — № 4.
5. Бегазова М.Ж. Шетел тілі сабағында білім алушылардың коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру жолдары //Мектептегі шет тілі. — 2011. — № 4. — 28–31-б.

УДК 331.361.2

ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Тасжанова Г.Т., Қуанова Ж.К.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *В данной статье рассматривается использование инновационных технологий в обучении иностранным языкам для студентов неязыковых специальности.*

Ключевые слова: *новые технологии, методы обучения, критическое мышление, мобильность, профессиональное обучение*

ӘӨЖ 398.93

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ – ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ НЕГІЗІ

Утешев Н.С., Төреғали К.Е., Кудайбергенова А.М.
Батыс Қазақстан инновациялық – технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Бұл мақала елбасымыздың рухани жаңғыру мақаласы аясында айтылған тәрбие мен білімге негізделген. Ұлттық жаңғыру– ұлттық санамен тығыз байланысты. Оның түпкі мақсаты – ұлттық бірегейлікті сақтап, ел ішінде бейбітшілік пен келісім үйлесе отырып, ұлттық береке, бірлік салтанат құрған бәсекеге қабілетті, табысты ел болу.*

Кілт сөздер: *рухани жаңғыру, құндылық, идеология, реализм, прагматизм, ұлттық рух, ұлттық жаңғыру.*

Еліміздің көшбасшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласын Қазақстанның эволюциялық құндылықтарын дамытудың бірегей бағдаршамы деп айтуға толық негіз бар. Президенттің осындай идиалогиялық тұжырымдама мақаласын жұртшылық қауым көптен күткен еді. Өйткені, Елбасы айтып отырғандай біртұтас ұлт болу үшін болашаққа қалай қадам басатынымызды қазірден айқындап алуымыз қажет. Сөз жоқ, ол үшін бұқара халықтың әсіресе, бүгінгі жастардың көзқарастарын тәуелсіз қазақтың қастерлі қағидаларына бағыттай отырып, негізгі мәдени гүлдену мен дәстүр-салтымызды елдің дамуына арнау парасатты парызымыз емес пе? Міне, осы бағытта Елбасының алға қойып отырған міндеттерінің маңызы өте зор.

Расында да өркениет әлемі уақыт өткен сайын мың сан өзгерістерді бастан кешіріп жатыр. Бізді жаңа тарих, жаңа кезең күтіп тұр. Сондықтан жаңа заманның жасампаздығына жұтылып кетпеу үшін ескірген көзқарастардан арылып, дүбірлі дүниенің даңғыл жолына түсу – жаңаша дүниетанымды талап етуде. Сондықтан Елбасы алдыңғы қатарлы елдермен иық түйістіріп, тереземізді тең ету мақсатында өркениетті дәуірдің даралық дамуына сана сезімімізді бейімдеу уақыт талабы екендігін айтып отыр. Бұл, бізше, дұрыс. Ал, ұлттық кодты сақтау жаңа тұрпатты жаңғыруға жетелейтіндігі рас. Ұлттық кодты сақтаймын деп баяғы таптауырын жолмен жүретін уақыт келмеске кетті. Әйтседе, өзіміздің ұлттық салт-дәстүрлерден алшақ кетуге болмайды. Себебі, салт-дәстүр ол ұлттың қанымен келетін нәрсе.

Ұлт жадының тұғырнамасына сүйенер болсақ, өткен тарихымызбен бүгінгі және жарқын болашақтың ізгілігін сабақтастыру – рухани құндылықты арттыруға жетелейтіндігі ақиқат. Міне, Елбасы өз мақаласында осыған маңыз бере отырып, әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың алты бағытын нақтылап берді. Оның біріншісі - бәселкелестікке қабылеттілік, екіншісі - прагматизм, үшіншісі - ұлттық бірегейлікті сақтау, төртіншісі - білімнің салтанат құруы, бесіншісі - Қазақстанның революциялық емес, эволюциялық дамуы, алтыншысы - сананың ашықтығы.

Елбасы өзінің мақаласында болашақта ұлттың табысты болуы оның материалдық жағдайымен емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары арқылы адамдардың бәсекелік қабілетімен айқындалады деп ерекше атап өтуінде үлкен мән жатыр. Өкінішке орай, бүгінгі жастарымыздың кейбіреуі рухани байлықтан гөрі материалдық байлықты бірінші орынға қоятын жалаң көзқарастың жетегінде жүр. Себебі, олар адам жанының алтын арқауы – рухани құндылық екенін біле бермейді. Болашағынан үлкен үміт күттіріп, халқына жарамды адам болуды көздеген әрбір азамат мұндай тұманды ойдан аулақ болуы керек. Қазіргі жастардың дені – жоғары атақ-мансап пен ақшаны өмірінің алтын діңгегі санап, «ақша болса, бәрі де болады» дейтін жаңсақ идеядан әлі күнге арыла алмай келе жатқаны ащы болса да шындық. Біле білсек, адамзаттың шынайы байлығы – қанағат пен еңбекте жатыр емес пе? Осыған байланысты да түйінді ой айтқан Елбасы өзінің мақаласында рухани құндылық, ұлт қуаты екендігін алға тартады.

Негізі қоғам дамуында ұстамдылық, қанағатшылдық, қарапайымдылық пен үнемшілдік аса қажет. Сондықтанда мінез құлықтың прагматизіміне мақсатқа жету, білім алу, саламатты өмір салтын ұстану, кәсіби тұрғыдан жетілуге басымдық беру жатады. Мақалада мәселенің осы жағына жақсы талдау жасалынған.

Өткен ғасырдың басты үш идеологиясының бірі – коммунизм екендігін жақсы білеміз. Ол көз алдымызда күйреді. Бүгінде радикалды идеологиялар ғасыры келмеске кеткелі қашан. Енді өскелең ұрпаққа айқын, түсінікті және болашаққа жіті көз тіккен бағдарлар керек. Бұл мақалада адамның да, тұтас ұлттың да нақты мақсатқа жетуіне кең жол ашатын тек, реализм мен прагматизм екендігі айтылады. Прагматизм ол пәрменді бағдарға құрылып, ұлттың дамуын көздейтін бағытта жұмыс істегенде ғана нәтиже береді.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев бұл бағдарламалық мақаласында «ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс» деп айтқан сөзінің астарында үлкен мән жатыр. Президент рухани жаңғыруды жүзеге асыруда, дамудың өзіндік дара жолы бар дербес ұлт болуымыз үшін «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасын ұсынып отыр. Бұл өте құптарлық әрі қуанышты жағдай. Мемілекетіміз «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша бұл бағытта біраз жұмыс атқарғандығы баршаға мәлім. Әдебиетіміз, тіліміз бен музыкамызды мәңгілік сақтау тұрғысында айтар болсақ, қазақтың дәстүрлі музыкасы мен мәдениетінің үлгілерін жүйелеу және оларды халық пен болашақ игілігіне айналдыруға қатысты ауқымды жұмыс жүргізілді. Ұлттық мәдениет үшін маңызы зор болып табылатын және тарихымызда тұңғыш рет жүзеге асқан бірегей жобалар «Қазақтың дәстүрлі мың күйі» мен «Қазақтың дәстүрлі мың әні» болды.

Елбасы ұсынып отырған рухани жаңғыру бағдарламасы бұл тәуелсіз қазақ елінің ұлттық дамуын айқындайтын саяси құжат. Мұны талқылау мен зерделеу арқылы бағдарламаны өмір жүзіне асыру аса жауапты міндет. Бұл ретте, асығыстық, асыра сілтеушілік, біржақтылықтан аулақ болғанымыз жөн. Олай дейтініміз, бұл бірегей бағыт біздің өз ұлтымыздың келешегі мен рухани дамуын көтеруге арналып отыр емес пе? Елбасының бұл саяси идеологиялық құжаты алмағайып заманда дамыған елдердің көшінен қалмау үшін Қазақстанның ұлттық рухта экономикалық әрі технологиялық дамуды көздейтін прогрессивті жолын көрсетті. Елбасының осындай парасаты пәрмеңділігі, көрегендік кемеңгерлігі келешектегі үкілі үмітімізге сенімді арттырып, тарихи таңдауымыздың табысты болатындығын көрсетіп отыр.

Біз Елбасының осы сөздерін толық қолдай отырып, рухани мәдениеттің дамуы үшін тағылымды ұлттық тәрбиенің қайнарынан сусындап, биік адами құндылықтардың кемелдену

барысында әрбір маман иесі кәсіби қызметін жоғары деңгейде жүзеге асыруы қажеттілігін түсінеміз.

Ұлттық жаңғыру дегеніміз – ұлттық санамен тығыз байланысты. Оның түпкі мақсаты – ұлттық бірегейлікті сақтап, ел ішінде бейбітшілік пен келісім үйлесе отырып, ұлттық береке, бірлік салтанат құрған бәсекеге қабілетті, табысты ел болу. «Сонымен бірге, жаңғыру ұғымының өзі мейлінше көнерген, жаһандық әлеммен қабыспайтын кейбір дағдылар мен әдеттерден арылу дегенді білдіреді» , -дейді Н.Ә.Назарбаев. Сондықтан рухани жаңғыру үдерісін дер кезінде қабылданған оң шешім деп танимыз. Осы рухани жаңғырудың жүзеге асырылуын біз және сіз болып, «Бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып» бірлікте орындауымыз аса қажет. Бәсекеге қабілетті, әлемдік деңгейде танылған әрі дамыған рухани кемел ел болу – Елбасының асыл арманы. Ендеше, мемлекет басшысының жастарға соны серпін, тың бастама ұсынуы келешекке қамданудың әрекеті деп түсінеміз.

Ел Президенті аталмыш тұғырнамасында білім, ғылымға ерекше басымдық беріп отыр. «Терең білім – тәуелсіздігіміздің тірегі», – деген Н.Ә.Назарбаев «Мәңгілік ел» болуға қадам басқан тәуелсіз Қазақстанның ендігі жаһандану алдында ұлт ретінде жойылып кетпеуі үшін ұлттық кодын сақтаған, терең білімді, бәсекеге қабілетті, ұлттық құндылықтарын бойына сіңірген ақыл-ойы кемел тұлға болуына маңыз береді. Осы бағдарда ол бабалар ұлағатымен астасып жатқан зерделі ойы мен парасатты пайымын білдіреді: «Білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылу – біздің қанымызда бар қасиет. Тәуелсіздік жылдарында қыруар жұмыс жасалды. Біз он мыңдаған жасты әлемнің мәндайалды университеттерінде оқытып, дайындадық. Бұл жұмыс өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарының басында қолға алынған «Болашақ» бағдарламасынан басталды. Елімізде өте жоғары деңгейдегі бірқатар университеттер ашылды, зияткерлік мектептер жүйесі қалыптасты. Басқа да көптеген іс тындырылды. Дегенмен, білімнің салтанаты жалпыға ортақ болуға тиіс. Оның айқын да, бұлтартпас себептері бар». Осылайша мақалада айтылған әрбір ойдың астарында терең мазмұн мен зерделі пікір жатыр.

Қазіргі таңдағы оқу орындарындағы білім мен тәрбие жүйесі Елбасының парасатты пайымдарын негізге ала отырып, қарқынды түрде жүзеге асырылуда.

Әдебиеттер тізімі:

1. Елбасы мақаласы: Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру 2017 жылғы 12 сәуір
2. http://alashainasy.kz/bil/sapalyi-blm-bolashak-kepl-96769/

УДК 398.93

ОСНОВА ЦЕННОСТИ – ДУХОВНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ

Утешев Н.С., Төреғали К.Е., Кудайбергенова А.М.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *эта статья основана на образовании и воспитании, указанных в статье главы государства, посвященной духовному возрождению нации. Национальное возрождение тесно связано с национальным сознанием. Его конечная цель - оставаться страной с национальным наследием, стать конкурентоспособной и успешной страной, которая поддерживает национальное единство и согласие.*

Ключевые слова: *духовное возрождение, ценность, идеология, реализм, прагматизм, национальный дух, национальное возрождение.*

UDC: 336 (075.8)

RELEVANCE OF SPECIALISTS TRAINING FOR INSURANCE COMPANIES

[1] Satymova K.M., [2] Togzhanova A.K.
[1] West- Kazakhstan innovative-technological university, Uralsk
[2] West Kazakhstan State University named after M. Utemisov, Uralsk

Abstract: *the relevance of article is caused by a problem of creation personnel training in insurance companies. The given problem remains priority not only in sense of personnel management, but also as a critical component of activization process of insurance sales.*

Key words: *specialists training, insurance reserves, insurance companies, assets of insurers.*

Insurance in Kazakhstan is a preffered destination of the market development. The insurance market is a little more than ten years old. It gradually gains properties that are characteristic to the prosperous western countries. Insurance development is being implemented during economic transition period. It has become one of the main challenge. The Republic of Kazakhstan had done a great deal of work on creation of the national insurance market, within implementation of the State programm in the field of insurance. Unlike other sectors of economy it is observed steady growth rates of key indicators, because of placement of assets in more financially stable and liquid financial instruments in recent years. The insurance market this equal partnership also assumes independence of insurance companies concerning acquisition of insurance services, thereby providing uninterrupted operation of reproduction process by rendering the monetary help to victims in case of unforeseen adverse circumstances. The insurers needing insurance services and insurers satisfying demand for them and also insurance intermediaries and the organizations of insurance infrastructure operate on the insurance market.

Insurance is a specific activity in the sense that is connected with of insurance service that has intangible and invisible character, in comparison from other services (restaurant, travel or hotel business, etc.). Any insurance company sells promises, and performance of the contract can be confirmed only over time.

Nowadays qualified specialists for Kazakhstan insurance companies are required. Training initiates with higher education institutions and prolongs in insurance companies.

In Kazakhstan only a few higher education institutions of the releasing experts in the field of insurance and theoretical knowledge of graduates is not enough for prosperous work in insurance companies. The practical work experience is required.

Furthermore, the branch of insurance is considered young and therefore there is no accurately regulated legislative base in the field of insurance at present, there are also no accurate requirements and programms on specialists training. It is necessary to consider also scientific and technical progress and also knowledge and ability to put them into practice. In this regard specialists training in an insurance company has a paramount importance.

Insurance activity is kind of financial consultation of clients concerning minimization of possible material losses, planning and implementation of real financial protection. Insurance companies approach to the selection, enrollment insurance agents training and work quality control in serious consideration. Frequently success of insurance company depends from that what impression insurance agents on potential clients will make.

Thus, the unequivocal conclusion could be drawn from the provision that included insurance agents are the main resource for successful functioning and insurance company development.

The basic course of insurance agents training include such problems as history of development Kazakhstan and international insurance; bases of the theory of insurance business; contract of insurance, insurance policy; documenting in insurance; main insurance products; insurance of natural persons; insurance of legal entities; technology of sales of insurance services; legal questions of the organization of insurance business; methods of definition of degree of risk at signing of the contracts

on insurance services and estimates of the caused damage; fundamentals of market economy and other profile disciplines.

Carefully selected employees provide about 70-80% of its success, increasing thereby financial activity and increase in rating of insurance company.

Insufficient level of insurance culture and mistrust of the population to insurance companies is considered one of market problems. Information on activity of insurance companies is extremely limited that does not allow obtaining timely information. Meanwhile the competition in the insurance market considerably escalates doing the market to more civilized, people began to pay more attention to a brand and service quality. In summary, high-level personnel, training for increase in competitiveness of insurance companies is necessary today.

For work in the market professional insurers, actuaries, risk managers, financial managers, appraisers of risks, marketing specialists, and brokers are required.

Now only a few higher education institutions can offer specialties "Insurance Business", "Actuary", "Risk Management", there are no uniform qualification requirements to these specialties and criteria of preparation. It leads to big expenses in work of insurance companies. Further important step on given problem solution is development of obligatory certification of heads of insurance company's technique.

Bibliography

1. Zakon PKot 18.12.2000 g., №126-II "O strakhovoi deyatel'nosti" (s izm. I dop. Ot 02.07.2018g.)
2. Internetresursy:http://www.insur.kz,http://polpred.com,http://www.twirpx.com, http://bibliofond.ru

УДК: 336 (075.8)

АКТУАЛЬНОСТЬ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ

[1] Сатымова К.М., [2] Тогжанова А.К.

[1] Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

[2] Западно-Казахстанский государственный университет имени М.Утемисова, г.Уральск

Аннотация: *актуальность статьи обусловлена проблемой создания системы подготовки персонала в страховых компаниях. Данный вопрос остается приоритетным не только в смысле управления персонала, но и как важная составляющая процесса активизации страховых продаж.*

Ключевые слова: *подготовка кадров, страховые резервы, страховые компании, активы страховщиков.*

ББК 81'36

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ ШАҚ КАТЕГОРИЯСЫНЫҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Шакуова А.А.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі шақ категориясы, оның түрлері, грамматикалық тұлғалары, айырмашылықтары мен ұқсастықтары салыстырмалы түрде сипатталады.*

Кілт сөздер**:** *грамматика, етістік, шақ категориясы, өткен шақ, осы шақ, келер шақ.*

Грамматика тілдегі грамматикалық бірліктерді топтастыратын, қатынас жасауда іске жарататын, әрі олардың бірі-бірінен жігін ажыратын тәсілдерді зерттейді. Қазіргі таңда төл тіліміз бен ағылшын тілінің грамматика саласында көптеген мәселелер әлі де зерттеуді қажет етеді. Әсіресе, ұлттық аудиторияда шетел тілінің грамматикалық жағын үйретудегі қиыншылықтар толық зерттелмеген. Соның бірі етістіктің грамматикалық формаларындағы шақ мәселесі төңірегінде зерттеу жүргізу - шақ формаларының мәтіндегі қызмет аясын, тіл білімінде, аударма теориясында кейбір шешілмеген тұстарын ашуға көмектеседі. Етістік - заттың, құбылыстың іс-әрекетін білдіретін сөз табы. Етістік – қазақ тілінің де, ағылшын тілінің де сөз таптары ішінде қолданылу аясы өте кең, аса бай грамматикалық категориясы. Етістік қазақ тілінде жаққа, шаққа жіктеледі, не істейді? не қылды? деген сұрақтарға жауап береді.

Ағылшын тілінде де етістік шаққа, жаққа байланысты what does (he, she, it (smb.) do? деген сұрақтарға жауап береді.

I
We
What do You do?
I
We
What did You do?
They
He
She [1,107б]

Етістік іс-әрекетті, қимылды білдіре отырып, осы іс-әрекеттің сөйлеушінің сөйлеп тұрған сәтімен байланысты өту кезеңін де көрсетеді. Қазақ тілі тәрізді ағылшын тілінде де етістіктің жақ, сан, шақ категориялары бар. Негізінен етістіктер жекеше түрде осы шақта үшінші жақта ғана өзгеріске ұшырайтындықтан, етістіктің жаңа категориясы көп қиындық тудырмайды. Тек *to be* етістігінің жіктелу ерекшеліктерін есте сақтау керек.

Етістіктің қимыл, іс-әрекетті білдіретіні мәлім. Ал іс-әрекет, қимыл белгілі бір кезеңде іске асады, орындалады. Қимылдың өту кезеңі сөйлеушінің хабарлау кезімен немесе сөйлеп тұрған сәтімен айқындалады. Сөйлеп тұрған сәтпен байланысты қимылдың өту кезеңін білдіру етістіктің шағы деп аталады. Сөйлеп тұрған сәтпен байланысты қимылдың шақтық мағынасы мынадай болуы мүмкін: үнемі қайталанып тұратын, дағдыға айналған іс-қимыл, сөйлеп тұрған кезде болып жатқан іс-қимыл, сөйлеп тұрған сәттен бұрын болып кеткен іс-қимыл, сөйлеп тұрған кезде әлі болмаған, бірақ кейін болуы тиіс іс-қимыл.

Етістіктің шақтарының ішкі мәнін анықтауда сөйлеушінің хабарлау кезі негізгі тірек қызметін атқарады. Қимыл-әрекеттің жасалу мезгілі сөйлеушінің хабарлаған кездегі не одан бұрынғы, не хабарлап тұрған кезден кейінгі болып жіктеледі. Осы ерекшелікке орай етістіктің шақтары үшке бөлінеді. Олар: 1. Present tense (осы шақ); 2. Past tense (өткен шақ); 3. Future tense (келер шақ) [2,120б].

Мұнда «tense» сөзі латын тілінде «tempus», яғни уақыт деген мағынаны білдіреді.

Шақ категориясы - іс-әрекеттің сөйлеп тұрған сәтпен байланысты болып өткенін, не болатынын, не болып жатқанын білдіріп, белгілі бір тәсілдермен жасалатын етістіктің грамматикалық категориясы. Ағылшын тілі грамматикасында шақтардың берілу тәсілдері сан алуан. Парадигмалық құрылымы жағынан әр шақ төрт аналитикалық форманы қамтиды. Қазақ тіліндегі шақ категориясын анықтауда да ағылшын тіліндегідей сөйлеушінің сөйлеу сәті негізгі белгілердің бірі болып табылады. Негізінен, ағылшын тілінде он алты шақ категориясы бар, соның ішінде он екі шақ категориясы жиі қолданылады: The Present Simple Tense, The Present Continuous Tense, The Present Perfect Tense, The Present Perfect Continuous Tense, The Past Simple Tense, The Past Continuous Tense, The Past Perfect Tense, The Past Perfect Contiuous Tense, The Future Simple Tense, The Future Continuous Tense, The Future Perfect Tense, The Future Perfect Continuous Tense.

Ал қазақ тілінің шақ категориясының жүйесі де өзге тілдердегі сияқты өткен шақ, осы шақ және келер шақ деп аталатын үш саладан құралады [3,515б]. Әрбір шақтың түрі өз ішінен бірнеше уақ түрлерге бөлінеді. Қазіргі қазақ тілінде етістіктің шақ категориясы біршама зерттелгенмен, әлі де шешуін таппаған мәселелер баршылық. Оларды оқулықтарда, лингвист ғалымдардың зерттеулерінде шақ категориясының әртүрлі топтарға бөлініп, түрліше аталып жүргенінен байқауға болады.

Мысалы, ауыспалы осы шақ қазақ тілінде екі түрлі мәнде қолданылады: бірде дағдылы іс-қимылды білдіріп, осы шақ мағынасын берсе, енді бірде алда болатын іс-қимылды білдіріп, келер шақ мағынасын береді. Сондықтан да осы шақтың бұл тұлғасы ауыспалы осы шақ деп аталады. Енді оны ағылшын тілімен салыстырайық. The Present Indefinite Tense is used: 1. To denote the action which is permanent or habitual. Murat goes to school every day – Мұрат күнде мектепке барады. Go to the library every day – Мен күнде кітапханаға барамын.

2. To denote general truths. My friends studies at Moscow University – Менің досым Мәскеу университетінде оқиды. The sun sets in West – Күн батыста батады [417 б].

Демек, The Present Indefinite Tense-тің қазақ тіліндегі ауыспалы осы шақпен сәйкес келетінін мысалдар арқылы оқушыларға екі тілдегі сәйкестілікті түсіндіруге болады.

Сонымен, осы шақ қимылдың, іс-әрекеттің сөйлеп тұрған сәтте болып жатқанын білдіреді. Бұл ереже қазақ тілі мен ағылшын тілінде де бірдей екенін айта отырып, оның жасалу жолын практика жүзінде қолданып түсіндіруге болады. Ағылшын тіліндегі шақтың екінші бір түрі - The Present Perfect Tense. Бұны қазақ тіліндегі бұрыңғы өткен шақпен салыстыра берген дұрыс деп есептейміз. The Present Perfect Tense-тің бұрынғы өткен шақпен байланыстырыла берілуін Р.Сарсенбаева өзінің «Методические руководство к использованию учебников английского языка в школах с казахским обучения» кітабында қарастырады [5,20б]. Қазақ тілінде бұрынғы өткен шақ қимылдың, іс-әрекеттің адам сөйлеп тұрған кезден әлдеқайда бұрын болғанын білдіреді.

Ағылшын тілінде The Present Perfect Tense is used: 1. To express the completion of an action by now. That is why we are not interested in when the action took place; we are interested in the completion of action by now and its effect on present events. This is probably the commonest use of The Present Perfect Tense. Қазақ тіліндегі бұрыңғы өткен шақ екі түрлі жолмен жасалады: 1. Бұрынғы өткен шақ *-ып, -іп, -п* көсемше тұлғалы етістіктің жіктелуінен жасалады: (мен) бар-ып-пын, (сен) бар-ып-сың, (ол) бар-ып-ты. 2. Бұрынғы өткен шақ *-ған, -ген, -қан, -кен* есімше тұлғалы етістіктің жіктеліп келуінен жасалады: (мен) барғанмын, (сен) келгенсің, (ол) айтқан.
Мен барыппын – I have gone.
Сен келіпсің – You have come
Ол айтыпты – He has said

Бұрынғы өткен шақ *-ған, ген, -қан, -кен* тұлғалы есімшеге немесе *-ып, -іп, -п* тұлғалы көсемшеге еді, екен толымсыз көмекші етістіктерінің тіркесуі арқылы да жасалады. Мұндай күрделі түрінде еді, екен көмекші етістіктері ғана жіктеледі. Ағылшын тіліне аударғанда: I have read. We have read.

Негізінде, ағылшын тіліндегі шақ категориясы өте күрделі. Active voice-те 16 шақ формасы, Passive voice-те 10 шақ формасы бар. Шақтық формалар белгілі бір қағиданы сақтай отырып жасалады. Осы қағиданы оқытушы студенттерге жете түсіндіріп берсе, бұл студенттің материалды игеруін оңайлатып, шақ формаларын студенттің саналы түрде меңгеруіне мүмкіндік береді. Ағылшын тіліндегі етістіктің шақтары басты төрт шаққа - Present, Past, Future, Future in the Past негізделеді. Бұлар мағынасы мен жасалуына қарай әрқайсысы төрт түрге бөлінеді. Енді ағылшын және қазақ тілдеріндегі аталған шақтардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарына тоқталайық.

Алдымен, Present Continuous Tens (нақ осы шақ). Ағылшын тіліндегі Present Continuous дәл қазір болып жатқан іс-әрекетті қимылды білдіретін етістіктің формасы.

Ағылшын тілінде Present Continuous шағы *to be* етістігі мен (am, is, are) негізгі етістікке ing жалғауын жалғау арқылы (to be + V ing) жасалады. Мысалы: My son is reading now. You are speaking.

Қазақ тіліндегі нақ осы шақ қимылдың, іс-әрекеттің сөйлеп тұрған сәтте болып жатқанын білдіреді. Мысалы :Студенттер лекция тыңдап отыр. Аққу теңізде жүзіп жүр.

Present Continuous шағының ұқсастықтарына тоқталсақ. Біріншіден, етістіктің күрделілігі, яғни екі тілде де нақ осы шақта күрделі етістік (негізгі етістік + көмекші етістік) қолданылады. Көмекші етістік негізгі етістік is reading, негізгі етістік көмекші етістік оқып отыр. Екіншіден, екі тілдегі көмекші етістіктердің сәйкестігі. Қазақ тіліндегі нақ осы шақтың көмекші етістігі (отыр, тұр, жатыр, жүр) ағылшын тіліндегі Present Continuous шағының көмекші етістігіне (am, is, are) сәйкес келеді. Үшінші, екі тілдегі негізгі етістіктің жасалуы. Қазақ тіліндеі нақ осы шақ негізгі етістікке көсемшенің *-ып, -ін*, *-п* жұрнақтары жалғану арқылы жасалады. Ал ағылшын тілінде Present Continuous негізгі етістігі *ing* жалғануы арқылы жасалады. Мысалы оқы-п отыр, is read-ing. Төртіншіден, екі тілдегі негізгі етістіктің жалғауларында ұқсастық бар. Екі тілдегі нақ осы шақта негізгі етістіктер қандай сөйлем болмасын өз жалғауымен қала береді.

Present Continuous	**Нақ осы шақ**
He is reading	Ол оқып отыр
He is not reading	Ол оқып отырған жоқ
Is He reading?	Ол оқып отыр ма?

Бесіншіден, екі тілдегі болымсыз сөйлемдердің ұқсастықтары. Қазақ тіліндегі нақ осы шақтың болымсыз сөзі (жоқ) ағылшын тіліндегі Present Continuous-тің болымсыз сөзіне (not) сәйкес келеді. *He is not reading. - Ол кітап оқып отырған жоқ.*

Енді Present Continuous пен қазақ тіліндегі нақ осы шақтың айырмашылығына келейік. 1. Екі тілдегі күрделі етістіктің орын тәртібінде айырмашылық бар. Қазақ тілінде нақ осы шақтың күрделі етістігінде көмекші етістік негізгі етістіктен кейін тұрады.

Ал ағылшын тілінде Present Continuous Tense-тің күрделі етістігінде көмекші етістік негізгі етістіктің алдында тұрады. Мысалы: She is speaking now. Ол сөйлеп тұр.

к/е н/е н/е н/е к/е

2. Екі тілдегі көмекші етістіктің лексикалық мағынасы жағынан айырмашылықтары бар. Қазақ тіліндегі нақ осы шақтың көмекші етістігінің дара тұрған кезде лексикалық мағынасы болады, ал күрделі етістік құрамында оның лексикалық мағынасы болмайды. Мысалы: Ол мектептің алдында тұр (бұл сөйлемде тұр етістігінің мағынасы бар). Тұр етістігі III жақтағы адамның мектеп алдында тұрғанын білдіріп тұр. Мысалы: Олар қонаққа бара жатыр (бару етістігі бұл сөйлемде негізгі мағынаны білдіріп тұр). Егер бұл сөйлемде жатыр етістігі негізгі мағынаны білдіріп тұрса, сөйлемнің мағынасы болмай кетеді. Шынында, адам тұрып барады. Ал қонаққа ешкім жатып бармайды. Сондықтан жатыр етістігі негізгі мағынаны білдірмейді (негізгі мағынаны бару етістігі білдіреді).

3. Екі тілдегі болымсыз сөздің орын тәртібіндегі айырмашылық. Ағылшын тіліндегі болымсыз сөз сөйлемнің ортасында, қазақ тіліндегі нақ осы шақта болымсыз сөз сөйлемнің соңында тұрады. Мысалы: I am not reading. - Мен кітап оқып отырған жоқпын.

4. Екі тілдегі көмекші етістіктердің жалғауларындағы айырмашылық. Ағылшын тіліндегі нақ осы шақтың көмекші етістігі (сұраулы, хабарлы, лепті, болымсыз) әртүрлі сөйлемдерде ешқандай жалғаусыз тұрады. Қазақ тіліндегі нақ осы шақтың көмекші етістігінің жалғаулары әртүрлі сөйлемдерде әртүрлі болады. Мысалы:

They are speaking now.	Олар сойлесіп отыр.
They are not speaking now.	Олар сойлесіп отырған жоқ.
Are they speaking now?	Олар сойлесіп отыр ма?

Сонымен, ағылшын тіліндегі шақтарды оқытуда оларды қазақ тіліндегі етістіктің шақтарымен салыстыра меңгерткен тиімді. Мысалы, The Present Simple (Indefinite) Tense қазақ тіліндегі ауыспалы осы шақпен салыстырыла берілген тиімді. Қазақ тілінде ауыспалы осы шақ *-а, -е, -й* тұлғалы көсемше етістіктің жіктеліп келуі арқылы жасалады: барады, айтады, т.с.с. Ол бір зерттеулерде ауыспалы осы шақ, енді бір зерттеулерде жалпы осы шақ деп аталып жүр. Ауыспалы осы шақ қазақ тілінде іс-қимылдың дағдылы қалыпта болып тұруын білдіреді. Мысалы: Құс ұшады. Әнші ән салады.

Ағылшын тілінде. The Present Simple (Indefinite) Tense can describe:
1. Habitual actions. I usually get up at 7.30 - Мен сағат 7.30-да тұрамын.
2. Actions and situations which are generally or usually true. We like ice-cream. - Біз балмұздақты жақсы көреміз.
3. Facts are always true. The sun rises in the east. - Күн шығыстан көтеріледі.

The Present Continuous (Progressive) Tense қазақ тіліндегі нақ осы шақпен салыстырылады. Қазақ тілінде нақ осы шақ қалып етістіктерінің тікелей жіктелуі арқылы не көсемшенің *-ып, -іп, -п, -а, -е, -й* тұлғасындағы негізгі етістікке осы қалып етістіктерінің тіркесуі арқылы жасалады. Нақ осы шақ қимылдың,іс-әрекеттің сөйлеп тұрған сәтте болып жатқанын білдіреді.

Ағылшын тілінде. The Present Continuous (Progressive) Tense describes: 1. Actions in progress at the present moment. Sorry, I can`t to speak to you, I`m washing my hair. - Кешіріңіз,мен сізбен қазір сөйлесе алмаймын, мен басымды жуып жатырмын. 2. Actions happening around now, but not at the moment of speaking. I`m reading The Lord of the Rings. - Мен сақиналар әміршісін оқып жатырмын.

The Present Perfect Tenseті қазақ тілінде жедел өткен шақпен салыстыруға болады.

Қазақ тілінде жедел өткен шақ *-ды, -ді, -ты, -ті* жұрнақтары арқылы жасалып, іс-әрекеттің жуық арада ғана болып өткенін білдіреді.

The Present Perfect Tense is used to denote past events which are connected to the present. I`ve hurt my food. - Мен аяғымды ауыртып алдым.

The Past Perfect Tenseті қазақ тілінде бұрынғы өткен шақпен салыстыруға болады. Бұрынғы өткен шақ іс-әрекеттің сөз болып отырған уақыттан көп бұрын іске асқанын білдіріп, айғақты түрі есімшенің *-ған, -ген*, айғақсыз түрі көсемшенің *-ып, -іп, -п* тұлғаларындағы етістіктің тікелей жіктелуі арқылы жасалады. Мысалы: барған, айтыпты.

The Past Perfect Tense is used for the earlier event. When we arrived at Sue`s house, she has left. – Біз Сьюдің үйіне келгенде, ол далаға шықты.

Ауыспалы өткен шақ-іс-әрекеттің бірнеше дүркін болып өткенін білдіреді. Есімшенің *-атын, -етін, -итын, -итін* формалары арқылы жасалады. Мысалы, тыңдайтынбыз, көретінсіңдер. Ағылшын тіліндегі *used to* сөзімен салыстыруға болады. Used tois used to describe a habit or state in the past. I used to play tennis, but now I play football. - Мен теннис ойнайтынмын, қазір футбол ойнаймын.

The Future Simple (Indefinite) Tenseті қазақ тіліндегі ауыспалы осы шақпен салыстыруға болады. Ауыспалы осы немесе жалпы (анық) келер шақ етістік түбірге көсемшенің -а, -е, -й қосымшалары жалғанып, жіктеліп жасалады. Мыс: барады, оқиды.

The Future Simple (Indefinite) Tense is used to talk generally about future beliefs, opinion, hopes and predictions. There is usually a time expression. There won`t be any lessons tomorrow. - Ертең сабақ болмайды. *Be going to do* smth құрылымын мақсатты немесе сенімді келер шақпен салыстыруға болады. Мақсатты келер шақ етістіктің түбіріне *-мақ, -мек, -бақ, -бек, -пақ, -пек* қосымшалары жалғану арқылы жасалады: жүрмек, айтпақпын.

Сенімді келер шақ негізгі етістікке -ғалы, -гелі, -қалы, -келі жұрнақтары жалғанып, қалып етістіктері (отыр, тұр, жүр, жатыр) тіркесуі арқылы жасалады.

Ағылшын тілінде. Be going to do smth is used.
1. For plans and intentions. After I finish university I`m going to travel all over Europe. –
Университетті бітіргеннен кейін мен Еуропаға саяхатқа шықпақпын.
2. For prediction when we can see in the present situation, that something is going to happen. Look out. You`re going to drop the plates! – Сақ болыңыз! Тәрелкені құлатып алайын деп жатырсыз!

Осы айтылғандарды саралай келе, ағылшын және қазақ тілдеріндегі шақ формасының ерекшеліктері мен ұқсастықтарын, олардың қазақ тілінде берілу формаларын, жалпы, қазақ және ағылшын тілдеріндегі шақ формаларының түрлерін салыстырмалы түрде көрсетуге болады. Нәтижесінде, қазақ және ағылшын тілдері екі бөлек тілдік топқа жататын тілдер, сондықтан бұл тілдердің құрылымы өзгеше екені айқындалады. Демек, ағылшын тіліндегі шақтардың морфологиялық құрылымы мен негізгі грамматикалық формалары қазақ тілінен

мүлдем бөлек деп айтуға болады. Міне, екінші бір ерекшелік осында. Салыстыра зерттеудің түпкі негізі осындай ерекшеліктерден шығады. Ағылшын тілінде іс-әрекеттің тура объектіге айналуы етістіктің шақ категорияларымен байланысты қарастырылады. Осы бағытты ұстана отырып, тілдерді салыстыра зерттеу олардың айырмашылықтары мен ұқсастықтарын табуға мүмкіндік береді. Жалпы, шетел тілін оқыту мәселелері турасында зерттеушілер арасында екі түрлі көзқарас бар. Бірінші көзқарас бойынша шетел тілін оқытуда ана тіліне сүйене отырып, ана тілімен салыстыра отырып оқыту қажет деп саналса, екінші пікір бойынша шетел тілін ана тілінің көмегінсіз тікелей меңгеру керек дейді. Негізі, шетел тілін меңгеруде ана тілінің ерекшелігін ескеру шетел тілінде кездесетін жаңалықтарды түсіну үшін өте қажет. Әрине, шетел тілінде жаттығулар жасау арқылы ана тілін қолданбауға болады, бірақ ана тілі оқушының санасында сақталады. Ал егер ана тілінің ерекшеліктеріне мүлдем көңіл бөлмесе, оқушының шетел тілін меңгеруі кей жағдайда қиындық тудыруы мүмкін. Өйткені сабақ тек шетел тілінде ғана жүргізілсе, оқушы үшін түсініксіз тілдік материалдардың саны көбейіп кетіп, ол оқушының шетел тілін меңгеруге қызығуын төмендетуі де ғажап емес. Сондықтан шетел тілін меңгертуде оны оқушының ана тілімен салыстыра оқытудың маңызы зор деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Баданбекқызы З. Ағылшын және қазақ тілдерінің салыстырмалы грамматикасы. А. 2010
2. Баданбекқызы З. English Tenses. Ағылшын тіліндегі шақтар. Алматы, 2004
3. Қазақ грамматикасы. Астана, 2002.
4. Каушанская В.Л. Грамматика английского языка. Москва, 2006.
5. Сарсенбаева Р. Методические руководство к использованию учебников английского языка в школах с казахским обучения. Алматы, 2005.

ББК 81’36

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ КАТЕГОРИИ КАЗАХСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

Шакуова А.А.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральска

Аннотация: *В статье описывается категоризация категорий на казахском и английском языках, ее типы, грамматические особенности, различия и сходства.*

Ключевые слова: *грамматика, глаголы, категоризация, прошлое, настоящее, будущее.*

УДК: 811.001.891.34

КӨПТІЛДІЛІК – ЖОҒАРЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ФАКТОРЫ

Шканова Б.А.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Бұл мақалада әрбір мемлекеттің экономикалық, парасаттылық және мәдени деңгейі білім саласының прогрессивті даму мүмкіндігіне байланысты екендігі атап көрсетілген. Көптілді білім – көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың өзегі. Әлемдік білім кеңістігінің жетістіктерін терең меңгеріп, өз қабілетін таныта алатын, жан-жақты дамыған, бірнеше тілді меңгерген жоғары интеллектуалды тұлғаны қалыптастыру білім беру жүйесінің басты мақсаты. Бүгінгі таңда ағылшын тілі барлық сала мамандарының*

кәсіби міндетінің негізгі компоненттерінің бірі. Мақалада сонымен қатар өзге тілді үйретудің кейбір-әдіс тәсілдері берілген.

Кілт сөздер: *интеллектуалды тұлға, прогрессивті даму, көптілді білім беру, жоғары білікті маман, латын әліпбиіне көшу.*

Әрбір мемлекеттің экономикалық, парасаттылық және мәдени қарымы білім саласының жай-жапсарына, халқының рухани деңгейіне және оның прогрессивті даму мүмкіндіктеріне тікелей байланысты. Сондықтан ел Президентінің Қазақстан Республикасы дамуының 2030 жылға дейін межеленген стратегиясында жастарға білім берудің әр алуан саласы мен халықтың рухани санасын көтеру, ана тілін өркендету жұмыстарына айрықша басымдықпен мемлекеттік мән берілген және оларды үнемі кезең-кезеңмен дамыту шаралары жүзеге асырылуда.

Елбасымыз 2007 жылғы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа Жолдауында: «... біз білім беру сапасын әлемдік стандарт деңгейіне көтеруге тиіспіз. Қазақстандықтардың жас ұрпағы кем дегенде үш тілді білулері тиіс: қазақ, орыс, ағылшын тілдерін еркін меңгерулері қажет. Еуропадағы мектеп түлектері мен студенттерінің өзара бірнеше тілде еркін сөйлесулері қалыпты жағдайға айналған»,- дей келіп,- «Тілдердің үштұғырлылығы» жобасын кезеңдеп жүзеге асыруды қолға алуды ұсынамын. Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуы тиіс. Бұлар – қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру тілі. Ағылшын тілі – әлемдік бизнес тілі, оны меңгеру – жастарға әлем танудың кілті болмақ. Ағылшын тілін білу біздің жастарымызға ақпараттық технология дамыған қазіргі дәуірде басты мәселе болуы тиіс», - деп, әлемдік кеңестікке енуде ағылшын тілінің маңызын атап көрсетті. Бұл Жолдаудың алдында «Үштұғырлы тіл» туралы идеяны мемлекет басшысы 2006 жылдың қазанында өткен Қазақстан халқы ассамблеясының XII құрылтайында жария етіп, халықтың пайымына берген болатын.

Бүгінгі таңда кезкелген ұлттың бәсекелестікке қабілеттілігін анықтайтын фактор білімділік деңгейі мен қоғамның интеллектуалдық қуаты болып табылады. Білім беру жүйесі модернизацияланған қазіргі заманда көп тілді меңгертуге елімізде қажетті жағдайлар жасалып, оқыту жүйесіне аса назар аударылуда.

Көптілділік - кез келген қоғам үшін даму бағыттарын айқындайтын жол, қазіргі өмірлік қажеттіліктен туындап отырған құбылыс. Қай заманда болсын, бірнеше тілді меңгерген мемлекеттер мен халықтар басқа елдермен коммуникациялық және интеграциялық байланысқа молынан еніп, өз жағдайларын тиімді шешіп отырған.

Адам көп тіл білген сайын оның көкірек көзі ашылып, өмірінің көкжиегі кеңіп, өрісі ұлғая түсетіндігі белгілі.

Көптілді білім - көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың өзегі. Бүгінгі таңда көп тілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына, ұлтаралық қатынас мәдениетінің, толеранттылығының және планетарлық ойлауының қалыптасуына мүмкіндік беретін қажеттілік.

Қазіргі Қазақстан жағдайында, жастарымызға үш тілді меңгерту – бәсекеге қабілетті елдер қатарына апарар басты баспалдақтардың бірі.

Әлемдік білім кеңістігінің жетістіктерін терең меңгеріп, қоғамға бейім, өз қабілетін таныта алатын, жан-жақты дамыған, бірнеше тілді меңгерген құзіретті тұлғаны қалыптастыру бүгінгі білім беру жүйесінің алдында тұрған басты мақсаттардың бірегейі болып отыр.

Заман талабына сәйкес үштілді оқыту мектептердің бастауыш сыныптарынан, кей жағдайларда мектепке дейінгі ұйымдардан бастап енгізілуде. Жолдауда көрсетілгендей, «Тілдердің үштұғырлылығы» атты мәдени жоба кезең-кезеңмен іске асырылуда.

Қазіргі жаһанданған, ақпараттың, инновацияның дамыған ғасырында болып жатқан түрлі өзгерістер мен ғылыми жаңалықтар еліміздің экономика саласына да, мәдени-рухани өресінің көтерілуіне де тың ізденістер енгізіп отыр.

Заманның ендігі талабы бүгінгі күнмен тірлік ететін адамды емес, болашақты кеңінен ой елегінен өткізетін тұлғаны, келешекті кемел ойлай білетін, дүние өзгерістерінің себеп-салдарын жекелік талғаммен емес, жалпы адамзаттық өлшеммен қабылдайтын жандарды қажет етеді.

Көптілді білім мазмұны ана тілі мен мемлекеттік тілде, сонымен қатар бір немесе бірнеше шетел тілінде жүйеленген білім, білік және дағдыны қамтуы тиіс. Көпмәдениеттілік жағдайында көптілді білім беруді жүзеге асырудың негізгі идеясы оқушылардың қажеттілігі мен қызығушылығына сәйкес түрлі тілдерді пайдалануға ынталандыру, мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру, өз халқының мәдени құндылықтарын жоғалтып алмай, өзге елдің де мәдени құндылықтарын бойына сіңіре алу болып табылады.

Ғылыми әдебиетте «көптілді білім беру — бұл мектепте оқу пәндерін екі немесе одан да көп тілде аудармасыз оқыту» деген ұғым қалыптасқан. Бірақ іргелі білім негіздерін меңгеру түбегейлі мақсат болғандықтан, көптілділіктің «туын» көтеріп, стандарт мазмұнын білім алушыларға толығымен жеткізу, одан оң нәтиже алу артқы шекте қалып қоймауы әдістемелік ізденістерді талап етеді. Олай болса, аудармасыз оқыту мәселесі бүгін-ертең толығымен дұрыс нәтиже бере қояды деу орынсыз екендігі даусыз. Қазақстанның бүгінгі жағдайында оқушылар білім мазмұнын жетік меңгеру үшін білімді оқыту тілінде қабылдауы тиіс. Аударма арқылы әр түрлі ғылым салаларымен таныса алады. Соның негізінде екінші тілді меңгере алады. Ал аудармасыз оқыту — көптілділікті дамытудың келесі сатысы.

Бәсекеге қабілетті ел болу және әлемдік стандарттар шеңберіндегі сұранысқа ие мамандарды даярлау ісінде «Рухани жаңғыру» бағдарламасының аясында «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» жобасының жүзеге асырылуын елдің жоғары білім беру жүйесіндегі интеллектуалдық серпіліс деп атауға болады. Бұл жаңа оқулықтар білімнің нағыз энциклопедиясы болып саналады.

Бүгінгі күні бағдарламаны жүзеге асыру жолында ауқымды жұмыстар жүргізілуде, күн санап мемлекеттік тіліміздің қолданылу аясы кеңіп, өсіп-өркендеп келеді, мемлекеттік тілді меңгерген өзге ұлт өкілдері де көбеюде. Жалпы білім беретін мектепте оқытылатын әрбір пән оқушы тұлғасын жетілдірумен қатар, оның шығармашылық қабілеттерін дамытуды көздейді. Оқушының жан-жақты білім алуына бағыт-бағдар беруші мұғалім мәдениеттілік, шығармашылық, инновациялық тұрғыда ойлай алатын және бірнеше тілді білетін маман болуы шарт. Бұл орайда ұстаздарды жаңартылған бағдарлама бойынша Білім жетілдіру курстарынан өткізу жұмыстары жүргізілуде.

Көп тіл білу – заман талабы, қажеттілік. Әйтсе де өз ана тілін аяқ асты ету - тексіздің ісі. Ана тілін жақсы біліп тұрып, өзге тілде жетік сөйлесе – бұл сүйініш, мақтаныш; ал ана тілін білмей тұрып, өзге тілде сөйлесе – бұл күйініш, өкініш.

Қазақ халқы табиғатынан елгезек, жаңалықты тез қабылдағыш халық. Кеңес дәуірінде орыс тілі - заманның кілті болды. Бұл - заман талабы еді. Орыс тілін үйреніп, орыстардың өзін жаңылыстыратын жағдайға жетті. Енді алдағы асу – ағылшын тілі. Біздің ұрпағымыздың оны да көп ұзатпай меңгеріп алатындығына сеніміміз мол.

Елдің елдік болмысын, өзіндік бітім ерекшелігін айқындайтын Елтаңбасы, Туы, Әнұранымен қатар тұратын басты факторлардың бірі – мемлекеттік тілі. Өзінің ана тілі, ұлттық мәдениеті жоқ ел өз алдында мемлекет болып өмір сүре алмайды. Дүниедегі барлық халық тәуелсіздікке ұлттық қадыр-қасиетін, мәдениетін, ана тілін сақтап қалу үшін ұмтылады, жанын қия күреседі.

Тарих қатпарларын зерделесек, халық тәуелсіздігінің ең басты белгісі – оның ана тілі, ұлттық мәдениеті. Елтаңбаны да, Туды да, Әнұранды да өзгертуге болар, ал тіл – мәңгілік. Тіл –халықтың жаны, рухы. Тілі жоғалған халықтың өзі де тарих сахнасынан жоғалады.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 7-бабында: « Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі – қазақ тілі»,-деп көрсетілсе, осы Ата заңымыз бекіткен «Тіл туралы» заңда: «Қазақстан халқын топтастырудың аса маңызды факторы болып табылатын мемлекеттік тілді меңгеру - Қазақстан Республикасының әрбір азаматының парызы», - делінген.

Тілді қолдау мен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жасалып, оны жүзеге асырудың ұйымдастырушылық, материалдық, техникалық, әдістемелік жұмыстары жүйелі түрде жүргізілуде.

Мемлекеттік бағдарламаның басты мақсаты – Қазақстанда тұратын барлық этностардың тілін сақтай отырып, ұлт бірлігін нығайтудың маңызды факторы ретінде саналатын мемлекеттік тілді балабақша, мектеп, жоғары оқу орындарында, мемлекеттік қызмет пен қоғамдық-саяси, әлеуметтік кәсіпкерлік саласында аталған жылдар көлемінде батыл қолданысқа енгізіп, қазақстандықтардың өмірлік қажеттілігіне айналдыру.

Бүгінгі күні бағдарламаны жүзеге асыру жолында ауқымды жұмыстар жүргізілуде, күн санап мемлекеттік тіліміздің қолданылу аясы кеңіп, өсіп-өркендеп келеді, мемлекеттік тілді меңгерген өзге ұлт өкілдері де көбеюде.

Әр халық, әр адам өзінің тіршілігіне қажет болса, ана тілінен өзге тілді өзі ізденіп, оқып үйренеді. Ал ана тілі - ананың сүтімен, әкенің мейірімімен даритын ұлы сый.

Сондықтан: «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте», - деп, ақын жырлағандай, өз тілінде еркін сөйлеп, оны әлемдік тілдермен қатар қоя алатын тұлға ғана өз елінің патриоты бола алары сөзсіз. Өзгені танып, өз елінің сол елдермен иықтас тұруы үшін білім алып, қызмет ететін ұрпақ қана – Қазақстанымызды мәңгі ел ете алады.

Бұл орайда, тіл саясатында бүгінгі басты мәселенің бірі болып отырған латыншаға көшудің де үлкен маңызы бар. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев 2017 жылы 12 сәуірдегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: « Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек. Бұл – ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады», – деп латын әліпбиіне көшудің қажеттілігін атап көрсетті. Көп тілді меңгеру – заман талабы, дей отырып әдіскер ретінде айтарымыз:

1-ден, өзге тілді үйренуде, ғылымның жаңа салаларын меңгеруде, адамда үрей сезімі болуы – заңдылық, ал кішкентай балалар қорықпай, ойын барысында тез сөйлеп кететінін ескерсек, студенттерге де аса жоғарыдан қарамай, бағамен шошытпай, «қарапайымнан – күрделіге» принципін ұстана отырып, ойын элементтерін қолдана үйреткен жөн деп ойлаймыз;

2-ден, шетелдік ғалымдардың тіл үйрену тәжірибелері бойынша, күнделікті қолданылатын, қайталанатын сөздер мен сөз тіркестерін меңгерткен жөн, ол айтушының қажеттілігіне жарауы тиіс;

3-ден, заттардың, құбылыстардың аттарымен /Зат есімдер/ қатар, қимыл-қозғалыстар ұғымын беретін /Етістіктер/ қоса үйретілгенде ғана, оқушы сөйлеу мүмкіндігіне қол жеткізе алады.

Жоғарғы оқу орындарында студентке билингвалды білім беруде, нақтырақ айтқанда, ағылшын тілін меңгертуде, ұстаздарымыз қолданып жүрген төмендегі оқу материалдары мен әдістемелік нұсқаулықтарды ұсынуды жөн көрдік:

- Шет тілдерін меңгеруге арналған арнаулы халықаралық стандарттағы оқу материалдары (Oxford, Cambridge Press);
- Multi - Rom және аудиодискілерден ағылшын тілін тыңдау;
- Әр түрлі тілдік бағдарламалармен жұмыс істеу;
- DVD дисклерді қарау (оқу, документалды, көркем фильмдерді);
- Әлем классиктерінің көркем әдебиеттері; спутниктік теледидардың, телеканалдарын қарау: BBC World, CNN, Euro sport, Hallmark, Discovery, Euro news.

Қорыта айтқанда, бүгінгі жағдайда шет тілдері барлық сала мамандарының кәсіби міндетті компоненті болып табылады. Сонымен қатар, шет тілі қарым-қатынастың нағыз шынайы құралы ретінде және әлемдік мәдениетке, әлемдік білім мен ғылымды меңгеруге,

әлем елдеріне саяхатқа шығуға, жұмысқа баруға, кәсіби шеберлік дамытуға мүмкіндік беру құралы ретінде қолданылады.

Жоғарғы оқу орындарында мамандардың үш тілді меңгеруінен шығатын қорытынды:

1. - алыс және жақын шетелдерде тілдік көмекті керек етпейді;
2. - көптілді меңгеру еңбек нарығында да жоғары бағаланады;
3. - бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін қазақстандықтар өз елінде де, шетелдерде де бәсекеге қабілетті тұлғаға айналады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» // Егемен Қазақстан. — 2007. —№ 55. — 11–13-б.
2. Тілдерді дамыту мен қолданудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан. — 2011. — № 110. — 5–7-б.
3. Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы. — — [ЭР]. Қолжетімді тәртібі: strategy2050.kz.ru.
4. Қазақстан Республикасының «Тіл туралы» Заңы: Ресми басылым. — ҚР Заңы 01.2011 ж. — № 378-IV. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: kapshagay.gov.kz.news.

УДК: 811.001.891.34

ПОЛИЯЗЫЧИЕ - ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ВЫСОКОИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЙ ЛИЧНОСТИ

Шканова Б.А.

Западно - Казахстанский инновационно – технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *В данной статье акцентируется внимание на вопросах взаимосвязи уровней экономических и культурных сфер каждого государства с потенциалом развития сферы образования. Полиязычие - это инструмент для формирования поликультурной личности. Основная задача системы образования - формирование всесторонне гармонично развитой личности, владеющей несколькими языками. На сегодняшний день анлийский язык является основным компонентом функциональной обязанности специалистов всех сфер деятельности. Также в статье рассматриваются некоторые методы и подходы обучения иностранным языкам.*

Ключевые слова: *интеллектуальная личность, полиязычие, полиязычное образование, высококвалифицированный специалист, переход на латинскую графику.*

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК: 343(075.8)
ББК 67.408
А.61

ПОХИЩЕНИЕ ЛЮДЕЙ КАК ОСОБЫЙ ВИД ПРЕСТУПНОГО ДЕЯНИЯ

[1] Аманбаева А.Н., [2] Аманбаева А.М.
[1] Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск
[2] Казахстанский университет инновационных и телекоммуникационных систем, г.Уральск

Аннотация: *Статья посвящена проблемам применения уголовного законодательства об ответственности за похищение человека. Проанализирована ст. 125 Уголовного Кодекса Республики Казахстан «Похищение человека». Авторами были обобщены критерии правильного разграничения указанных составов, сформулированы предложения по совершенствованию действующего уголовного законодательства в целях усиления гарантий защиты личности человека.*

Ключевые слова*: похищение, состав преступления, права и свободы человека, законодательство.*

Защита прав личности, свобода человека, его честь и достоинство являются одной из важнейших проблем современности. Конституция Республики Казахстан, провозгласив, что человек, его права и свободы является высшей ценностью, закрепила весьма важное положение об обязанности государства признавать, соблюдать и защищать права и свободы человека [1].

Любое право, в том числе и право на свободу, подлежит оценке и защите в соответствии с теми стандартами, принципами и нормами, которые выработаны мировым сообществом. Вступление нашей страны в это сообщество в качестве полноправного члена, разделяющего все его ценности, предполагает полное и безоговорочное принятие указанных стандартов, принципов и норм.

В настоящее время мировым сообществом принято более 20 международных правовых актов, закрепляющих права человека. В их числе Всеобщая декларация прав человека, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 г., Международный пакт о гражданских и политических правах, вступивший в силу 23 марта 1976 г., Европейская конвенция «О защите прав человека и основных свобод» от 4 ноября 1950 г., Конвенция Содружества Независимых Государств «О правах и основных свободах человека» от 21 октября 1994 г. Так, в статье 9 Международного пакта о гражданских и политических правах, а также в ст. 3 Всеобщей декларации прав человека провозглашено, что каждый человек имеет право на свободу и на личную неприкосновенность [2].

Национальное законодательство Казахстана, воспринимая основные положения названных международных документов, также устанавливает свои гарантии охраны прав и свобод граждан. Разумеется, наиболее важным правовым актом казахстанского законодательства является действующая Конституция Республики Казахстан.

В соответствии со ст. 1 Конституции Республики Казахстан высшей ценностью нашей страны признается человек, его жизнь, права и свободы. Свобода относится к естественным и неотъемлемым правам человека, ее защита является фундаментальным принципом современного международного права. Это право наряду с другими основными правами человека закреплено и в Конституции РК.

Общеизвестно, что в статье 16 Конституции РК гарантируется: «Каждый имеет право на личную свободу». В ч.1 ст. 21 Конституции констатируется право на свободное

передвижение: «Каждому кто законно находится на территории Республики Казахстан, принадлежит право свободного передвижения по ее территории и свободного выбора местожительства, кроме случаев оговоренных законом» [1].

В комплексе личных прав и свобод каждого отдельного человека основное место отводится праву на свободу и личную неприкосновенность как конституционную гарантию безопасности личности. Это конституционное право реализовывается в жизненной деятельности различными методами и способами, в том числе и уголовно-правовыми.

Уголовное законодательство, регламентирующее ответственность за посягательство на свободу и личную неприкосновенность нуждается в дальнейшем развитии и совершенствовании в соответствии с проводимой в настоящее время уголовной политикой в стране. В концепции правовой политики Республики Казахстан указывается: «В уголовном законодательстве следует исходить из признания первичности неотъемлемости прав и свобод человека, как высших социальных ценностей, охраняемых законом» [3].

Следовательно, личные права и свободы человека согласно нашего уголовного законодательства возведены в ранг первичных и неотъемлемых прав и свобод человека в качестве высших социальных ценностей, охраняемых уголовным законом нашей республики.

Необходимым условием успешного решения этой задачи является и правильное применение уголовного законодательства об ответственности за преступление против прав и свобод человека и гражданина, что, в свою очередь, предполагает глубокий теоретический анализ отдельных составов преступлений, в том числе и ст. 125 УК РК, предусматривающей ответственность за похищение человека [4].

Как показывает проделанное исследование и статистические данные, похищение людей на современном этапе развития нашего общества характеризуется значительным приростом, преобладанием корыстного мотива, существенным увеличением доли данного уголовного правонарушения в общей структуре преступлений против свободы, повышением уровня организованности преступников и масштабов распространения.

Похищения человека - это общественно-опасные умышленные действия, сопряженные с тайным или открытым завладением (захватом) живого человека, перемещением с места его постоянного или временного проживания с последующим удержанием против его воли в другом месте.

Субъективная сторона при похищении человека выражается только в прямом умысле, когда виновный осознает, что он похищает человека, действуя вопреки его воле, и желает этого.

Субъект преступления - лицо, достигшее четырнадцати лет. Однако, субъектом данного преступления не могут быть: один из родителей (усыновитель) малолетнего при похищении его у другого родителя или из любого иного места, где он находится на законном основании; родитель, лишенный родительских прав; близкий родственник (брат, сестра, дед, бабка), при условии, что все эти лица действовали, по их мнению, в интересах малолетнего, а не в интересах третьих лиц, не состоящих в кровном родстве с малолетним и не являющихся его усыновителями.

Объектом похищения человека является его личная свобода. При этом под ней следует понимать не только физическую свободу (передвижения, перемещения), но и свободу поведенческого характера, лишенную физического принуждения.

С объективной стороны похищение человека заключается в его захвате (завладении) любым способом (тайно, открыто, путем обмана) и в ограничении личной свободы путем перемещения или водворения в какое-либо другое помещение (место) на некоторое время, где он насильственно удерживается.

Квалифицированный состав похищения человека (ч. 2 ст. 125 УК) образует тоже деяние, совершенное:

1) группой лиц по предварительному сговору;

2) неоднократно;

3) с применением насилия, опасного для жизни или здоровья;

4) с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия;

5) в отношении заведомо несовершеннолетнего;

6) в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности;

7) в отношении двух или более лиц;

8) из корыстных побуждений.

Необходимо отметить, что ст. 125 УК РК содержит примечание, в котором говорится, что «лицо, добровольно освободившее похищенного (похищенную), освобождается от уголовной ответственности, если в его действиях не содержится состава иного преступления» [4].

Уголовное правонарушение «Похищение человека» следует отличать от: незаконного лишения свободы; вымогательства, взятия заложников; самоуправства и др. составов преступлений. Основные критерии – объект и объективная сторона преступления.

Жертвами преступников становятся, как правило, частные предприниматели и их близкие родственники. Основной мотив совершения похищений - получение денежных средств у граждан под надуманным предлогом возврата долгов и отказов от законных прав владения недвижимостью.

Исследуя проблему похищения людей, можно подытожить, что к числу основных факторов, детерминирующих похищения человека, следует отнести:

а) экономические: желание незаконно обогатиться; в целях решения экономических споров; для погашения кредита; устранения конкурентов; использования рабского труда и т.п.,

б) политические: по мотивам идеологической, расовой, религиозной ненависти или вражды либо по мотивам ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы;

в) социально-психологические: на почве межличностных конфликтов, тяжкого оскорбления, ревности, принуждения к даче ложных показаний, оказания секс-услуг и т.п.

Знание причин и условий, способствующих совершению такого преступления, как похищение человека, позволит правильно определить систему мер и подходов к предупреждению данного преступления.

Специалисты выделяют ряд специально-криминологических мероприятий, реализуемых органами государства в целях предотвращения похищения людей. К ним относятся:

- повышение уголовной ответственности за похищение людей (особенно за квалифицированные виды);

- проведение комплексных мероприятий, направленных на выявление граждан, проживающих с нарушением правил регистрации;

- выявление преступных групп, занимающихся похищением людей;

- изучение материалов уголовных дел, возбужденных по ст. 125 УК РК, и выявление характерных недостатков в раскрытии рассматриваемого преступления, включая подготовку методических рекомендаций по их устранению;

- введение в местных исполнительных органах и жилищно-строительных кооперативах учета граждан, подпадающих в группу риска;

- создание информационного банка данных о лицах, проходящих по оперативным материалам и уголовным делам о похищении людей.

Борьба с похищением людей актуальна не только для Казахстана, но и для других зарубежных государств, прежде всего для стран-участниц СНГ. Это обусловлено тем, что криминальное пространство, существовавшее на территории государств Содружества, продолжает сохраняться. В связи с этим в Межгосударственной программе совместных мер борьбы с преступностью указывается на необходимость проведения согласованных межведомственных оперативно-профилактических целевых мероприятий, направленных на пресечение преступной деятельности, в том числе связанной с похищением людей.

Обязанностью государства является признание, а также соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина. Исходя из данных конституционных положений, обусловлено

дальнейшее развитие уголовного законодательства в области обеспечения защиты личности от преступных посягательств, включая лишение или ограничение личной свободы человека.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.)// ИС «Параграф»
2. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П., Рыхлов О.А. Уголовное право Республики Казахстан. Общая и Особенная части / под ред. В.П. Ревина. – Алматы: Жеті жарғы, 2010.
3. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858. // ИС «Параграф»
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на г. 12.07.2018.) // ИС «Параграф»
5. Сыдыкова С. Некоторые вопросы, связанные с торговлей людьми // Фемида -№ 8 (212) - 2013.
6. Решение Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 25 октября 2013 года «О Межгосударственной программе совместных мер борьбы с преступностью на 2014-2018 годы» (город Минск) // ИС «Параграф»
7. Кулушев С.М. Актуальные проблемы совершенствования уголовного законодательства об ответственности за похищения человека. //Казахстанский журнал международного права. - №3(11) – 2003.
8. Тютюнник И. Г. Объект похищения человека. // Российский следователь -№ 12 -2007.

УДК: 343(075.8)
ББК 67.408
А.61

АДАМДАРДЫ ҰРЛАУ ҚЫЛМЫСТЫҚ ӘРЕКЕТТІҢ ЕРЕКШЕ ТҮРІ РЕТІНДЕ

[1] Аманбаева А.Н., [2] Аманбаева А.М.

[1] Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

[2] Қазақстан иновациялық және телекоммуникациялық жүйелер университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада адам ұрлауға қатысты қылмыстық жауапкершілік туралы заңды қолдану проблемалары талқыланды. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 125-бабына сәйкес «Адам ұрлау» болып талданды. Қолданыстағы қылмыстық заңды жетілдіру бойынша авторлар белгіленген қылмыс құрамын дұрыс анықтау критерийлерін жинақтады. Жеке тұлғаның жеке басын қорғауды күшейту мақсатында ұсыныстар жасалды.*

Кілт сөздер*: ұрлау, қылмыс, адам құқықтары мен бостандықтары, заңнама.*

УДК: 343

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ТЕРРОРИЗМГЕ, ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ КҮРЕСУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТЫ

Альмуханбетов М.М.
Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университет, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада терроризмге, экстремизмге қарсы күрсеудің құқықтық саясаты, онымен күрсеудің механизміне құқықтық сипаттама берілген. Қазақстанда соңғы кезде террористік, экстремистік қылмыстар кен таралуда, ұлттық қауіпсіздікке, қоғамға және жеке адамға тікелей қауіп төндіруде. Қазақстан Республикаы әлемдік террористік, экстремистік қылмыстардың даму тенденциясын ескере отырып, өзіндік күресу механизмін, қарсы тұру иммунитетін қалыптастырды, нормативтік құқықтық актілер базасын жетілдірді.*

Кілт сөздер: *Террористік, экстремистік қылмыстар, сепаратизм, Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексі, жедел-іздестіру қызметі, «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.*

Қазіргі заманның ғаламдық проблемасы халықаралық қауіпсіздік пен құқыққа қарсы қайшы іс-әрекет - халықаралық терроризм, экстермизм, сепаратизм. Тарихта аталған террористік іс-әрекеттер орта ғасырларда (мысалы, ассасиндер) жетілген болатын. Терроризм қай ғасырда болсын топ болып құпия әрекет етіп мемлекеттілікті, ұлттарды жоюға (геноцид), халықаралық қатынастарды ушықтыруға алып келген (мысалы, 1914 жылы эрцгерцог Франц Фердинандқа Сараевадағы жасалған қастандық Бірінші дүниежүзілік соғыстың басталуына себеп болды). Өткен ғасырдың 60-90 жылдары терроризм (экстремизм, сепаратизм) үлкен белеске шықты, жаңадан террористік (экстремистік, сепаратистік) топтар пайда бола бастады. Террористік (экстремистік, сепаратистік) топтардың мақсаттары заңды демократиялық режимдерді (басқа да саяси режимді) бұзу (мысалы, Италиядағы «Қызыл Бригада»), ұлт азаттық (мысалы, Палистиналық ХАМАС), революциялық сипатта болды. Соңымен қатар, батыстың жат, рухни, дәстүрден тыс идиалогиялық экспансиямен, рухани құлдырауымен, батыстық әскери контингентімен күресуге бағытталаған болатын (мысалы, АҚШ-тың идеологиялық, әскери-саяси экспансиясына қарсы құрылған Батыс Германиялық RAF экстремистік ұйымы).

Әр жылдары терроризм, экстремизм әр түрлі кейіпте болды, мысалы XX ғасырлардың басында олар ұлт-азаттық қозғалыс бағытындағы террор әдісін таңдап алған топтар түрінде (Ирландия республикалық армиясы) әрекет етіп отырды. Заңды режимдерді құлатуға бағытталған революциялық ұйымдар, партизандық топтар түрінде жария немесе астыртын әрекет етті. XX ғасырлардың 30-40 жылдары Германия, Италияда билік басына экстремистік-ұлтшыл партиялардың (А. Гитлердің неміс ұлтшыл-социалистік жұмысшы партиясы) келуі мемлекеттік терроризм (геноцид) механизмінің жетілген уақыты еді, мысалы еврей ұлтын жою механизм жүйесі мемлекет деңгейінде жұмыс жасады, өлім және еңбек лагерьлерінің қалыптасуы үздіксіз өндіріс дәрежесіне жетті.

Терроризм, экстремизммен күресуде қазіргі заманда мемлекеттер үлкен күш біріктіріп, халықаралық (екі тарапты, көп тарапты келісімдер) конвенцияларға бірігіп, ұжымдық қауіпсіздік ұйымдарын құрып, мамандандырылған ұйымдар күресуде (Шанхай ынтымақтастық ұйымы Өңірлік терроризмге қарсы күрес құрылымы, ТМД-қатысушыларының Антитеррористік Орталығы т.б.).

«Экстремизм» және «терроризм» ұғымдарына әлем мемлекеттерінде бір ортақ ұғым жоқ және қылмыстық жауаптылық әр түрлі деңгейді.

Қазақстан аумағында тыйым салынған террористік ұйымдардың тізімі бекітілген (Аль-Кайда, Шығыс Түркістандағы Ислам партиясы, Күрд халықтық конгресі, Ислам мемлекеті т.б).

Террористік, экстремистік топтардың қазақстандық рекруттарды өз қатарларына тартып, азғырып көндіріп, даярлап (жауынгерлік, арнаулы, психологиялық дайындық), психологиялық өндеп, шет мемлекеттерге (Сирия, Ресей Федерациясы) қарулы жанжалдарға, террористік белсенділік аймақтарда террористік әрекеттерге қатыстыру өзекті проблема болып отыр. Стратегиялық мақсат ретінде, террористік, экстремистік топтар шетелде (Сирия, Ауғанстан, Пакистан) жауынгерлік тәжірибеден өткен, жетілген жауынгер-террористерді Қазақстан аумағына жіберіп (кейін алдыртып) террористік, экстремистік қызметін жүргізуді қолданады. Қазақстан аумағы террористер үшін транзиттік дәліз ретінде қолданылуы мүмкін.

Террористік қылмыстардың қоғамдық қауіптілігі Қазақстан Республикасының Конституциясы мен басқа да заңдарында айқындалаған. Қазақстан Республикасының Конституциясының 15-бабының 2-тармағына сәйкес, ешкімнің өз бетінше адам өмірін қиюға хақысы жоқ. Өлім жазасы адамдардың қаза болуымен байланысты террористік қылмыстар жасағаны үшін, сондай-ақ соғыс уақытында ерекше ауыр қылмыстар жасағаны үшін ең ауыр жаза ретінде заңмен белгіленеді, ондай жазаға кесілген адамның кешірім жасау туралы өтініш ету хақы бар.

Терроризм, экстремизм үшін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде (2014 жылғы 3 шілдеде қабылданған) (бұдан әрі – ҚР ҚК-і) қылмыстық жауаптылық көздеген.

Терроризм, экстремизмге қарсы іс-қимыл саласында елімізде нормативтік құқықтық актілер базасы қалыптасты: Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі (03.07.2014 ж.); «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» 1999 жылғы 13 шілдеде Қазақстан Республикасының Заңы (бұдан әрі - Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы Заңы); «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (18.02.2005 ж.); Қазақстанмен ратификацияланған халықаралық Конвенциялар, шарттар, «Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттер арасындағы Аймақтық терроризмге қарсы құрылым туралы келісім» (07.06.2002 ж.); «Шанхай ынтымақтастық ұйымының терроризмге қарсы конвенциясы» (16.06.2009 ж.) және басқа да екі жақты келісімдер.

ҚР ҚК-нің 3-бабында «террористік қылмыстар», «террористік топтар», «экстремистік қылмыстар», «экстремистік топтар» ұғым берілген.

Террористік қылмыстар – ҚР ҚК тің 170, 171, 173, 177, 178, 184, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 269 және 270-баптарында көзделген іс-әрекеттер, нақты айтқанда 170-бап. Жалдамалылық; 171-бап. Жалдамалыларды дайындайтын базалар (лагерьлер) құру (жаңа құрам); 173-бап. Халықаралық қорғауды пайдаланатын адамдарға немесе ұйымдарға шабуыл жасау; 177-бап. Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің – Елбасының өміріне қолсұғушылық; 178-бап. Қазақстан Республикасы Президентінің өміріне қолсұғушылық; 184-бап. Диверсия; 255-бап. Терроризм актісі; 256-бап. Терроризмді насихаттау немесе терроризм актісін жасауға жария түрде шақыру; 257-бап. Террористік топ құру, оған басшылық ету және оның әрекетіне қатысу; 258-бап. Террористік немесе экстремистік әрекетті қаржыландыру және терроризмге не экстремизмге өзге де дем берушілік; 259-бап. Террористік не экстремистік әрекетті ұйымдастыру мақсатында адамдарды азғырып көндіру немесе даярлау не қаруландыру; 260-бап. Террористік немесе экстремистік даярлықтан өту; 261-бап. Адамды кепілге алу; 269-бап. Ғимараттарға, құрылыстарға, қатынас және байланыс құралдарына шабуыл жасау немесе оларды басып алу; 270-бап. Әуе немесе су кемесін не жылжымалы теміржол составын айдап әкету, сол сияқты басып алу. [1]

ҚҚ ҚК-де көзделген террористік қылмыстар санаты бойынша ауыр, аса қылмыстар болып табылады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық заңнамасы бойынша террористік әрбір қылмыстық іс-әрекет үшін (терроризмді насихаттау, террористік топ құру, террористік не экстремистік әрекетті ұйымдастыру мақсатында адамдарды азғырып көндіру немесе даярлау не қаруландыру т.б.) жекелеген қылмыс құрамы бойынша қылмыстық жауаптылық белгілеген, жаза күшейтілген. Террористік, экстремистік қылмыстар үшін ескіру мерзімі қолданылмауы (ҚР ҚК-нің 71-бап 6-бөлік), жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босатылуы бабының қолданылмауы (72-бап 8-бөлік) қылмыстық заңнаманың ерекшеліктері болып табылады..

Біздің елімізде терроризм, экстремизм, сепаратизмге қарсы күресуді жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың құзіретін реттейтін нормативтік құқықтық актілер базасы жетілген деп айтуға болады («Прокуратура туралы», «Ұлттық қауіпсіздік органдары туралы», «Ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының Заңдары т.б.). Әр мемлекеттік органдарға терроризмге қарсы іс-қимыл (бағыты, заты, мақсаттары) міндеттері заңдық деңгейде бөлінген, мысалы, «Ұлттық қауіпсіздік органдары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (21.12.1995 ж.) ұлттық қауіпсіздік органдарына терроризмнің (экстремизмнің) саяси мақсат көздеген бағытана қарсы күресу мен терроризмге қарсы іс-қимылды жүргізетін мемлекеттік органдардың қызметін үйлестіруші міндеті бекітілген. Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасының әзірлеуімен Президенттің бастамасымен «Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013-2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама туралы» Президенттің №648 Жарлығы (24.09.2013 ж.) жұмыс жасады. [2] Аталған бағдарламаны жүзеге асыру үшін республикалық және жергілікті бюджеттен 103 176 375,0 мың теңге бөлінген еді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетімен әзірленген Қазақстан Республикасында діни экстремизм, терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018–2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 15.03.2018 ж. №124 Қаулысымен бекітілген) Қазақстан 2018-2022 жыл терроризммен күресуге 270 148,8 млн. тенге бөлінген болатын. [3]

Терроризм, экстремизм, сепаратизм ұлттық қауіпсіздікке қауіп туғызуда. Шетелдік (АҚШ, Германия, Франция, Ұлыбритания, Израиль, Ресей Федерациясы) терроризмге қарсы күресудің озық практикасын ескере отырып, Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында елімізде «Қарсы барлау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (28.12.2016 ж.) қабылданған болатын.

Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы Заңының 7-бабында терроризмге қарсы іс-қимылды жүзеге асыратын Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының құзыретін белгілеген. Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік комитеті Қазақстан Республикасында терроризмге қарсы іс-қимыл саласындағы қызметті үйлестіру жөніндегі уәкілетті мемлекеттік орган болып табылады.

Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы Заңының 1-бабының 5) тармағына сәйкес, терроризм – күш қолдану идеологиясы және халықты үрейлендіруге байланысты және жеке адамға, қоғам мен мемлекетке залал келтіруге бағытталған күш қолдану және (немесе) өзге де қылмыстық әрекеттерді жасау не жасаймын деп қорқыту жолымен мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының немесе халықаралық ұйымдардың шешім қабылдауына әсер ету практикасы.

Терроризм актісі – адамдардың қаза табу қаупін төндіру, едәуір мүліктік залал келтіру не қоғамға қауіпті өзге де салдарлардың туындау қаупін төндіретін жарылыс жасау, өрт қою немесе өзге де іс-әрекеттер жасау немесе жасаймын деп қорқыту, егер бұл іс-әрекеттер қоғамдық қауіпсіздікті бұзу, халықты үрейлендіру не Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының, шет мемлекеттердің немесе халықаралық ұйымдардың шешімдер қабылдауына әсер ету мақсатында жасалса, сондай-ақ нақ сол мақсаттарда адам өміріне қастандық жасау, сол сияқты мемлекет немесе қоғам қайраткерінің мемлекеттік немесе өзге де саяси қызметін тоқтату не осындай қызметі үшін кек алу мақсатында оның

өміріне қастандық жасау (Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы Заңының 1-бабының 6) тармағы). [4]

Экстремистік қылмыстар – Қылмыстық Кодекстің 174, 179, 180, 181, 182, 184, 258, 259, 260, 267, 404 (екінші және үшінші бөліктерінде) және 405-баптарында көзделген іс-әрекеттер.

Терроризм, экстремизммен күресу механизмін жетілдіруде Қазақстан үлкен жұмыстар жүргізіп жатыр, оған адами, құқықтық, қаржылық, материалдық-техникалық, рухани-идеологиялық ресурстарды жұмылдыруды айтуға болады.

Заман талабына сай терроризм, экстремизммен күресудің мемлекеттік және қоғамдық механизмін жетілдіру төмендегі жұмыстарды жүргізумен ұшастыру қажет:

- терроризм, экстремизмге қарсы іс-қимыл саласында жыл өткен сайын заман талабына, халықаралық стандартқа сәйкес нормативтік құқықтық актілер базасын жетілдіру;
- терроризмге, экстремизмге қарсы іс-қимыл саласында (қылмыстық процесс аясындағы құқықтық көмек, арнаулы мемлекеттік органдар мен құқыққорғау органдары арасында) екіжақты және көпжақты халықаралық ынтымақтастықты жетілдіру;
- терроризм, экстремизммен сыбайласқан немесе оларға көмек жолдарын ұсынған қылмыстық топтармен, қару-жарақтың, жарылғыш заттардың, жаппай қырып-жою қаруының заңсыз айналымымен, оларға қаржыландыру көздерімен, есірткі бизнесімен, заңсыз көшіп-қонумен, жалдамалылықпен, сыбайлас жемқорлықпен, дәстүрлі емес діни ағымдармен материалдық-техникалық, қаржылық, кадрлық, ұйымдастырушылық, жедел-іздестіру, қарсы барлау, агентуралық-барлау, ақпараттық, нормативтік құқықтық стратегиялық және тактикалық жетілдіру;
- шет елге тасымалдаумен айналысып жатырған туристік, діни және басқа да оқу мекемелерінің, коммерциялық және өзге де ұйымдардың қызметін бақылауға алуды, жүйелі мониторинг жүргізуді жетілдіру;
- ұлттық және өңірлік қауіпсіздікке қатер төндіру, халықаралық қатынасты шиленістіру мақстаныда терроризм, экстремизм, сапаратизмге қолдау болып отырған халықаралық және шет мемлекеттер ұйымдарын бақылауға алу және жолын кесу;
- терроризм, экстремизм, сепаратизмді қолдап отырған донор мемлекеттерді халықаралық құқық нормалары аясында қолдамауға шақыруға үлес қосу, санкциялауды қолдау.
- жастармен рухани құндылықтарға, отансүйгіштік, идеологиялық, діни тәрбиелеу жұмыстарын жетілдіру;
- терроризм, экстремизм, сапаратизм өзге де зорлық-зомбылықты насихаттайтын интернет ресурстардың қызметін соттан тыс тоқтатуды құқықтық жетілдіру;
- терроризм, экстремизм, сапаратизммен күресуде жедел-іздестіру қызметін, барлау және қарсы барлау жұмыстарын қаржыландыру, кадрларды дайындау және озық ғылыми-техникалық құралдармен қамту бөлігінде жетілдіру;
- көшіп-қонуды бақылау, азаматтықты алу мен беру, саяси баспана беру мен босқындар легін бақылауда ұстап тұруды жетілдіру;
- ел аумағында орналасқан терроризм актісіне әлсіз объектілерді физикалық, қорғауды қаржылық, ақпараттық және техникалық жетілдіру;
- ұлттық жерсерікті (ҚАЗСАТ жерсерігі) терроризм, экстремизм күресуге белсенді пайдалану;
- терроризм, экстремизммен күресу саласындағы мамандарды даяралу (қайта даярлау), шет мемлекеттердің үздік арнаулы (әскери) оқу орындарында (АҚШ FBI академиясы, Ресей Федерациясы Федералды қауіпсіздік қызметі академиясы, АҚШ Орталық барлау басқармасының оқу-жаттығу орталықтары т.б.) оқыту, осы салада озық арнаулы (әскери) мемлекеттік органдар мен құқыққорғау органдарынада біліктілігін арттыру, даярлау (қайта даярлау), арнаулы дайындық жұмыстарын жетілідіру;

- шет елге шығып кеткен Қазақстан Республикасы азаматтарынының құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау, оларды қарулы жанжалға, террористік, экстремистік қызметке қатыстыруға жол бермеу, алдын алу;
- терроризм, экстремизммен күресу саласында ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуді жетілдіру, ғылыми-практикалық конференциялар, семинар, кеңестер өткізу, осы салада заң, психология және басқа да ғылым салалары бойынша ғылыми зерттеулерге, жобаларға мемлекет тарапынан қаржылық қолдау көрсету, ғалымдардың шығармашылық өсуіне халықаралық және мемлекеттік деңгейде гранттар бөлу, қаржылық қолдау арқылы көмек көрсету;
- терроризм, экстремизммен күресу саласында ұйымдарды тексеруде прокурорлық қадағалауды, ведомстволық жетілдіру;
- жасырынып немесе іздеуде жүрген террористік, экстремистік топ басшылары, қатысушылары, олар туралы барлық мәліметтерді анықтау, соңымен қатар жасырын байланыс арналарын, қаржыландыру, материалдық, техникалық қолдау көздерін, баспана беріп, қару-жарақ жеткізіп отырған тұлғалар мен көздерді анықтау және бейтараптандыру мақсатында арнаулы мемлекеттік органдарының қарсы барлау, агентуралық-барлау (жедел-жауынгерлік) қызметін, құқыққорғау органдарының жедел-іздестіру қызметін жетілдіру, қауіпті террористердің әлемдік бірыңғай базасын құруды қолдау;;
- қылмыстық процестегі қылмыстық қудалау органдарының жасырын тергеу әрекеттері институтын қаржыландыруды жетілдіру;
- түзеу мекемелерінде террористік, экстремистік қылмыстар үшін сотталғандармен теологиялық, тәрбие жұмыстарын жүргізу үшін мамандарды дайындауды жетілдіру;
- шекаралас мемлекеттерде болып жатырған қарулы жанжал, заңсыз миграция басқа да қауіпті құбылыстардың мониторигін жүргізу;
- арнаулы мемлекеттік органдар мен құқыққорғау органдарының террористер (террористік топтармен) күресудің соңғы кезде (2010-2016 жылдары) Қазақстанда орын алған террористік актілерді жолын кесудің және қалалық көпшілік жерде жедел-жауынгерлік, арнаулы операцияларды жүргізу үшін тактикалық жетілдіру;
- шетелдерде діни білім алуға (Египет, Пакистан т.б.) кеткен азаматтарды, туризм мақсатымен шетел (Түркия, Россия т.б.) асып кеткен азаматтарды мемлекеттік бақылауды күшейту;
- терроризм, экстремизм, сапаратизммен күресу саласында немесе өз атына заңсыз айыптаулардан Қазақстан Республикасының мүддесін шетелде және халықаралық ұйымдар алдында қорғау.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Қылмыстық кодексі (03.07.2014 ж.) //ИС «ПАРАГРАФ». – 2018.
2. «Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013-2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама туралы» Президенттің №648 Жарлығы (24.09.2013 ж.) //ИС «ПАРАГРАФ». – 2018.
3. «Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018 – 2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын
4. Бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 15 наурызда №124 Қаулысы // «Әділет» ҚР НҚА ақпараттық-құқықтық жүйесі – 2018.
5. «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі Заңы //ИС «ПАРАГРАФ». – 2018.

УДК: 343

ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПРОТИВ ЭКСТРЕМИЗМА И ТЕРРОРИЗМА

Альмуханбетов М.М.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

***Аннотация**: В статье дается юридическое описание правовой политики борьбы с терроризмом, экстремизмом и механизмом мошенничества. В последнее время террористические и экстремистские преступления широко распространяются по всему миру и угрожают национальной безопасности, обществу и личности. Республика Казахстан разработала механизм самоконтроля, иммунитет к противодействию нормативным правовым актам с учетом тенденций в развитии мировых террористических и экстремистских преступлений.*

Ключевые слова:
Террористические, экстремистские преступления, сепаратизм, Уголовный кодекс Республики Казахстан, оперативно-розыскная деятельность, Закон Республики Казахстан «О борьбе с терроризмом».

УДК: 373.31.5
ББК 74.200 Г.14

МАМАНДЫҚ ТАҢДАУДЫҢ ӨМІРЛІК МАҢЫЗЫ

Ганиева А.С.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

***Аннотация**: Бұл мақалада әрбір азаматтың мамандық таңдау ерекшелігі, маңыздылығы. Қазіргі қоғамға керекті мамандар әзірлеу жоғарғы оқу орындарында қалай жүзеге асатыны жөнінде, жасөспірімнің мамандық таңдаудағы сипаты, ата-ананың көзқарасы, қазіргі маман иелерінің жеке пікірі, олардың мамандық таңдаудағы маңызды әдістерін түсіндіруі.*

***Кілт сөздер:** мамандық, құқықтық реформа, құқық қорғау органдары, астрофизика ғылымы, білім тұрақтылғы.*

Біз кеше ғана ата-ананың аялы алқанында, ұстаздарымыздың қамқорлығында болып келген ұрпақпыз. Ендігі жерде өмірден өз орнымызды тауып, қоғамға пайдалы еңбекпен айналысатын белсенді азаматша, азамат болуымыз - өмірлік парыз. "Мамандық" сөзі латын сөзінен шыққан, "жұрт алдында сөйлеу, жариялау" дегенді білдіреді.

Шынында да қазіргі заманда ғылыми-техникалық прогерстің ғаламат өсуінің нәтижесінде еңбектің мамандандыру дәрежесі соншалықты артып, шырқау биікке шарықтап кеткен кезінде мамандықтың түрі көп. Әркімнің таңдаған мамандығы өзіне ұнауы тиіс. Ол сонда ғана бір ынта-жігермен сол мамандықты жете меңгеруге тырысады. Мұндай еңбек шабыт шақырады, ұдайы шығармашылық, ізденіс үстінде болады. Мамандықтың жаманы жоқ, тек оны сүйе білу керек, ынта қойып, қызыға меңгеру керек. Қазақта «Ата көрген – оқ жонар, ана көрген – тон пішер» деген мағнасы терең мақал-мәтелдер көптеп кездеседі. Мамандық - адамның белгілі бір қызмет атқаруына мүмкіндік беретін білім мен практикалық дағды жиынтығы. Мамандық таңдау- күрделі процесс. Бұл процесте адам өзінің жолын қателеспей дұрыс табуы үшін ойланады, пікірлеседі [1]. Мамандық таңдау- жасөспірім жастағы ең маңызды шешімдердің бірі. Ал, бүгінгі күні сан-алуан мамандықтың түрі бар.

Мамандықтың – қызметкердің кәсіп шегіндегі қызметінің нақты саласы. Ол лауазымнан өзгеше түрде белгілі бір білімді және арнаулы түрде оқып-үйрену немесе жұмыс тәжрибесін жинақтау барысында алған еңбек машықтарын талап ететін еңбек қызметінің тегін сипаттайды. Бәсекеге қабілеттілік ең бірінші білімге келіп тірелетіні анық. Халықтың жүрегіне жол тапқан, көпшілік таңдайтын бірнеше мамандық бар, олар әр қоғамда қандай жағдай, қандай режим болмасын сұранысқа ие болады [2]. Сол мамандықтардың ішінде заңгер мамандығы да бар. Қажетсіз мамандық болмайды және де әр мамандық адамдардың белгілі бір қажеттіліктерін өтейді, олардың дұрыс,қалыпты өмір сүруіне жағдайлар туғызады. Осы орайда оқушылар белгілі жазушы, ғалым Ж.Аймауытовтың «Жан жүйесі және өнер таңдау» еңбегінен де жақсы ақыл-кеңестер алуына болады. Автор «мамандықтың жаманы жоқ, бірақ, мұның кез келгеніне икемділік қажет, бұл жай күнелту, тамақ асыраудың ғана жолы емес, үлкен өнерді, зор шеберлікті қажет ететін нәрсе» дейді [3]. Кейбір жастар мамандық таңдау ережесін білмегендіктен, өзі қызықпайтын мамандықты таңдайды. Заңгер мамандығы ертеден келе жатқан мамандық болғандықтан бүгінгі қоғамнан да шет қалмақ емес. Елбасымыз әрбір баяндамасында елімізде құқықтық білімді, құқықтық сана мен тәрбиені, одан әрі өмір талабына сай жетілдіру қажеттілігі баса айтылады. Жалпы конституцияға сәйкес ҚР демократиялық, зайырлы, әлеуметтік, құқықтық мемлекет.

Құқықтық мемлекеттің негізгі атқаратын қызметі қоғамдық өмірдің барлық салаларын заң әділетті құқық нормасымен ретке келтіру, басқару, қызмет көрсету салаларында заң талаптарын басты басшылыққа ала отырып, адам, қоғам, мемлекет мүддесіне адал қызмет ету болып табылды. Еліміздің әрбір азаматы өз құқығын бостандықтарын, міндеттерін білуі тиіс, әрбір азамат құқық нормаларын, заңдылық талаптарын берік ұстануы керек. Сонда ғана мемлекетіміз саяси, экономикалық, әлеуметтік, тұрғыдан дамып, тәртіп нығаяды. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие әрбір азаматтың қалыптасуының, өсіп-жетілуінің басты қағидасына айналуы тиіс.

Құқықтық тәрбие қоғам мүшелерінің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымның іс-әрекеті болып табылады. Мемлекет неғұрлым құқықтық тәрбиеге ерекше мән берсе, құқықтық сана, құқықтық мәдениет, құқықтық ғылым тәртіптің қайнар көзі, бастауы.

Тәуелсіз ҚР-ның өркендеуіне, дамуына, дүниежүзіне танылуына тікелей әсер етіп жатқан құнды құндылықтардың бірегейі елімізде жүзеге асырылып жатқан құқықтық реформа болып табылады. Құқықтық реформаны жетілдіру елімізде мелекеттілікті нығайтуға, әрбір қоғам мүшесінің құқықтық сана-сезімін жетілдіруге ҚР-ның жасалған алғышарт. Құқықтық білімнің болмауы жастардың құқықтық нигилизімі мен сауатсыздығына соқтырады. Құқық нормалары адамның туған сәтінен бастап өмірінің соңғы сәтіне дейінгі қолданылатын заңдылық құралы. Қоғам мүшелері, әсіресе жастар конституциялық, әкімшілік, азаматтық, қылмыстық, жер, су, экология, салық, қаржы, еңбек, отбасылық құқық салаларын білуі қажет. Білімді адам өз елінің патриоты, қорғаушысы болады. Көптеген жоғарғы оқу орындары заңгер мамандарды дайындауда. Бұлардан басқа ішкі істер мемлекеттік қауіпсіздік, қаржы полициясы, қылмыстық атқару жүйесі органдарында да салалық заңгерлер мамандары даярланады. Сот органдары үшін Басқару академиясында магистрлер даярлайтын арнайы институт көп жылдан бері қызмет атқарып келеді. Заңгер әр кез ізденіс үстінде болады, әрбір шыққан жаңа заң немесе заңдағы өзгерістер мен толықтырулар, күнделікті жоғары сот қаулылары өзгеріп жаңашылданып отырады. Бұл мамандық (заңгер) менің таңдаған мамандығым. Толық мақтанып айта алам. Себебі, бұл мамандықты таңдағаныма өкінбеймін. Заңгер бола тұра халқыма көмек көрсете аламын, құқықтық мәселе туындаса заң жағынан көмек ете алатынына қуанам. Заңгер мамандығы ең танымал және мәртебелі болып табылады. Жоғарғы мансап өсуіне жету үшін жоғары білім алу аз, өз біліктілігін үнемі арттырып отыру керек, бәсекеге қабілетті маман болу керек. Сондықтан талап етілген мамандық бойынша жоғары білім туралы диплом иеленушісі болу емес, нағыз маман болу өте маңызды.

Заңгерлерді оқытатын білімді ұстаз ғалымдардың біліктілік көрсеткішіне аса мән берген жөн. Қазіргі кезде шетел асып, жолын таңдап ғылым кандидаты, ғылым докторы

атағын алып келушілер де баршылық. Мұндай реттерде жұмысқа қабылдау үшін оларға, алдымен, студенттерге дәріс оқытып содан кейін тек қана конкурстық негізде жүзеге асырылса, білікті, білімді ұстаздар саны көбейер еді. Заңгерлік білім беруді өндірістік тәжірибемен тығыз ұштастыру қажет. Сот, құқық қорғау органдарының тәжірибесі қызметкерлерді болашақ заңгерлерге тәрбие беріп, олардың теориялық білімнің жетілуіне үлес қосқанының пайдалы жақтары көп. Осыған байланысты оқу жоспарын жандандырып, білім беру жүйесін оқу тәжірибелік істермен тығыз байланыста болуын қарастыратын сағат кестесін енгізу қажет [4]. Жалпы ұстаздық қызметке студентке беріліп, бірге жұмыс істейтін, оларға тиянақты, сапалы білім беретін ұстаздар алынуы керек. Жалпы жоғары оқу орындары оқытушыларының сапасын жақсарту үшін, қазіргі елімізде құқық қорғау органдарында жүргізіліп жатқан кезектен тыс мемлекеттік аттестаттауды үлгіге алып құқық пәндерінен дәріс беретін оқытушылардың министрлік, ректорат құрған тәуелсіз комиссия арқылы кезексіз аттестаттаудан өткізу шаралары пайдалы болады деп ойлаймын.

Қазіргі таңда мемлекетке қажетті мамандықтар өте көп және жастардың таңдаған мамандықтары бір салалы. Біздің елде заңгерлер жеткілікті болғанмен білімді, заңды нақты және дәл білетін мамандар кем де кем. Сол ретте білімді ұрпақ дайындау білікті мамандардың қолында. Біздің судьяларымыз, адвокаттарымыз, прокурорларымыз, құқық қорғау органдарының қызметкерлері жеткілікті білім алғандықтан осындай деңгейге жетіп отырмыз. Өз ісінің нағыз маманы атану екінің біріне бұйырмаған. Ол үшін ең алдымен мамандығыңызға деген махаббат керек. Мамандыққа деген махаббат болу керек. Махаббатпен істелген жұмыс қана нәтиже бермек. Екінші сөзбен айтқанда, мамандығыңыз сіздің сүйікті ісіңізге айналуы қажет. Бұл жағдайда адам жұмысқа ерекше құлшыныспен кірісіп, жұмысынан ләззат алады. Мұндай адамдар тек өз жұмыстарының жемісін көріп және биік шыңдарды бағындырады. Білікті маман болу тек мемлекеттің емес бүкіл қоғамға септігін тигізіп және тұлғаның өзі үлкен беделге ие болады.

Нағыз маман- өз ісін жетік білетін және өз мамандығына байланысты жан-жақты дамыған адам болуы керек. Міне, сонда ғана ол өзіне және өзін қоршаған адамдарға қуаныш әкеледі. Адам баласына мамндық таңдау мүмкіндігі бұйырған, сол мүмкіндікті адам тиімді пайдалануы тиіс. Мамандықтың жаманы болмайды, тек оны түсіне білетін адам ғана меңгере алады. Өз ісінің білгір маманы болу кез келген адамның қолынан келмейтін іс. Қандай мамандық болмасын өзінің бір қиыншылығы болады. Оны игере білген , жетік түсінген адам ғана маман бола алады. Бұл жерде алған білімнің де үлесі зор, қаншалықты оқып, игергенің өте маңызды. Сұранысқа ие маман болу үшін ұшқыр ой, терең білім сонымен қатар таңдаған мамандығыңды сүйю өте маңызды қасиет болып табылады. Елдің болашағын ойлайтын әрбір патриот азамат мамндық таңдағанда еліме қызмет етіп көркеюдің маңызын білуі тиіс. Әбу Насыр Әл Фараби: «.... адам кез - келген жұмысқа жарамды бола бермейді. Жұмысты неғұрлым жетік және жақсы атқарса білгір және шебер болып шығады [5]. Қандай әрекет, қандай іс істесек те, содан рахмет табу, соның рахатын көру біздің мақсатымыз болып табылады»,- деген. Сарапшы мамандардың пікірінше бүгінгі күнде маркетолог, web-дизайнер, химик, ақпараттық технолог, өнеркәсіп саласы мамандары жетіспейді. Ал астрофизик, астроном сынды ғарыш саласы мамандары мен механик, картограф, геодезист мамандығына еліміз аса зәру. Бұл мамандықты таңдаушылар қатары жоқтың қасы болса, қажеттілік жылдан–жылға артып келеді.

Күннен-күнге заманауи технологиялардың сан түрі шығарылып жатыр. Қазір кезінде арман болған «айшылық алыс жерлерден жылдам хабар алу да» таңсық емес. Адамзат жеті қат көкті де, жерді де зерттеп-зерделеді. Ғаламат ғарышқа да табан тіреді. Яғни төрткүл әлем техникаға телмірген заман болды. Осыған орай еліміз де ел экономикасының басты бағдары болып отырған мұнай-газ және энергетикалық салаға баса назар аударып отыр. Бірақ бұл мамандыққа деген сұраныстың артуы жоғары болғанымен, оған жастардың қызығушылығы төмен. Әдебиет пен тарих сынды гуманитарлық пәндерден алдына жан салмайтын оқушылардың көпшілігі физика мен химияға келгенде амалсыз тосылып қалады. Оған ұлттық бірыңғай тест барысындағы көрсеткіштер куә бола алады. Жапония, Корея, Қытай сынды Азия

елдерінде сол техниканың небір түрлері жасалады. «Менделеев кестесіндегі элементтердің бәрі біздің жерімізде бар» деп кеуде кере мақтанғанымызбен, оларды игеруге келгенде өзгелермен иық тіресіре алмаймыз.

Ал жоғарыда аталған елдерде, байқап қарасақ, қазба байлық та шамалы ғана. Бірақ олар тыңнан түрен салып, әлем елдерінің алдыңғы қатарына шықты [6]. Елбасының нанотехнологиялық орталықтар мен зерттеу институттарын қалай болғанда да дамыту керектігін айтқаны белгілі. Ал бұл саланы дамытсақ, химиялық биология, биотехнология сынды ғылымдардың да дамуына мүмкіндік туады. Мамандар «біздің ұлттың бойынан техникалық мамандықтарды игеруге құлықсыздық, қайта гуманитарлық салаға беймділік себебі – ұлттың технограттық санасының әлсіздігінен» деген тұжырымға келіп отыр. Сол себепті де жылдан-жылға техникалық, ауылшаруашылық мамандарын даярлауға мемлекет тарапынан бөлінген грант саны артып отыр.

Заңгер дегеніміз – заң саласындағы, заңгерлік қызметтегі, заңдық істерді (құқықтық нормаларға сәйкес қарастыру мен шешім қабылдауды талап ететін және қылмыстық істер мен азаматтық дауларды, қақтығыстарды реттеуші) жүзеге асыратын маман. Жоғарғы оқу орындарында заңгерлікке даярлық қазіргі заман талабына сәйкес жүргізілуі тиіс. Мұның өзі, сонымен қатар, оқыту процесінің негізгі мазмұнын құрайды және оның маңызды мәселелеріне жауап береді. Негізінен, заңгер кәсібіне қойылатын талаптар: нақты теориялық білімді, қазіргі құқықтық және экономикалық қатынастарда ойлау қабілеті дұрыс, мемлекеттік саясат ағымын талқылай алатын маман болу керек. Сондай-ақ, олар заңдарды біліп, өзінің білімін кәсіби қызметтегі тәжірибеде пайдаланып, мамандығы бойынша тәжірибелік дағдыларды игеріп, жұмысында қолдана алуға қалыптасуы керек [7]. Ал, заңгерлердің кәсіби мәдениеттілігі – басқару әдістерін білу, ел арасында тәрбиелік және құқық жұмыстарын жүргізіп насихаттау, үнемі біліктілігін жетілдіру, нарықтық даму жағдайында өзге адамдармен қарым-қатынас жасай білу қасиетін көрсетеді. Мен автор ретінде және осы мамандық иесі ретінде бұл жерде заңгер мамандығының қысқаша ұғым қалыптастырдым деп ойлаймын. Бұл жерде жас және заңгер мамандарының да ойлары қосылған.

Әдебиеттер тізімі:

1. Маслоу А. Мотивация и личность. Москва, 1998. – 467 бет.
2. Маркова А.К. Мотивация учения и ее воспитание у школьников. – Москва: Педагогика, 1998 г.
3. Толығырақ: https://massaget.kz/layfstayl/bilim/gumanitarly-ylymdar/2727/ Материалды көшіріп басқанда Massaget.kz сайтына гиперсілтеме міндетті түрде қойылуы тиіс. Авторлық құқықты сақтаңыз
4. М. М. Акижанова «Отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріндегі студенттердің оқу мотивациясы мәселесі» Вестник КАСУ №1 – 2008 жыл.
5. Қасымова Г.М. Жоғарғы оқу орындарында оқыту әдістерін жетілдіру // Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. — Алматы, 2000. - 102-107 бб.
6. Рахимбеков Ғ.Р. Оқыту процесіндегі сұрақтың рөлі. -Алматы, 1999, - 132 б.
7. Амонашвили Ш.А. Гуманно - личностный подход к детям. - М.-Воронеж, 1998. - 539 с.

УДК: 373.31.5
ББК 74.200 Г.14

СПЕЦИАЛЬНОСТЬ КАК ПОТРЕБЛЕНИЕ ЖИЗНИ

Ганиева А.С.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *В этой статье важно, чтобы каждый гражданин выбирал профессию. Как развивать навыки, необходимые в современном обществе, как подростки*

выбираются по своему выбору профессии, перспектива родителей, личное мнение нынешних специалистов и их интерпретация наиболее важных методов выбора профессии.

Ключевые слова: *специализация, правовая реформа, правоохранительные органы, наука о астрофизике, стабильность образования.*

УДК:94(574)

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ – ХАЛҚЫМЫЗҒА РУХАНИ ЖОЛ КӨРСЕТЕТІН НАҚТЫ БАҒДАР

Гильманова Д.М.
№2 Ақтөбе қалалық сотының судьясы, заң ғылымдарының магистрі

Аннотация: *Мақалада еліміздің жаһандану мәселесін шешу жолдары көрсетілген. Соның ішінде негізгі көңіл латын әліпбиі мен Қазақстанның тарихына бөлінген.*

Кілт сөздер: *стратегия, болашақ, ұлттық сана, жаһандану.*

Қазақстанның бірінші жаңғыруы 25жыл бұрын КСРО-ның қирандысынан шығып, өз жолымызды дербес мемлекет ретінде бастағанымыздан басталған болатын.

Екінші жаңғыру «Қазақстан-2030» стратегиясының қабылдануымен және жаңа елорда – Астананың салынуымен басталды. Үшінші жаңғыру Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласымен жалғасын табуда.Ұлт санасының жаңғыруын мақсат еткен бұл еңбек-бағдарламалық құжат. Үлкен екі бөлімнен тұратын мақаланың екінші жартысында Елбасы кез келген жаңғырудың ең алдымен Ұлттық болмысқа, дәстүрдің замана сынынан сүрінбей өткен озығына негізделуін қадап айтып отыр.

Бұл іргелі мақаланы халық Мәңгілік Ел мұратын жүзеге асырудың түп негіздерін көрсетіп берген тұжырымдамалық бағдарлама ретінде қабылдауда.

Бұл халқымызға рухани жол көрсететін нақты бағдар екеніне күмән жоқ. Нағыз ұлттық жаңғыру тек Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізгенде ғана, Елбасының ұзақ мерзімді стратегиясының негізінде басталды деп айтуға болады.

Қоғамдық сананы жаңғыртуға бағытталып отырған бұл идеяның ұсынылуы уақыт талабы мен ел дамуының тарихи кезеңіне сай, маңызы зор шешім болып отыр. Бұл идеяның үшінші жаңғырудың өзегіне айналуы, елімізге мүлдем жаңаша сипат, тың серпін әкелері анық.

Сананы рухани жаңғыртуға бәсекеге қабілетті, білімді елдің ғана шамасы жетеді. Сол себептен Елбасы рухани жаңғырудағы ұлттық сананың рөліне баса назар аударып, бірнеше міндеттерді айқындап берді. Елбасы аталған мақаладан жаңаша бастау алатын «Туған елге» ұласатын «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынып отыр. Әрбір азаматтың өзінің туған жерінің гүлденуі үшін нақты үлес қосуға үндейді.

Жас буын өкілдері халықтың игі дәстүрінен тәлім алып, елжандылық, патриоттық қасиеттерді бойына сіңіріп өсу үшін нақ осындай бағдардың маңыздылығы зор екенін айта кеткен жөн.

Еліміздің ұлттық білім беру жүйесінде «Қазақстандық патриотизм» ұғымы қолданылып келеді. «Қазақстандық патриотизм» арқылы Отан, туған жер, ел, атамекен, туған өлке туралы түсініктер оқу - тәрбие үрдісінде, сабақтан тыс іс - шараларда Отан сүйгіштік сезімді дамытуға, ұлттық салт- дәстүрді сақтау, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу сияқты сезімдерді оқушылар бойында қалыптастыру жүзеге асырылуда.

Ең бастысы-жас ұрпақ бойында Отанға, туған еліне деген сүйіспеншілік сезімін қалыптастыру. Жастар тәрбиесіндегі басты ұстаным- өзін-өзі басқаруға мүмкіндік беріп, еркіндікті, сөз бостандығын, пікір бостандығын сездірту, олардың ұстанымдарымен санасу.

Патриотизм кіндік қанның тамған жеріңе, өскен ауылыңа, қалаң мен өңіріңе деген сүйіспеншіліктен басталады. Сол себепті мен «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынамын»,- дегені жастарды патриоттық рухта тәрбиелеу ісінде баға жетпес ұсыныс.

Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы- қоғам дамуына тың серпін беріп, барша қазақстандықтардың жаппай қолдауына ие болар тарихи бастама. Бұл игі бастаманы ел ішінде насихаттап, лайықты жүзеге асыру-баршамыздың міндетіміз.

Елбасы рухани жаңғырудағы ұлттық сананың рөліне баса назар аударып, бірнеше міндеттерді айқындап берді. Оның ең негізгісі ұлттың терең тарихынан бастау алатын рухани ұстанымды сақтап қалу. Құндылықтарымыз бен озық дәстүрімізді табысты жаңғырудың алғышартына айналдыра білу. Бұл ретте, Елбасы «Жаңғыру жолында бабалардан мирас болып, қанымызға сіңген, бүгінде тамырымызда бүлкілдеп жатқан ізгі қасиеттерімізді қайта түлетуіміз керек»,- екенін атап көрсетті.

«Президент рухани жаңғырудағы ұлттық сана-сезім көкжиегін кеңейтуде екі нәрсенің басын нақты ашып беріп отыр. Оның бірі ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғырудың болмайтындығы. Екіншісі, алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту. Мұндағы басты идея болашақ пен өткенді үйлесімді сабақтастыра білу. Озығын алып, тозығын тастау», - деді ол.

Елбасының идеясы тарихқа деген көзқарасты түзету мен ұлттық бірегейлікті сақтап, ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту жайлы болып отыр. Елбасының «Бізге тарих туралы өздерінің субъективті пайымдарын тықпалауға ешкімнің қақысы жоқ»,- деуі шешімді пікір.

Рухани жаңғыру дақ ойылып отырған маңызды мәселенің бірі «сананың ашықтығы». Жаһандану үрдісіндегі басты талап әлемдік тілдерді игеруге ұмтылу. Бұл біздің ғаламдық үрдіске толыққанды араласуымызға жол ашады. Әлемдік озық тәжірибе мен жетістіктерге қолжеткізуімізге мүмкіндік туғызатыны анық.

Елбасы рухани жаңғыру жолында таяу жылдары атқарылуы тиіс негізгі міндеттерді де нақты анықтап беріп отыр. Соның бірі латын әліпбиіне көшу. Бұл орайда, қазақ әліпбиінің жаңа графикадағы бірыңғай стандартты нұсқасы қабылданатындығын айта кеткен жөн.

«Президент рухани жаңғыруды жүзеге асыруда, әлемде ешкімге ұқсамайтын дербес ұлт болуымыз үшін «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасын іске асыру міндетін қойып отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (30.08.1995) – АСТАНА: Елорда, 2015.
2. "Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы.2017 жылғы 31 қаңтар, "Егемен Қазақстан" 31.01.2017., - № 20.

УДК:94(574)

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ – ХАЛҚЫМЫЗҒА РУХАНИ ЖОЛ КӨРСЕТЕТІН НАҚТЫ БАҒДАР

Гильманова Д.М.

№2 Ақтөбе қалалық сотының судьясы, заң ғылымдарының магистрі

Аннотация: *В статье указываются пути решения задач по дальнейшей модернизации страны. Особое внимание уделяется переходу к латинскому алфавиту и истории модернизации Казахстана.*

Ключевые слова: *стратегия, будущее, национальное сознание, модернизация.*

УДК 10.27.65

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УЧАСТИЯ ИНСИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА ВО ВНЕСУДЕБНОЙ ЗАЩИТЕ ДЕТСТВА В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Кубеева З.Т.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *Задачей правозащитных организаций, является обеспечение гражданского контроля за соблюдением прав человека государством в целом и всеми участниками, вовлеченными в социально-экономическую, общественно-политическую и духовно-культурную сферы жизни общества. Основными проблемами конституционно-правового регулирования участия институтов гражданского общества как в России, так и в Казахстане, является отсутствие эффективного механизма взаимодействия общества и власти.*

Ключевые слова: *защита детства; право; конституционно-правовая политика; человек; государство; ребенок.*

Последнее время как в России, так и в Казахстане, все большую роль в защите прав детей начинают играть различные институты гражданского общества. Как отмечает О. И. Цибулевская: «становление гражданского общества сопровождается… процессом переноса ответственности на всех членов общества». [1] Интересную мысль о том, что социальная функция государства должна постепенно отмереть, высказывает Г.Н. Комкова. [2]Следует отметить, что структура гражданского общества довольно сложная. Оно охватывает как экономическую, так и политическую сферу, систему средств массовой информации. В него входят образование, наука и культура, а также семья. Важными направлениями развития гражданского общества можно назвать укрепление демократических начал местного самоуправления и создание действенного механизма общественной защиты. Безусловно, что при всем этом все же необходима эффективная система государственного и общественного контроля. Как отмечает М. А. Мекебаева, «дилемма соотношения прав и свобод граждан и интересов национальной безопасности, хотя и повышает внутриполитические риски, но одновременно формирует более гибкий механизм регулирования взаимоотношений государства и гражданского общества». [3]

«Государство и гражданское общество - естественные союзники в достижении общих целей, главная из которых - благополучие наших людей» -, подчеркнул Президент Российской Федерации В. В. Путин на заседании Совета по правам человека, которое прошло 8 декабря 2016 г. [4]Еще ранее, в ноябре 2014 г., Президент отмечал, что гражданское общество в России живет по весьма либеральным законам, и что он готов поддержать конструктивные предложения со стороны гражданского общества. [5]

По мнению Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева, в Республике уже созданы все условия для развития гражданского общества. «Значительный импульс развитию гражданского общества в Казахстане должен придать принятый недавно Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам деятельности неправительственных организаций». Законом предусмотрено введение грантового финансирования и присуждение премий для НПО. Одновременно Закон содержит нормы, направленные на повышение ответственности и прозрачности деятельности неправительственных организаций». [6]

В науке всегда существовали разные подходы к определению структуры гражданского общества. Как правило, выделяют его экономическую основу, которой являются различные формы собственности, социальную структуру, в которую входят различные социальные общности и первичным элементом которых является семья. Также выделяют политическую

структуру гражданского общества, включающую политические партии и объединения, неправительственные организации, органы местного самоуправления, средства массовой информации. К духовной сфере гражданского общества относят школу, церковь, учреждения культуры. [7]

Добросовестное выполнение родителями своих обязанностей по воспитанию детей – главная социальная функция семьи, которая отражается и на развитии гражданского общества в стране. Как указывают С. Ж. Артыкбаева, Н. А. Марасулова и Ж. К. Жанибек, в связи с рисками современного общества такими, как экономический кризис, увеличение числа разводов, ухудшения качества образования и экономического положения семьи, родителям становится все труднее воспитывать детей. При этом защита детства в семье является важнейшим фактором экономического, социального и культурного развития общества. [8]

Правозащитные организации, которых в настоящее время насчитывается более 124 тыс. [9] Их задачей является обеспечение гражданского контроля за соблюдением прав человека государством в целом и всеми участниками, вовлеченными в социально-экономическую, общественно-политическую и духовно-культурную сферы жизни общества. [10] По мнению Е. В. Нелюбиной, деятельность общественных объединений нацелена на защиту прав и интересов граждан, которые нарушаются вследствие действий или бездействия государственных органов и должностных лиц. По ее мнению, составная часть структуры взаимоотношений государственных органов и общественных объединений – их определенная конфликтность, поэтому демократическое государство должно разрабатывать эффективные механизмы разрешения таких конфликтов, обеспечивая взаимодействие государственных органов и общественных объединений. [11]

В действующем российском законодательстве отсутствует определение «негосударственные правозащитные организации». «В западной литературе общественные объединения, которые не преследуют политическую цель в своей деятельности, носят название «неправительственные организации», или сокращенно НПО (nongovernmental organization). Этот термин был введен в оборот в 1945 г. Уставом ООН, впоследствии закреплен в целом ряде международных документов и воспринят внутренним законодательством многих государств. Определение «неправительственная организация» передает главную особенность их призвания - отражать интересы и чаяния общественности, а не позиции правительств». [12]

Хотя в Законе Республики Казахстан нет термина «социально ориентированная коммерческая организация» и не говорится об их участии в развитии гражданского общества, на наш взгляд, то, что в ст. 4 указывается, что эти организации могут создаваться для достижения социальных целей, говорит о том, что закон предполагает существование таковых. Закон Республики Казахстан от 2 декабря 2015 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам деятельности неправительственных организаций» был призван повысить эффективность конституционно-правового регулирования взаимодействия некоммерческих организаций и государства. Так, были внесены изменения и дополнения в Закон «О государственном социальном заказе, грантах и премиях для неправительственных организаций в Республике Казахстан». В пп. 2 ст. 1 дается понятие государственного социального заказа, выполняемого некоммерческой организацией, понятие координационного совета о взаимодействие с неправительственными организациями при уполномоченном органе, регулируются вопросы контроля за выполнением государственного заказа и ответственности за его невыполнение. [13]

По мнению З. Э. Кантемировой, деятельность российских НПО, занимающихся защитой прав человека в целом и детства в частности, нельзя назвать максимально эффективной, так как государство сдерживает проявление общественных инициатив. Она приходит к выводу, что «само государство до сих пор считает, что государство все и должно делать для осуществления социальной политики. При этом народ и его институты — это объекты государственного воздействия, а не субъекты партнерства». [14]

В Республике Казахстан сегодня активно работают около 13 тысяч неправительственных организаций. [15] Как отмечает М. А. Мекебаева, неправительственные организации по вопросам помощи детям и молодежи относятся к наиболее распространенным. В Республике существует достаточная законодательная база конституционно-правового регулирования деятельности НПО, в том числе и по вопросам защиты детства. Исследователи отмечают повышение роли НПО как посредников между властью и обществом в решении конкретных проблем в социальной сфере. Кроме того, на современном этапе происходит процесс некоторой консолидации общественных организаций, налаживается механизм взаимодействия НПО и государственных органов, реализующих проекты государственного социального заказа. [16] Таким образом, участие неправительственных правозащитных организаций в осуществлении защиты прав человека в целом и детей в частности, в Республике можно охарактеризовать положительно.

В Республике Казахстан есть такие органы, которые сравнимы по своим функциям с общественными палатами в Российской Федерации, как общественные советы, деятельность которых регламентируется законом Республики Казахстан «Об общественных советах» от 28 декабря 2015 г. Конечно, порядок формирования и деятельности общественных советов отличает их от общественных палат в России, но общим для них является то, что и общественные советы создаются для учета интересов гражданского общества, развития его взаимосвязи с органами власти, организации общественного контроля за их деятельностью (Ст. 3 Закона Республики Казахстан «Об общественных советах»). [17]Контроль общественных советов должен способствовать «повышению эффективности и открытости деятельности государственных органов и органов местного самоуправления; реализации гражданских инициатив, направленных на защиту общественных интересов; повышению уровня доверия граждан к деятельности государства и его органов, органов местного самоуправления, обеспечение обратной связи между обществом и государством, предупреждение и разрешение социальных конфликтов; вовлечение населения в процесс противодействия коррупции» (ч. 2 ст. 18 Закона Республики Казахстан «Об общественных советах»). Общественные советы формируются как на общереспубликанском, так и на местном уровнях. Они ни в коей мере не подменяют собой маслихаты, как подчеркнул секретарь областного меслихата Мангистауской области Бекмурат Жусупов. [18]

А граждане могут через них доносить свое мнение до органов власти. Негативно влияет на этот процесс то, что государственные субъекты управления пренебрегают использованием СМИ в процессе популяризации властных решений, в результате чего нарушается взаимодействие общества и государства. [19]

Еще одна проблема, на наш взгляд, заключается в том, что СМИ – один из наиболее эффективных способов манипуляции общественным мнением. Выше мы уже отмечали, что качество распространяемой ими информации может влиять на формирование личности ребенка. К сожалению, современные СМИ обладают разнообразными средствами воздействия на сознание человека, и некоторые из них помогают им обходить нормы права, регулирующие их деятельность. Особое место здесь отводится и электронным СМИ. Их доступность для несовершеннолетних порождает еще одну проблему для защиты их прав.

Для того, чтобы снизить риск негативного влияния средств массовой информации на несовершеннолетних, в РФ был принят Федеральный закон от 29.12.2010 № 436-ФЗ «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», в котором вся информационная продукция была классифицирована на разные категории в зависимости от возраста несовершеннолетнего (ст. 6-10 ФЗ). В ст. 5 этого Федерального закона перечисляется информация, причиняющая вред здоровью и (или) развитию детей. К такой информации, в частности, относится информация, побуждающая детей совершать опасные действия (например, самоубийство), несущая угрозу для их жизни и здоровья, обосновывающая или оправдывающая насилие, противоправное поведение, информация порнографического характера и т. д. Следует отметить, что данный Федеральный закон устанавливает не только государственный, но и общественный контроль за защитой детей от подобной информации

(ст. 21). Эту функцию законодатель возложил на общественные объединения и иные некоммерческие организации, ее могут осуществлять и отдельные граждане. [20]

В Законе Республике Казахстан «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 г. запрещается распространять информацию эротического характера в помещениях и на территориях организаций образования, детских учреждений, а также их продажа лицам, не достигшим 18 лет (пп. 3, 4 ч. 2 ст. 14). В ст. 2 этого закона содержится запрет на пропаганду наркотических средств, насилия, жестокости, порнографии. Также закон запрещает рекламу алкоголя и табака (ч. 3 ст. 14).

Таким образом, законодательство обоих государств содержит запреты на распространение и ограничение информации, наносящей вред здоровью или развитию детей, только российское законодательство в этой сфере можно считать более разработанным.

Основными проблемами конституционно-правового регулирования участия институтов гражданского общества как в России, так и в Казахстане, является отсутствие эффективного механизма взаимодействия общества и власти. В России также наблюдается сдерживание государством инициатив, исходящих от НПО. На наш взгляд, для решения этих проблем в России необходимо принять закон «Об основах системы взаимодействия органов власти РФ с негосударственными некоммерческими организациями». В Казахстане большинство этих проблем было решено в законе Республики Казахстан «О государственном социальном заказе, грантах и премиях для неправительственных организаций в Республике Казахстан». В то же время принятие закона «Об основах системы взаимодействия органов власти РФ с негосударственными некоммерческими организациями» было бы не лишним и в данном случае. В этом законе нужно предусмотреть обязанность всех субъектов, в том числе и институтов гражданского общества, реализовывать единую политику в отношении значимых для государства и общества вопросах, в том числе и по вопросам защиты детства, а также возможность проведения консультаций по этим вопросам. На наш взгляд, такое положение повысило бы эффективность конституционно-правового регулирования участия институтов гражданского общества в сфере защиты детства. Особенно проблематичным в этой сфере может оказаться взаимодействие государства и религиозных организаций, так как конституционно-правовая политика государства и религиозные догмы могут находится в коллизии. Нужно учитывать, что несмотря на то, что и Россия, и Казахстан, – светские государства, религиозные организации в обеих странах являются значимыми институтами гражданского общества.

В таком законе целесообразно регламентировать совместную деятельность государственных и негосударственных структур по реализации мероприятий по защите детства. Необходимо предусмотреть ответственность институтов гражданского общества за действия, наносящие ущерб защите детства и меры такой ответственности.

Можно рекомендовать принятие в Республике Казахстан закона о защите несовершеннолетних от информации, наносящей ущерб их развитию по примеру российского. Обоим государствам следует усилить контроль за электронными ресурсами, на которых может быть размещена подобная информация.

Список литературы:

1. Цыбулевская О.И. Мораль. Право. Власть /под ред. Н.И. Матузова. Саратов, 2004. С. 7
2. Комкова Г.Н. Социальное государство в России и зарубежных странах: сравнительный анализ конституционного регулирования //Возможности адаптации зарубежного опыта: сборник научных статей. Серия: Право России: новые подходы. Выпуск 1. Саратов: Научная книга, 2005. С. 118.
3. Мекебаева М. А.Институты гражданского общества в Казахстане как фактор обеспечения стабильности страны в условиях модернизацию URL: http://group-global.org/kk/node/4238 (дата обращения: 23.04.2017).
4. Цит. go: Латухина К. Президент назвал государство и гражданское общество естественными союзниками. //Российская газета. 2016.8 декабря.

5. Цит. по: Маранди О. Путин о себе, о стране, о мире, о личном: «Я не буду вечным президентом». Российский лидер дал обширное интервью. URL: http://www.mk.ru/politics/2014/11/23/putin-o-sebe-o-strane-o-mire-o-lichnom-my-silnee-potomu-chto-my-pravy.html (дата обращения: 23.04.2017).
6. См.: Мейрамбек Байгарин «В Казахстане уже созданы все условия для развития гражданского общества – Н. Назарбаев» 26 ноября 2015 г. URL: http://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-sozdany-vse-usloviya-dlya-razvitiya-grazhdanskogo-obschestva-n-nazarbaev_a2843235 (дата обращения: 23.04.2017).
7. См. Алексеев С. С. Теория государства и права. Норма. М., 2004. С. 85
8. Артыкбаева С. Ж., Марасулова Н. А. Жанибек К. Ж Роль семьи в формировании социальной защищенности детей. (аналитический обзор литературы) //Право: современные тенденции: материалы IVМеждунар. Науч. Конф. Краснодар февраль 2017 г. Новация. 2017. С. 63-67
9. Доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации за 2008 г. // Российская газета. 2009. 17 апреля.
10. Нелюбина Е.В. Гарантии и защита социальных прав человека и гражданина в Российской Федерации //Государство и право. 2010. № 5. С. 98 – 102.
11. Акимова М.А. Негосударственные правозащитные организации как структурный элемент гражданского общества //Вестник СГАП. № 6. 2010. С. 89.
12. Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам деятельности неправительственных организаций» от 2 декабря 2015 г.//Казахстанская правда. 2015. 3 декабря; Закон «О государственном социальном заказе, грантах и премиях для неправительственных организаций в Республике Казахстан» //Казахстанская правда. 2005. 16 апреля.
13. Мейрамбек Байгарин «В Казахстане уже созданы все условия для развития гражданского общества – Н. Назарбаев» 26 ноября 2015 г. URL: http://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-sozdany-vse-usloviya-dlya-razvitiya-grazhdanskogo-obschestva-n-nazarbaev_a2843235 (дата обращения: 23.04.2017).
14. Закона Республики Казахстан «Об общественных советах» от 28 декабря 2015 г. (с изм. и доп. На 27 февраля 2017 г.). URL: https://online.zakon.kz (дата обращения: 25.04.2017).
15. См.: Наталья Бутырина Общественные советы для гражданской активности. Интернет газета Огни Магнистау 2016 г. 9 фев. URL: http://ogni.kz (дата обращения: 26.04.2017)
16. СМ.: Горбачева Е.В. Целеполагание в государственном управлении: социализация или конспирация? Тез. докл. IV Всерос. конгресса политологов «Демократия, безопасность, эффективное управление: новые вызовы политической̆ науке», Москва, 20–22 октября 2006 г. – М.: РАПН, 2006. С. 74–75.
17. Федеральный закон от 29.12.2010 N 436-ФЗ (ред. от 01.05.2017) «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» //СЗ РФ. 2011. N 1. Ст. 48; 2017. N 18. Ст. 2664.
18. Федеральный закон от 05.04.2013 № 50-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части ограничения распространения информации о несовершеннолетних, пострадавших в результате противоправных действий (бездействия)» //Российская газета. 2013. 10 апреля.
19. Закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 (с изм. и доп. на 22 декабря 2016 г.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013966 (дата обращения: 01.05.2017).

УДК 10.27.65

РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БАЛАЛЫҚ ШАҚ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚАТЫСУЫН КЕЗІНДЕ, СОТТАН ТЫС ҚОРҒАУ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Кубеева З.Т.
Западно Казахстанский инновационно- технологический университет, Уральск

Аннотация: *құқық қорғау ұйымдарының, азаматтық сақталуын бақылау, адам құқықтарын, мемлекеттің және барлық қатысушылардын әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси және рухани-мәдени саласындағы қамтамасыз ету міндеті болып табылады.*

Кілт сөздер**:** *балалық шақ қорғау; құқық; конституциялық-құқықтық саясаты; адам; мемлекет; бала.*

УДК:342.4(07)

МЕМЛЕКЕТТІК ЕГЕМЕНДІК ЖӘНЕ ОНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Нугыманова Ш.Е.
Батыс Қазақстан инновациялық –технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысы негізгі бағыттары баяндалған.*

Кілт сөздер: *референдум, зайырлылық, әлеуметтік мемлекет, әлеуметтік саясат.*

Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысы – мемлекетті ұйымдастыру тәсілдеріне, оның тұлғамен қатынасына негіз болатын, Конституция нормаларымен бекітілген және оны конституциялық мемлекет ретінде сипаттайтын қоғамдық қатынастардың жүйесі.

Конституцияда Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысына негіз болатын барлық принциптер бекітілген. Олар:

- халықтық билік,
- мемлекеттік егемендік,
- біртұтастық,
- биліктерді бөлу принципі,
- құқықтың үстемдігі,
- мемлекеттік өмірдің аса маңызды мәселелерін демократиялық жолмен шешу,
- идеологиялық және саяси әр алуандылық және т.б.

Қазақстан Республикасының мемлекеттілігін құру концепциясында Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысының негізгі белгісі ретінде халықтық билікті атап айтуға болады. ҚР Конституциясында «Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық» деп бекітілген (3-бап). Халық билікті республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады. Сондай-ақ халық өз билігін жүзеге асыру ды мемлекеттік органдарға береді.

Мемлекеттің егемендігі конституциялық құрылыс негіздерінің бірі ретінде Конституциямен жария етіледі. Егемендік республиканың бүкіл аумағын қамтиды, өз аумағында және одан тысқары жерлерде, Қазақстан Республикасы халқының ерік-жігері негізінде, басқа мемлекеттерге тәуелсіз жағдайда, өз алдына дербес мемлекет қызметтерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасы егемендігінің негізін оның аумағы, жері, қойнауы, табиғат байлықтары, мәдени құндылықтары және барлық экономикалық негіздері құрайды.

Егемендіктің бастауы - халық, сонымен қатар егемендік Қазақстан Республикасының әр бір азаматына таратылады. Мемлекеттік егемендік ең алдымен мынадан көрініс табады: Қазақстан Республикасы ішкі құрылымға қатысты және басқа мемлекеттермен арадағы қатынастарға байланысты барлық мәселелерді өз алдына дербес шешуге хақылы. Егемендік идеясы 1995 жылғы ҚР-ның Конституциясында да алдыңғы қатарда тұр.

Конституцияға сәйкес Қазақстан Республикасы – президенттік басқару нысанындағы біртұтас мемлекет болып табылады (2-бап). Біртұтастық Қазақстан Республикасы конституциялық құрылысының маңызды бір белгісі болып табылады. Қазақстан Республикасында билік біртұтас, дегенмен ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну, олардың тежемелік және тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылады (4-б. 3-т.).

Қазақстан Республикасының экономикалық құрылымы негізінде меншік нысандарының әр алуандылығы жатыр, сөйтіп нарықтық қатынастар конституциялық түрде бекітілген. Қазақстан Республикасының Конституциясы бірдей дәрежеде мемлекеттік меншік пен жеке меншікті таниды және қорғайды (6-б.1-т.). Қазақстан Республикасының Конституциясының 6-бабының 3-тармағы «Жер заңда белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін» деп мойындайды.

Меншіктің барлық нысандарын кімнің тарапынан болсын заңсыз араласушылығынан қорғай отырып, мемлекет оларды пайдалану, кеңейту үшін қолайлы жағдай жасайды. Мемлекеттік органдар заңдарда меншіктің субъектілері мен объектілерін, меншік иелерінің өз құқықтарын жүзеге асыру көлемі мен шегін белгілейді. Сондай-ақ мемлекет мемлекеттік кәсіпорындардың экономикалық қызметін тура және тікелей реттейді, мемлекеттік меншік объектілерін пайдаланудың құқықтық режимін айқындайды.

Конституцияға сәйкес жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде болады. Меншік міндет жүктейді, оны пайдалану сонымен қатар қоғам игілігіне де қызмет етуге тиіс (6-б. 2-т.). Мемлекет аталған экономикалық қатынас саласын тікелей басқару мен реттеуді жүзеге асырады.

Конституция қоғамдық қатынастарды ұйымдастырудың негізгі принциптерін белгіледі. Оларға қоғамдық келісім және саяси тұрақтылық, идеологиялық және саяси әр алуандылық, қоғамдық және мемлекеттік интститтутарды бөлу сияқты принциптерді жатқызуға болады.

Қазақстан Республикасының саяси жүйесін билік үшін күресті, оны ұйымдастыруды және қызмет етуін жүзеге асырушы сан-салалы ұйымдар, институттар және мекемелер құрайды. Конституция ең алдымен мақсаты мен іс-әрекеті конституциялық құрылысты күштеп өзгертуге, оның тұтастығын бұзуға, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге, т.б. бағытталған қоғамдық бірлестіктер құруға және олардың қызметіне тиым салады (5-б. 3-т.). Саяси әр алуандылық деп қоғамда өмір сүруші түрлі әлеуметтік-саяси құрылымдардың болуы ұғынылады. Саяси әр алуандылық негізінде Қазақстан Республикасындағы экономикалық қызмет нысандарының сан алуандылығы да жатады.

Қазақстан Республикасындағы қоғамдық құрылыстың негізін қалаушы принциптердің бірі қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылық болып табылады. Саяси жүйенің кез келген институтының қызметі қоғамдағы саяси тұрақтылыққа қол жеткізуге бағытталуға тиіс. Қазақстан Республикасының бір ерекшелігі оның көп ұлттылығы, сондықтан қоғамдық бірлестіктер өз қызметтерінің нысандары мен бағыттарын белгілеген кезде осы жағдайды есепке алуға және қоғамдық келісім орнатуға ұмтылуға тиіс.

ҚР Конституциясына сәйкес (1-б.)[1] Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет деп бекітеді.

Қазақстан Республикасы демократиялық мемлекет деп жариялайды (ежелгі грек сөзі «демократия» аударғанда халық билігі). Оның демократиялық сипаты келесіден көрінеді: онда халық билігін қамтамасыз ету; биліктің заң шығарушы, атқарушы, сот тармақтарына бөлінуі; идеологиялық және саяси әр-алуандылық; меншіктің барлық формасын тану және тең қорғау.

Демократиялық мемлекетте биліктің бірден-бір бастауы және қорғаушысы халық болады. Бүкіл биліктің қорғаушысы халық деп тану халық егемендігін көрсетеді. Халық егемендігі халықтың толық билігін көрсетеді, яғни қоғам мен мемлекеттің істерін басқаруға халықтың шынайы қатысуы үшін халықтың әлеуметтік-экономикалық және саяси құралдарды иеленуі.

Халық өзінің билігін тікелей республикалық референдум және сайлау арқылы жүзеге асырады. Қазақстан Республикада ешкім билікке иелік ете алмайды. Халық пен мемлекет атынан билік жүргізу құқығы Президентке, сондай-ақ оның конституциялық өкілеттілігі шегінде Республика Парламентіне берілген. Республика Үкіметі мен өзге де мемлекеттік органдар мемлекет атынан оларға берілген өкілеттіктері шегінде ғана билік жүргізеді.

Қазақстан Республикасы зайырлы мемлекет болып табылады. Қазақстан мемлекетінің зайырлық сипаты онда ресми, мемлекеттік діннің болмайтындығынан – көптеген діни уағыздардың бірде бірінің міндетті немесе басым болып табылмайтындығынан көрінеді. Қазақстандағы діни бірлестіктер мемлекеттің саясатына, мемлекеттік құрылысқа, мемлекеттік органдардың және оның лауазымды адамдарының қызметіне ықпал етпеуі тиіс. Қазақстан мемлекетінің зайырлық сипаты діни бірлестіктердің мемлекеттен бөлінуімен сипатталады. Бұл сонымен бірге мемлекет органдарының діни бірлестіктердің қызметіне заңсыз араласуға, сондай-ақ діни бірлестіктерге мемлекеттік органдардың қызметін жүктеуге жол бермеу қажеттігін білдіреді.

Мемлекеттің зайырлылық сипатын мемлекеттің діни ұйымдарды қаржыландырмауынан да көруге болады.

Одан әрі, Қазақстан мемлекетінің зайырлық сипаты саяси партиялардың діни негіздегі қызметіне жол бермеуден де көрінеді. Заң алдындағы діни ұйымдардың теңдігі ешқандай дін немесе діни ұйымдар ешқандай артықшылықты пайдаланбайтындығынан және басқамен салыстырғанда ешқандай шектеуге тартылмайтындығынан көрінеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан өзін құқықтық мемлекет деп бекітеді. Құқықтық мемлекет мемлекеттік органдар, лауазымды тұлғалар, қоғамдық ұйымдар мен азаматтар түгелімен бағынуға міндетті әрекет ететін құқықтық нормалармен өзін шектеумен сипатталады. Осыған байланысты құқықтық мемлекеттің жұмыс істеуінің негізгі принципі құқық жоғарылығы болып табылады. Бұл ең алдымен Конституция мен заңдардың жоғарылығын көрсетеді.

Құқықтық мемлекеттің мәні – оның жүйелі демократизмі, билік көзі ретіндегі халық егемендігін бекіту, мемлекетті қоғамға бағындыру құқықтық мемлекет болып өзінің міндетті ерекшелік қасиетін танитын және билікті бөлу институтын, соттың тәуелсіздігін, басқарудың заңдылығын, азаматтардың құқығын мемлекеттік биліктің бұзуынан оларды құқықтық қорғауды танитын мемлекет есептеледі.

Құқықтық мемлекеттің қалыптасуының маңызды алғы шарты мен оның шегінің сипаты қоғам өмірінің барлық сферасын қамтитын толық заң шығару жүйесінің болуы. Сонымен қатар барлық нормативтік актілер ҚР Конституциясына қайшы келмеуі қажет.

Демократиялық мемлекетте құқық нормасы барлық азаматтар үшін тең болуы қажет, сондықтан шынайы құқықтық мемлекет болып, оның заңдарының алдында оның барлық азаматтарының теңдігін қамтамасыз ететін мемлекет есептелінеді.

Қазақстан Республикасы әлеуметтік мемлекет. Әлеуметтік мемлекет – бұл әлеуметтік саясаты адамның өмір сүруі мен оның еркін дамуына материалдық қатынастың еркін дамуына, ақталмаған әлеуметтік айырмашылықты жеңуде лайықты қамтамасыз етуге бағытталған мемлекет.

Әлеуметтік мемлекет өзінің әрбір азаматына адамға лайықты тіршілік миниумын қамтамасыз етуге ұмытылады және осыған байланысты әр бір есейген адамның өзін және өзінің отбасын асырауға ақша табу мүмкіндігі болуы қажет. Егер әр түрлі себептерге байланысты мұндай мүмкіндік жүзеге асырылмаса және адам қажеттілігі тиісті деңгейде қанағаттандырылмаса ғана мемлекет араласады.

Әлеуметтік мемлекеттің маңызды бір мақсаттарының бірі әлеуметтік теңдікті қамтамасыз ету болып табылады. Мемлекеттің әлеуметтік теңсіздікке қарсы тұру құралы әлеуметтік қамтамасыз ету.

Әлеуметтік мемлекеттің ерекше сипатын, оның адамның еркін дамуы мен лайықты өмірін қамтамасыз етуге бағытталған әлеуметтік саясатынан көруге болады.

Әлеуметтік саясат қоғамның әлеуметтік құрылымындағы өзгерістермен, азаматтардың жақсы тұрмысының өсуімен, олардың өмірінің жақсаруымен, олардың материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандырумен, өмір түрін жоғары көтерумен байланысты әлеуметтік топтардың, қоғам мен оның мүшелерінің арасындағы қатынасты реттейтін мемлекеттің жалпы саясатының бір бөлігін көрсетеді.

Әлеуметтік саясаттың басты мақсаты адам мен қоғамның жақсы тұрмысына жету, тұлғаның дамуы үшін тең және әділетті мүмкіндіктерді қамтамасыз ету болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Конституциясы. Алматы: Жеті Жарғы, 1998.
2. Ағдарбеков Қ. Мемлекет және құқық теориясы. Қарағанды, 2001.
3. Байжанова Г.Т., Әділбекова Қ.Қ. Мемлекет және құқық теориясы пәні бойынша мемлекет бөліміне арналған дәрістер жинағы. Қарағанды, 2003.
4. Жоламан Қ.Д., Мұқтарова А.К., Тәуекелов А.Н. Мемлекет және құқық теориясы. Алматы, 1999.
5. Ибраева А.С., Сапарғалиев Ғ.С. Мемлекет және құқық теориясы. Алматы, 1998.

УДК:342.4(07)

ОСНОВЫ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА

Нугыманова Ш.Е.

Западно Казахстанский инновационно- технологический университет, Уральск

Аннотация: *В статье дана характеристика основам коституционного строя. Определена специфика государственного устройства и констиционного строя. Конституционный строй – это, стержень государства, общества. Он определяет политику, устройство и жизнедеятельность страны. В момент становления Республики Казахстан, как независимого государства, именно, построение конституционного строя явилось первой и наиважнейшей задачей первого Правительства.*

Кілт сөздер: *референдум, зайырлылық, әлеуметтік мемлекет, әлеуметтік саясат.*

УДК:343.221.5

ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА ПРИ НЕЗАКОННОМ СОБИРАНИИ,РАЗГЛАШЕНИИ, И ИСПОЛЬЗОВАНИИ СВЕДЕНИЙ, СОСТАВЛЯЮЩИХ КОММЕРЧЕСКУЮ ИЛИ БАНКОВСКУЮ ТАЙНУ

Утешова А.С.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

***Аннотация*:** *В данной статье дается характеристика личности преступника, при незаконном собирании, разглашении и использовании сведений, составляющих коммерческую или банковскую тайну. Автор отмечает, что изучение личности преступника одна из*

основных задач, возникающих при раскрытии и предупреждении преступлений. В статье квалифицируются признаки личности преступника: пол, возраст, образование, занимаемая должность.

Ключевые слова: *личность преступника, коммерческая или банковская тайна, преступление, информация, оперативно-розыскные мероприятия, подозреваемый, организатор, пособник.*

В уголовном законодательстве ряда зарубежных государств неправомерное завладение чужой конфиденциальной информацией с целью получения материальной выгоды в конкурентной борьбе с другими соперниками называется экономическим шпионажем [1, 2, 3]. В Уголовном кодексе Российской Федерации (далее – УК РФ) ответственность за такого рода деяние предусмотрена в ст. 183 – «Незаконные получение и разглашение сведений, составляющих коммерческую, налоговую или банковскую тайну» [4]. Уголовным кодексом Республики Казахстан (далее – УК РК) такая ответственность установлена в ст. 223 – «Незаконные получение, разглашение или использование сведений, составляющих коммерческую либо банковскую тайну, тайну предоставления микрокредита, тайну коллекторской деятельности, а также информации, связанной с легализацией имущества» [5].

Личность преступника. Изучение личности преступника – одна из основных задач, возникающих при раскрытии и предупреждении преступлений. Личность в деятельности преступника поставлена на первый план потому, что это системообразующий элемент поведения человека: от особенностей свойств личности зависят мотивы, цели, объекты и способы деятельности преступника.

В наиболее полном виде в структуре личности преступника как его социальном «портрете» выделены следующие свойства:

демографические (пол, возраст, уровень образования, профессия и др.);

социологические (социальный статус, ценностные ориентации и др.);

психологические (интеллектуальные, волевые, эмоциональные свойства, темперамент, характер, интересы, потребности и др.);

моральные (отношение к людям, собственности, труду и др.);

правовые (наличие или отсутствие судимости, роль в преступлении и др.) [6, с. 103].

При выявлении подозреваемого особо важную роль играет моделирование демографических и правовых свойств личности преступника, которые существенно различаются в зависимости от многих факторов:

1) состава расследуемого преступления (собирание или же разглашение сведений, составляющих коммерческую или банковскую тайну);

2) отношения преступника к предприятию, на котором произошла утечка сведений о секретах производства, – сотрудник этого предприятия либо постороннее лицо;

3) его должностного положения;

4) конкретной роли человека в преступлении (организатор, пособник, исполнитель);

5) способа совершения преступления и др.

Так, среди лиц, занимающихся промышленным шпионажем, преобладают профессиональные преступники – агенты фирм-конкурентов, в совершенстве владеющие методами и средствами сбора конфиденциальной информации. Причем далеко не всегда они могут быть судимыми за совершение различных корыстных преступлений. Физическое и психическое насилие над лицами, осведомленными о коммерческой или банковской тайне, часто совершают наемные преступники с криминальным прошлым, т.е. наблюдается слияние общеуголовной и так называемой «беловоротничковой» преступности, которая процветает в сфере экономической деятельности.

Характеристика личности лица, совершающего незаконное получение и разглашение сведений, составляющих коммерческую или банковскую тайну, конечно, не может быть достаточно полной по причине недостаточности или отсутствия соответствующих статистических данных, материалов

уголовных дел и других достоверных сведений, которые могут быть использованы в целях анализа. Однако, следует признать тот факт, что лица, совершающие преступление, предусмотренное ч.. 2 ст. 183 УК РФ, качественно отличаются от других категорий преступников. Как правило, это лица так называемого среднего возраста (старше 30 лет). Уровень их образования выше, чем в среднем у всех преступников. Это преступление относится к так называемой «беловоротничковой» преступности. Соответственно среди лиц, привлекаемых к ответственности за эти преступления, чаще чем в других случаях, встречаются люди, занимающие высокое социальное положение (управляющие крупных предприятий, высокопоставленные чиновники и т.п.). Субъектный состав рассматриваемых преступлений характеризуются примерно равным соотношением мужчин и женщин, т.е. криминальная активность женщин здесь намного выше средней [7, с. 416].

Важно подчеркнуть, что исследуемые преступления в основном относятся к категории латентных и, как правило, не попадают в орбиту уголовного судопроизводства. Достаточно сказать, что по данным статистики МВД РФ за 2003-2005 гг. и январь-март 2006 г. преступлений по ст. 183 УК РФ не выявлено [8]. Тем большее значение в связи с этим приобретают отдельные статистические данные о преступлениях, которые приводят некоторые авторы.

Нарушение режима коммерческой или банковской тайны чаще всего выражается в собирание и разглашение конфиденциальной информации, содержащейся в различных документах. Поэтому в подтверждение изложенных тезисов приведем имеющие, как нам представляется, непосредственное отношение к теме исследования социологические данные В.А. Северина о свойствах личности лиц, совершивших на изученных предприятиях нарушения режима секретности при работе с документами: основные возрастные группы нарушителей: от 40 до 49 лет — 22%; от 50 до 60 лет — 28%, старше пенсионного возраста — 13%; уровень образования: неполное среднее образование — 9%, среднее — 9%, среднее специальное — 17%, высшее — 64%; занимаемая должность: руководители — 39%, инженерно-технические работники (ИТР) — 28%, вспомогательно-обслуживающий персонал — 14%, научные работники — 9% [9, с. 80]. По его же данным, 98% таких лиц не были ознакомлены при изучении должностных инструкций с обязанностями по сохранению и защите секретной информации (ввиду наличия в них этих «белых пятен»); в 40% случаев нарушениям режима секретности были допущены умышленно, причем им в 40% случаев сопутствовали нарушения трудовой и производственной дисциплины [9, с. 81-82].

В этой же работе В.А. Северин приводит следующие интересные, еще более значимые в контексте темы нашего исследования, данные о социально–демографических признаках лиц, совершивших «правонарушения режима коммерчески значимой информации (КЗИ)»:

пол нарушителей, занятых в сфере производства: мужчины — 54%, женщины —46%;

возрастные группы: от 18 до 20 лет — 1 %, от 21 года до 25 лет — 4%, от 26 до 35 лет —35%, от 35 до 40 лет — 20%, от 40 до 49 лет — 25%, от 50 до 55 (жен.) лет — 3%, от 50 до 60 (муж.) лет — 10%;

уровень образования: неполное среднее образование — 5%, среднее полное общее образование — 5%, среднее профессиональное — 20%, высшее — 70%;

занимаемая должность: руководители различных звеньев управления организаций — 39%, специалисты в различных сферах производства и управления — 58% [9, с. 442 - 445].

В 1999 г. И.Б. Ткачуком определен круг субъектов, которые занимаются добыванием экономической информации конфиденциального характера в отношении российских организаций:

иностранные разведывательные организации;

иностранные государственные предприятия, учреждения и банки;

частные иностранные фирмы (специально созданные зарубежными спецслужбами для сбора разведывательной информации; независимые фирмы, выполняющие договоры с разведывательными и другими государственными ведомствами на выявление и добывание конфиденциальной информации экономического характера; фирмы, созданные в целях недобросовестной конкуренции);

отечественные фирмы-конкуренты;

отечественные фирмы, специализирующиеся на оценке экономического состояния субъектов хозяйственной деятельности (аудиторские, консалтинговые);

отечественные охранные и частные детективные организации;

службы безопасности организаций и банков;

криминальные элементы, специализирующиеся на незаконном добывании и сбыте конфиденциальной информации [10, с. 34 - 35].

Результаты этого исследования, проведенного И.Б. Ткачуком, были использованы Л.Р. Клебановым при опросе 110 сотрудников органов внутренних дел, ФСБ, налоговых органов, таможенной службы, охранно-детективного объединения «Аргус», бизнесменов, сотрудников службы безопасности ряда компаний [11, с. 276 - 279]. По данным социологического опроса угроза совершения рассматриваемого преступления исходит от: а) иностранных спецслужб — 16% опрошенных, б) иностранных рыночных конкурентов — 15%, в) российских рыночных конкурентов — 44,4%, г) организованных преступных группировок — 48%, д) отдельных представителей российских правоохранительных и контрольных органов — 27,3%, е) отдельных представителей частных детективных и охранных предприятий — 12,5%, ж) иных лиц и организаций — 4,5% [12, с. 10 - 11]. «В настоящее время подавляющее большинство организованных преступных группировок имеют в своем составе разведывательно-информационные службы, техническое оснащение которых превосходит оснащение правоохранительных органов. Имея информацию, составляющую коммерческую или банковскую тайну, организованные преступные группировки в состоянии совершить против ее обладателей и иных законных владельцев любые преступления, включая корыстные, корыстно-насильственные, экономические и т.п.» [13, с. 11].

В составе организованной преступной группы роли распределены по видам соучастия в совершении преступления. Организатор является лидером группы, который выбирает объекты преступного посягательства, подбирает соучастников и определяет их функции, планирует преступление, в т.ч. выбирает способы разглашения собранной конфиденциальной информации и направления ее использования в предпринимательской деятельности и т.д.[1]. Пособник может подделывать документы, удостоверяющие личность исполнителя преступления, выполнять переоборудование и камуфляж его автомашины, представлять технические средства для негласного получения конфиденциальной информации и пр. Исполнители преступлений специализируются на сборе разведывательной информации о предприятии-конкуренте, собирании сведений, составляющих коммерческую или банковскую тайну, их разглашении и совершении других криминальных действий.

При расследовании анализируемых преступлений возникает необходимость выявления, в основном путем оперативно-розыскных мероприятий, круга лиц, заинтересованных в получении похищенной информации, в т.ч. работников организации-потерпевшего. Не исключено, что в эту организацию был внедрен член преступной организации для получения всей необходимой информации (промышленный шпионаж); возможно работник организации-потерпевшего совершил преступление из-за каких-либо личностных мотивов и др.

Необходимость проведения анализа тех предприятий, которым похищенные сведения представляли бы экономическую ценность, определяется и тем, что в данном случае круг подозреваемых лиц будет сужен. Это будет способствовать выработке различных следственных версий применительно к конкретным организациям, а следовательно — в отношении подозреваемых лиц. Таким образом, изучение личности преступника способствует оптимальному планированию расследования.

Список литературы:

1. Вдовенков В.М., Широков В.А. Экономический шпионаж. Понятие и квалификация // Безопасность бизнеса. 2006, № 1.
2. Бержье Ж. Промышленный шпионаж. М., 1972;
3. Хиксон Ф. Промышленная контрразведка. М., 1972.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/

[1] Подробнее о функциях лидера преступной группы см.: См.: *Быков В.М.* Преступная группа: криминалистические проблемы. Ташкент, 1991. С. 31-36.

5. Уголовный кодекс Республики Казахстан http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226
6. Лаврухин С.В. Поведение преступника как объект криминалистического моделирования. Саратов, 2006.
7. Алексеев А.И., Герасимов С.И., Сухарев А.Я. Криминологическая профилактика: Теория, опыт, проблемы. Монография. М., 2001.
8. Статистические данные о состоянии преступности в Российской Федерации за 2003, 2004, 2005 гг., январь-февраль 2006 г. http://www.mvdinform.ru/?docid=11
9. Северин В.А. Коммерческая тайна в России. М., 2007.
10. Ткачук И.Б. Коммерческая тайна: организация защиты, расследование посягательств. М., 1999. С. 34-35.
11. Клебанов Л.Р. Незаконное получение и разглашение сведений, составляющих коммерческую или банковскую тайну: некоторые особенности в современных российских условиях // Статьи и тезисы докладов на теоретической конференции аспирантов и соискателей ИГПАН РФ. М., 2000.
12. Клебанов Л.Р. Уголовная ответственность за незаконные получение и разглашение сведений, составляющих коммерческую или банковскую тайну. Автореф. дис. … канд. юрид. наук. М., 2001.
13. Быков В.М. Преступная группа: криминалистические проблемы. Ташкент, 1991.

УДК:343.221.5

КОММЕРЦИЯЛЫҚ НЕМЕСЕ БАНКТІК ҚҰПИЯНЫ ҚҰРАЙТЫН МӘЛІМЕТТЕРДІ ЗАҢСЫЗ ЖИНАУ, ЖАРИЯЛАУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНУ КЕЗІНДЕГІ ҚЫЛМЫСКЕР ТҰЛҒАСЫ

Утешова А.С.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

***Аннотация*:** *Бұл мақалада коммерциялық немесе банктік құпияны құрайтын мәліметтерді заңсыз жинау, жариялау және қолдану кезіндегі қылмыскер тұлғасы сипаттамасы беріледі. Автор қылмыскер тұлғасын зерттеу қылмысты ашу және оның алдын алуда туындайтын негізгі міндеттердің бірі екендігін атап көрсетеді. Мақалада қылмыскер тұлғасы белгілері: жынысы, жасы. білімі, атқаратын қызметі жіктеледі.*

Кілт сөздер: *қылмыскер тұлғасы, коммерциялық немесе банктік құпия, қылмыс, ақпарат, шұғыл іздестіру шаралары, күдікті, ұйымдастырушы, көмекші.*

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 06.77.61

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РЫНКА ТРУДА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Губайдуллина С.С., Султангужиева А.Ж.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *В данной статье освещены экономические и социальные проблемы занятости в Республике Казахстан. Также уделено внимание категории самозанятых граждан и их проблемам. Автором особое внимание уделяется молодежной политике в целях снижения уровня безработицы.*

Ключевые слова: *Занятость, безработица, социально-экономическая политика, самозанятые, безработные, малоимущие, улучшение благосостояния.*

Рынок труда многогранная, динамичная система социально-экономических отношений, которая призвана обеспечивать постоянное эффективное использование рабочей силы. С развитием научно-технического и информационного прогресса роль рынка труда возрастает. Поэтому в современных условиях необходимо создание сбалансированного рынка труда с целью пополнения высококвалифицированными кадрами. Эффективное использование трудовых ресурсов выступает одной из важнейших задач формирования социально ориентированного государства, проводимого в рамках государственной политики в Республике Казахстане. Так, в Стратегии «Казахстан-2050: новый курс состоявшегося государства» вопрос модернизации рынка труда и повышения уровня социального обеспечения населения является основной повесткой дня в условиях усиливающейся социальной нестабильности в мире.

Одним из основных показателей состояния рынка труда являются: безработица, уровень заработной платы, занятость активного населения, занятость на селе, занятость молодежи, категория самозанятого населения и т.д.

Текущее функционирование рынка заключается в поддержании высокого уровня занятости и низкого уровня безработицы. При этом отмечается различие рынков труда в городской и сельской местностях. Положение молодежи на рынке труда характеризуется ростом уровня занятости, который сопровождается повышением качества структуры занятой молодежи. Увеличение количества наемных работников наблюдается сокращение самостоятельно занятого населения как фактор обеспечения социально-экономической стабильности.

В условиях рыночной экономики в соответствии с изменениями в экономическом и социальном развитии страны существенно меняется и политика в области оплаты труда, социальной поддержки и защиты работников. Многие функции государства по реализации этой политики переданы непосредственно хозяйствующим субъектам, которые самостоятельно устанавливают формы, системы и размеры оплаты труда, материального стимулирования ее результатов.

Заработная плата является одним из важнейших и даже решающих элементов формирования хорошего климата на предприятии. Она является частью валового национального продукта, которая отражается в себестоимости продукции и распределяется в рыночной экономике между отраслями народного хозяйства, предприятиями и отдельными работниками исходя из количества и качества затраченного труда, а также спроса и предложения товаров. Проблемы оплаты труда как основного инструмента регулятора рынка труда в современных условиях хозяйствования становятся все более острыми и актуальными еще в связи и с тем, что для весьма значительного числа предприятий

регулярность и размер выплат предопределяют не только перспективы развития самих организаций, но и обеспечивают физическое выживание их персонала. Вместе с тем, даже в тех случаях, когда уровень благосостояния является достаточно высоким, проблемы создания эффективной системы оплаты труда становятся рано или поздно актуальными для них.

Проблемы экономической заинтересованности работников в улучшении конечных результатов хозяйственной деятельности предприятия остается актуальной.

В целом по регионам наблюдаются значительные различия в оплате труда работников одинаковой квалификации, но занятых в разных отраслях производства, существенные отличия в уровне денежных доходов и социальных услуг жителей городов и районов, локализация бедности в сельской местности.

Сегодня уровень экономической активности населения в Казахстане достаточно высок. В 2017 г. численность экономически активного населения составляла 9 млн человек, увеличившись за пятилетний период на 1,9%. При этом уровень экономической активности незначительно сократился на 1,7 процентных пункта и составил 70%. В численности экономически активного населения 8,6 млн человек классифицируются как занятые экономической деятельностью и 0,5 млн человек – как безработные. По сравнению с 2013 г. численность безработных сократилась на 29,3 тыс. человек, или на 6,2% (см. табл. 1).

Таблица 1. Характеристика рабочей силы 2013–2017 гг.

Год	Численность, млн человек					Уровень в %		
	Население в возрасте 15 и старше	Рабочая сила	в том числе		Лица вне рабочей силы	Участие в рабочей силе	Занятости	Безработицы
			Занятые	Безработные				
2013	12,52	8,98	8,51	0,47	3,54	71,7	67,9	5,3
2014	12,61	9,04	8,57	0,47	3,57	71,7	68,0	5,2
2015	12,68	8,96	8,51	0,45	3,72	70,7	67,1	5,0
2016	12,76	9,07	8,62	0,45	3,68	71,1	67,6	5,0
2017	12,85	9,00	8,55	0,45	3,86	70,0	66,5	5,0

В решении вопросов содействия занятости населения большое значение имеет выработка согласованных мер, с одной стороны органов государственного управления, с другой работодателей. Необходимо находить решение функционирования цивилизованного рынка труда вместо стихийного, где используемый работодателями труд остается незащищенным, поскольку не производятся социальные отчисления, нарушаются условия труда и его оплаты. В этой связи при осуществлении местных комплексных программ борьбы с бедностью и безработицей работниками центров занятости и социальной защиты населения сделан вывод: снижение безработицы ведет к уменьшению бедности, поскольку только труд в состоянии побороть нужду. Проблемы сохраняются в работе по задействованию потенциала негосударственных институтов в борьбе с безработицей. Необходимо повысить уровень координации между государственными и негосударственными институтами. Решение данных задач является одним из ключевых условий для успешности борьбы с безработицей в Казахстане. Меры, по содействию занятости населения должны предусматривать следующее: консультирование и профессиональную ориентацию безработной молодежи, квотирование

рабочих мест для молодежи, оказание экономической поддержки населению в создании крестьянских хозяйств путем предоставления льготных кредитов, льгот в налогообложении, создание банка вакансий и рабочих мест в пределах области в целях повышения их престижности и материальной заинтересованности, широкое привлечение безработных к общественным временным работам.

Современное положение рынка труда Казахстана характеризуется в результате активной государственной поддержки относительно высокими показателями занятости и достаточно низким уровнем безработицы. При этом в формировании предложения и спроса рабочей силы возникают некоторые отрицательные тенденции. В условиях оттока экономически активного населения из села в город усиливается давление на городской рынок труда. Несмотря на то, что уровень молодежной безработицы снижается, отмечается несоответствие полученного образования требованиям рынка труда. Кроме того, сохраняется значительное число самостоятельно занятого населения, что ведет к увеличению экономической нагрузки на государство. Вышеперечисленные тенденции проходят на фоне активно происходящих процессов трудовой миграции. Следует отметить значительный отток населения за границу, что создает существенные перекосы на региональных рынках труда. При этом сглаживание данных негативных тенденций осуществляется посредством реализации государственных мер обеспечения занятости. Программы занятости населения основываются на стратегических планах развития государства и во многом учитывают особенности современного развития. Меры по снижению уровня безработицы, в том числе и молодежи, поддержка развития малого и среднего бизнеса в целях получения дополнительных рабочих мест, организация эффективной системы профессиональной подготовки и переподготовки безработных с учетом потребностей рынка труда, создание рабочих мест при реализации инфраструктурных проектов обеспечивают оптимальную занятость в настоящих условиях.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»
2. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020г., утвержденный Указом Президента Республики Казахстан № 922 от 01.02.2010г.
3. Жатканбаев Б.Б., Мухтарова К.С. "Безработицы как фактор снижения уровня жизни населения", Алматы 2012
4. Татибеков О.Н., «Регулирование рынка труда и занятости человеческих ресурсов РК в условиях глобализации», Алматы, 2013
5. http://www.enbek.gov.kz/index.php

УДК 06.77.61

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ АҒЫМДАҒЫ ШАРТТАРЫ

Губайдуллина С.С., Султангужиева А.Ж.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы жұмыспен қамтудың экономикалық және әлеуметтік мәселелері қарастырылады. Өзін-өзі жұмыспен қамтыған азаматтардың санатына және олардың проблемаларына назар аударылады. Автор жұмыссыздықты азайту мақсатында жастар саясатына назар аударады.*

Кілт сөздер: *Жұмыспен қамту, жұмыссыздық, әлеуметтік-экономикалық саясат, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар, жұмыссыздар, кедейлер, әл-ауқатты жақсарту*

УДК: 330.322.012

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ КАЗАХСТАНА КАК ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Ерниязов Р.А.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск

Аннотация: *В статье рассмотрены основные направления экономического развития страны. Политическая стабильность, совершенствование делового климата и интеграционные инициативы стали основными факторами развития инвестиционной привлекательности Казахстана. Несмотря на сложные внешнеэкономические условия, изменения ситуации на мировых рынках и геополитические вызовы, Казахстан демонстрирует устойчивый экономический рост и привлекательность для инвесторов.*

Ключевые слова: *Инвестиции, инвестиционная привлекательность, диверсификация экономики, реализация инвестиционных проектов, политическая стабильность.*

Став независимым государством в 1991 году, Республика Казахстан смогла достичь значимых результатов не только в области привлечения иностранных инвестиций, но и в плане повышения конкурентоспособности страны. Казахстан провел ряд модернизации институциональной системы, образовательной сферы и инфраструктуры, направляя усилия на построение прочной основы для будущего экономического развития. Экономическая интеграция была одним из основных приоритетов внешней политики Казахстана. Создание Таможенного союза и Единого экономического пространства, а также активное взаимодействие с Шанхайской организацией сотрудничества являются яркими примерами открытости и стремления быть ответственным участником международного сообщества. Казахстан стремится как можно быстрее установить контакты с ведущими, индустриально развитыми странами мира. Большую роль сыграло заимствование Казахстана иностранного капитала у Международного валютного фонда. Крупнейшим иностранным инвестором Казахстана явилась США. В 1993 году они предоставили в страну 91 млн. долларов, в 1994 г. - 311 млн. долларов. Тогда же в Казахстан двинулись крупные американские компании. Так, «Шеврон» и «Мобил Ойл» приступили к разработке нефтяных месторождений, по оценкам экспертов, не уступающих аляскинским. Соглашение предусматривало отчисление 80% прибыли Казахстану, 20% - США. [1]

С Великобританией были подписаны соглашения об устранении двойного налогового обложения, о поощрении и взаимной защите инвестиций, по которому каждая сторона обязалась обеспечивать другой действенную правовую базу для ее частных инвестиций, гарантировать защиту инвестиций в любых их формах. Пришли работать компании «Бритиш Петролиум», «Шел» в международном консорциуме по освоению шельфа Каспийского моря. Ими, как и другими британскими компаниями в то время прорабатывался вопрос о реконструкции нефтеперерабатывающих заводов в Актау, Атырау, Кызылорде. Англичан интересовало также строительство аккумуляторного завода в Талдыкоргане, поставок оборудования для международного аэропорта в Алматы, эксплуатации Карачаганакского и Тенгизского нефтяных месторождений, развития фармацевтической промышленности. В результате этого сотрудничества в Казахстане действовало в то время уже 12 совместных британско-казахстанских предприятий. В 1993 году Великобритания занимала 3-е место среди европейских партнеров Казахстана. Объем оборота двух стран еще в то время составил 100 миллионов долларов.

Важную роль в обеспечении экономического развития Казахстана играют природные богатства страны. Снижая свою зависимость от добывающих отраслей, страна движется в направлении диверсификации экономики. Сегодня Казахстан занимает лидирующее положение по объему привлекаемых иностранных инвестиций на душу населения среди стран

СНГ. Казахстан представляет для иностранных инвесторов большой интерес. Политическая стабильность, совершенствование делового климата и интеграционные инициативы стали основными факторами Казахстана по инвестиционной привлекательности. Путь развития страны не был гладким. В условиях мирового финансового кризиса 2007-2009 годов, когда потоки прямых иностранных инвестиций сократились вдвое, одной из сложнейших задач было удержать темпы экономического развития после мирового финансового кризиса, который оказался для Казахстана настоящим испытанием. Банковский сектор и сфера недвижимости были в наибольшей степени подвержены негативному влиянию глобального кризиса. Тем не менее, казахстанская экономика смогла выстоять и показать положительную динамику в то сложное для страны время. Она продемонстрировала рост ВВП в 1,2% в 2009 году, возвратившись к докризисному уровню роста в 7,3% и 7,5% в 2010 и 2011 годах соответственно, а по итогам 2012 и 2013 годов ВВП страны вырос на 5,5% и 6% соответственно. Так, за период с 1993 года по 2013 год, в экономику страны привлечено 189 млрд.долларов США.

Рисунок 1. Структура прямых иностранных инвестиций в разрезе отраслей. По данным статистической отчетности Национального Банка РК

По видам экономической деятельности основная часть полученных средств была направлена в научно-профессиональную, в том числе геологоразведочную деятельность (39,9%), горнодобывающую промышленность (31,09%), обрабатывающую промышленность (10,4%), финансовый сектор (5,76%), остальные - в строительство, транспорт и связь. Только за 2013 год валовой приток прямых инвестиций в Казахстан составил 24,1 млрд. долл. США.

Рисунок 2. Валовый приток прямых инвестиций в РК. По данным статистической отчетности Национального Банка РК

К конкурентным преимуществам Казахстана относят выгодное географическое положение вблизи быстро растущих рынков Индии, Китая и России. Здесь проходят основные трансконтинентальные маршруты, соединяющие Азиатско-Тихоокеанский регион с Европой и Ближним Востоком. К тому же Казахстан обладает значительными резервами ископаемых источников энергии, высокой долей трудоспособного населения и либеральным инвестиционным законодательством. Наиболее интересен инвесторам сырьевой сектор и львиная доля инвестиций в экономику продолжает вкладываться в добывающие сектора, такие как: нефтяная, газовая и горнодобывающая. За последние 10 лет в Казахстан привлечено свыше 220 млрд. долларов прямых иностранных инвестиций. Из них только на 2015 год приходится 15 млрд. долларов. Основными инвесторами стали Нидерланды (5,7 млрд. долларов, 26%), США (2,8 млрд. долларов, 5,3%), Швейцария (1,9 млрд. долларов), Франция (1 млрд. долларов), Бельгия (700 млн. долларов), Россия (600 млн. долларов), Китай

(440 млн. долларов), Великобритания (400 млн. долларов), Япония (400 млн. долларов), Республика Корея (400 млн. долларов) и Германия (320 млн. долларов). Казахстан смог привлечь их рекордное количество. Сегодня он входит в двадцатку стран-лидеров по этому показателю. Были приняты стратегические программы, проведены экономические реформы, пересмотрена законодательная база, улучшены таможенный и налоговый режимы, усилена инвестиционная инфраструктура и защита инвесторов, обучены кадры. [2]

Правительство республики для привлечения и стимулирования инвесторов внесли поправки в законодательство. Для инвесторов в Казахстане предусмотрено немало льгот и преференций. Кроме того, в последние годы правительством была проведена работа по совершенствованию законодательства в части расширения пакета инвестиционных преференций и дальнейшего развития СЭЗ. [3]

Отраслевая Программа по привлечению инвестиций, развитию специальных экономических зон и стимулированию экспорта на 2010-2014 годы стала неотъемлемой частью правительственного плана по диверсификации экономики. Она была нацелена на увеличение инвестиций в несырьевые экспортно-ориентированные и высокотехнологичные производства, а также экспорт обработанных товаров. Был введен безвизовый режим для инвесторов из 19 государств, в том числе из Великобритании, Германии, Италии, Малайзии, Нидерландов, ОАЭ, США, Франции, Южной Кореи, Японии и других, к 2017 году правительство увеличило число стран с безвизовым режимом. В целях дальнейшей диверсификации экономики страны реализуется второй этап этой госпрограммы (2015-2019 годы). Среди его приоритетов: металлургия высоких переделов, нефтепереработка, нефтехимия и химическая промышленность: агрохимия и производство химикатов для промышленности, пищевая промышленность, машиностроение и производство строительных материалов. Для поддержания благоприятных условий для инвестиций в Казахстане действуют Совет иностранных и национальных инвесторов при Президенте страны, Совет по улучшению инвестиционного климата под председательством Премьер-министра, а также Институт инвестиционного омбудсмена. Во всех регионах открыты центры обслуживания инвесторов, где государственные услуги оказываются по принципу «одного окна». С начала 2016 года всем инвесторам из одного источника предоставляются свыше 350 государственных услуг и разрешений.

В Послании Президента РК народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» было отмечено: «Привлечение зарубежных инвестиций надо всецело использовать для трансферта в страну знаний и новых технологий». [4]

Выстраивается система взаимодействия с национальными компаниями, как основными драйверами привлечения транснациональных корпораций. Так, национальная компания Қазақстан темір жолы сотрудничает с Talgo, Alstom, General Electric, а национальная атомная компания Казатомпром - с Areva, CEIS, Marubeni, Cameco и др.

Инвестиционная политика Казахстана является одним из ключевых факторов успешного выполнения Государственной программы индустриально-инновационного развития, начатой в 2009 году. За первые пять лет индустриализации страны было реализовано 700 проектов на общую сумму 17 млрд. долларов, создано более 70 тысяч рабочих мест. Каждый седьмой из этих проектов был осуществлен с помощью прямых иностранных инвестиций. К примеру, компания Alstom организовала в Астане производство электровозов, которые перевозят миллионы людей по всей стране и успешно экспортируются. Совместно с компаниями Renault, Nissan и АвтоВАЗ в Усть-Каменогорске действует завод полного цикла по производству автокомпонентов. С участием польской компании Polpharma был модернизирован и расширен фармацевтический завод Химфарм в Шымкенте. В Костанайской области производятся внедорожники с участием концернов Toyota и Ssang-Yong.

В Казахстане большое внимание уделяется масштабному распространению энергосберегающих технологий. Принят Закон «Об энергосбережении и повышении энергоэффективности», действует отраслевая программа «Энергосбережение – 2020».

Всемирная выставка ЭКСПО, которая прошла в Астане в 2017 году, была подкреплением этой тематике. В свете инвестиционной привлекательности и имиджа Казахстана, необходимо отметить эффективное международное сотрудничество.

Казахстан все более втягивается в орбиту глобализации: в 2015 году страна стала полноправным членом Всемирной торговой организации. Вхождение Казахстана в ВТО объективно сыграло позитивную роль в обеспечении устойчивого экономического роста, стабильности и привлечении инвестиций. Особое значение придается сотрудничеству с Европейским союзом, который является основным торговым и инвестиционным партнером Казахстана. На долю Евросоюза приходится более половины казахстанского внешнеторгового оборота (31 млрд. долларов) и 50% привлеченного иностранного капитала в экономику страны (110 млрд. долларов). Казахстан является третьим крупнейшим поставщиком энергоносителей в Европу из стран – не членов ОПЕК, после России и Норвегии. В ряде государств Европы доля поставок казахстанской нефти достаточно высока. Так, в Австрии она составляет 25%, Румынии – 30%. Отдельно следует отметить подписанное в 2015 году расширенное соглашение о партнерстве и сотрудничестве между Казахстаном и ЕС.

Одним из ключевых инвесторов в Казахстан является Россия, взаимные накопленные инвестиции составляют 16 млрд. долларов. Примечательно, что российские компании представлены во всех областях казахстанской экономики, среди них Газпром, ЛУКОЙЛ, Русал, Мечел, АвтоВАЗ, КамАЗ, Сбербанк, ВТБ и др. Значительная часть торгово-экономического сотрудничества приходится на топливно-энергетический сектор. Осуществляются взаимные поставки энергоносителей. Россия является основным транзитером казахстанской нефти и газа на внешние рынки. Энергетика остается самым привлекательным сектором для капиталовложений в Казахстане. При этом имеется значительный инвестиционный потенциал в таких секторах, как высокие технологии, телекоммуникационное оборудование и инфраструктура, а также профессиональные услуги. Внимание инвесторов к этим отраслям существенно повышается. Именно на это нацелена Концепция инновационного развития Казахстана до 2020 года. У зарубежных инвесторов значительно увеличился интерес к несырьевым секторам казахстанской экономики. Почти три четверти от общего объема инвестиций приходится на 5 стран: Нидерланды, США, Швейцария, Китай и Россия. Их суммарный вклад по итогам первого квартала составил 5 381,3 млн. долларов. Однако этот период они провели по-разному. Китай нарастил вложения в казахстанскую экономику до 344,7 млн. долларов, Нидерланды 1 539,2 млн. долларов, являются главным иностранным инвестором в Казахстане, США 1194,2 млн. долларов, Швейцария 599,7 млн. долларов, Россия 297,4 млн. долларов, в категорию других инвесторов входят отдельные страны по совокупности привлечения инвестиции, их суммарный объем составил 1 406,1 млн. долларов. Удельный вес валового притока иностранных прямых инвестиций в Республику Казахстан в первом квартале 2017 года по странам показано в рисунке 3.

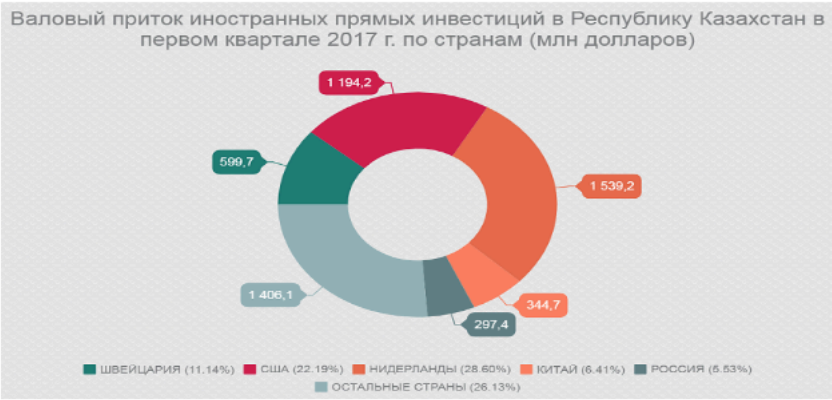

Рисунок 3. Валовой приток иностранных прямых инвестиций в Республику Казахстан в первом квартале 2017 года по странам

«В рамках поручения главы государства совместно со Всемирным банком разработана национальная инвестиционная стратегия на 2018-2022 годы. При успешной реализации стратегии в течение пяти лет прогнозируется поэтапный рост валового притока прямых инвестиций в экономику до 26%, а инвестиций, ориентированных на повышение эффективности, то есть ориентированных на экспорт, до 50% к уровню 2016 года», – сообщил министр по инвестициям и развитию Женис Касымбек. [5]

С учетом экономических возможностей было определено 36 потенциальных стран мира, из которых 11 являются для нас приоритетными (США, РФ, Великобритания, Германия, Франция, Италия, КНР, Япония, Южная Корея, Турция, ОАЭ). Для работы с каждой из стран совместно с МИД будет разработан индивидуальный подход и конкретный план действий.

Таким образом, Казахстан сегодня находится на пороге нового этапа развития. Страна стремится к наукоемкой экономике, к развитию через инновации и технологический прогресс. В будущем инвестиции будут привлекаться для передовых технологий и внедрения инноваций. Это поспособствует диверсификации производства и снижению ресурсозависимости государства. Следует отметить, что Казахстан обладает большим потенциалом в области привлечения инвестиций в сектор возобновляемых источников энергии, в агропромышленный комплекс, атомную энергетику и туристическую индустрию.

Список литературы:

1. Джумабаева А.М. Инвестиционная привлекательность Казахстана /А.М. Джумабаева//- Алматы. -Экономика. - режим доступа: https://articlekz.com/article/category/163
2. Иванов Д. Как Казахстан вошел в 20-ку стран-лидеров по привлечению инвестиций? /Д. Иванов// Новости Астаны. - режим доступа: https://bnews.kz/ru
3. Корабаева М. Инвестиции в Казахстан: вчера, сегодня, завтра/М. Корабаева//АО «Казахстанский центр ГЧП». - режим доступа: https://online.zakon.kz/
4. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан-2050» / Н.А. Назарбаев //Казахстанская правда. - 2012. - режим доступа: http://ranking.kz/
5. «Национальная инвестиционная стратегия» на 2018-2022 годы от 15 августа 2017 года. - режим доступа: http://www.primeminister.kz

УДК: 330.322.012

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫЛЫМДЫЛЫҒЫ ЕЛДІҢ ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУЕТІ РЕТІНДЕ

Ерниязов Р.А.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада елдің экономикалық дамуының негізгі бағыттары баяндалған. Саяси тұрақтылық, іскерлік ахуалды жақсарту және интеграциялық бастамалар Қазақстанның инвестициялық тартымдылығының негізгі факторлары болды. Сыртқы экономикалық жағдайларға, әлемдік нарықтағы жағдайға және геосаяси қиындықтарға қарамастан, Қазақстан тұрақты экономикалық өсімді және инвесторлар үшін тартымдылығын көрсетіп отыр.*

Негізгі сөздер: *Инвестициялар, инвестициялық тартымдылық, экономикалық әртараптандыру, инвестициялық жобаларды жүзеге асыру, саяси тұрақтылық.*

УДК 06.75.19

ФАКТОРЫ ПРОИЗВОДСТВА В КАЗАХСТАНЕ

Жантасова Э.Е.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *Постоянное изменение рыночной экономики. Она постоянно видоизменяется под воздействием тех или иных факторов. В результате меняются потребности, виды экономической деятельности, ценности, которые создаются. Это приводит к переосмыслению ранее существующих экономических категорий, способствует возникновению новых факторов. В данной научной статье рассматриваются факторы производства в Казахстане.*

Ключевые слова: *факторы производства; экономика; производственный процесс; естественный фактор; экономическая деятельность.*

В наше время происходит постоянное изменение рыночной экономики. Она постоянно видоизменяется под воздействием тех или иных факторов. В результате меняются потребности, виды экономической деятельности, ценности, которые создаются. Это приводит к переосмыслению ранее существующих экономических категорий, способствует возникновению новых. Сейчас экономическая наука постепенно входит на дорогу мировой экономической мысли.

Теория трех факторов производства Ж.Б. Сэя положила начало факторному анализу в экономике. Он обосновал, что труд, капитал и земля являются равноправными участниками создания стоимости, они влияют на создание полезности, которая является основой стоимости.

Земля рассматривается как естественный фактор. Она не является результатом человеческой деятельности. К этой группе элементов (факторов) производства относят и природные богатства, залежи ископаемых, которые применимы в производственном процессе. В эту категорию включаются пахотные земли, леса и т.д. [1]

Земля наряду с трудом и капиталом является важнейшим фактором производства. Рынок земли является неотъемлемой частью экономики любого развитого государства. Однако рынок земли далек от совершенства и не является гарантом стабильности. Необходимо также отметить, что нигде в мире не существует абсолютно свободного рынка земли.

Так как земля предоставлена человеку природой, то зависимость характеристик земли от природно-климатических условий является главным свойством земельных ресурсов. Эти условия влияют на плодородие почвы и её продуктивность, что лежит в основе разделения земельных участков на: лучшие, средние и худшие. Продуктивность земли может быть улучшена на любых участках в результате дополнительных вложений труда и капитала, но рано или поздно интенсивное освоение обеспечивает все меньшую и меньшую отдачу.

Рента - регулярно получаемый доход с капитала, имущества или земли, не требующий предпринимательской деятельности. Экономисты используют термин "рента" в более узком значении: экономическая рента - это цена, уплачиваемая за использование земли и других природных ресурсов, количество (запасы) которых строго ограничено. Именно фиксированное количество предлагаемой земли - отличает рентные платежи от заработной платы, процента и прибыли. Где бы практически не использовалась земля, ее предложение остается неизменным, она не создается людьми, ее количество ограничено. В большинстве государств земля находится в частной собственности, и условием для образования ренты является аренда земельных угодий.

Рентные отношения складываются между собственниками земли и арендатором по распределению дохода. Рента - это излишек (сверхприбыль) над обычной средней прибылью арендатора. Арендная плата за землю, как правило, бывает больше ренты, она учитывает

процент на капитал, вложенный в имущество землевладельцами. Это могут быть жилые и хозяйственные постройки, ирригационные сооружения, средства связи и другие средства. Величина арендной платы - это продукт конкурентных торгов двух сторон: земельного собственника и арендатора. [2]

В развитом рыночном хозяйстве земля является предметом купли и продажи. Однако невозделанная земля не имеет стоимости, но имеет цену. Земля продается благодаря её способности приносить ренту своему владельцу.

"Субъект имеет право выбора: положить деньги в банк или купить земельный участок". [3]

При продаже участка его собственник заботится о том, чтобы не потерять доход, приносимый рентой. Покупатель земли, прежде чем стать собственником, тоже сравнивает приносимую участком ренту с процентом, который он может получить, если деньги положит в банк.

"Для объективного определения ценности земли как объекта недвижимости необходима информация, которую дает рынок земли…без земельного рынка невозможно определение ценности земли". [4]

Рынок земли при всех его особенностях вполне успешно решает главную задачу любого рынка: обеспечение наиболее рационального распределения ограниченных ресурсов. Труд представлен интеллектуальной и физической деятельностью, направленной на изготовление благ и оказание услуг. Совокупность способностей личности, обусловленная образованием, профессиональным обучением, навыками, здоровьем, представляет собой человеческий капитал. Чем квалифицированнее труд человека, тем выше его капитал, а соответственно и доход по этому капиталу (оплата труда). [5]

Труд, безусловно, является главным фактором функционирования производства, а заработная плата - важнейший вид рыночных цен. В узком смысле слова под заработной платой понимается ставка заработной платы, т.е. цена, выплачиваемая за использование единицы труда в течение определенного времени - часа, дня и т.д.

Различают номинальную и реальную заработную плату.

Под номинальной заработной платой понимается сумма денег, которую получает работник наемного труда за свой дневной, недельный, месячный труд. По величине номинальной заработной платы можно судить об уровне заработка, дохода, но не об уровне потребления и благосостояния человека. Для этого надо знать, какова реальная заработная плата. Реальная заработная плата - эта та масса жизненных благ и услуг, которые можно приобрести за полученные деньги. Она находится в прямой зависимости от номинальной зарплаты и в обратной - от уровня цен на предметы потребления и платные услуги.

Сущность зарплаты: неравномерно сводить к внешней форме проявления продажи труда за определенную цену - заработной плате. На самом деле здесь проявляются более глубокие экономические отношения между собственником капитала и товара "рабочей силы". [6]

Величина предельного продукта труда зависит от качества рабочей силы, от уровня общей и специальной профессиональной подготовки, от уровня кооперации труда, и т.д. Спрос на труд предъявляется до того момента, когда выручка от использования предельного (последнего) работника сравняется с издержками по его использованию или, другими слова, когда заработная плата предельного рабочего будет равна получаемой от его использования фирмой выручке.

Кривая спроса на труд со стороны руководителя фирмы есть кривая предельной производительности труда MRP_L по его цене W (см. Рис.1).

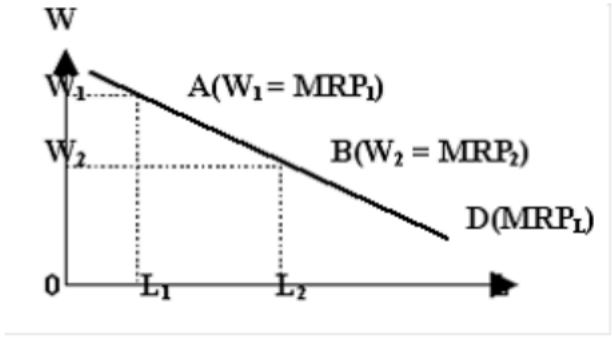

Рис.1 - Кривая спроса на труд [6]

Кривая спроса имеет отрицательный наклон, так как отражает закон убывающей предельной производительности труда. Его смысл заключается в том, что фирма, нанимая больше рабочих, получает от них убывающую отдачу, поэтому оплачивает труд по более низким ставкам.

Предложение труда на уровне народного хозяйства определяется, прежде всего, численностью населения, долей в нем трудоспособных, половозрастным составом, средним числом отработанных часов, приходящихся на одного работника и т.д.

Индивидуальное предложение труда зависит от многих факторов: от престижности профессии, от удаленности места работы от дома, от уровня профессиональной организованности в той или иной отрасли, от социальных условий труда в фирме и т.д. Но все же главным стимулом является уровень заработной платы.

Для рынка труда кривая предложения будет иметь положительный наклон: с ростом заработной платы предложение труда будет возрастать.

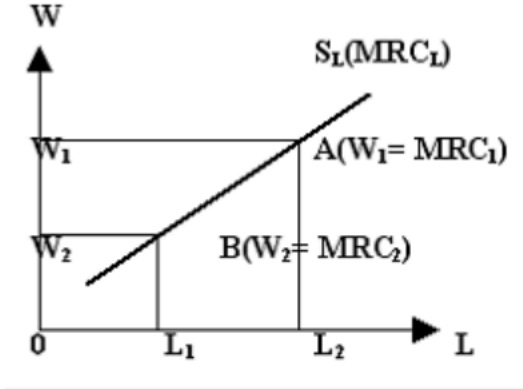

Рис.2 - Кривая предложения на труд [6]

В экономическом смысле кривая предложения труда S_L - кривая предельных издержек труда MRC_L (см. Рис.2).

Объединяя два графика - кривую спроса и кривую предложения труда получим точку равновесия между спросом и предложением на труд (см. Рис.3).

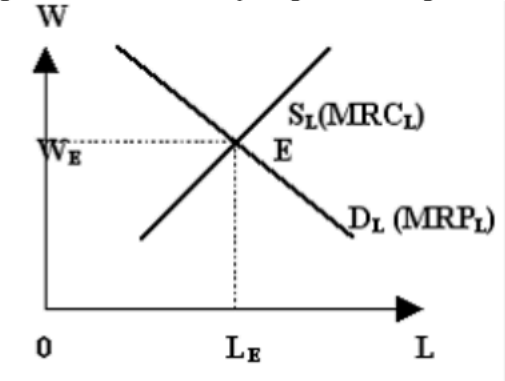

Рис.3 - Равновесное состояние рынка труда [6]

Точке Е на графике равновесного состояния рынка труда (см. Рис.3) соответствует определенный уровень реальной заработной платы и заданное этим уровнем предложение труда. В точке Е спрос на труд равен предложению труда, т.е. рынок труда находится в равновесном состоянии. В положении рыночного равновесия полностью трудоустроены все работники, готовые предложить свои услуги при заработной плате W_E. Поэтому точка Е определяет положение полной занятости. При любых других условиях заработной платы, отличных от W_E, равновесие на рынке труда нарушается. Заработная плата - это цена равновесия на рынке труда.

В случае превышения реальной заработной платы уровня равновесной предложение на рынке труда превышает спрос. В этой ситуации происходит отклонение от положения полной занятости, рабочих мест не хватает для всех желающих продать свой труд при данной заработной плате. Возникает избыток предложения труда.

В случае снижения реальной заработной платы по сравнению с равновесной, спрос на рынке труда превышает предложение. В результате образуются незаполненные рабочие места вследствие нехватки работников, согласных на более низкую заработную плату.

Рынок труда, подчиняясь в целом законам спроса и предложения, по многим принципам своего креатива и функционирования представляет собой специфический рынок, имеющий ряд существенных отличий от других товарных рынков. Здесь регуляторами являются факторы не только макро - и микроэкономические, но и социальные и социально-психологические, отнюдь не всегда имеющие отношение к цене рабочей силы - заработной плате.

В связи с неоднозначностью трактовки категории "капитал" существует также проблема определения понятия "рынок капитала". В экономической литературе выделяются два возможных варианта трактовки этого понятия:

Если под капиталом понимать физический капитал (станки, здания, запасы и т.д. в стоимостном их измерении), то рынок капитала - это часть рынка факторов производства наряду с рынком труда и земли. Если под капиталом на рынке финансов понимать денежный капитал, то рынок капитала выступает составной частью рынка ссудных капиталов.

Капитал как фактор производства выступает в виде совокупности благ, используемых в производстве товаров и услуг. Это инструменты, машины, оборудование, складские помещения, транспортные коммуникации, средства связи и т.д. Их техническое состояние постоянно совершенствуется и оказывает решающее влияние на общую результативность производственного процесса и его эффективную целесообразность. [7]

Отдельные капитальные блага можно использовать на протяжении нескольких лет, тогда как раньше - на протяжении веков и даже больше. Существенная черта капитального блага состоит в том, что оно является и фактором производства, и продуктом одновременно.

На рынке ссудных капиталов формируются спрос и предложение денежного капитала. Спрос на капитал на рынке факторов вытекает из стремления инвестировать, т.е. прирастить капитал. Инвестиционный проект будет принят, если предельные издержки по его осуществлению не превысят предельного дохода от полученного в результате продукта. Следовательно, спрос на инвестиционные товары будет определяться этим предельным доходом. [8]

Предложение капитала возникает в основном со стороны домашних хозяйств, а также предприятий и государства. Домашние хозяйства, владеющие капиталом в форме вложенных денежных средств, предоставляют капитал в пользование бизнесу в форме материальных средств и получают доход в виде процента на вложенные средства.

В связи с тем, что физический капитал может приобретаться в собственность фирм или предоставляться им во временное пользование, следует различать плату за поток услуг капитала (цена использования) и цену капитальных активов (цена купли - продажи).

Стоимость использования услуг капитала представляет собой рентную (прокатную) оценку капитала. Она может выступать в качестве рыночной котировки или суммы, уплачиваемой фирмой владельцу капитала за аренду части этого капитала.

Цена актива представляет собой цену, по которой единица капитала может быть продана или куплена в любой момент.Процент в современной экономической теории чаще всего рассматривается как цена капитала независимо от того, получает ли его промышленник в виде предпринимательского дохода или собственник ссудного капитала. Таким образом, процент представляет собой разновидность дохода наряду с прибылью. Процент - эта та часть дохода, которую получает владелец капитала в течение года. Если она выражается в процентах, то такой доход называется процентной ставкой. Например, вы кладете в банк 100 тыс. долл. под 15% годовых. Ваш доход (или процент) составит 15 тыс. долл., и ставка процента в этом случае будет равна 15%. [7]

Рыночный спрос на инвестиции представляет собой сумму индивидуальных спросов всех фирм, нуждающихся для своего развития во внешних финансовых ресурсах. Рыночное предложение инвестиционных ресурсов является суммой индивидуальных предложений всех владельцев сбережений, которые готовы предоставить их коммерческим фирмам на платной основе. Спрос на рынке капитала носит производный характер и определяется, во-первых, тем, насколько фирмам нужно расширить или модернизировать свои производственные мощности ради удовлетворения спроса на те или иные товары; во-вторых, тем, насколько прибыльно фирмы могут использовать средства, привлеченные ими с рынка капитала.

Для оценки такой прибыльности фирмы проводят специальные расчеты, называемые обычно инвестиционным дисконтированием или разработкой бюджетов планируемых инвестиций. Процесс расчета будущей стоимости средств, инвестируемых сегодня, является одной из разновидностей особого типа финансовых расчетов, именуемых обычно дисконтированием. Впрочем, дисконтирование используется не только для расчета будущей стоимости инвестиций, сделанных сегодня, но и для определения сегодняшней ценности тех средств, которые мы получим в будущем.

Для рынка земли характерно проведение земельной реформы. К сожалению, еще ни одна из них не была успешной.

Рынку труда присуще большое количество видов его регулирования:

- регулирование внешнеэкономических связей;
- обеспечение защиты социально уязвимых групп населения;
- регулирование в сложных ситуациях высвобождение рабочей силы и др.

В Республике Казахстан уже на протяжении 10 лет действует Государственная целевая экономическая программа модернизации рынков капитала. Она совершенствуется почти с каждым годом и находит новые концепции в регулировании рынка капитала Республики Казахстан.

Республика Казахстан стоит на пути усовершенствования экономической ситуации. И если придерживаться правильному регулированию рынков факторов производства, то идеальная экономика будет ближе с каждым годом.

Список литературы:

1. Фишер С. Дорнбуш Р. Шмальгези Р. Экономика. М. 2000. Гл.28, 29.
2. Ж. Елубаева государственное финансовое обеспечение производства общественных товаров и услуг. А. 2000 г.
3. "Фискальный перераспределительный механизм межбюджетных отношений в Республике Казахстан". Сб. научных трудов КазГАУ "Экономические реформы: особенности переходного периода". Часть 1 - Алматы, "Экономика", 2004г., 0,3 п. л.
4. Леонтьев В. Межотраслевая экономика. Москва: Экономика, 2000 - 471 с.
5. "Международный маркетинг": Камшибаев Р.А., Баймагамбетов Л.К., Алматы, 2003 г.;
6. "Доклад о мировом развитии 2004 года": издательство "Весь мир";
7. "Финансовые, денежные и кредитные системы зарубежных стран": Рудый К.В., Москва, 2004 г.;
8. "Экономикс: принципы, проблемы и политика": Макконнелл К.Р., Брю С.Л., 2 тома, издательство "Инфра-М", 2001г.

УДК 06.75.19

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӨНДІРІС ФАКТОРЛАРЫ

Жантасова Э.Е.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Нарықтық экономика тұрақты өзгеруде. Үнемі өзге факторлардың әсеріне байланысты өзгереді. Сонымен қатар, экономикалық қызметтің түрлері, құндылықтар, қажеттіліктері де өзгереді. Бұл жаңа экономикалық санат пайда болуына қайта ықпал етеді. Осы ғылыми мақалада Қазақстандағы өндіріс факторларды қарастыратын боламыз.*

Кілт сөздер*: өндіріс факторлары; экономика; производственный процесс; табиғи фактор; экономикалық қызмет.*

УДК 06.61.01

ҰЙЫМНЫҢ АДАМ КАПИТАЛЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жәнібеков Д.Б., Есеналиев Б.С.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Біздің заманымыздың өзекті мәселелерінің бірі адам капиталын қалыптастыру болып табылады. Бұл мақалада ұйымның адам капиталын қалыптастыру бағыттары, Қазақстандағы ұйымның ілгері дамуына қажетті мамандықтар талқыланады. Бұл тақырып елдегі қазіргі адам әлеуетінің жалпы көрінісін және оны кеңейту жолдарын суреттейтін адам капиталы туралы қазіргі философиялық талқылауларда пайда болды.*

Кілт сөздер: *адам капиталы, тәжірибе, ұйым, табиғи ресурстар.*

XX ғасыр технологиялар мен өнеркәсіптер ғасыры болса, XXI ғасыр нанобиология ғасыры болмақ. Ғалымдардың пікірінше ірі көлемнен майда кварктерге дейінгі аралықты жүріп өту үшін технологиялық процестер биологиялық ритммен жылжуға тиіс. Ол үшін әлем халықтары технологиядан бұрын өзін дамытуға, оны игеруге, өз мүмкіндіктерін толыққанды пайдалана білуді игеруі тиіс. Соңғы зерттеулерге қарағанда экономикалық өсім мен даму адам капиталының сапасына тікелей қатысыты екендігі анықталған. Бұл ұғымды 70-жылдары Нобель сыйлығын алған, атақты экономист Теодор Шульц енгізген еді. Ол өз сөзін былай деп тұжырымдады: «Адам бойындағы барлық қабілет туа бітеді немесе өмірлік дағдымен қалыптасады. Әрбір адамның тұқымдық ерекшеліктеріне байланысты туа біткен қабілеттері болады. Тиісті қаржы бөлу арқылы дамытылатын адам бойындағы өмірде жүре қалыптасқан құнды қабілеттерді біз «адами капитал» деп атаймыз».

Қазіргі таңда әлемнің дамыған елдерінде адами капиталға инвестиция салу болашақта мол табыс әкелетін бизнес жоба ретінде қарастырылады. Нобель сыйлығының лауреаты, экономист Гарри Беккердің есебінше, білімге жұмсалған инвестиция болашақта орта есеппен жылына 12-14 пайыз табыс береді екен. Сонымен қатар адами капиталды бір пайызға ғана арттыру, ІЖӨ-нің жан басына шаққандағы өсімін 3 пайызға дейін арттыратын көрінеді.

Жалпы алғанда мемлекеттің капиталы, бірінші, табиғи ресурстар (кен орындары); екінші, жылжитын және жылжымайтын мүлік (зауыттар, ғимараттар, автомобиль т.б.); үшінші, адам капиталынан тұрады. Әлемдік банктің есебі бойынша, АҚШ- тағы ұлттық байлықтың ішінде барлық өндіріс қорының (ғимараттар мен жылжымайтын мүлік, машина мен құрал-жабдықтар) үлесі –19, табиғи ресурстар – 5, ал адам капиталы – 76%. Батыс

Еуропадағы сондай көрсеткіштер – 23, 2 және 74; Ресейде – 10, 40 және 30%. Ал, біздің елдегі адам капиталының үлесі 10-12%. Бұл әрине көңіл көншітерлік жағдай емес.

Адам капиталы – бұл мемлекеттің басты байлығы, заманауи постиндустриалдық экономикада басты бәсекелестік артықшылық, себебі дәл осының өзі ЖІӨ өсімінің үштен екісін анықтайды.

Сондықтан, адам капиталы дамуының негізгі бағыттары келесідей болмақ:

- адам денсаулығына, жұмыс істеу қабілетіне әсер ететін және әлеуметтік-экономикалық, техникалық, ұйымдастырушылық және жаратылыс – табиғи сипаттағы факторлар әсерінен қалыптасатын еңбек жағдайын жетілдіру;
- кадрларды даярлау және олардың біліктілігін арттыру жүйесін жетілдіру;
- білім беру жүйесі қоғам өмірінің барлық сфераларындағы өзгерістерге жауап қатуы керек, адамдардың экономикалық және қоғамдық қызметінің норма, ереже, құндылықтардың жаңа жүйесін, шаруашылық субъектілердің жаңа экономикалық мәдениетін, сондай – ақ тиімді экономикалық қызметті ынталандыруды тездетіп қалыптастыруға ықпал ету керек;
- экономиканың инновациялық даму жолына өту. Мұнда инновациялар, еңбектің мазмұны мен сипатында өзгерістерді жасай отырып, адам капиталының дамуына септігін тигізеді;
- адам капиталын дамытудың негізгі тәсілі ретінде өмір салты, сапасы мен деңгейін көтеру.

Адамның еңбекке қабілеттілігі экономиканың кез – келген саласында, кез – келген лауазымда, маңызды дәрежеде, оның денсаулығына байланысты. «Денсаулық» элементін моральдық денсаулық пен физикалық денсаулық деген екі құрауышқа бөлуге болады. Физикалық денсаулық – бұл адамның физиологиясына әсер ететін, оның өмірге келгенде берілетін және кейін өмір сүру барысында қосылатынның барлығы, атап айтқанда, тұқымқуалаушылық, жасы, қоршаған орта жағдайы мен еңбек ету жағдайы. Ал моральдық денсаулық отбасындағы және ұжымдағы моральдық – психологиялық климатпен қамтамасыз етіледі.

Кәсіби даярлық бұл біліктілік, дағды мен жұмыс тәжірибесінен тұрады.

Мотивация оқуға болуы, сондай – ақ экономикалық және еңбек қызметіне болуы мүмкін. Табыс деп бір адамнан немесе бір адамға пайданың белгілі бір пайызы түсіндіріледі, яғни бұл адами капиталын пайдалану нәтижесі болып табылады. Бұл жағдайда, бір адамның табысы, яғни оның кәсіпорындағы жалақысы қарастырылады.

Жалпы мәдениет бұл бір адамның басқалардан айырмашылығын сипаттайтын, тұлғаның жеке басының өзіне ғана тән болатын ерекшеліктерінің барлығын қамтиды, атап айтқанда, бұл белгілі бір моральдық принциптерді қалыптастыратын интеллект, ақыл, шығармашылық қабілеттер, тәрбие, сондай – ақ, кәсіпорынның қызметіне әсер етуі мүмкін адамның барлық қасиеттері: жауапкершілік, коммуникативтілік, креативтілік және сонымен бірге, Л.Туроу жазғандай «саяси және әлеуметтік тұрақтылыққа сыйластық».

Адам капиталының барлық элементтері өзара бір – бірімен байланысты, мысалы, өз білімін көтере отырып, адам капиталды да, денсаулықты да, өз табысының пайызын да ұлғайтады және жалпы мәдениетін көтереді. Жұмыскердің оқу мен кәсіби даярлығының арқасында, жұмыс тәжірибесінен алғанептілігін қоса алғанда, оның білімі мен дағдысы капиталдың белгілі қорын құрайды.

Бұл капитал қорының ақшалай бағалылығы, еңбек нарығында жұмыс берушілер адам капиталын «жалдай» алатындай, еңбекақы ставкасымен анықталады. Жұмыс іздеу мен көші – қон нақты кісілердің адам капиталын бағаның (жұмыскердің білімі мен дағдысын пайдаланғаны үшін уақыт бірлігіне алатын еңбекақы мөлшерлемелерінің) ұлғаюының арқасында арттырады.

Өндіріс пен қызмет көрсетуді ұйымдастыратын, оған негізігі бақылау мен тексеру жүргізетін, кемшіліктер мен артықшылықтарды сараптайтын бұл – адам. Оның сапалылығы мен еңбекке деген қажеттілігін өтейтін негізгі фактор оның бойындағы дарын, алған білімі мен үйренген тәжірибесі. Капитал түсінігін өте кең мағынада қолдануға болады. Оның мағынасы

ретінде ұйымның құрал – жабдықтары, көлігі мен ғимаратынан өзге адамның негізгі өзі болмақ. Оның тұлғалық қасиетінен бастап жұмсқа қабілеттілік, икемділік пен тәжірибе алмасу осының бәрі адам капиталының негізгі факторлары болып саналады.

Қазіргі күні Қазақстанда 131 жоғары оқу орны бар. Онда 350 мыңға тарта адам білім алса, оның 330 мыңнан астамы бакалаврлар екен. Бірақ осы мәселе төңірегіне сәл ой жіберсек бізге осынша бакалавр керек пе деген заңды сұрақ туындайды. Елбасының «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Жолдауында адам капиталына баса назар аударылған. Қазіргі кездегі жұмыссыздық мәселесінің шиеленісуінің артында осы адам капиталына деген сұраныс пен ұсыныстың теңдігін сақтамау жатыр. Тағы да әлемдік рейтингке назар саламыз. БҰҰ-ның Даму бағдарламасының дерегі бойынша Еуропаның экономикасы дамыған елдеріндегі денсаулық пен білімге жұмсалатын қаржы ІЖӨ-нің 8,1% және 8,5%-ін құрайды. Еуропа елдеріндегі денсаулыққа бөлінетін орташа қаржы АҚШ-пен (6,5%) шамалас 6,44%- ға тең. Әлемде денсаулыққа орташа 5,5% (Қазақстанда 2,5%) бөлінеді. АҚШ, Жапония, Швейцариядағы жалпы капиталдың 75-80% адам капиталының үлесінде. Қазіргі кезде дамыған елдердегі экономикадағы белсенді азаматтардың 50%-ы, АҚШ тұрғындарының үштен екісі ой еңбегімен айналысады.

Ұйым ішінде адам капиталын қалыптастыруда ескерілетін негізгі міселелерге мыналар жатады:

- Кадр саясатын жолға қою мен үнемі бақылауда ұстау
- Қызметкерлердің ынталылығы мен қызығушылығын тудыратын жағдаяттар әзірлеу және үнемі жетілдіріп отыру
- Өнім сапасынан бұрын кадрлардың қызмет ету тиімділігін арнайы шкала бойынша қадағалау
- Қызметкерлерді белгілі бір уақыт аралығында өзін – өзі жетілдіру курстарына немесе оқуларға жіберіп отыру
- Ұйымда жапондық менеджменттің үйлесімділік принципін басшылыққа алу
- Қызметкерлердің жалақысы мен қосымша сыйақыларын белгіленген мерзімнен кешіктірумеу. Отбасы мәселелері мен түрлі жағдайларда түсіністік таныту

Осы аталған ұстанымдар қызметкерлер мен басшылық арасында ұсталып отыратын болса адами капиталдың көрсеткіші тұрақты түрде алға жылжиды.

Кәсіби деңгейде маман дайындау қазіргі күннің ең негізгі мәселесі болып отыр. Осы негізде Қазақстанның өнеркәсіп саласында, әсіресе мұнай өнімдерін өндіру, автомашина өндірісі және ІТ технологиялар өндірісінде осындай кәсіби мамандардың тапшылығы ақын сезіледі. Сонымен қатар шағын фирмалар мен ЖШС басшылары өз қарамағындағы жұмысшылардың кәсіби даярлығына көңіл бөлмеуі де осыған байланысты. Дайярлау мен қайта даярлау курстарына деген немқұрайлылық кадр саясатын құлдырау әкеледі. Қазіргі кезде адам капиталына салатын инвестиция орта көрсеткіштен аспауы ұйымдағы түрлі келеңсіздікке, техникалық жағдайлардың нашарлауына, қызметкерлердің еңбек жағдайының нашарлауына сонымен қатар жұмысқа төзбеушілікке әкеледі. Әр адам өз саласының маманы болмайынша оның жасайтын жұмысы немесе өндіретін өнімінің сапасы артпайды.

Ұйымның адам капиталын дамытудың түрлі жолдарын қарастыруға болады. Жалақы мен сыйақылар, этика ережелерінің сақталуы, үйлесімділік секілді жоғарыда айтылған факторлар ішкі көрсеткіштерді қамтиды. Сонымен қатар ұйымдағы қызметкерлердің жұмыс сапасын арттыру үшін ұйым аралық тәжірибе алмасудың алатын орны ерекше. Қызметкерлердің тәжірибе алмасуы оқыту курстарынан да жоғары нәтежие беріп жататыны таңданарлық жағдай емес. Бүгінгі таңда шет мемлекеттермен, соның ішінде өнеркәсібі дамыған, технологиялық қажеттіліктері өтелген, кадр саясаты, менеджмент жүйесі орныққан елдердегі ұйымдармен тәжірибе алмасу трендке айналған. Американдық және жапондық менеджмент жүйесінің негізгі тірегі болып отырған да осы адам капиталына деген ерекше көзқарас. Қорытындылай айтқанда бүгінгі таңда дамыған елдердегі тәжірибе көрсеткендей адам капиталына салынатын 1% инвестиция өзінің жемісін 3 – 4 есе қайтара өтейді. Ұйымдағы

адам капиталының сапасын арттыру мен үнемі бақылауда ұстау оның көрсеткішіне әсер етіп, дамуына тікелей ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар http://www.akorda.kz/
2. «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2018 жылғы 10 қаңтар http://www.akorda.kz/
3. Майдырова А.Б. Человеческий капитал РК в условиях информационной экономики.: Научная монография. - Астана, 2004 - 290с.
4. Шөптібаева Г. “Адам капиталы” мәселесінің интерпретациясы //Саясат журналы, 2004. №4

УДК 06.61.01

ФОРМИРОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Жәнібеков Д.Б., Есеналиев Б.С.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *Одной из актуальных проблем современности является анализ формирования и развития человеческого капитала. Эта тема выяснилась на сегодняшних философских дискуссиях о человеческом капитале, в которых описывается общая картина нынешнего человеческого потенциала в стране и способы ее расширения.*

Ключевые слова: *человеческий капитал, природные ресурсы, опыт, организация*

УДК 338.24

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ СУБЪЕКТІЛЕРІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЖҮЙЕЛЕРІН ДАМЫТУ

Жанекенова К. Б.
Батыс Қазақстан инновациялық - технологиялық университет, Орал қ.

Аннотация*: Мақалада Қазақстандағы ауыл шаруашылығының экономиканың негізгі салалрының бірі ретінде қарастырады. Ауыл шаруашылығы халықты азық-түлік пен өнеркәсіптік шикізатпен қамтамасыз етеді. Мақалада Қазақстандағы ауыл шаруашылығының әлеуметтік-экономикалық дамуы талқыланады.*

Кілт сөздер: *ауылшаруашылық өнімдерінің нарығы, мал шаруашылығы, ірі қара мал, мал шаруашылығы.*

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылық саласына жоғары көңіл бөлінуде. Ауыл шаруашылығы қазақ елінің дәстүрлі саласы және Елбасының әр жолдауында аграрлық секторға басымды көңіл бөлінуде. Соңғы 2014 жылдың 17 қаңтарындағы ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында ауыл шаруашылығы саласын инновациялық дамыту көзделген [1].

Ауылшаруашылығы субъектілеріне агробизнестің заманауи технологиялар мен озық ғылыми әзірлемелерге қолжетімдікті қамтамасыз ету мақсатында отандық аграрлық ғылым

жүйесін реформалау бойынша жұмыс жалғастырылады. Ұлттық аграрлық ғылым жүйесінің үйлестірушісі «ҚазАгроИнновация» АҚ болады. Отандық аграрлық ғылымды реформалаудың негізгі бағыттары мыналар болып табылады:

1) ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруші және экспорттаушы жетекші елдердің үлгісі бойынша салалық және ЖОО ғылымы арасындағы тығыз өзара іс-қимылға, әлемдік ғылыми жүйеге ықпалдасуға, ғылыми-зерттеу ұйымдары мен агробизнес субъектілері арасындағы өзара ісқимыл жасаудың тиімді тетіктері бар ықпалдастырылған ғылыми-технологиялық бағдарламаларды қолдануға бағытталған ауыл шаруашылығы зерттеулерін басқарудың жаңа жүйесін құру;

2) ұлттық ауыл шаруашылығы зерттеулері жүйесін мемлекеттік қаржыландыру деңгейін технологиялық көшбасшы елдердің деңгейіне дейін - саланың жалпы өнімінен кемінде 1 %-ға жеткізу;

3) аграрлық ғылымға дарынды жастарды тарту және неғұрлым перспективалық ғылыми қызметкерлердің әлеуетін кәсіби іске асыру үшін жағдайлар жасауға ықпал ететін жаңа кадрлық саясат;

4) зерттеулердің сапасын арттыру, ауылшаруашылығын дамытудың басым бағыттары бойынша меншікті технологиялық платформаларды қалыптастыру мақсатында ғылыми-зерттеу және тәжірибелікэксперименттік ұйымдардың инфрақұрылымын кезең-кезеңімен жаңғырту.

Ғылыми зерттеулердің нәтижелілігін, тиімділігін және нәтижелерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында мемлекет тарапынан отандық аграрлық ғылымды реформалауды аяқтау және оны одан әрі дамыту үшін қажетті ұйымдастырушылық жағдайлар жасалады және қаржы ресурстары бөлінеді. Үздік әлемдік баламаларына сәйкес келетін нәтижелері бар ауышаруашылығы саласындағы озық білімдерді генерациялау мен таратудың жаңа ғылыми-инновациялық жүйесін қалыптастыру үшін халықаралық деңгейдегі пәнаралық ғылыми білім беру кешендерін (орталықтарын) құру бойынша жұмыс жалғастырылады. [2].

Бірінші кезеңде ауылшаруашылығын дамытудың берік іргетасын қалау қажет: 1) Бағдарламада көзделген мақсаттарға қол жеткізу, міндеттер мен іс-шараларды шешу үшін заңнамалық базаны қалыптастыру; 2) төлеу мерзімдерін ұлғайта және сыйақы ставкасын төмендете отырып, ауылшаруашылығы субъектілерін қайта құрылымдау, қайта қаржыландыру, сондай-ақ қаржыландыру арқылы ауылшаруашылығының қаржылық сауықтыру бойынша шаралар қабылдау; 3) өсімдік шаруашылығындағы және мал шаруашылығындағы, сондай-ақ ауыл шаруашылығы шикізатын терең қайта өңдеу өндірісі үшін тауарлардың, жұмыстардың және көрсетілетін қызметтердің экономикалық қолжетімділігін арттыру; 4) ауыл шаруашылығы жалпы өнімін арттырудың экстенсивті әдістерінен қарқынды әдістерінекөшу; 5) инвестициялық және пилоттық жобалар пулын, өсімдік шаруашылығына, мал шаруашылығына және ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуге енгізу үшін прогрессивті агротехнологиялар пулын қалыптастыру; 6) аграрлық ғылымда технологияларды трансферттеу, бейімдеу және коммерцияландыру пысықтау, білім тарату орталықтарының желісін кеңейту; 7) ветеринариялық және фитосанитариялық қауіпсіздіктің жоғары деңгейін қамтамасыз ету; 8) ауыл шаруашылығы дақылдарын мемлекеттік сорттық сынау тиімділігін арттыру. Нәтижесінде саланы одан әрі дамыту үшін жағдайлар қалыптастырылады. Екінші кезеңде ауыл шаруашылығы өнімдерінің өндіріс көлемін елеулі түрде өсіру, барлық негізгі тамақ өнімдері бойынша Қазақстанның импортқа тәуелділігін қысқарту, экспорттық әлеуетті іске асыру, Бағдарламада қойылған мақсаттарға қол жеткізу қажет. Екінші кезеңде қойылған міндеттерді шешу нәтижелері: 1) өсімдік дақылдары түсімділігінің және малдар өнімділігінің нысаналы көрсеткіштеріне қол жеткізуге мүмкіндік беретін заманауи агротехнологияларды қолдану есебінен ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігін ұлғайту; 2) ҚР ауылшаруашылығы өндірістік және қайта өңдеу салаларының әлеуетін игеру.

Мемлекеттік реттеудің тиімді шараларын пайдалану, ҚР АӨК бизнесін дамыту үшін қолайлы жүйелі жағдайлар жасау, қамтамасыз етуші инфрақұрылымды дамыту, секторға

тартылатын орташа жылдық инвестицияларды екі есе арттыру, өнімділікті өсіру нәтижесінде Бағдарламаның мынадай негізгі нысаналы индикаторларына қол жеткізу күтіледі: 1) ауылшаруашылығы субъектілерін субсидиялау есебінен ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау көлемін 2020 жылға қарай 4,5 есе арттыру; 2) ауылшаруашылығы субъектілерінің борыштық жүктемесін қаржылық сауықтыру шаралары есебінен жалпы сомасы 300 млрд. теңгеге кемінде 8 жылға ұзарту; 3) карантиндік және аса қауіпті зиянды организмдер таралуының қауіптілік коэффициенті 2020 жылға қарай 0,88; 4) мониторингтік зертханалық зерттеулерге ұшырайтын тамақ өнімдерінің үлесін 2020 жылға қарай 0,4 %.[3].

Бағдарламада көзделген іс-шараларды қаржыландыру көлемі ҚР-дың заңнамасына сәйкес тиісті қаржы жылына арналған республикалық және жергілікті бюджеттерді бекіту кезінде нақтыланатын болады.

Бағдарлама ауылшаруашылығы саласын әрі қарай дамытуда көптеген жаңа мүмкіндіктер ашып, Кедендік Одақ жағдайында және алдағы Дүниежүзілік сауда ұйымына кіру қарсаңында агроөнеркәсіп кешенінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталып отыр [4].

Елді азық-түлікпен қамтамасыз етудегі, халықты жұмыспен қамтуды арттырудағы және республиканы экономикалық дамытудағы ауыл шаруашылығының рөлі зор және Қазақстанның КО-ға кіруі мен ДСҰ-ға алдағы кіруіне байланысты Мемлекет тарапынан аграрлық саланы қолдау қажет екені мінсіз.

Әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылдың 17 қаңтарындағы Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ», Астана, 2014
2. 2.Ауылдық аумақтарды дамыту мәселесі бойынша Үкімет отырысындағы Өңірлік даму вице-министрі С. Жұманғариннің баяндамасы/Интернет ресурс: http://minregion.gov.kz/ауылдық-аумақтарды-дамыту-мәселесі-б/
3. Айтаханов Қ. «Агробизнес - 2020». Бағдарлама ауылға не береді / Дала мен қала 2013 жылдың 17 мамырынан
4. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы «18» ақпандағы № 151 қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2013 – 2020 жылдарға арналған «Агробизнес-2020» бағдарламасы»

УДК 338.24

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СИСТЕМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ РЕСУРСОВ

Жанекенова К.Б.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В статье рассматривается роль сельского хозяйства как одного из ключевых секторов экономики Казахстана. Сельское хозяйство снабжает население продовольственным и промышленным сырьем. В статье рассмотрено социально-экономическое развитие сельского хозяйства РК.*

Ключевые слова: *рынок сельскохозяйственной продукции, животноводство, крупный рогатый скот, правовое регулирование животноводства, племенное животноводство.*

УДК 06.56.25

МАЛОЕ И СРЕДНЕЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК ДРАЙВЕР ЭКОНОМИКИ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Жумаев Ж.Ж., Уразова Б.А., Нургалиева Э.М.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

Аннотация: *В статье представлено современное состояние малого и среднего предпринимательства в Западно-Казахстанской области на основе анализа статистических данных, а также определены перспективы развития данного сектора экономики. В Западно-Казахстанской области реализуются такие инструменты поддержки предпринимательства как «Дорожная карта бизнеса 2020», «Дорожная карта занятости 2020», «Даму-Өндіріс-2», региональное финансирование субъектов МСП по Западно-Казахстанской области (за счет средств МИО и Фонда «Даму»). В статье приведены и проанализированы итоги реализации государственных программ поддержки малого и среднего предпринимательства.*

Ключевые слова: *малое и среднее предпринимательство, социально-экономическое развитие, экономическая активность региона, государственная программа*

Малое и среднее предпринимательство является основой стабильного гражданского общества, и от его развития зависит благосостояние всех казахстанцев. МСБ выполняет огромную социальную функцию, поддерживает экономическую активность населения, а также обеспечивает значительные налоговые поступления в бюджет. В нынешних условиях именно МСБ может выступить в качестве стабилизатора, а потому вправе рассчитывать на соответствующее внимание общества и государства. Зарубежный опыт показывает, что сектор малых и средних предприятий является неотъемлемым элементом любой развитой хозяйственной и правовой системы, без которого экономика и общество в целом не могут нормально развиваться и существовать. В экономически развитых государствах в секторе малого и среднего бизнеса действует большинство предприятий, в нем сосредоточена большая часть экономически активного населения и производится примерно половина ВВП. Малое и среднее предпринимательство начало играть все более значительную роль в социально-экономическом развитии ЗКО. Западно-Казахстанская область расположена в западной части Республики Казахстан и специализируется на нефтегазовой промышленности, машиностроении, пищевой промышленности, строительной индустрии, зерновом хозяйстве и животноводстве [1].

Западно–Казахстанская область имеет выгодное географическое расположение, высокий ресурсный потенциал региона, положительные тенденции в экономическом росте области и улучшение основных социально-значимых показателей [2].

В целях повышения экономической активности субъектов предпринимательства, открытия новых предприятий, сохранения действующих и создания дополнительных рабочих мест предусмотрены ряд государственных программ, такие как:

- «Дорожная карта бизнеса 2020»
- «Дорожная карта занятости 2020»
- «Даму-Өндіріс-2»
- Региональное финансирование субъектов МСП по Западно-Казахстанской области (за счет средств МИО и Фонда «Даму»)

По государственной программе «Дорожная карта бизнеса 2020» имеются следующие данные. На реализацию программы в 2016 году выделено 2 222,1 млн. тенге, в том числе:

- субсидирование процентной ставки по кредитам 2 013,2 млн. тенге;
- частичное гарантирование кредитов 190,857 млн. тенге;
- грантовое финансирование 18 млн. тенге.

По итогам реализации программы за 2010-2016 годы Региональным координационным советом всего одобрено 633 проектов кредитов и подводимой инфраструктуры на сумму 75,4 млрд. тенге. Создано 4 071 новых рабочих мест. С начала 2016 года по области одобрено 129 проектов на общую сумму инвестиций 20,6 млрд. тенге. Создано 207 новых рабочих мест. По городу Уральск было одобрено 73 проектов на сумму 11,6 млрд. тенге, из них на сегодняшний день профинансировано 60 проектов на сумму 9,3 млрд.тенге, где создано 99 новых рабочих мест.

Государственные инновационные гранты за 2012-2016 годы получили 25 предпринимателей на сумму 78,1 млн.тенге. Из них в 2016 году 4 предпринимателей получили на сумму 7,7 млн.тенге. По программе «Дорожная карта занятости 2020» за 2013-2016 годы по городу Уральск выделено 331,7 млн.тенге. Кредиты получили 118 человек и создано 185 новых рабочих мест.

Было одобрено 26 проекта на сумму 81,2 млн.тенге:

-по программе «Игілік» (увеличение поголовья КРС, МРС, лошадей, других сельскохозяйственных животных и птиц) 4 проектов на сумму 12,0 млн.тенге;

-по программе «Береке» (откорм сельскохозяйственных животных и птиц с целью получения сельскохозяйственной продукции) 1 проект на сумму 2,8 млн.тенге;

- по программе «Кәсіпкер» (развитие предпринимательской деятельности) 21 проектов на сумму 62,0 млн.тенге.

Кроме того, за 2013-2016 годы 5 человек получили кредиты на сумму 14,8 млн.тенге из возвратных средств.

По поручению Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева из Национального фонда на льготное финансирование представителей малого и среднего бизнеса, занятых в сфере обрабатывающей промышленности в феврале-апреле месяце 2014 года по республике, банкам второго уровня было выделено 100 млрд.тенге (1-транш).

Банки второго уровня в свою очередь выдавали займы МСБ под 6% годовых. Согласно данной программе по нашей области было профинансировано 35 проектов на сумму 4,4 млрд.тенге, из них по городу 33 проектов (что составляет 94% от общего количества по области). В ходе реализации Плана совместных действий Правительства Республики Казахстан и Национального Банка Республики Казахстан по обеспечению финансирования субъектов предпринимательства в обрабатывающей промышленности и сфере услуг в ноябре 2014 года был выделен 2-ой транш в размере 50 млрд.тенге. На сегодняшней день согласно данной программе по области было профинансировано 21 проектов на сумму около 4,2 млрд.тенге, все проекты относятся к городу. В феврале-марте 2015 года согласно данной программе был выделен 3-й транш на сумму 50 млрд.тенге. Согласно данной программе по нашей области было профинансировано 19 проектов на сумму 4,2 млрд.тенге, из них по городу 16 проектов (что составляет 84% от общего количества проектов по области). По итогам 2016 года за счет средств Фонда «Даму» всего по городу Уральск выдано кредитов на сумму 183 млн.тенге на 8 проектов. Кроме этого 1 проект на сумму 20 млн.тенге одобрено, но не выдано и еще 2 проектов на сумму 50 млн.тенге находятся на рассмотрении. В рамках Карты поддержки предпринимательства по городу Уральск всего реализуются 28 проектов на общую сумму 20,2 млрд.тенге с созданием 1 367 рабочих мест. По итогам 2010-2015 годов в городе Уральске введено в эксплуатацию 20 проектов на сумму 10,4 млрд. тенге, что позволило создать порядка 941 рабочих мест. При реализации 20 проектов в государственный бюджет поступило налогов на сумму свыше 5 млрд.тенге, из них в местный бюджет 1,4 млрд.тенге.

В 2016 году реализовано 6 проектов стоимостью 8,9 млрд. тенге с созданием 251 рабочих мест:

-строительство завода по производству мелкоштучных бетонных изделий (ТОО «СпецстройСервис»);

-мясоперерабатывающий комплекс с убойным цехом (ТОО «Кублей»).

-организация производства железобетонных пустотных плит перекрытий (ТОО «Орал Полимер»);

-строительство цеха по обработке шкур КРС и МРС (ТОО «Пош Руно»);

-развитие морского судостроения для освоения выпуска судов нового класса сухим весом до 600 тонн (АО «Уральский завод Зенит»);

-создание аквакультурного комплекса по производству черной икры и товарной осетрины (ТОО «Учебно-научный комплекс опытно-промышленного производства аквакультуры»).

В 2015-2016 гг. реализован новый «якорный» инвестиционный проект по строительству завода по производству моторных топлив экологического класса К5 (АО «Конденсат») стоимостью 45,3 млрд. тенге. В рамках проекта создано 28 рабочих мест. За 2014-2016 годы проведены работы по реконструкции тепловых сетей и ГВС (доля модернизированных сетей – 10,9%), строительству дорог пяти микрорайонов и 7 улиц, капитальному ремонту электрических сетей (доля модернизированных сетей - 0,8%), профилированию и уплотнению дорожного покрытия 11 улиц, построена районная поликлиника на 500 посещений, введено в эксплуатацию 3 многоквартирных дома, отремонтированы районная больница на 150 коек, спортивный комплекс, реконструированы канализационные сети и т.д. В рамках нефинансовой поддержки МСП по компоненту «Бизнес советник» за 2014-2016 годы прошли обучение 2397 предпринимателей, в рамках компонента «Обучение топ-менеджмента» – 33 руководителя, в рамках компонента «Деловые связи» – 45 предпринимателей, стажировку за рубежом –7 предпринимателей, в рамках компонента «Старшие Сеньоры» - 8 предпринимателей, в рамках компонента «Школа молодого предпринимателя» - 175 предпринимателей. В результате реализации мер по Единой Программе за 3 года сохранено более 18,5 тысяч и дополнительно создано более 2,2 тысяч рабочих мест. Возросли налоговые поступления в государственный бюджет от субъектов малого и среднего предпринимательства на 11,2% или с 47,3 млрд.тенге в 2014 году до 52,6 млрд.тенге в 2016 году (2015 г. – 41,7 млрд.тенге).

Таблица 1. Итоги развития малого и среднего предпринимательства в ЗКО за 2014-2017 г.г.

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2017 г. в % к 2016 г.
Количество субъектов МСП, единицы	44 256	45 402	46 495	47 704	102,6
Количество активных субъектов МСП, единицы	31 437	39 603	40 448	42 228	104,4
Доля активных в общем количестве зарегистрированных субъектов МСП, %	71,03	87,2	87,0	88,5	101,7
Численность занятых, чел	70 687	106 011	106 883	112 900	105,6
Объем выпуска, млрд.тенге	1 158,3	1 006,8	1 281,8	1 404,9	109,6

По состоянию за 2014 год в области зарегистрировано 44 256 субъектов малого предпринимательства. В основном, субъекты малого предпринимательства Западно-Казахстанской области сосредоточены в областном центре – 63% от общего числа, в Бурлинском районе – 9%. Положительная тенденция по увеличению субъектов малого предпринимательства наблюдается в Бурлинском, Зеленовском, Сырымском, Таскалинском и Теректинском районах. Отрицательно в Жангалинском, Казталовском, Каратобинском и Чингирлауском районах и г. Уральск. Общая численность занятых в сфере малого

предпринимательства составила 70 687 человек. Положительная тенденция по увеличению численности, занятых в малом и среднем предпринимательстве за 2015-2017 годы наблюдается по Бокейординском, Жангалинском, Теректинском районах и по г. Уральск. Вместе с тем, наблюдается снижение численности в Акжаикском, Жанибекском, Каратобинском и Чингирлауском районе. По состоянию на 31 декабря 2017 года численность занятых в малом и среднем предпринимательстве составляет 112,9 тыс. человек, что на 5,6% больше, чем на 31 декабря 2016 года. Субъектами малого и среднего предпринимательства за январь-декабрь 2017 года произведено товаров (работ и услуг) на 1404,9 млрд. тенге или 109,6% к соответствующему периоду 2016 года.

Несмотря на положительную динамику развития, существует ряд факторов, препятствующих развитию предпринимательства, среди которых можно отметить: дороговизна материально-технических средств; низкий уровень доступа малого бизнеса к кредитным ресурсам, в связи с отсутствием залоговой базы; низкая инновационная активность субъектов МСП; рост арендной платы и оборудования; низкая квалификация предпринимателей и наемных работников; низкий уровень проектов, реализуемых в сельских населенных пунктах по государственным целевым программам, направленных на развитие малого и среднего бизнеса; нецелевое использование выданных грантовых средств из республиканского бюджета в рамках «Дорожная карта бизнеса 2020».

Многие предприниматели не знают о существовании институтов поддержки либо не владеют информацией об их услугах. Низкая осведомленность заинтересованной группы о возможностях влияет на дальнейшее развитие бизнеса и снижает уровень доверия к институтам поддержки, так как результат деятельности недостаточно распространяется.

Основными причинами слабой динамики развития районов области является отсутствие заинтересованности коммерческих банков в кредитовании предпринимателей, реализующих проекты в районах, селах. На практике, в силу отсутствия ликвидного залогового обеспечения в районных центрах, сельской местности и высоких рисков по реализации проектов предпринимателей, коммерческие банки зачастую отказывают в выдаче кредитов. Это и является причиной низкого уровня развития бизнеса на селе.

В 2018 году в рамках Единой программы «Дорожная карта бизнеса 2020» на поддержку частного предпринимательства предусмотрено 1618,7 млн. тенге, в том числе на субсидирование процентной ставки по кредитам - 1 477,7 млн. тенге, частичное гарантирование – 94,0 млн. тенге, грантовое финансирование – 47,0 млн. тенге.

В 2017 году реализовано 10 проектов стоимостью 8 млрд. тенге с созданием 782 рабочих мест, в т.ч. постоянных 536 рабочих мест:

1.Организация производства электрощитового оборудования (ТОО «Урал Электрик»);

2.Строительство Макаровского кирпичного завода (ИП «Жапбаркулов Ж.К.»);

3. Строительство асфальтобетонного завода (ТОО «Бирлик»);

4. Цех по производству сухих завтраков (Кондитерская фабрика «KAZKON» ИП «Енсепова М.Б.»);

5. Строительство птицефабрики мощностью 6000 тонн мяса птицы в год (ТОО «Жайык Агро ЛТД»);

6. Строительство макаронной фабрики (АО «Желаевский комбинат хлебопродуктов»);

7. Фабрика по пошиву обуви (ТОО «As&Ar COLLECTION»);

8. Производство дверей (ТОО «Eurasian Trend»);

9. Производство жидкого азота (ТОО «RT Alliance»);

10. Производство дерево-аллюминиевых окон и дверей (ТОО «GF LAMMIN»).

В 2018–2019 годах планируется ввод 7-х проектов стоимостью 3,3 млрд. тенге с созданием 209 рабочих мест:

1. ТОО «Кублей» - Цех по переработке отходов животного происхождения;
2. ТОО «Агран» - Строительство завода по производству сэндвич-панелей;
3. ТОО «Топан» - Строительство химической производственной базы;
4. ТОО «134» - Строительство кирпичного завода;

5. ТОО «Global Procurement» - Бетоносмесительный узел;
6. ИП «Хасанов» - Производство кондитерских изделий.
7. АО «НИИ Гидроприбор» - Расширение и обновление судостроительного производства малых катеров.

Таким образом, можно констатировать, что малое и среднее предпринимательство является неотъемлемым элементом рыночной системы хозяйства, без которого экономика и общество в целом не могут нормально существовать и развиваться.

Проблемы, препятствующие развитию малого и среднего предпринимательства, отличаются своей комплексностью и не могут быть решены в короткие сроки.

К основным проблемам, препятствующим развитие малого и среднего предпринимательства в Западно-Казахстанской области относятся:

- недостаток собственных оборотных средств, залогового имущества у субъектов МСБ;
- высокие процентные ставки вознаграждения банковских кредитов; длительные сроки рассмотрения документов в кредитных учреждениях; отсутствие льгот в области налогообложения; отсутствие льгот в области кредитных отношений;
- отраслевая несбалансированность и низкий уровень диверсификации малого и среднего бизнеса;
- слабый уровень информированности предпринимателей, дефицит квалифицированных кадров;
- концентрация МСП в городской местности;
- неразвитость индустриальной инфраструктуры;
- неразвитость инфраструктуры поддержки предпринимательства;
- низкий спрос на продукцию местного населения, которое является основной целевой группой;

Основными причинами слабой динамики развития районов области является отсутствие заинтересованности коммерческих банков в кредитовании предпринимателей, реализующих проекты в районах, селах. На практике, в силу отсутствия ликвидного залогового обеспечения в районных центрах, сельской местности и высоких рисков по реализации проектов предпринимателей, коммерческие банки зачастую отказывают в выдаче кредитов. Это и является причиной низкого уровня развития бизнеса на селе.

Современное состояние развития сектора малого и среднего бизнеса диктует необходимость пересмотра стратегии его государственной поддержки. Новая стратегия должна строиться с учетом отраслевых и региональных особенностей развития малого бизнеса.

При этом основными компонентами данной стратегии можно предложить:

- совершенствование действующего нормативно-правого обеспечения;
- содействие в расширении путей взаимодействия малых предприятий с крупными;
- совершенствование системы налогообложения.

Для обеспечения дальнейшего роста доли малых фирм в производственно-инновационном потенциале региона до соответствующей развитой рыночной экономики (свыше половины от общего числа занятых) необходимо продолжение государственной политики стимулирования по следующим направлениям:

- целенаправленное формирование рынка для продукции малых предприятий путем размещения на них государственного заказа;
- предоставление малым предприятиям производственных площадей, льготная инвестиционная поддержка, содействие в развитии бизнес-инновационных центров, технопарков, центров технологической поддержки и т.д.;
- содействие формированию и расширению сети лизинговых компаний;
- проведение целенаправленной политики по разработке и производству малыми предприятиями новых видов продукции на основе наукоемких технологий.

Реализация данных мер позволит создать условия повышения технического уровня производства и качества продукции субъектов малого бизнеса, усиления их роли в развитии производственного потенциала рыночной экономики. В настоящее время накоплен значительный опыт в области подготовки кадров для сферы предпринимательской деятельности. Развиваются государственные и негосударственные учебные заведения, обладающие достаточным кадровым, организационным и интеллектуальным потенциалом для подготовки населения в сфере предпринимательской деятельности.

Весьма значимой является социальная функция малого бизнеса, который обеспечивает самозанятость населения, создает новые рабочие места и предоставляет дополнительные источники доходов наряду с основным местом работы [3].

Необходимо отметить и вклад инвестиций. Для формирования эффективной инвестиционной политики в регионе необходимо знать, от каких факторов зависит динамика инвестиционных ресурсов, какие региональные условия оказывают влияние на принятие решения об инвестировании в конкретный регион [4].

Главным ориентиром развития предпринимательства должна быть долгосрочная цель государства по вхождению Казахстана в число 30 наиболее развитых стран мира. Одним из ключевых индикаторов цели выступает достижение 50% доли малого и среднего бизнеса в ВВП страны к 2050 году. Для реализации поставленных целей необходимы меры со стороны Правительства, направленные на улучшение бизнес-среды, а также действия предпринимателей по улучшению своей конкурентоспособности [5].

Список литературы:

1. Программа развития территории Западно – Казахстанской области на 2016-2020 годы
2. Программа развития территории Западно – Казахстанской области на 2015-2020 годы
3. 3.Худякова Е.В. Организационно-экономический механизм развития малых и средних промышленных предприятий России в кризисных условиях // Вестник МГЭИ. – М.: МГЭИ, 2015. – № 3. – С. 73–79.
4. Логинов Д.А., Ашихмина Н.В. Инвестиционная политика региона: понятие, содержание, механизмы регулирования // Вестник МГЭИ. – М.: МГЭИ, 2013. – № 1 (17). – С. 66–69.
5. НПП «Атамекен». Национальный доклад о состоянии предпринимательской активности в Республике Казахстан

УДК 06.56.25

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІК БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ДРАЙВЕР НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Жумаев Ж.Ж., Уразова Б.А., Нургалиева Э.М.

Батыс Қазақстан инновациялық - технологиялық университет, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада Батыс Қазақстан облысындағы шағын және орта кәсіпкерліктің қазіргі жағдайы статистикалық деректерді талдау негізінде, сондай-ақ экономиканың осы секторының даму келешегі туралы баяндалады.*

Кілт сөздер: *шағын және орта* кәсіпкерлік*, Батыс Қазақстан облысы, әлеуметтік-экономикалық даму, аймақ*

УДК 06.61.01

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА

Жумаев Ж.Ж., Машанова З.С.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск.

Аннотация: *В данной статье рассматриваются особенности развития ресурсного потенциала региона; теоретические аспекты оценки экологического потенциала региона, социального потенциала, а также важные компоненты экономического потенциала региона.*

Ключевые слова: *ресурсный потенциал, экологический потенциал, принципы экологического потенциала, социальный потенциал, экономический потенциал.*

Развитие экономики региона зависит от величины и эффективности применения ресурсного потенциала. Потенциал (от лат. potencia — сила, мощь) — это совокупность имеющихся средств, возможностей в какой-либо области. Под ресурсным потенциалом региона обычно понимается совокупность всех видов ресурсов, формирующихся на данной территории, которые могут быть использованы в процессе общественного производства.

Ресурсный потенциал региона подразделяется на экологический, социальный и экономический. По каждому из них можно выделить несколько уровней потенциала. Кроме того, существует интегральный, или совокупный потенциал региона. При анализе развития экономики региона, определении стратегии дальнейших преобразований и т.д. обычно рассматривают, насколько весом данный потенциал, какова его структура, насколько эффективно используется и какие регулирующие воздействия следует осуществлять с целью наиболее полного расходования.

Важной составной частью потенциала региона является экологический (природно-ресурсный) потенциал, под которым понимаются природные ресурсы, теоретически доступные для использования при данных технологиях и социально-экономических отношениях, а также максимально допустимой антропогенной нагрузке на территорию.

Различаются природные ресурсы целевого и многоцелевого (всеобщего) назначения. Целевые ресурсы, к примеру, минерально-сырьевые, предназначены для выполнения определенных функций. Они неравномерно размещены по территории страны, концентрируются в отдельных районах, что обусловливает неравномерное размещение сырьевых баз, а, следовательно, и производства.

Ресурсы многоцелевого назначения (вода, земля, топливо, энергия) размещены повсеместно, но их плотность на единицу территории различна, сочетание неодинаково, что оказывает весьма существенное влияние на развитие регионов. Для природных ресурсов можно использовать такие характеристики: количество (запасы); качество (содержание полезного элемента, плодородие земель, пригодность воды); доступность (возможность использования при достигнутом уровне развития техники и технологии).

При оценке экологического потенциала региона необходимо исходить из принципов:
• комплексности оценки окружающей природной среды;
• классификации природных ресурсов по признаку территориальной делимости;
• сопоставимости оценок потенциала различных компонентов. Комплексная оценка состояния окружающей среды позволяет учесть все природные ресурсы, которыми обладает регион. Весьма важно обеспечить сопоставимость оценок потенциалов различных компонентов окружающей среды. При определении объектов территориального управления необходимо учитывать территориальную делимость ресурсов.

К неделимым ресурсам относятся, прежде всего, атмосферный воздух и водные ресурсы, обладающие динамичностью и способностью трансграничных переносов. Остальные компоненты окружающей природной среды — земельные ресурсы, растительный мир, недра

— относятся к делимым ресурсам и являются объектом управления на конкретной территории.

Существенной составляющей потенциала регионов является социальный потенциал, который можно охарактеризовать как совокупность возможностей, которыми располагает территориальное образование для достижения основной цели своего развития — обеспечения наиболее благоприятных условий жизнедеятельности населения. Понятие социального потенциала тесно связано с понятием социального комплекса территории, так как именно он формирует условия жизнедеятельности населения. Социальный комплекс в качестве одного из компонентов включает социальную инфраструктуру, от развития которой зависит обеспеченность населения региона в основных видах услуг.

К социальной инфраструктуре относятся: жилой фонд; предприятия коммунального хозяйства, бытового обслуживания, торговли и общественного питания; учреждения образования, здравоохранения, культуры.

В тесной взаимосвязи с социальным и экологическим потенциалом находится экономический потенциал, который отражает совокупную способность региона производить продукцию, выполнять работы и услуги. Важными компонентами экономического потенциала являются производственный, научно-технический, образовательный, экспортный, а также потенциал межрегионального взаимодействия.

Главными структурообразующими элементами региона являются:

• трудовые ресурсы;
• производственные мощности;
• инфраструктура;
• природные ресурсы.

От состояния социального потенциала зависит возможность обеспечения хозяйственной деятельности региона трудовыми ресурсами, а экологического — природными ресурсами. Особое место в социально-экономическом комплексе региона занимает инфраструктура, которая включает обслуживающие отрасли общего пользования и создает условия для развития структурообразующих производств (промышленность, сельское хозяйство). В соответствии с функциями отдельных составных частей инфраструктуры она подразделяется:

• на производственную;
• управленческую;
• рыночную;
• социальную;
• экологическую.

В региональной экономике инфраструктура рассматривается как экономическая категория, представляющая совокупность систем жизнеобеспечения территориального социально-экономического комплекса. Причем она должна развиваться опережающими по сравнению с другими отраслями темпами.

Ресурсный потенциал региона предопределяет его специализацию и структуру хозяйства: отраслевую, ведомственную, по формам собственности. Для экономики региона характерно наличие предприятий различных форм собственности — государственной, частной, иностранной. Многообразие форм собственности является закономерным, так как рыночная экономика предполагает создание новых экономических структур, развитие предпринимательства, конкуренцию. В каждом регионе должно быть достаточное количество активных рыночных субъектов хозяйствования.

Государственная собственность подразделяется на республиканскую и коммунальную. Республиканская собственность обычно включает наиболее важные по значимости в народнохозяйственном комплексе предприятия и организации, виды ресурсов. В коммунальной собственности может находиться имущество органов государственной власти и управления соответствующих административно-территориальных единиц, средства местных бюджетов, жилой фонд и жилищно-коммунальное хозяйство Советов, а также

промышленные, строительные, сельскохозяйственные предприятия, предприятия торговли, бытового обслуживания населения, транспорт и иные предприятия и организации, учреждения народного образования, культуры, физкультуры и спорта, охраны здоровья, социального обеспечения и другое имущество, необходимое для функционирования и развития соответствующей территории.

Предприятия, учреждения и организации коммунальной собственности входят в состав местного хозяйства, то есть местное хозяйство — это часть всего народного хозяйства, отрасли которого имеют преимущественно локальное значение, а предприятия, учреждения и организации находятся в подчинении местных органов власти.

В качестве критериев, определяющих подчиненность предприятий, учитываются:

• происхождение используемых сырья, материалов, топлива (местные или привозные);
• назначение готовой продукции (на местные нужды или на вывоз);
• размер производства;
• степень технической оснащенности и др.

Ни один из признаков (географический, технический, организационный) не может быть применен для отнесения различных видов ресурсов к категории местных. Решающее значение здесь имеет их экономическая оценка.

Местным сырьем, местным топливом следует считать такие материальные ресурсы, которые в интересах народного хозяйства экономически целесообразно использовать в пределах данной территории. С этой точки зрения ресурсы могут быть местными для района, для области, для республики.

Что же касается рабочей силы, то развитие местного хозяйства осуществляется исключительно на базе местных трудовых ресурсов. Широко используется труд надомников, пенсионеров, инвалидов, лиц, занятых в домашнем хозяйстве, то есть одновременно решаются проблемы социального значения.

Особенностью местного хозяйства является широкое использование отходов производства продукции машиностроения, текстильной, деревообрабатывающей, полиграфической и других отраслей промышленности, а также отходов сельскохозяйственного производства.

Как правило, предприятия местного хозяйства являются небольшими по размерам, для них характерен более низкий уровень технической оснащенности и организации производства по сравнению с предприятиями республиканской собственности. Однако укрупнение предприятия не может служить основой для передачи его в республиканское подчинение, если сохраняется основной признак — удовлетворение нужд района, города, области. Подчинение должно меняться, когда изменяется характер производства, предприятие переходит в группу ведущих, определяющих специализацию района, удовлетворяющих в основном государственные потребности.

Таким образом, при распределении хозяйственных объектов по подчиненности учитываются, прежде всего, их экономическое значение, характер выпускаемой продукции и предоставляемых услуг, их назначение, наличие местной сырьевой базы, степень развития хозяйственных связей и кооперирования, возможность эффективно решать проблемы технического прогресса, количество обслуживаемого населения.

Список литературы:

1. Ильина, И.Н. Региональная экономика и управление развитием территорий: Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / И.Н. Ильина, К.С. Леонард, Д.Л. Лопатников и др. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 351 с.
2. Региональная экономика: Учебник / Под ред. Г.Б. Поляка. - М.: ЮНИТИ, 2015. - 463 с.
3. Попов, Ю.П. Региональная экономика. Природно-ресурсные и экологические основы (для бакалавров) / Ю.П. Попов. - М.: КноРус, 2013. - 320 с

УДК 06.61.01

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Жумаев Ж.Ж., Машанова З.С.
Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Бұл мақалада аймақтың ресурстық әлеуетінің даму ерекшеліктері талқыланды; аймақтың экологиялық әлеуетін бағалаудың теориялық аспектілері, әлеуметтік әлеуеті, сондай-ақ өңірдің экономикалық әлеуетінің маңызды компоненттері.*

Кілт сөздер: *ресурстық әлеует, экологиялық әлеует, экологиялық әлеует принциптері, әлеуметтік әлеует, экономикалық әлеует.*

УДК 3.331.5

ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ СОТУДНИКОВ ФИРМЫ - ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА

Иманова А., Нагым Ж., Махмудов А.Д.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация*: В статье рассматриваются проблемы мотивации непрерывного повышения квалификации специалистов и управленческого персонала компании в современный период развития экономики.*

Ключевые слова: *Персонал, повышение квалификации, мотивация, переподготовка, обучение, тренинг, анкетирование, опрос.*

Формирование современного рынка труда является актуальной проблемой, в настоящее время в ряде отраслей экономики существует квалификационный дисбаланс между спросом и предложением рабочей силы. Экономически активное население Западно-Казахстанской области представлено занятым населением и безработными, в свою очередь занятое население подразделяется на наемное и самозанятое. В составе населения области в 2016 году экономически активное население составило 335.9 тысяч человек или 70.1% численности населения. Экономически неактивное – 143.6 тысяч человек или 29.9 % от общей численности населения области.

Самые надежные инвестиции — это инвестиции в образование и здоровье, сегодня знает каждый человек. Но если со здоровьем все понятно, то вот с образованием не все ясно. Чаще всего на деле получается так, что человек, получив, как ему кажется, самое лучшее образование и специальность, не может трудоустроиться. И причин этому, как минимум две: либо полученных им знаний недостаточно для работодателя, либо рынок труда и вовсе не нуждается в таких специалистах.

Можно констатировать, что произошли существенные изменения в структуре современного рынка труда, а также произошло естественное повышение спроса на квалифицированных работников. Глобализация, миграция населения и конкуренция на рынке труда сегодня приводят к повышению требований в отношении новых знаний, умений и навыков. Однако, при этом сохраняются профессионально-квалификационный дисбаланс спроса и предложения труда, отсутствие работы для части населения, низкая производительность труда в ряде ключевых отраслей экономики, недостаточное качество трудового потенциала, большое число работников, не имеющих необходимой квалификации. Причиной того, что рынок труда сегодня перенасыщен теми или иными специальностями

является то, что предприниматели, являясь потенциальными работодателями не заинтересованы в формировании образовательного заказа на подготовку кадров.

Ежегодно Национальной палатой предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен», проводится анкетирование предприятий области по определению прогнозной потребности в кадрах с техническим и профессиональным, высшим образованием. В настоящее время в республике функционируют 824 колледжа, из них 477 колледжа являются государственными, 347 – частными. Подготовка кадров в колледжах республики ведется по 213 специальностям 693 квалификациям. Общий контингент составляет 489,2 тыс. человек, из них по госзаказу обучается – 263,3 тыс. человек. Количество обучающихся в колледжах учитывается при формировании государственного образовательного заказа на подготовку кадров ТиПО. Однако эти данные не отражают реальные потребности экономики страны в специалистах для производства для этого предприниматели должен активно участвовать в процессе формирования рынка труда.

Анализируя информацию, предоставленную субъектами бизнеса в прошлом году, можно сделать следующие выводы. Одни предприятия не считают нужным участвовать даже в анкетировании, в их числе АО «Казахтелеком». Другие организации часто формально подходят к определению количества необходимых кадров, заполняя анкеты, указывают в основном общие данные о предприятии, а текущую численность и потребность в кадрах в разрезе специальностей просто не указывают.

Трудовом кодексе Республики Казахстан определены «Национальная рамка квалификаций», «Отраслевая рамка квалификаций», «Профессиональный стандарт». Разработка, введение, замена и пересмотр профессиональных стандартов с текущего года будет проводиться объединением работодателей на основе отраслевых рамок квалификаций и утверждаться Национальной палатой предпринимателей РК. Согласно статье 119 Трудового кодекса РК, необходимость и объем профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации для функционирования и развития организаций образования определяется работодателем. Работодатель проводит профессиональную подготовку, переподготовку и повышение квалификации работников или иных лиц, не состоящих с ним в трудовых отношениях непосредственно в организации, в организациях образования, реализующих образовательные программы технического и профессионального, после среднего, высшего и послевузовского образования, а также на курсах, осуществляющих профессиональную подготовку, переподготовку и повышение квалификации кадров. Подготовка кадров может осуществляться за счет средств работодателя или иных средств, не запрещенных законодательством республики Казахстан, в соответствии с договором обучения. Необходимо знать какие специалисты будут востребованы бизнесом, то есть руководителям фирм необходимо иметь прогнозный спрос на специалистов определенной квалификации. Для достижения этой цели следует решить следующие задачи:

- выявить необходимые профессии и возможности организаций образования для подготовки специалистов предприятиям и работодателям;
- провести анализ особенностей осуществления процесса подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров в условиях современной рыночной экономики.

Законом РК от 13 ноября 2015 года №398-V “О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам образования» законодательно закреплено прохождение студентами обязательной производственной практики на предприятиях, начиная со второго курса, что обязывает работодателей предоставлять ученические и рабочие места для прохождения практики, а также повысит ответственность отраслевых государственных органов, национальных компаний, предприятий по подготовке кадров.

В законодательстве закреплено понятие «дуальное обучение», позволяющее установить ответственность работодателя и учебного заведения при подготовке квалифицированных кадров с преобладанием производственного обучения и практики на предприятии не менее 60% учебного времени. Для проведения профессиональной практики

организации образования на договорной основе определяют организации в качестве баз практики, утверждают согласованные с ними программы и графики прохождения практики. В договорах определяются обязанности и ответственность организаций образования, а также организаций, являющихся базами практики студентов. Затраты на профессиональную практику предусматриваются организациями образования и организациями, являющимися базами практики и определяются заключенными договорами на основе типовой формы договора на проведение профессиональной практики обучающихся.

Обучение персонала компании — это объективная необходимость современного этапа развития экономики, оно должно быть постоянным и непрерывным. Общеизвестно, что обучение кадров для предприятия полезно и необходимо в трех случаях:

а) когда человек поступает на работу;

б) когда работника назначают на новую должность;

в) когда установлено, что у работника не хватает профессиональных навыков и знаний для выполнения определенной работы.

Другим важным моментом является в работе любого предприятия является подготовка, повышение квалификации и продвижение управленческих кадров в фирме. Без роста профессиональных знаний невозможно повышение коэффициента деловой активности руководителей. Общеизвестно, что специальные знания морально устаревают все быстрее. Научный прогресс охватывает не только технические области исследований, он приобретает системный характер. Задачей лидера начала XXI в. становится использование технологии менеджмента – особенно в той его части, которая касается методик повышения эффективности организации. Не последнее место среди таких методик занимает собственно повышение квалификации персонала. Повышение квалификации является взаимообусловленным процессом, оказывающим влияние, как на эффективность труда, так и на качество кадрового потенциала компании, что находит проявление в следующем: в процессе обучения происходит повышение способности персонала адаптироваться к изменяющимся экономическим условиям. Обучение работников позволяет организации более успешно решать проблемы, связанные с новыми направлениями деятельности и поддерживать необходимый уровень конкурентоспособности, что находит проявление в повышении качества обслуживания клиентов и эффективности труда персонала, сокращении издержек производства.

Повышение квалификации сопровождается ростом приверженности персонала своей организации, а также снижением текучести кадров. В свою очередь, работник в процессе обучения получает следующие преимущества:

- расширение карьерных перспектив как внутри, так и за переделами организации;
- более высокую удовлетворенность своей работой;
- повышение самооценки;
- повышение квалификации и профессиональной компетентности.

Таким образом, повышение квалификации работников в современных условиях становится неотъемлемой составляющей процесса управления организацией.

Казахстанский опыт показывает, что для подавляющего числа компаний характерно явно недостаточное внимание к вопросам обучения персонала. Это связано, прежде всего, с тем, что обучение работников не рассматривается руководителями компаний как один из самых значительных ресурсов в повышении эффективности их работы.

Вместе с тем, современная система бизнес-образования исходит из того, что качество обучения персонала для любой организации самым непосредственным образом связано с качеством управления, а значит, и с эффективностью работы компании, и с уровнем ее конкурентоспособности. Особенно возрастает роль обучения в условиях организационно-технических изменений, когда прежние подходы к работе, старые управленческие схемы не только становятся менее действенными, но часто оказывают отрицательное воздействие на общую эффективность труда. Одним из сдерживающих факторов развития системы повышения квалификации является стремление к экономии затрат по организации управления персоналом компании. Этот фактор оказывает существенное влияние на политику

предприятия в части развития ее персонала. Однако, стремясь к максимальной экономии, компании не используют все имеющиеся в арсенале системы повышения квалификации ресурсы. Так малозатратным и эффективным способом повышения квалификации персонала являются внутренние тренинговые программы. Среди современных форм повышения квалификации внутри организаций в последнее время значительно повышается роль корпоративных тренингов.

Корпоративный тренинг — это подготовка и развитие навыков персонала для эффективной работы в конкретной организации. Конкретная задача корпоративного тренинга - вклад в рост прибыли компании, повышение эффективности ее работы.

Таким образом, следует отметить, что в современных условиях рыночной экономики для любой современной компании является важным:

1. Подготовка и повышение квалификации работников в настоящее время должны носить непрерывный характер и проводиться в течение всей трудовой деятельности сотрудника.

2. Предприятия должны рассматриваться затраты на подготовку персонала как инвестиции в человеческий капитал, которые позволят наиболее эффективно использовать новейшие технологии.

3. Подготовка кадров заключается в обучении их трудовым навыкам, необходимым для качественного выполнения работы. Для эффективности непрерывного обучения необходимо, чтобы работники были в нем заинтересованы. Руководству фирм, чтобы выстоять в конкурентной борьбе на рынке труда необходимо создать климат, благоприятствующий обучению собственного персонала и мотивирующий обучение, и повышение квалификации сотрудников.

Список литературы:

1. Терещенко Т.А. География населения Западно-Казахстанской области: учебное пособие. – Уральск: РИЦ ЗКГУ им. М. Утемисова, 2016. – 158 с.
2. Занятость населения и оплата труда в Западно-Казахстанской области / Статистический сборник. - Уральск, 2017. – 88 с.
3. Западно-Казахстанская область за годы независимости. Юбилейное издание. – Уральск, 2006 – 72 с.
4. Айдарханова Г.Б. Рынок труда и занятость населения Западно-Казахстанской области // Экспериментальные и теоретические исследования в современной науке: сб. ст. по матер. XVI междунар. науч.-практ. конф. № 7(16). – Новосибирск: СибАК, 2018. – С. 66-73.

УДК 3.331.5

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖЕТІСТІГІ - ӨНДІРІСІНІҢ ТИІМДІ ФАКТОРЫ

Иманова А., Нагым Ж., Махмудов А.Д.
Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

***Аннотация**: Мақалада мәселелері мотивация үздіксіз мамандардың біліктілігін арттыру және басқарушылық персонал компанияның дамуының қазіргі кезеңі экономика.*

***Кілт сөздер:** Персонал, біліктілікті арттыру, мотивация, қайта даярлау, оқыту, тренинг, сауалнама, сұрау.*

УДК 331.101

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА НЕДВИЖИМОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Калиев М.Б., Мансурова М.А.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск,

Аннотация: *В статье рассматривается современное состояние жилищного фонда Республики Казахстан, проведена аналитика особенностей рынка недвижимости, представлены и исследованы показатели тенденции развития рынка недвижимости Республики Казахстан.*

Ключевые слова: *жилищный фонд, государственный жилищный фонд, частный жилищный фонд, недвижимость, рынок жилья.*

Недвижимость - основа национального богатства страны, имеющая по числу собственников массовый характер, поэтому знание экономики недвижимости необходимо для успешной предпринимательской деятельности в различных видах бизнеса, а также в жизни любой семьи и отдельно взятых граждан, поскольку собственность на недвижимость - первичная основа свободы, независимости и достойного существования всех людей [1].

Необходимость проведения анализа развития рынка недвижимости определяется ее значимостью в экономической и социальной сферах, ее ролью в обеспечении благосостояния и качества жизни населения.

Анализ показывает, что:

1) жилищный фонд Республики Казахстан за 2017 год составил 343,9 млн.кв. метров общей площади, в том числе в городских поселениях 215, 7млн.кв. метров и 128, 2млн.кв. метров в сельской местности.

2) рост показателей обеспеченности населения общей площадью жилищ повысилась с 21,4до 21,6 кв. метров на человека.

3) тенденция увеличения объемов инвестиций в жилищное строительство сохраняется. В среднем за 7 лет объем инвестиций ежегодно увеличивалась в 1,5 раза.

Кроме того, по результатам проведенного анализа предложены конкретные мероприятия по расширению системы статистических показателей, характеризующих рынок недвижимости.

Согласно методологическим пояснениям Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, Жилищный фонд – находящиеся на территории Республики Казахстан жилища всех форм собственности. В составе жилищного фонда не учитываются общежития, детские дома и дома для престарелых, дачи, летние садовые домики, спортивные и туристические базы, мотели, санатории, дома отдыха, пансионаты, дома для приезжих, гостиницы, казармы, и другие строения, и помещения, предназначенные для отдыха, сезонного и временного проживания, независимо от длительности проживания в них граждан.

Государственный жилищный фонд – жилища, принадлежащие на праве собственности государству и находящиеся в ведении местных исполнительных органов (государственный коммунальный жилищный фонд) либо в ведении государственного предприятия (жилищный фонд государственного предприятия).

Частный жилищный фонд - жилища, принадлежащие, а на праве собственности гражданам и юридическим лицам, основанном на негосударственной собственности[2].

На рынке недвижимости действуют многие предприятия с основным видом деятельности строительство, агентства по операциям с недвижимым имуществом и большинство индивидуальных предпринимателей, сдающих собственное недвижимое имущество в наем (аренда).

Объем инвестиции в жилищное строительство в 2017 году составило 979798 млн. тенге, больше чем в 2016 году - 839 565млн.тенге.

По данным Агентства Республики Казахстан по статистике, в 2017 году было построено жилых домов общей площадью 11 168тыс.кв. метров, что составило 343,9 млн.кв. метров общей площади жилищного фонда по республике.

С 2010 года обеспеченность населения общей площадью жилищ в сельской местности повысилась с 16,5до 18,2квадратных метров на человека, а в городской – с 20,2до 24,2 квадратных метров [4].

В Государственной программе развития жилищного строительства в Республики Казахстан на 2015-2017 годы определены следующие направления:

1. Стимулирование предложения строительства жилья:

1.1. Системные меры общего характера:

- Снижение стоимости строительства одного квадратного метра жилья;
- Развитие индивидуального жилищного строительства;
- Строительство жилья за счет привлечения инвестиций частного капитала;
- Дальнейшее развитие производства эффективных, экологически чистых строительных материалов и внедрение новых технологий.

1.2. Меры, направленные на стимулирование строительства жилья для среднего класса и социально защищаемых слоев населения:

- Строительство коммунального жилья;
- Строительство доступного жилья за счет государственных средств.

2. Стимулирование платежеспособного спроса:

- Совершенствование системы ипотечного кредитования;
- Развитие системы строительных сбережений [3].

Политика в отношении развития рынка недвижимости не может быть ограничена только задачами увеличения масштабов жилищного строительства. Необходимо комплексное решение проблем, обеспечивающее повышение удовлетворения потребности населения как в качестве, так и в количестве жилой площади, которая доступна среднестатистическому жителю Казахстана.

Важнейшие направления развития жилищного фонда на ближайшую перспективу определены: строительство, рынок жилья и новые формы управления жилищным фондом.

Формирование современного рынка жилья, включает, развитие финансовых механизмов. Важно повысить доступность ипотечного кредитования и жилищных строительных сбережений, снизить первоначальный взнос и ставку кредитования.

Для совершенствования форм управления жилищным фондом намечено создавать объекты кондоминиум, в том числе институты кооперативов собственников квартир. В целях углубления, проводимых преобразования, а также оптимизации жилищных отношений будет разработана программа развития жилищно-коммунальной сферы.

Результатом реализации намеченных мер должно стать:

- повышение доступности жилья широким слоям населения;
- создание полноценного сбалансированного рынка жилья;
- привлечение частных инвестиций в жилищное строительство и стимулирование развития индивидуального жилищного строительства;
- формирование эффективного рынка строительной индустрии.

Политика, направленная на развитие жилищного фонда, в целом уже определена, что позволяет в настоящем докладе сделать некоторые оценки важности намеченных мер и возможных сроков их реализации.

Количество действующих предприятий с основным видом деятельности в качестве строительства в Государственном статистическом регистре составляет 7 463 предприятий в 2017г, что на 10 % больше чем в 2016 году.

Тенденция увеличения объемов инвестиций в жилищное строительство сохраняется на протяжении ряда лет. Государство перестало быть основным источником в жилищном строительстве.

В 2017 году объем инвестиций в строительство составил 979 798млн. тенге, что больше чем в 2016 году - 839 565 млн.тенге. Из них инвестиции в жилищное строительство увеличилось с 2013 г. 497 861млн.тенге на 979 798млн.тенге.

Инвестиций из бюджетных источников в жилищное строительство было профинансировано 44426,3 млн. тенге (республиканский бюджет – 32580,6, местный бюджет – 11845,7 млн.тенге), что составило 9 % от общего объема инвестиций в жилищное строительство.

Деятельность агентств по операциям с недвижимым имуществом на 01 января 2018 года зарегистрированных предприятий было 17 713. То есть из числа зарегистрированных около 80% предприятии осуществляли посреднические услуги при купли-продаже и сдаче внаем недвижимого имущества.

По данным регистра жилищного фонда, на 01 января 2018 года показатели, характеризующие состояние и динамику развития жилищного фонда, представлены следующие показатели.

Общая площадь жилищного фонда Республики Казахстан составила 343, 9млн.кв. метров на 01.01.2018 года. Из них 215, 7млн.кв. метров приходится на городские населенные пункты и на сельскую местность – 128, 2млн.кв. метров.

Общая площадь в государственном жилищном фонде в 2017 году составила 8,2 млн.кв.м., а в частном жилищном фонде 335,7 млн.кв.метров. Обеспеченность населения жильем составила21,6 кв.метров.

В 2016 году наблюдается 342,6 млн.кв.метров площадь жилищного фонда РК, в государственном жилищном фонде – 8,1 млн.кв.метров, в частном жилищном фонде – 334,5 млн.кв.метров, обеспеченность населения жильем составила 21,4 кв.метров.

Из чего следует сделать вывод, что динамика показателей жилищного фонда с 2010 года возрастает и спрос на жилище в республике увеличивается, т.к. в 2010 году жилищный фонд составлял 271,7 млн.кв.метров, из них 6,8 млн.кв.метров составлял государственный жилищный фонд, частный - 264,9 млн.кв.метров, обеспеченность населения жильем составила 18,4 кв.метров. В 2013 году жилищный фонд составил 336,1 млн.кв.метров, государственный – 7,0 млн.кв.метров, частный – 329,1 млн.кв.метров, обеспеченность населения жильем составила 20,9 кв.метров. Особо следует отметить спрос на частный жилищный фонд с 2010 по 2017 год [4].

Распределение жилищного фонда в 2017 году в разрезе областей по республике представлена следующим образом:

- Акмолинская область 15,9 млн.кв.метров;
- Актюбинская область 15,8 млн.кв.метров;
- Алматинская область 31,5 млн.кв.метров;
- Атырауская область 12,3 млн.кв.метров;
- Западно-Казахстанская область 12,3 млн.кв.метров;
- Жамбылская область 16,7 млн.кв.метров;
- Карагандинская область 29,0 млн.кв.метров;
- Костанайская область 18,0 млн.кв.метров;
- Кызылординская область 14,9 млн.кв.метров;
- Мангистауская область 11,9 млн.кв.метров;
- Южно-Казахстанская область 48,9 млн.кв.метров;
- Павлодарская область 16,1 млн.кв.метров;
- Северо-Казахстанская область 12,0 млн.кв.метров;
- Восточно-Казахстанская область 25,9 млн.кв.метров;
- г.Астана 20,0 млн.кв.метров;
- г.Алматы 42,7 млн.кв.метров.

Из чего, следует, что жилищный фонд в областях республики во многом зависит от количества населения, то есть от спроса на жилище.

За последние несколько лет, несмотря на рост количества строительных компании и объемов ежегодного ввода построенного жилья в эксплуатацию, состояние жилищного фонда по республики увеличилась незначительно. В связи с нарастанием естественного выбытия жилищного фонда общая площадь жилья и обеспеченность населения сохраняются примерно на одном уровне.

Объем общей площади в жилищном фонде по частной форме собственности за 2017 год составляет 335, 7млн.кв. метров, а государственная форма собственности – 8, 2млн.кв. метров.

Степень благоустройства жилья является основным показателем качества. По данным Агентства Республики Казахстан по статистике можно увидеть, что в сельской местности удобства практически отсутствуют. В городах, 27% не имеют канализации, 35% - не обеспечены центральным отоплением, 43% - горячим водоснабжением.

Важным показателем развития жилищного фонда и зрелости общественных отношений в этой сфере являются применяемые формы управления объектами жилищного фонда. Эффективность управления жилищами имеет непосредственное отношение к его сохранности, текущему состоянию, качеству.

В настоящее время в республики имеется 4311 действующих кооперативов собственников квартир (КСК), которые являются основой формой управления объектами жилого фонда. Год назад количество кооперативов собственников квартир составляло 4345 [4].

В целях улучшения ситуации с управлением объектами жилищного фонда и в соответствии с международным опытом в республике предпринималось много усилий для регулирования и обеспечения прав и интересов участников жилищных отношений. Были определены права субъекта объединений собственников квартир, развитие самоуправления в сфере управления кондоминиумами, обеспечение общественного контроля за качеством и объемом поставляемых коммунальных услуг, формирование условий для содержания жилого фонда Республики Казахстан в безопасном для граждан и надлежащем состоянии.

Анализ степени развития КСК можно оценить по количеству квартир, проживающих которые в среднем, приходятся на один КСК.

На основе анализа к факторам развития жилищного строительства следует отнести следующие моменты:

- количество действующих предприятий с основным видом деятельности строительство в 2017 г. увеличилась на 10 % чем в 2016г., что составляет 7 463 предприятий

- тенденция увеличения объемов инвестиций в жилищное строительство сохраняется. В 2017г. вырос почти 18 раз относительно уровня 2013г.

- объема введенных в эксплуатацию общей площади жилых домов увеличилась с 271, 7кв.метров в 2010 г. до 343,9кв. метров в 2017г.

- рост показателей обеспеченности населения общей площадью жилищ за 7 лет повысилась с 18,4до 21,6кв. метров на человека

- уровень благоустройства. В сельской местности жилье в основном газифицировано, но другие удобства практически отсутствуют. В городах около 30% не имеют центрального отопления, горячей воды и канализации.

- количество кооперативов собственников квартир (КСК) уменьшилась за год на 34, и составляет в 2017 году 4311 КСК.

Представленный анализ характеризует начало исследований с целью информационной поддержки разрабатываемых и реализуемых Государственных и отраслевых Программ. При этом показаны статистические показатели могут быть использованы для разработки или анализа.

Рассмотренные статистические показатели и методы сбора, обработки и формирования статистических показателей не учитывались ранее и могут быть полезными или необходимыми при оценке текущей ситуации, результатов рынка недвижимости в республике.

Учитывая вышеизложенное можно сделать вывод, что обеспеченность жильем низкая и уровень благоустройства жилищного фонда еще не отвечает современным требованиям населения страны.

Оценка численности населения, не обеспеченного жильем имеет большое значение для разработки и обоснования государственных программ в области социального строительства. Оценка наличия и распределения необеспеченного жильем населения влияет на количество бездомных.

Рекомендации:

1. подготовить соответствующую правовую базу для доступа и получения данных из административных источников всех государственных органов;
2. ввести единые системы идентификации;
3. обеспечить переход от сплошных методов статистических обследований к выборочным методам;
4. ведение регистра недвижимости (не только регистра о жилищном фонде, но и регистр зданий);
5. обеспечить взаимодействие (интеграцию) административных регистров с базовыми регистрами;
6. обследование неприспособленное жилье и жилье для коллективного проживания;
7. создание регистра семей;
8. расширить перечень обследуемых статистических показателей.

Список литературы:

1. Асаул А.Н., Карасев А.В. Экономика недвижимости. Учебное пособие. М.: МИКХиС, - 2001.- С. 06-11.

2. Гриненко С.В. Экономика недвижимости. Конспект лекций. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004.- 185с.

3. Информация по объектам, планируемых к строительству в 2015 году в рамках программы «Доступное жилье-2020».

4. http://www.stat.gov.kz. Официальный сайт Комитета по статистике Министерства Национальной Экономики Республики Казахстан.

УДК 331.101

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Қалиев М. Б., Мансурова М. А.
Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада Қазақстан Республикасының тұрғын үй қорының ағымдағы жағдайы туралы жазылған. Осы мақалада нарықтың, жылжымайтын мүліктің ерекшеліктері, Қазақстан Республикасының жылжымайтын мүлік нарығының көрсеткіштері, республика аумағында сандық көрсеткіштер мен даму тенденциялары талданды*

Кілт сөздер: *Тұрғын үй қоры, мемлекеттік тұрғын үй қоры, жеке тұрғын үй қоры, жылжымайтын мүлік, тұрғын үй нарығы*

УДК 06.77.59

ФОРМИРОВАННИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Кубеев А.Т.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

***Аннотация**: Рынок труда - это важнейший элемент рыночной экономики. Главной проблемой на рынке труда по-прежнему остается безработица, т.е. трудоустройство граждан. Поэтому надо искать пути повышения заработной платы, увеличение доходов населения. В современном мире динамичное развитие инновационной сферы, является одним из главных стратегических факторов экономического роста страны, конкурентоспособности экономики и национальной безопасности*

***Ключевые слова:** труд; трудовые ресурсы; факторы производства; экономика; производственный процесс; естественный фактор; экономическая деятельность.*

На данный момент времени это очень актуальная тема, т.к. рынок труда - это важнейший элемент рыночной экономики. Еще в 90-х годах в Казахстане и положение на рынке труда стало напряженным и неустойчивым. Так в нашей жизни появилось негативное явление, как безработица. В период перехода к рыночным отношениям во всех сферах экономики Казахстана происходят значительные преобразования. Претерпевает изменения и сфера труда. В этой ситуации актуальной становится проблема обеспечения занятости, решение которой немыслимо без целенаправленной государственной политики, взаимодействия всех структур по регулированию процессов и снижению напряженности на рынке труда.

Главной проблемой на рынке труда по-прежнему остается безработица, т.е. трудоустройство граждан (безработных) затруднено дефицитом вакансий, заявленных предприятиями и организациями в службу занятости, несмотря на их значительный рост. Сложность ситуации еще и в том, что безработица существует на фоне крайне низкого уровня заработной платы. Поэтому надо искать пути повышения заработной платы (за счет максимального использования резервов, сокращения издержек производства и т.п.) увеличение доходов населения (которое, в свою очередь, создает условие для расширения производства и занятости). Рынок труда является одним из важнейших элементов рыночной экономики. Он, в свою очередь, актуализирует проблему воспроизводства трудовых ресурсов. Рынок труда представляет собой систему общественных отношений в согласовании интересов работодателей и наемной рабочей силы. Основные элементы рынка труда: субъекты рынка труда, правовые аспекты, регламентирующие отношения субъектов на рынке труда; конъектуру рынка труда; систему социальной защиты и др.

В современном мире динамичное развитие инновационной сферы, является одним из главных стратегических факторов экономического роста страны, конкурентоспособности экономики и национальной безопасности.

Со второй половины XX столетия экономический рост западных стран исключительно обусловлен инновациями. В первую десятку стран с инновационной экономикой входят: Финляндия, США, Швеция, Япония, Южная Корея, Нидерланды, Великобритания, Канада, Австралия и Сингапур. Далее следуют Китай и Индия [1].

По данным ООН, сегодня Казахстан не входит даже в десятку высокотехнологичных стран мира. Это обусловлено, прежде всего, недостаточным финансированием науки и образования, а также недооценкой значимости науки в экономическом развитии государства.

Необходимо отметить, что любая стратегическая модель экономического развития без участия высококвалифицированной рабочей силы, обречена на провал. Как отмечают отдельные ученые и экономисты, модернизация экономики должна опираться на так

называемый «человеческий фактор», на совершенствование условий его воспроизводства. Модернизация не может быть реализована, если одновременно не будет осуществляться модернизация сферы образования.

Известно, что развитые страны значительно уступают развивающимся государствам по численности трудовых ресурсов. В них сосредоточено всего 16% экономически активного населения мира. Основная доля мировых трудовых ресурсов приходится на Восточную и Юго-Восточную Азию (35%), Южную Азию (20%) и Тропическую Африку (10%) [2].

Несмотря на то, что численность трудовых ресурсов в развитых странах значительно меньше, они опережают последние по качеству рабочей силы общеобразовательному уровню, численности высококвалифицированных специалистов, мобильности рабочей силы.

Очевидно, это обусловлено тем, что практически все технологически развитые страны в условиях глобализации мировой экономики и роста конкурентоспособности разрабатывают свои стратегии по формированию трудовых ресурсов. К примеру, в Великобритании в 2008 году был разработан проект «Инновационная нация», в Южной Корее – «Умная Корея 21», в Китае и Сингапуре принят ориентир на массовое привлечение талантов из-за рубежа, там же реализуется известная программа «Седые головы» [3].

В Казахстане в последние годы развития также делается акцент на «умную экономику». В связи с этим провозглашены новые принципы подготовки кадров и определены новые векторы развития науки и образования. Так за последние 2 года почти в 2,3 раза увеличилось финансирование науки. В перспективном плане развития намечено значительное увеличение объема инвестиций в сферу науки и образования. Об этом было отмечено в очередном послании Президента Казахстана: «Создание новых высокотехнологических отраслей экономики потребует роста финансирования науки до уровня не ниже 3 процентов от ВВП» [4].

В развитых странах инвестиции на научно исследовательские и опытно конструкторские работы в процентах к ВВП составляют: в США-2,5 % от ВВП, в Японии2,7% от ВВП, в Великобритании-2,05% от ВВП, во Франции2,05 % от ВВП, в Италии1,13% от ВВП [5]. Кроме того, благодаря развитию государственно-частного партнерства часть инвестиций поступают из бизнес-структур. Например, во Франции на долю бизнеса приходится 54 % инвестиций, в Швеции -65%, Люксембурге – 80% [6].

Следует отметить, что система развития инноваций может полноценно функционировать только тогда, когда в стране уже достаточно развиты начальное, среднее и высшее образование. В настоящее время в Казахстане база для инновационного развития практически сформирована. Так, во всех регионах Казахстана начали функционировать интеллектуальные школы Назарбаева. Весомый вклад в формировании конкурентоспособных граждан Казахстана вносят школы для одаренных детей «Дарын» и Казахско-турецкие лицеи. Республиканская физико-математическая школа имени Жаутыкова сегодня успешно функционирует и показывает высокие результаты на олимпиадах мирового уровня.

Одним из важных условий инновационного развития является наличие трудовых ресурсов с высоким уровнем технического и профессионального образования. В республике подготовку специалистов данного профиля обеспечивают 543 учебных заведения ТиПО. В 2014 году по системе ТиПО получили профессиональное образование 224 тыс. человек[7].

Значительные результаты достигнуты в сфере высшего образования. По состоянию на 1.01.2014 года в Казахстане функционирует 117 вузов. Из них 1 международный университет, 9 вузов имеют статус Национального университета, 31 государственных университетов, 75 вузов частные [8].

С 1993 года успешно и результативно продолжает функционировать программа «Болашак». Благодаря этой программе за счет средств государства 10700 молодых казахстанцев получили образование в ведущих вузах мира. По данным МОН РК в 2013-2014 годах 28 докторов наук успешно завершили обучение по программе «Болашак» и вернулись в Казахстан.

Очевидно, что в этих условиях, важнейшей стратегической задачей государства является не только формирование и рациональное использование кадрового потенциала общества, но и обеспечение общества качественными трудовыми ресурсами. Как правило, для построения инновационной индустрии и наукоемкой экономики нужны высококвалифицированные кадры.

Однако, система професссионального «коммерциализация технологий» совместно с Всемирным банком [9].

Большой задел в воспитании отечественной научной элиты дало открытие в 2010 году в г. Астане «Назарбаев Университет».

Вместе с тем, проводимые в последние годы мероприятия по формированию и рациональному использованию трудовых ресурсов несистематизированые и чаще всего представлены в виде отдельных программ. Например, принятая Правительством Казахстана в 2011 году программа «Дорожная карта занятости 2020», в основном содействует решению проблем безработицы, решению проблем малообеспеченности и повышению доходов самозанятого населения. В рамках программы в 2014 году было освоено 94,5 млрд. тенге. В результате было трудоустроено 167,2 тыс. человек, в том числе на постоянное место работы - 151 тыс. человек [10]. Это, конечно, впечатляющие результаты. Однако в период назревания экономического кризиса власти страны, возможно, частично сократят финансирование программы «Дорожная карта занятости 2020».

Одним из немаловажных факторов успешного развития экономики развитых стран является максимальное использование творческого потенциала работника. Так, по данным западных источников, творческий потенциал среднестатистического японца используется примерно на 60-75%, американского и европейского работника на %, возможности наших отечественных работников по примерным расчетам используются на 15-20% [11]. К сожалению, большинство остепененных научных сотрудников отечественных вузов не занимаются научными исследованиями инновационной направленности, ограничившись учебно-воспитательной работой. По официальным данным в настоящее время в Республике Казахстан научными исследованиями занимаются всего 23700 человек. Из них 56,8% исследователи без ученой степени, хотя Правительством Казахстана в целях повышения исследовательской активности вузовских работников регулярно выделяются гранты.

Важнейшим показателем состояния рынка труда является уровень безработицы. Единственный фактор, сдерживающий рост безработицы с точки зрения динамических потоков на рынке труда - существенное увеличение доли безработных, перешедших в состав экономически неактивного населения (например, женщины - заняты ведением домашнего хозяйства). В результате усиления работы с работодателями службы занятости наблюдалась тенденция к увеличению числа вакансий, заявленных в органы службы занятости. Но не смотря на это, трудоустройство граждан по-прежнему затруднено. Так наибольшие трудности в трудоустройстве испытывают: женщины; граждане, которые впервые вышли на рынок труда, в том числе выпускники профессиональных учреждений всех уровней и образовательных школ - из-за отсутствия опыта работы; граждане старше 40-45 лет; затруднено трудоустройство граждан, имеющих специфические профессии (химики, технологи, аппаратчики). На рынке труда в большей части для замещения свободных мест требуются работники без специальной подготовки по непрестижным, низкооплачиваемым профессиям (грузчики, сторожа и т.д.). и, наоборот, на специалистов высокой квалификации выдвигаются дополнительные требования - определенный опыт работы, знание компьютера, ограничение возраста. На рынке труда большим спросом пользуются станочники, наладчики, электрогазосварщики, плотники. Исходя из складывающейся обстановке в Казахстане для улучшения положения на рынке труда государственная служба занятости должна развивать качества рабочей силы через образование, профессиональную подготовку и переподготовку, совершенствовать информационные системы на рынке труда, целевая поддержка мест; развитие механизмов трудоустройства вообще и в частности, поддержка на рынке труда беженцев и вынужденных переселенцев. Главный же путь решения проблемы безработицы на

рынке труда по нашему мнению - экономический рост производства (восстановление законсервированных производственных мощностей), что приведет к увеличению темпа роста числа, занятых в экономике.

На качество трудовых ресурсов негативное воздействие оказывает эмиграция научных работников. За последние годы из республики уехали сотни ученых в страны дальнего и ближнего зарубежья. По данным МОН РК в настоящее время 232 ученых-казахстанцев работают за рубежом. Наибольшее количество работают в США (59 ученых) и в России (61 ученый), в том числе в известных научных центрах успешно работают 53 ученых казахстанцев по таким перспективным направлениям, как нано-технологии, робототехника, разработка нефтегазовых месторождений, гидродинамика, генная инженерия, биология злокачественных клеток, репарация ДНК и мутагенез [12].

Отъезд специалистов высшей квалификации на постоянное место жительства в другие страны наносит серьезный ущерб экономическому и научно-техническому потенциалу Республики Казахстан.

Вместе с тем, в силу того, что государство, недооценивает ценность научного потенциала, на формирование которого ушли десятки лет, многие ученые ушли из сферы образования и науки в более высокоплачиваемые сферы. В результате в республике ощущается острый недостаток в специалистах высокой квалификации. В этой связи активно проводится работа по привлечению известных ученых из-за рубежа. В 2014 году на работу в Казахстане привлечено свыше 600 зарубежных ученых по различным научным направлениям, из которых 75 казахстанцев. В АОО «Назарбаев Университет» приглашено свыше 350 зарубежных ученых из США, Великобритании, Канады, Франции, Италии, Нидерландов [13]. Очевидно, что подобные меры сопровождаются значительными финансовыми затратами.

Список литературы:

1. Статистические данные ООН., http:// www.un.org/ru/databases/.
2. Городецкий В.К. Мировая экономика. Учебное пособие. – Калуга: КФ СЗАГС,
3. Мильнер Б.З. Управление знаниями в современной экономике. Научный доклад ИЭ РАН. с 10.
4. Послание Президента Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее».
5. Мильнер Б.З. Управление знаниями в современной экономике. Научный доклад ИЭ РАН.2008. С.10.
6. Карибжанова Р.О. Основные приоритеты развития отечественной науки в Послании Президента страны народу Казахстана.Казахстан-Спектр. – 2014. № 2.С.37.
7. Министерство образования и науки РК. – www.edu.gov.kz.
8. Ассоциация высших учебных заведений РК. – www.edurk.kz.
9. Отчет о реализации Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы (I этап), утвержденного по станов лением Правительства от 11 февраля 2011 года № 130 (за 2012 год).
10. Егемен Казахстан № 35, от 21.02.2014 г.
11. Ш.Есимова. Государственная кадровая политика.Саясат, – 3.
12. Министерство образования и науки РК. – www.edu.gov.kz.
13. Деловой портал kz

УДК 06.77.59

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕҢБЕК РЕСУРСТАРЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАСЫ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУЫ ЖӘНЕ ПАЙДАЛАНУ

Кубеев А.Т.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Экономика нарығындағы ең маңызды элемент-еңбек нарығы. Жұмыссыздық еңбек нарығында ең басты проблема болып қалып отыр. Сондықтан, төлем ақысын көтеру, халықтың табысын ұлғайту, осы мәселелерді шешу жолдарың іздеу керек.*

Кілт сөздері*: еңбек; еңбек ресурстары; өндіріс факторлары; экономика; производственный процесс; табиғи фактор; экономикалық қызмет.*

УДК 339.9

ФИНАНСОВОЕ ПОВЕДЕНИЕ КАЗАХСТАНСКИХ ДОМОХОЗЯЙСТВ

Курманова Г.К., Сарсенбекова А.М.
Западно-Казахстанский инновационно-технологическийуниверситет, Уральск

Аннотация: *В статье рассмотрено финансовое поведение домашних хозяйств, которое как институциональная форма обладает значительным потенциалом для экономики стран. Среди множества категорий экономической науки домашнее хозяйство можно отнести к числу важнейших, что связано с уникальной ролью, которую играет это экономическое явление в финансовой жизни общества в целом.*

Ключевые слова: *Домашние хозяйства, потребление, сбережения, финансовое поведение, расходы.*

Актуальность проблемы обусловлена двумя обстоятельствами: ролью, которую домашние хозяйства играют в экономике (национальной, рыночной), и рядом спорных вопросов в науке, возникающих при оценке финансового поведения домашних хозяйств в современных условиях развития экономики. Домашние хозяйства (household) являются институциональными агентами и реагируют на рыночную конъюнктуру в финансовой сфере через изменение доходов от продажи ресурсов, т.е. объемов потребления (C) и сбережений (S). Сегодня казахстанцы – физические лица являются домашними хозяйствами. Для финансовой науки актуальными становятся теоретические и практические исследования финансового поведения казахстанцев с позиции совокупного и системного объектно-ориентированного подхода, что возможно достичь только с позиции формирования и развития теории и практики финансового поведения сектора домашних хозяйств.

Домашние хозяйства как многоаспектное явление изучаются целым рядом наук: экономической теорией, финансами, макроэкономикой, статистикой, маркетингом, социологией, психологией, педагогикой, демографией, историей, философией и др. Каждый комплекс наук, в области которых ведутся исследования, имеет свою методологию познания, которая объединяет общее определение домашних хозяйств как сложной системы различных общественных отношений (между социальными группами, классами в процессе их экономической, социальной, политической, культурной жизни и деятельности) и экономических отношений (между людьми при производстве, распределении, обмене и потреблении благ). В рамках экономического подхода максимально отразить глубину понятия «домохозяйство» позволяет определение Е.М.Петриковой, по мнению которой домашнее хозяйство «наряду с фирмами и государством, является экономической единицей, состоящей из одного и более лиц, которые принимают финансовые решения и снабжают экономику исходными производственными ресурсами» [1].

Домохозяйство представляет собой обособленную институциональную экономическую единицу современной экономики, имеющую свою структуру и обладающую

определенным количеством производственных ресурсов, что позволяет ей достигать поставленных целей, считает Клоков Д.В [2].

Уровень материального благосостояния населения, прежде всего, отражается на динамике доли расходов населения на питание. В XIX веке немецким ученым Энгелем были выведены эмпирические закономерности в поведении населения, получившие название законов Энгеля:

- по мере роста дохода общее потребление будет возрастать, но в разных пропорциях;
- по мере роста дохода расходы на продукты питания будут расти с одновременным переходом от некачественного питания к качественному;
- в общем объеме расходов доля продуктов питания будет сокращаться при росте расходов на недвижимость, отдых, путешествия, сбережения;
- по мере роста дохода каждое домашнее хозяйство будет тратить на потребление меньшие суммы, а большие будет сберегать.

Согласно закону Энгеля, существует тенденция снижения доли расходов на питание по мере роста общих доходов семьи.

Справедливость закона Энгеля подтверждается и нашей казахстанской действительностью. Начиная с 2010 года была тенденция роста реальных денежных доходов, которая продолжилась в 2011 г. Падение индексов реальных денежных доходов населения в Республике Казахстан ускорилось - в 2016 г. уровень реальных располагаемых денежных доходов населения составил всего лишь 99,3% от уровня 2015 г. Его темпы в 2016 г. достигли -2,1% в годовом выражении после -2,0% в 2015 г. и +0,5% в 2014 г. Темпы падения сохраняются, несмотря на снижение годовой потребительской инфляции, что связано с замедлением роста номинальных доходов населения - за 2016 г. они выросли лишь на 5,6%.

Наивысший индекс реальных денежных доходов населения в Республике Казахстан в 2016 г. по сравнению с 2015 г. был в Западно-Казахстанской области 105,9%, что выше республиканского показателя на 6,6%.

Наименьший индекс реальных денежных доходов населения в Республике Казахстан в 2016 г. по сравнению с 2015 г. был в г.Астана 84,6%, что ниже республиканского показателя на 14,7%. Параллельно наблюдалось увеличение процентной доли расходов на покупку продуктов питания в общих потребительских расходах и рост доли расходов на оплату непродовольственных товаров и услуг. В 2016 году согласно проведенным расчетам, на покупку продуктов питания казахстанцы расходуют 48,6% от совокупных потребительских расходов (таблица 1).

Таблица 1 - Структура потребительских расходов домохозяйств в Республике Казахстан в 2016 г., %

Область	Потребительские расходы - всего	в том числе		
		продоволь-ственные товары	непродоволь-ственные товары	платные услуги
Республика Казахстан	100	48,6	28,7	22,7
Акмолинская	100	45,2	34,5	20,3
Актюбинская	100	49,9	26,8	23,3
Алматинская	100	48,5	32,4	19,1
Атырауская	100	56,4	26,6	17,0
Западно-Казахстанская	100	51,0	26,2	22,8
Жамбылская	100	54,2	27,3	18,5
Карагандинская	100	45,8	28,3	25,9
Костанайская	100	43,9	30,7	25,4
Кызылординская	100	59,4	24,7	15,9
Мангистауская	100	55,9	23,7	20,4
Южно-Казахстанская	100	51,8	29,2	19,0

Павлодарская	100	52,3	28,5	19,2
Северо-Казахстанская	100	44,5	33,0	22,5
Восточно-Казахстанская	100	50,0	29,4	20,6
г. Астана	100	42,5	27,5	30,0
г. Алматы	100	44,1	26,5	29,4

По данным Евростата, в европейских странах средний уровень расходов на продукты для домашнего питания составляет примерно 13,8%. В перспективе, при условии появления положительной динамики роста реальных располагаемых денежных доходов населения и благоприятной макроэкономической конъюнктуры, можно ожидать следующие изменения в структуре расходов среднестатистического казахстанского домохозяйства:

- уменьшение доли расходов на покупку продуктов питания;
- рост доли расходов на жилищно-коммунальные услуги в связи с проводимой жилищной реформой, развитием ипотеки и ростом индивидуального жилищного строительства;
- увеличение доли расходов на здоровье, отдых и досуг, образование и культуру, а также на питание вне дома и развлечения;
- увеличение доли расходов на оплату кредитов, страховых взносов, налогов и других обязательных платежей в результате дальнейшего расширения потребительского и ипотечного кредитования, строительства и пр.

В 2016 г. в структуре потребительских расходов домохозяйств доля продовольственных товаров наивысшая 59,4% в Кызылординской области, доля непродовольственных товаров наивысшая 34,5% в Акмолинской области, платных услуг – 30,0% в г.Астана. Изменение структуры денежных доходов населения может быть одним из факторов, оказывающих влияние на усиление или, наоборот, ослабление дифференциации населения по доходам. Основным источником дохода для большинства казахстанцев является заработная плата. Ее доля в структуре доходов населения сократилась с 70,1% 2013 г. до 66,3% во втором квартале 2017 г. или на 3,8%. Принципиальное значение имеет то, какова в структуре доходов населения доля доходов от собственности. Этот показатель составил во втором квартале 2017 г. 0,4%. Рост доли доходов от собственности с 0,2% в третьем квартале 2013 г. до 0,5% в четвертом квартале 2016 г. нуждается в объяснении. Безусловно, на это повлияла ситуация в экономике. Появилась прибыль, которую стало возможно направлять и на выплату дивидендов. Доходы отдельных людей аккумулируются в домохозяйстве. Современная экономическая наука признает, что поскольку потребление ресурсов происходит на уровне домохозяйства, в котором проживает индивид, то и индивидуальное поведение, в том числе трудовое или пенсионное, отражает результаты решений, которые принимаются внутри расширенной семьи или домохозяйства [3]. Причем несмотря на то, что экономическое поведение домохозяйства шире, чем поведение в сфере формирования доходов, именно доходы определяют и расходное, и сберегательное поведение домохозяйств. Поэтому так важно понимать, за счет каких средств живут казахстанские домохозяйства. Показатели, характеризующие структуру источников доходов, являются, наряду с оценками уровня доходной обеспеченности, важными индикаторами процесса формирования благосостояния населения. Знание комбинаций различных средств к существованию на разных этапах жизни семьи позволит понять риски уязвимости, с которыми она может столкнуться.

Список литературы:

1. Петрикова Е.М. Методический комплекс по теме «Финансы домашних хозяйств» по дисциплине «Финансы и кредит». – М.: 2015. – 47 с.

2. Клоков Д.В. Домохозяйство как институт рынка: эволюция и развитие в современной экономике России. - Москва, 2013. - 190 с.

3. Killingsworth M. R., Heckman J. J. Female Labor Supply. A Survey // Handbook of Labor Economics / Ed. by O. Ashenfelter, P. R. G. Layard. -Amsterdam, 1986. Vol. 1.

УДК 339.9

ҚАЗАҚСТАН ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҒЫ

Курманова Г.К., Сарсенбекова А.М.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада үй шаруашылықтарының қаржылық мінез-құлқы қарастырылған, бұл институционалдық нысан ретінде елдердің экономикасы үшін айтарлықтай әлеуетке ие. Экономиканың көптеген санаттарының арасында үй шаруашылықтары ең маңыздысы ретінде жіктелуі мүмкін, бұл экономикалық құбылыстың тұтастай алғанда қоғамның қаржылық өмірінде ойнайтын ерекше рөлімен байланысты.*

Кілт сөздер: Үй шаруашылықтары, тұтыну, үнемдеу, қаржылық мінез-құлық, шығындар.

УДК 339.9

РОЛЬ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА СТРАН-УЧАСТНИЦ

Курмантаева Б.К.
Западно-Казахтанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В статье рассмотрены основные ключевые тенденции развития современной мировой экономической системы. Обоснована необходимость интеграционных процессов для успешного преодоления угроз и неопределенностей на геополитической и геоэкономической арене. Усиление интеграции на территории стран постсоветского пространства представляется весьма перспективным направлением обеспечения роста экономик стран-участниц Евразийского Экономического Союза.*

Ключевые слова: *Экономическая интеграция, внешнеэкономическая политика, экономический рост, постсоветское пространство*

Сегодня в экономике очевидно прослеживаются две тенденции: усиление мирового хозяйства, его планомерная глобализация и экономическое сближение стран на региональном уровне. Экономическая интеграция – это объединение стран на политическом и экономическом уровне путем создания и развития международных взаимосвязей и разделения труда хозяйств отдельных стран. Это взаимодействие начинается с сотрудничества предприятий близлежащих стран (к примеру, путем создания филиалов за границей). На макроуровне интеграция проходит в форме создания экономических объединений разных государств путем согласования национальных политик.

Экономическая интеграция микро- и макроуровня требует государственного регулирования, а в ряде случаев – и надгосударственного. Целью подобного регулирования является обеспечение свободного движения товаров, денежных капиталов и труда (рабочей силы) между разными странами; проведение совместной экономической, финансовой, валютной, социальной, научно-технической, оборонительной и внешней политики. В итоге создаются целостные хозяйственные комплексы с единой инфраструктурой, валютной системой, общими финансовыми фондами и органами.

Создание Евразийского экономического союза обусловлено объективной необходимостью усиления взаимозависимости социально-экономических систем для уменьшения различных барьеров, ограничивающих возможность взаимного инвестиционного и торгового сотрудничества. Реализация интеграционных процессов на территории постсоветского пространства является основополагающим направлением казахстанской внешнеэкономической политики.

В каждой стране ЕАЭС должны быть определены конкретные отрасли и предприятия, имеющие особое приоритетное значение как будущие локомотивы евразийской модернизации и интеграции, наиболее привлекательные объекты инвестиций и инноваций, межгосударственной производственной кооперации и специализации, которые обладают наибольшим перспективным экспортным потенциалом. К сожалению, за последние 20–25 лет усилился разрыв между достижениями в НИОКР и предприятиями, процессом реализации инноваций. Приоритетными секторами роста экономик стран-участниц ЕАЭС могут выступить: ВПК, авиационная промышленность, приборостроение, микробиология, ядерная энергетика, нефтехимия [1].

Интеграционные тенденции на постсоветском пространстве порождаются следующими основными факторами:

- разделение труда, которое невозможно было полностью изменить за короткий промежуток времени. Во многих случаях это было и нецелесообразно, поскольку сложившееся разделение труда в значительной степени соответствовало природно-климатическим и историческим условиям развития;

- длительное совместное проживание в пределах одного государства многих народов. Оно создало плотную «ткань отношений» в разнообразных областях и формах (из-за смешанного населения, смешанных браков, элементов общего культурного пространства, отсутствия языкового барьера, заинтересованности в свободном перемещении людей и т.п.). Конфликтность межнациональных и межконфессиональных отношений (между двумя основными религиями: православием и исламом) в целом была невысокой. Отсюда желание широких масс населения, в странах — членах СНГ поддерживать достаточно тесные взаимные связи;

- технологическая взаимозависимость, единые технические нормы.

Объединение национальных экономик минимизирует риски возникновения геополитических конфликтов. Например, по мнению Р.С. Гринберга на данном этапе развития можно наблюдать такие закономерности как:

- наступление многополярного хаоса, который приходит на смену многополярного мира. На монополию в мировом управлении сегодня, в первую очередь, претендует США, которые не способны организовать жизнедеятельность населения земного шара, насчитывающего почти семь миллиардов людей, так как действия этого государства серьезно противоречат интересам других народов и стран. Обстоятельства данного кризиса подразумевают наступление кризиса мировоззрения;

- в результате попыток других государств обеспечить справедливое распределение международных управленческих мероприятий, возникает ответная реакция в виде взаимных угроз и санкций;

- повышение рисков террористических угроз по всему миру со стороны исламского государства, сопровождающееся попустительством со стороны развитых государств;

- рост межнационального неравенства;

- несоблюдение международного права;

- экологические угрозы в результате глобального потепления;

- несовершенство финансовой сферы вкупе с преобладанием в ней виртуальной экономики;

- гипертрофия демократических институтов [2].

Указанные обстоятельства демонстрируют необходимость углубления интеграционных процессов.

Доказательством финансового кризиса стран-участниц ЕАЭС является зависимость экономики от мировых цен на энергоносители, конъюнктуры внешнеэкономических сырьевых рынков, условий предоставления международных кредитов. Рост экспорта сырьевой продукции, производство товаров с низкой добавленной стоимостью, превышение импорта несырьевых товаров над экспортом привели к формированию низкого уровня конкурентоспособности национальной экономики.

Академик С.Ю. Глазьев отмечает, что:

1. выход экономики стран-участниц ЕАЭС из современного кризиса невозможен без структурной перестройки экономической системы, фундаментом которой должен быть новый технологический уклад;

2. обстоятельства современного кризиса формируют «окно возможностей» технологического прорыва, позволяющей обеспечить устойчивый подъем экономики с темпом макроэкономического роста;

3. необходимо создание современной полноценной банковской и финансовой системы, активно использующей механизмы рефинансирования коммерческих кредитных организаций под залог платежных обязательств производственных предприятий.

По мнению автора, наиболее перспективным инструментом преодоления указанных выше барьеров поступательного роста нашей страны является экономическая интеграция, поскольку функционирование интеграционных объединений представляет собой особую форму защиты от глобальной конкуренции, способствующую аккумулированию конкурентных преимуществ стран-участниц интеграционных процессов [3].

В таблице 1 можно увидеть сравнительную статистическую информацию по основным показателям развития стран-участниц Евразийского Экономического Союза.

Таблица 1. Статистические показатели государств-участниц Евразийского Экономического Союза, 2017 год [4]

	Среднегодовая численность населения, млн. чел	Численность занятого населения, млн. человек	Валовой внутренний продукт	Промышленное производство	Производство продукции сельского хозяйства	Индекс потребительских цен
Россия	146,8	76,3	101,6	101,0	102,4	102,5
Беларусь	9,5	5,1	101,8	106,1	104,1	104,6
Казахстан	17,9	9,0	104,3	107,1	102,9	107,1
Армения	2,9	1,2	105,0	112,6	97,1	102,6
Кыргыстан	6,1	***	105,0	111,5	102,2	103,7

Анализ таблицы позволяет сделать вывод о том, что Россия, превосходя партнеров по интеграционной группировке по численности населения, занятого населения и площади, уступает другим странам-участницам по таким показателям, как темп роста валового внутреннего продукта - 101,6%, в то время как аналогичный показатель Белоруссии составляет 101,8%, а Казахстана - 104,3%, Армении и Кыргыстана - 105%.

Самый высокий индекс промышленного производства у Армении- 112,6. Самый низкий Россия – 101%. Производство продукции сельского хозяйства в Белоруссии составляет 104,1%, это самый высокий показатель среди стран-участниц ЕАЭС, низкий показатель представляет Армения – 97,1%.

Таким образом, как отмечает в своей статье Увальжанова Л.А., совместное использование возможностей и способностей стран-партнеров Евразийского экономического союза может способствовать росту национальных экономик. Участие в интеграционных группировках предоставляет странам-участницам сохранение и усиление экономического потенциала в результате кооперации наиболее перспективных конкурентных преимуществ.

Сложившиеся трудности легче преодолевать совместно, в том случае, если существуют точно и четко обозначенные цели.

Причем намного проще будет достигать намеченных целевых ориентиров в рамках единого экономического пространства [5].

Переход к Евразийскому экономическому союзу предполагает проведение согласованной макроэкономической политики государств - участников единого экономического пространства и формирование принципов, порядка и механизма ее согласования. Согласованная макроэкономическая политика предполагает обеспечение устойчивого экономического роста в странах-членах и соблюдение установленных и сбалансированных макроэкономических показателей. Эти принципы направлены на создание благоприятных условий для повышения стабильности национальных экономик стран-членов ЕЭП, их устойчивости к внешнему воздействию, а также обеспечивают углубление интеграции.

В таблице 2 представлены предпосылки, определяющие возможность роста экономик стран-участниц Евразийского Экономического Союза за счет реализации интеграционных процессов.

Таблица 2. Предпосылки, определяющие возможность роста экономик стран-участниц Евразийского Экономического Союза за счет реализации интеграционных процессов [6]

Предпосылки	
Производственные	Возможность роста масштабов производства. Инновационные Необходимость распространения информации и инновационных ресурсов в результате межнационального перемещения факторов производства; Необходимость формирования новых современных производственно-технологических процессов, основанных на внедрении наукоемких технологий
Технологические	Необходимость распространения современных технологий; Создание, разработка и использование современных средств связи, коммуникационных технологий, способствующих интенсивному перемещению факторов производства; снижение транспортных и телекоммуникационных расходов.
Организационные	Рост значимости транснациональных корпораций, выступающих в качестве новых форм реализации международной внешнеэкономической деятельности Усиление влияния финансовых и других международных организаций (МВФ, ООН, ВТО, Всемирный банк и т. д.); Рост эффективности деятельности за счет интеграции субъектов хозяйствования в результате синергетических эффектов масштаба.
Экономические	Либерализация торговой деятельности, что способствовало ограничению политики протекционизма; Тенденции централизации и концентрации капитала; Разработка и использование современных финансово-экономических механизмов; Уменьшение временных затрат на осуществление международных валютных сделок; стандартизация финансовой, бухгалтерской и статистической отчетности.
Информационные	Интенсификация взаимного обмена различного вида информационных потоков (производственных, экономических, научно-технических, финансовых); внедрение электронной почты и сети Интернет; разработка и использование глобальных коммуникационных сетей, объединяющих товарные и финансовые рынки; развитие инструментов электронной торговли и т. д.

Политические	Необходимость противостояния геополитическим конфликтам; Трансформация мировой политической системы; Упрощение трансграничного перемещения населения, факторов производства.
Социальные	Возможность преодоления национальной нетерпимости; Нарастание мобильности граждан; Расширение воспроизводства человеческого капитала

Представленные в таблице предпосылки демонстрируют формирование благоприятных условий для усиления интеграционных процессов на территории Евразийского экономического союза, что позволит получить достаточный уровень синергетических эффектов.

В перспективе, страны-участницы намерены создать общие рынки газа, нефти, электроэнергетики, фармацевтических изделий. Также поставлена задача по созданию общего финансового рынка. Снятие барьеров на пути капиталов позволит диверсифицировать риски, улучшить качество, доступность и надежность финансовых услуг. Поэтапная гармонизация валютной политики повысит устойчивость финансовых систем государств – членов союза, сделает национальные денежные рынки более предсказуемыми, лучше защищенными от колебаний курсов валют, повысит суверенитет всех стран-участниц.

В 2015 году утверждены Основные направления экономического развития Союза до 2030 года, на ежегодной основе принимаются Основные ориентиры макроэкономической политики государств-членов. Для обеспечения эффективного функционирования национальных экономик государства-члены проводят согласованную макроэкономическую политику, что предусматривает соблюдение количественных значений макроэкономических показателей, определяющих устойчивость экономического развития. В целях координации проведения государствами-членами согласованной макроэкономической политики готовятся краткосрочные, среднесрочные и долгосрочные прогнозы экономической ситуации. В рамках Долгосрочного прогноза экономического развития Евразийского экономического союза до 2030 года определены потенциальные интеграционные эффекты и рост экономик государств – членов ЕАЭС за счет использования интеграционного потенциала Союза в совокупности с национальными конкурентными преимуществами.

Евразийский экономический союз является логическим завершением интеграционных процессов на евразийском континенте. ЕАЭС рассматривают как организацию, способную сыграть ведущую роль в развитии экономики стран-участниц союза.

Список литературы:

1. Вьюнов В. Н., Филиппова М. Г., Абулов Р. М., Ларькин А. Р., Кубаев М. Б., Накашидзе А. Р. Евразийская экономическая интеграция // Молодой ученый. — 2016. — №8. — С. 517-520.

2. Гринберг, Р.С. Экономика современной России: состояние, проблемы, перспективы / Р.С. Гринберг // Вестник института экономики РАН. — 2015. — № 1. — с. 10–29

3. Глазьев, С.Ю. «Как построить новую экономику?» Социально-ориентированное развитие на основе прогресса реального сектора. Материалы Московского экономического форума. Под ред. Р.С. Гринберга, К.А. Бабкина, А.В. Бузгалина. — М., Культурная революция, 2014. с. 84–92.

4. Евразийская экономическая комиссия http://www.eurasiancommission.org

5. Увальжанова Л.А. Интеграция как инструмент обеспечения роста экономик стран — участниц Евразийского экономического союза // Молодой ученый. — 2016. — №10. — С. 904-907.

6. Кошель, А.С. Реализация концепции евразийства в XXI веке / А.С. Кошель // Евразийская интеграция: экономика, право, политика. — 2014. — № 2 (16). — с. 50–58.

ӘӨЖ 339.9

ҚАТЫСУШЫ ЕЛДЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚТЫҢ РӨЛІ

Курмантаева Б.К.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада қазіргі заманғы әлемдік экономикалық жүйенің негізгі даму тенденциялары қарастырылған. Геосаяси және геоэкономикалық аренадағы қауіптердің алдын алудағы интеграциялық үдерістердің қажеттілігі анықталған. Посткеңестік кеңістіктегі елдердің интеграциясын күшейту Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы елдердің экономикаларының өсуін қамтамасыз ету үшін өте перспективалық бағыт болып табылады.*

Кілт сөздер: *Экономикалық интеграция, сыртқы-экономикалық саясат, экономикалық өсі, посткеңестік кеңістік*

УДК 06.71.57

ТУРИСТІК ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫНА КІРЕТІН ШЫҒЫНДАРДЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Рахметкалиева Г.К., Калекешева Х.Х.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада туризм индустриясының дамуына әсер ететін туристік өнімнің өзіндік құнына кіретін шығындар құрылымы талқыланады. Нарықтық экономиканың даму барысында, турист кәсіпорынды басқаруда бухгалтерлік есебінің рөлі мен қажеттілігі артуда. Туристік өнім өндірушілер арасындағы бәсекелестіктің өсуінің, нарық коньюнктурасының жиі өзгерістерінің жағдайларында, кәсіпорынды басқаруда оперативті және тактикалық басқару шешімдерін қабылдау мақсатында шынайы және аналитикалық ақпарат қажет.*

Кілт сөздер*: жиынтық табыс, тікелей шығындар, жанама шығындар, алдағы кезең шығындары*

Туристік өнімнің есебі.

Туристік жолдамаларды өткізуде мына бухгалтерлік жазбалар жүзеге асырылуы қажет:

а) туристік өнімдерді өзіндік құны есептен шығарылғанда: 7010 «Өткізілген өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» шоты дебеттеліп, 8110 «Негізгі өндіріс» шоты кредиттеледі.

ә) сатып алушыға шотты ұсынғанда:

1210 «Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің қысқа мерзімді дебиторлық берешегі» шоты дебеттеліп, 6010 «Өнімдерді сатудан және қызмет көрсетуден алынатын кіріс» шоты кредиттеледі.

б) ҚҚС сомасына:

1210 «Алынуға тиісті шоттар» шот дебеттеледі, 3130 «ҚҚС» шоты кредиттеледі.

в) сатып алушыдан төлемдер келіп түскен жағдайда:

1030 «Ағымдағы банктік шоттардағы теңгемен ақша қаражаты», 1010 «Кассадағы теңгемен ақша қаражаты» шоты дебеттеледі, 1210 «Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің қысқа мерзімді дебиторлық берешегі» шоты кредиттеледі.

Қолма-қол есеп айырысумен туристік жолдамаларды өткізуде:

а) сатудан түскен түсім сомасына:

1010 «Кассадағы теңгемен ақша қаражаты» шоты дебеттеледі; 6010 «Өнімдерді сатудан және қызмет көрсетуден алынатын кіріс» шоты кредиттеледі.

ә) ҚҚС сомасына:

1010 «Кассадағы теңгемен ақша қаражаты» шоты дебеттеледі; 3130 «ҚҚС» шоты кредиттеледі.

б) бюджетке аударылған ҚҚС сомасына:

3130 «ҚҚС» шоты дебеттеледі, 1030 «Ағымдағы банктік шоттардағы теңгемен ақша қаражаты» шоты кредиттеледі.

Есептік кезеңнің соңында:

а) қорытынды табысты кеміту шығындары есептен шығары- лады:

5600 «Жиынтық табыс» шоты дебеттеледі, 7010 «Өткізілген өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» шоты кредиттеледі.

ә) жиынтық табысты көбейтетін табыс есептен шығарылған жағдайда:

6010 « Өнімдерді сатудан және қызмет көрсетуден алынатын кіріс» және 5600 «Жиынтық табыс» шоттары дебеттеледі, 7210 Әкімшілік шығындары», 7110 «Өнімдерді сату және қызметтер көрсету бойынша шығыстар» шоттары кредиттеледі.

б) корпоративтік табыс салығы есептелді — 20 % 7700 «Корпоративтік табыс салығы» шоты дебеттеледі, 3110 «Төлеуге ағымдағы корпоративтік табыс салығы» шоты кредиттеледі.

в) жиынтық табысты кемітуге табыс салығы бойынша шығындар есептен шығарылғанда:

5600 «Жиынтық табыс» шоты дебеттеледі, 7700 «Корпорациялық табыс салығы бойынша шығыстар» шоты кредиттеледі.

г) таза табыс анықталып есептен шығарылғанда 5600 «Жиынтық табыс» шоттың дебетінде, ал 5500 «Бөлінбеген пайда жабылмаған зиян» шоттың кредитінде жазылады

Туристік өнімнің өзіндік құнына кіретін шығындардың құрылымы

Туристік өнімдердің өзіндік құнына қосылатын шығын құрамы ХҚЕС №2 «Қорлар» және оған әдістемелік ұсыныспен реттелінеді. Осы құжаттарға сәйкес туристік өнімдер өзіндік құны табиғи ресурстар, шикізат, материалдар, отын, энергия, негізгі құрал, еңбек ресурстары, сондайақ басқа шығындардың өндірістік процесінде пайдалану бағаларының құнын білдіреді.

Туристік өнімдердің өндірістік өзіндік құнына тікелей және жанамаға бөлінген шығындар қосылады.

Тікелей шығындар — бұл туристік өнімдердің өзіндік құнын тікелей қосылуы мүмкін шығындар (туристік өнімдерді және өткізумен байланысты қызметкерлердің еңбекақысы, аударым (9,5% әлеуметтік салық) және әдеттегінше шығын элементтері нің аумағында ескеріледі.

Жанама шығындар — бұл туристік өнімдердің өзіндік құнына оның бөлінуі бойынша қосылатын шығындар (халықаралық телефонмен сөйлесу шығындары, Интернетке кіргізудің қызмет көрсету төлемі; жарнамалық (каталогтар) және сувенирлік өнім- дерді дайындау, жылдық ақы). Өндірістегі процестегі қызметтік ролі бойынша айрықшаланатын, олар кешенді баптарды (бірнеше экономикалық элементтерді қосып) қалыптастырады.

Туристік өнімдерді өндіру шығындарын топтастыру эконо- микалық мазмұнына және ХКЕС 2 «Корлар» мен оған әдістемелік ұсынысқа сәйкес жүзеге асырылады: а) экономикалық элементтермен:

— материалдық шығындар;
— еңбекақы шығындары;
— аударым;
— құралдардың тозуы;
— басқадай шығындар;

ә) шығын баптары бойынша:

— материалдар;
— еңбекақы;
— аударым;
— үстеме шығындар.

Турөнімді сатып алушы немесе турист белгілі бір көрсе- тілетін қызмет түрі пайдаланады. Толық кешенді көрсетілетін қызмет түрі екіге бөлінеді.

Біріншісі — инклюзив-тур деп аталады, немесе авиа тасымалдау қызметінде барар және қайтар жүру жолының ақысы арнайы тарифпен есептелу арқылы пайдаланушы туристке жеңілдікпен ұсынылған турөнімнің жалпы бағасының түрі.

Екіншісі — пэкидж-тур деп аталады немесе тасымалдау қыз- метінің бағасы турөнімнің құрамынан тыс жеке сатылған түрі.

Турөнімнің өзіндік құнын анықтау үшін арнайы калькуляциялық құжат толтырылады. Калькуляциялаудың мақсатына қарай төмендегідей түрлері қарастырылады:

1. жоспарланған кезең ішіндегі мөлшер мен смета бойынша жасалынған баға.
2. нақты баға турөнімге кеткен шығындардың нақты сомасы.
3. сметалық немесе жаңа турөнімдерге сметалық құжат ар- қылы жасалған жобалық баға.

Туристік өнімдерді өндірудің шығын есебіне 8110 «Негізгі өндіріс», 8300 «Қосалқы өндіріс» калькуляциялық шоттар, 8400 «Үстеме шығындар» жинау — бөлу шоты және «Алдағы кезең шығындары» 1620 бөлімше шоты пайдаланылады.Дебет бойынша бұл шоттармен бір элементті шоттарға алдын-ала жиналған шығындар ескеріледі, ал кредит бойынша есептен шығарылады. 8110, 8300, 8400 шоттарының сальдосы жоқ және есепті айдың бітуі бойынша бұл шоттарда дебет бойынша жиналған шығындар «Өткізілген өнімдердің (жұмыс, қызмет) өзіндік құны» 7010 шоттың дебетінде есептен шығарылады.

ХҚЕС 2 «Қорлар» оған әдістемелік ұсынысқа сәйкес туристік өнімдердің өзіндік құнына мыналар қосылады:

туристік кәсіпорындарды туристік өнімдерді қалыптасты- ратын жұмысшы күшімен (қызметкерлермен) қамтамасыз ету шығындары;
— аударым (әлеуметтік салық);
— көлік шығындары: тасымалдап қызмет көрсетулер (әуе, темір жолдары, су жолы);
— туристік фирмалардың асырау, қызмет ету және басқару шығындары;
— жаңа туристік өнімдерді әзірлеу және игеру шығындары;
— турды жүзеге асыру бойынша қызмет көрсеткені үшін басқа жақтағы кәсіпорындарға (тұлғаларға) төлемақылар;
— контрагенттерге комиссиялық сыйақылар;
— басқадай шығындар мен төлемдер.

Туристердің өнімдерді өткізумен түскен табыстар мен шығындар есебі 22.02.02 ж. №296 — II «Қазақстан Республикасында туристік қызмет туралы» заңда белгіленгендей, қызмет көрсету қолданыстағы заңға сәйкес жазбаша түрде бекітілген келісім шарт негізінде жүзеге асырылады

Әдебиет тізімі:

1. О бухгалтерском учете и финансовой отчетности: Закон РК от 28.02.2007 г. № 234-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 9.04.2017г. // http://online.zakon.kz/
2. Об утверждении Национального стандарта финансовой отчетности: Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 31 января 2013 года № 50// http://online.zakon.kz/
3. Об утверждении Типового плана счетов бухгалтерского учета: Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 23 мая 2007 года № 185// http://online.zakon.kz/
4. Сборник методических рекомендаций по применению международных стандартов финансовой отчетности. Казахстан, Алматы, 2012. - 240с.
5. Об утверждении Правил ведения бухгалтерского учета *(с* изменениями от 25.05.2017

г.) Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 31 марта 2015 года № 24. // http://online.zakon.kz/
6. Об утверждении форм первичных учетных документов *(с* изменениями и дополнениями по состоянию на 21.05.2016 г.*)* Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 20 декабря 2012 года № 562.// http://online.zakon.kz/

УДК 06.71.57

СТРУКТУРА СЕБЕСТОИМОСТИ ЗАТРАТ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПРОДУКТА

Рахметкалиева Г.К., Калекешева Х.Х.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В статье обсуждается структура затрат туристических продуктов, которые влияют на развитие индустрии туризма. В условиях рыночной экономики возрастает роль и значение бухгалтерского учета в управлении туристическим предприятием. В условиях частых изменений рыночной конъюнктуры, конкурентоспособности производителей туров, реалистичная и аналитическая информация необходима для оперативного и тактического управления управленческими решениями*

Ключевые слова: *совокупный доход, прямые затраты, накладные расходы*

УДК 06.58.51

ШЫҒЫНДАРДЫ БАҚЫЛАУ МЕН РЕТТЕУ ЖОЛДАРЫ

Рахметкалиева Г.К., Калекешева Х.Х.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада туризм кәсіпорындарда оңтайлы басқару шешімдерін қабылдау үшін ұйымның өндірістік қызметінің барлық кезеңдеріндегі шығыстарды білу қажет. шығыстарды талдау олардың тиімділігін анықтауға, олардың шектен тыс болу-болмауын айқындауға, жұмыстың сапалық көрсеткіштерін тексеруге, бағаны дұрыс есептеуге, шығындарды реттеу мен бақылауға, өндірістің пайда мен тиімділігін жоспарлауға көмектеседі.*

Кілт сөздер*: реттелетін және реттелмейтін шығындар, өндіріске шыққан шығындар, жауапкершілік орталықтары*

Шығындарды бақылау мен реттеу мақсатымен мынадай жіктеу қолданылады:
- реттелетін және реттелмейтін;
- тиімді және тиімді емес;
- мөлшер (норма) шегінде және мөлшерден ауытқулар;
- бақыланатын және бақыланбайтын.

Жауапкершілік орталықтары бойынша тіркелетін шығындар мен табыс жауапкершілік орталығының менеджерімен реттелетін және ретгелмейтіндер болып жіктеледі.

Реттелетіндер - сомасы менеджер тарапынан болатын ықпалға байланысты, жауапкершілік орталықтарында тіркелген шығындар. Жалпы кәсіпорын бойынша барлық шығындар реттеледі, бірақ нақтылы атқарушы барлық шығындарға арер ете алмайды. Егер атқарушы шығын деңгейін реттей немесе елеулі әсер ете алса, онда бұл шығындар осы орындаушы реттей алатын болып белгіленеді. Мысалы, кәсіпорын әкімшілігі өндірістік

қорлар алуды реттеуге, адамдарды жұмысқа жалдауға және т.б. құқығы бар, өндірістік бөлім басшысы мұндай шығындарға ықпал етпейді.

Деңгейіне қызметкер елеулі ықпап ете алмайтын шығындар осы қызметкер реттейтіндер болып белгіленеді. Көптеген шығындар толықтай жеке атқарушының қарауында болмайды. Мәселе шығындарды кім бақылайтындығында емес, кім шығын деңгейіне әсер ете алатын жағдайда екендігінде.

Мысалы, өндіріс цехы материалды артық жұмсауға жол берді. Бұл шығындар цех бастығы үшін реттелетін болып табыла ма? Жауап бір мазмұнда. Егер артық жұмсау цехтағы еңбек немесе технологиялық тәртіпті бұзу салдарынан болса, онда бұл шығындар бақыланатын болып шығады. Егер цехка келіп түскен материалдардың төмен сапасына байланысты болса, онда өндірістік емес шығындар цех бастығымен реттелмейтіндер болып қарастырылады және жауапкершілік жабдықтау бөлімі бастығына жүктеледі.

Тиімділер - бұлар өнім өндіруге бағытталған шығындар, өткізу нәтижесінде табыс алынады.

Тиімсіздер - өнім өндірілмейтін болғандықтан, нәтижесінде табыс алынбайтын шығындар. Бұлар - негізінде ақаудан, ірілістерден, материалдарды бүлдіруден және т.б. болған шығындар.

Шығындарды мөлшер (норма) шегіндегі және мөлшерден ауытқыған шығындар деп бөлуді бөлімшенің жұмыс тиімділігін анықтау үшін агымдағы есепте нақты болған шығындарды нормативтілермен жалғастыру жолымен қолданады.

Сметалық және нақты шығындар арасындағы айырма нормативті (сметалық) шығындардан ауытқу деп аталады. Практикада реттелген шығындарды толық талдау талап етілуі мүмкін. Мысалы, кейде негізгі өндірістік жұмысшылардың еңбегін де, жұмыс категориялары бойынша негізгі материалды да, сонымен қатар әр түрлі типтерге сәйкес пайдаланылатын материалдарды талдауға жүгінген жөн.

Бақыланатындарға кәсіпорында жұмыс істейтін адамдар бақылайтын шығындарды жатқызады. Олар құрамы бойынша реттелетіндерден айрықшаланады, өйткені мақсатты сипаты бар және жеке шығыстармен шектелуі мүмкін. Бақыланбайтын шығыстар - кәсіпорын қызметкерлеріне байланысты емес шығыстар. Мысалы, негізгі құрал-жабдықтарды асыра бағалау, негізгі құралжабдық мөлшерін өзгерту, және т.б.

Бухгалтерлік басқару есебінің мақсаты басқару шешімдерін, яғни келешекке арналған шешімдерді қабылдауға қажетті ішкі пайдаланушылар үшін ақпаратты дайындау болып табылады. Күтілетін шығыстар мен кірістер туралы түрлі мәліметтер ұсынылуы тиіс. Бұл үшін мынадай шығындар бөліп көрсетеді:

- өзгермелі, тұрақты, шартты-тұрақты - өндіріс (сату) көлемінің өзгеру әсеріне байланысты;
- бағалауда есепке қабылданатын және қабылданбайтын шығындар;
- қайтарымсыз шығындар (өткен кезең шығындары); жүктелген шығындар (немесе кәсіпорынның пайдалана алмаған пайдасы);
- жоспарланатын және жоспарланбайтын шығындар;
- өсетін және шекті шығындар мен кірістер.

Өзгермелі шығындар өндіріс көлемі өзгергенде пайда болады, оның көлеміне тура сайма-сай өзгереді. Олар ұйымның іскерлік белсенділігіне байланысты өндірістік емес сипатта болады.

Өзгермелі өндірістік шығындар өнімнің өз құнын сипаттайды, өйткені нарықты (тұтынушының) объектінің құны емес, өнімнің құны мен оны тұтынуға кететін өзіндік шығындар қызықтырады. Материалдық шығындар, еңбекті өтеу ушін тікелей шығындар, қосалқы материалдар мен сатылатын жартылай өнімдерге шыққан шығындар өндірістік өзгермелі шығындарға үлгі болады.

Тұрақты шығындар уақыттың белгілі бір кезеңі ішіндегі өндірістің (өндірістік қызмет) әр түрлі ауқымы үшін өзгеріссіз қалады.

Жартылай өзгермелі шығындар. Бұған тұрақтылар да, өзгермелі құрамдас бөліктер де кіреді. Мысалы, материалдық-техникалық қамтамасыз ету материалдық-техникалық қамтамасыз етуге жоспарланған (тұрақты) шығындардан тұратын жартылай өзгермелілерден құралады, олар өндіріс көлеміне тікелей тәуелділікте болатын өзгермелі шығындар мен кез келген өндіріс көлемінде жүзеге асады.

Шынайы өмірде тек тұрақты немесе өзгермелі шығындарды кезіктіру, сирек. Экономикалық құбылыстар және олармен байланысты шығындар мәні жөнінен, едәуір күрделі, сондықтан көптеген жағдайларда шығындар шартты-өзгермелі (немесе шартты-тұрақты) да құрамдас бөліктері болады. Бұл жағдайда ұйымның іскерлік белсенділігінің өзгеруді де шығындардың өзгеруімен қоса жүргізіледі, бірақ өзгермелі шығындарға қарағанда тәуелділік тікелей емес.

Жүктелген, мойынға артылған шығыстар тек басқару есебінде ғана болады. Қаржылық есеп бухгалтері қайсыбір шығындарды "елестете" алмайды, өйткені ол құжаттық негізделу принципін қатаң сақтайды.

Жүктелген (оларды басқаша болжанған, баламалы деп те атайды) шығындар - бұлар шешім қабылдағанда алдын ала қарастыру қажетті шығыстар, бірақ олардың болашақта болмауы да мүмкін. Мойынға жүктелген шығындар жайлы сөз ресурстар шектелген жағдайда ғана болады, егер ресурстар шектелмесе, онда есептелінетін шығындар нөлге тең.

Жүктелген шығындар тандау жолы іс-қимылдың баламалы бағамының бірі екіншісінен бас тартуды талап еткенде, жоғалған немесе құрбан етуге тура келген мүмкіндікті сипаттайды.

Мысал. Кәсіпорын үш ауысым бойы толық қуатымен жұмыс іс-теуде және айына 5 млн теңге тапсырыс дайындайды. Көтерме сатып алушы кәсіпорынға жаңа айлық тапсырыс ұсынады, бұл 6 млн теңге қосымша өзгермелі шығындар жасауға әкеледі. Шарттың ең аз бағасы қандай болуға тиіс?

Жоспарланатын шығындар - мөлшерлеу, норматив, лимиттеу және смета негізінде белгілі бір өндіріс көлеміне есептелген шығындар. Олар өнімнің жоспарлы өзіндік құнына жатады.

Жоспарланбайтындар - қосымша, жоспарлы өзіндік құн шегінен шығатын, нормативтен тыс шығындар, яғни нақты шығындар. Олар өнімнің нақты өзіндік құнына ғана әсер етеді.

Өсетін және шекті шығындар мен табыстар-өнімнің қосымша партиясын дайындау мен сату нәтижесінде пайда болған қосымша шығындар. Бұларға тұрақты шығындар кіруі де, кірмеуі де мүмкін. Егер тұрақты шығындар қабылданған шешімдер негізінде өзгерсе, онда олардың өсуі өсетін шығындар ретінде қарастырылады, егер олар өзгермесе, онда өсетін шығындар нөлге тең болады. Бұл әдісті басқару есебінде табыстарға да қолдануға болады.

Әдебиет тізімі:

1. О бухгалтерском учете и финансовой отчетности: Закон РК от 28.02.2007 г. № 234-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 9.04.2017г. // http://online.zakon.kz/
2. Об утверждении Национального стандарта финансовой отчетности: Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 31 января 2013 года № 50// http://online.zakon.kz/
3. Об утверждении Типового плана счетов бухгалтерского учета: Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 23 мая 2007 года № 185// http://online.zakon.kz/
4. Сборник методических рекомендаций по применению международных стандартов финансовой отчетности. Казахстан, Алматы, 2012. - 240с.
5. Об утверждении Правил ведения бухгалтерского учета (с изменениями от 25.05.2017 г.) Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 31 марта 2015 года № 24. // http://online.zakon.kz/
6. Об утверждении форм первичных учетных документов (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.05.2016 г.) Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 20 декабря 2012 года № 562. // http://online.zakon.kz/

УДК 06.58.51

ПУТИ КОНТРОЛЯ И РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАТРАТ

Рахметкалиева Г.К., Калекешева Х.Х.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В статье рассмотрены основные понятия контроля и регулирование затрат на туристический продукт и туристические услуги. Туристский продукт: приобретение, потребление. Туристическая услуга как составляющая туристического продукта. Туристическая услуга: приобретение и употребление. В туристических организациях существует своя специфика, и состав затрат туристских фирм и порядок их учета определен в Методических рекомендациях по планированию, учету и калькулированию себестоимости туристского продукта и формированию финансовых результатов у организаций, занимающихся туристской деятельностью.*

Ключевые слова: *турпродукт, финансовые результаты, регулируемые и не регулируемые расходы, центр ответственности*

УДК 06.35.31

БУХГАЛТЕР – ПРОФЕССИЯ НАСТОЯЩЕГО И БУДУЩЕГО

Султангужиева А.Ж.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *В данной статье освещены вопросы настоящего и будущего профессии бухгалтер. Рассмотрен вопрос пополнения рынка высококвалифицированными кадрами, оплаты труда. Также уделено внимание основным характеристикам профессии.*

Ключевые слова: *бухгалтер, профессия, оплата труда, аутсорсинг.*

«Все профессии важны, все профессии нужны»

История бухгалтерского учета насчитывает почти шесть тысяч лет и относится к IV веку до н.э. Появление учета связано с хозяйственной деятельностью человека. Даже в те времена, когда в качестве денег выступали красивые и редкие ракушки, их нужно было как-то учитывать. Зарождение хозяйственной деятельности потребовало и наличие определенного учета. Естественно, что ни о какой системе в современном понимании не могло быть и речи, но зачатки простой бухгалтерии помогали оценивать имеющийся в наличии товар в «денежном» эквиваленте и учитывать его и в натуральных показателях.

В современном финансовом мире бухгалтерский учет — это идеальная система, упорядочивающая материальные ценности, денежные средства, обязательства и источники их образования.

Профессия бухгалтера – это профессия прошлого, настоящего и будущего. Человек, который выбрал профессию бухгалтера, вряд ли останется без работы. Ведь на сегодняшний день обойтись без бухучета не сможет ни одна организация.

Профессия бухгалтера –одна из самых востребованных на рынке труда. В любой организации штатное расписание включает бухгалтера, а в крупных организациях –даже нескольких, каждый из которых занимается определенным участком работ.

Советский поэт В.В. Маяковский писал «Вы бывали в бухгалтерии? Я бывал в бухгалтерии - везде цифры и цифры, и маленькие, и большие, самые разные, а под конец все друг с другом сходятся. Учет! Удивительно интересно». Действительно работа с анализом цифровой информации –это основа бухгалтерской работы.

Бухгалтер—это специалист, работающий по системе учёта в соответствии с действующим законодательством. Его задачи: вовремя и правильно заплатить налоги, начислить заработную плату, отчитаться перед государственными органами и собственниками компании, организовать работу с клиентами и партнёрами организации, следить за финансовым состоянием предприятия и так далее. За правильность ведения учета и своевременность предоставления отчетности отвечает главный бухгалтер. На маленьких предприятиях один бухгалтер ведет всю бухгалтерию.

Во многом функциональные обязанности бухгалтера определяются спецификой определенного предприятия. Считается, что самыми сложными являются банковская, страховая и строительная сферы.

Для того, чтобы овладеть профессией бухгалтера необходимо получить среднее профессиональное или высшее профессиональное образование. Профессию бухгалтера можно получить и на специальных курсах бухгалтеров. Но для того, чтобы стать главным бухгалтером необходимо иметь высшее профильное образование. Каждый претендент на должность бухгалтера должен обладать знаниями бухгалтерского учета и налогового законодательства, быть грамотным пользователем ПК, знать определенные программы, к примеру, Excel, «1С: Бухгалтерия» и другие, уметь пользоваться справочными правовыми базами. Если бухгалтер работает в международной компании, обязательным является знание языка. В иностранных компаниях бухгалтер также ведет отчетность в соответствии с международными стандартами, занимается преобразованием отечественной отчетности в западную, работает с системами информации бухучета на английском языке.

Следует отметить, что основными качествами человека, решившего посвятить себя бухгалтерской деятельности, должны быть усидчивость, высокая концентрация внимания, склонность к работе с документацией и большими объемами информации, высокая интеллектуальная работоспособность, способность к правильному планированию рабочего времени. К личным качествам бухгалтера выдвигаются такие требования, как стрессоустойчивость, развитое логическое и аналитическое мышление, уравновешенность, пунктуальность, ответственность, честность, независимость, организованность.

Зарплата бухгалтера зависит от нескольких факторов: образования, опыта работы, отрасли, в которой работает бухгалтер, размера компании. Опыт работы со стажем 3-4 года автоматически увеличивает зарплату бухгалтера. Престижность ВУЗа, который окончил бухгалтер, также имеет значение для оплаты труда. Знание иностранного языка и международных стандартов финансовой отчетности, новых версий компьютерных программ для сдачи отчетности также способствуют увеличению зарплаты.

Немаловажно, какие требования применяются к квалификации специалиста. Если для некоторых участков достаточно освоить несколько типовых операций, то и высокая квалификация на таких местах не нужна. А значит, и зарплата работнику будет определена не очень высокая. В том случае, если объем работы больше, а задачи сложнее, требования к знаниям и навыкам претендента повышаются. Следовательно, он может претендовать на более высокую оплату его труда.

Профессия бухгалтера престижна и востребована больше других профессий и относится к управленческому персоналу. В пользу выбора этой профессии также говорит определенная стабильность работы бухгалтера. У бухгалтеров, как правило, нормированный рабочий день. Хотя некоторые специалисты считают, что минус этой профессии – ненормированный рабочий день. Работа бухгалтера позволяет иметь дополнительный заработок, если вести бухгалтерию мелких предприятий. Иногда специалисты предпочитают трудиться не «от звонка до звонка», а по свободному графику или по совместительству и некоторые фирмы позволяют бухгалтеру выбрать такие варианты трудоустройства.

Грамотные специалисты требуются всегда, а кроме того, профессия бухгалтера достаточно перспективна с точки зрения развития карьеры. Снижения спроса на специалистов по бухгалтерскому учету в ближайшее время не предвидится, поэтому человек, решивший посвятить себя этому виду деятельности, с большой долей вероятности сможет найти себе подходящую работу и достичь на ней определенных успехов. Специалист в области бухгалтерии может развиваться в рамках одной профессии, повышая свою квалификацию. При определенных условиях у него есть возможность «дорасти» до главного бухгалтера. Кроме того, успешный работник может и расширить сферу своей деятельности, став, например, финансовым директором компании, финансовым аналитиком, консультантом или аудитором.

Правда, эта работа достаточно сложна. Бухгалтеру приходится работать с большими объемами информации, учитывать постоянные изменения в законодательстве. Бухгалтер является материально ответственным лицом, он отчитывается за работу не только своему непосредственному руководителю – начальнику отдела или фирмы, но и контролирующим органам. Во всех организациях регулярно проходят аудиторские проверки, а также проверки налоговых инспекций. Один из основных моментов бухгалтерской работы – грамотное отчисление налогов. Следует учитывать, что за нарушения в данной области предусмотрены специальные санкции: от наложения штрафов до лишения свободы.

Британские ученые говорят: каждые 10 лет исчезает примерно 5000 профессий. Правда, на смену исчезающим видам приходит не меньшее число новых профессиональных занятий. Есть мнение, что профессия бухгалтера в грядущую цифровую эпоху просто устареет и исчезнет, как многие другие.

Основные причины возможной «смерти» профессии бухгалтера называют:

- автоматизацию;
- упрощение;
- аутсорсинг.

Да, главная угроза для многих профессий надвигается со стороны вездесущей автоматизации. Без изнурительного ручного труда, счёта и калькулятора сегодня компьютерная программа за долю секунды сводит баланс. Кто-то вводит в компьютер данные — и всесильная машина выдает отчетность, нужные ведомости и другие важные документы. Если так, то зачем нужен бухгалтер?

Опытным путем доказано, что никакому компьютеру, никакой программе не под силу заполнить декларацию по НДС. Пусть вначале компьютер научится заполнять сам хотя бы налоговую накладную. Или просто подать электронную отчетность в самый разгар сезона и именно тогда, когда «висит» сервер Налоговой. Если не будет бухгалтера, не будет учета. Ни одно программное обеспечение и сервис не справятся с автоматизацией, без контроля со стороны. Контроль за автоматизированными бизнес-процессами — это новая статья затрат. Малый бизнес, в свою очередь, такую автоматизацию не сможет финансово осилить.

Также, можно смело предполагать, что автоматизация откроет новые грани бухгалтерского ремесла: например, готовиться к электронным проверкам фискальных инспекторов и др.

Что касается бухгалтерского аутсорсинга, то одно из его основных преимуществ является большая степень ответственности. Штатный бухгалтер может в любой момент уволиться, причем ошибки в его работе могут проявиться позже (иногда намного позже), поэтому просто не к кому будет предъявлять претензии. В случае с аутсорсингом бухгалтерских услуг подобные проблемы не возникают. Кстати, после увольнения штатного бухгалтера руководству компании нужно будет тратить время на подбор нового сотрудника. При аутсорсинге бухгалтерии подобных проблем не возникает. Что касается недостатков бухгалтерского аутсорсинга, то одним из основных его минусов является отсутствие каждодневного очного контакта. Также недостатком аутсорсинга бухгалтерии можно считать риск утечки информации, являющейся коммерческой тайной. Конечно, с бухгалтерской

фирмой можно подписать соглашение о неразглашении коммерческой тайны, однако оно не гарантирует от возможного попадания конфиденциальной информации к конкурентам.

У бухгалтерского учета в нашей стране большое будущее, о чем свидетельствует тот факт, что многие предприятия уже отчитывается по западным стандартам: по Международным Стандартам Финансовой Отчетности (International Financial Reporting Standards), по бухгалтерским стандартам определенной страны, например, США (US GAAP Generally Accepted Accounting Principle). Современный казахстанский бухгалтер должен знать и данные аспекты учета также. Получается, что помимо основных казахстанских ПБУ (положений по бухгалтерскому учету), кодексов (налоговый, трудовой, гражданский) бухгалтеру необходимо знать и международные стандарты учета или принципы/стандарты конкретной страны.

У нас, когда директор уходит в отпуск, сотрудники… танцуют. Но когда в отпуске главбух — «вешаются». Хотя мы все прекрасно знаем, что бухгалтер всегда на стороне работодателя, то есть человека, который платит ему зарплату, а иногда и премию выписывает, и он в любую минуту любого бухгалтера может сделать безработным. Да, и это тоже наше возможное будущее. Но, прежде, чем профессия бухгалтера исчезнет, вначале исчезнет профессия директора!

Список литературы:

1. История бухгалтерского учета: Учебное пособие / Ю.И. Сигидов, М.С. Рыбянцева. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 160 с.
2. Ю.Кузьминский. О настоящем и будущем учетной профессии / Журнал Независимый аудитор, №4(2012)
3. Введение в профессию бухгалтера: Учебное пособие/Андреев В. Д., Лисихина И. В. - М.: Магистр, НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 193 с.

УДК 06.35.31

БУХГАЛТЕР – БОЛАШАҚ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КӘСІП

Султангужиева А.Ж.

Батыс Қазақстан инновациялық – технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Осы мақалада Бухгалтердің болашақ және қазіргі кәсібі бойынша сұрақтар қарастырылған. Жоғарыбілікті мамндардың нарығы бойынша сұрақтар қарастырылған. Сонымен қатар кәсіптің негізгі міндеттемелеріне көңіл бөлінген.*

Кілт сөздер: *бухгалтер, кәсіп, еңбек ақысы, аутсорсинг.*

УДК 10.17.21

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ МЕСТНОЙ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ И МЕХАНИЗМОВ САМОУПРАВЛЕНИЯ

Федорченко Л.В.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация*: в статье рассматриваются основные направления совершенствования деятельности государственных органов местной исполнительной власти, расширение их полномочий, модернизация государственного управления Республики Казахстан.*

Ключевые слова: *местное государственное управление, маслихаты, местное самоуправление, общественные советы, децентрализация управления*

В Республике Казахстан сегодня актуально стоит вопрос об эффективном функционировании институтов государственной власти, в том числе совершенствовании деятельности государственных органов местной исполнительной власти, расширение их полномочий, модернизация государственного управления, способного обеспечивать согласно современным потребностям исполнение и реализацию интересов общества. В настоящее время ведется поиск оптимальной модели реформирования местных органов власти, на стадии становления и развития находится процесс формирования политико - правовых и экономических основ децентрализации, развития демократических начал в системе взаимодействия «власть – общество».

С этой целью в последние годы был принят ряд нормативных актов, в числе которых Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан, Закон РК «Об общественных советах», внесены поправки в закон РК «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан». В частности, статьёй 39-5 закона «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» регламентируются взаимоотношения государственных органов с органами местного самоуправления, суть которых сводится к следующему:

1) государственные органы создают необходимые правовые, организационные и иные условия для становления и развития местного самоуправления, оказывают содействие населению в осуществлении права на местное самоуправление в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан и иными нормативными правовыми актами, включая методическое и информационное обеспечение деятельности органов местного самоуправления;

2) государство гарантирует самостоятельность органов местного самоуправления в пределах полномочий, установленных Законом [1].

В Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан отмечается: «Важно развивать местное самоуправление, расширить участие граждан в решении всех вопросов местного развития» [2]. Следовательно, реформирование механизма взаимодействия органов местного управления и самоуправления – насущная потребность сегодняшнего дня, определяющаяся рядом противоречий, характер которых обнаруживается на всех уровнях исполнительной власти.

Дело в том, что модернизация в экономике Казахстана и темпы внедрения новых моделей управления заметно опережают изменения, происходящие в политической сфере. В современных условиях большая часть политических и социально-экономических проблем, которые необходимо решать с участием государства и общества, фокусируются в системе местных органов государственной власти. Поэтому дальнейшие перспективы политической модернизации в Республике Казахстан, формирование в стране гражданского общества напрямую связаны с решением проблем и противоречий в системе местных органов власти.

Мнения исследователей сводятся к тому, что реформа в системе местной власти является главной проблемой демократизации политической системы. Обращается внимание на то, что в Казахстане нет ни серьёзного учёта региональных интересов, ни демократизма в отношениях «центр-регион». В политической системе не хватает звена, который являлся бы важным амортизатором политической и социальной напряженности, позволяющего решать многие проблемы в рабочем порядке на низовом уровне, не допуская перерастания их в общенациональный кризис. В качестве такого амортизатора может и должно выступить местное самоуправление.

Если обратиться к Закону РК «Об административно-территориальном устройстве Республики Казахстан», в систему административно-территориальных единиц входят как регионы (область, район, аульный, сельский округ), так и любой населенный пункт с численностью не менее 50 человек. Если какое-либо крестьянское или иное население

насчитывает менее 50 человек, то оно включается в состав ближайшего населенного пункта. Таким образом, вся территория Казахстана находится под воздействием государственного управления. И тогда получается, что так называемые сельские и городские местные сообщества, охватывающие территории, на которых компактно проживают группы населения и где осуществляется местное самоуправление, иллюзия. Следовательно, как отмечают отечественные специалисты в области конституционного права, «иллюзорно, нереально все, что мы сегодня называем местным самоуправлением» [3]. И с этим нельзя не согласиться.

Самоуправление на законодательном уровне необходимо наполнить детальным содержанием, позволяющим гражданам действительно самостоятельно решать свои жизненные проблемы по месту жительства, важно дать простор для гражданской активности жителей, четкие ориентиры, формы и гарантии поддержки.

Ряд учёных обращают внимание на то, что буквальное понимание самоуправления как самостоятельно решения людьми собственных проблем противоречит идущим процессам специализации человеческой деятельности, включая самоуправление. Для этого необходимы профессиональные управленцы, и важно найти оптимальное соотношение, как в децентрализации власти, так и разделении государственного управления и самоуправления.

В этой связи самоуправление представляется демократически организованным управлением с исполнением профессионального аппарата управления. Предлагается подключить к становлению и местные представительные органы в лице маслихатов либо использовать их для непосредственной работы. Действительно, потенциал маслихатов может позволить в дальнейшем влиять на решение проблем социального значения путем оформления соответствующими актами.

В качестве основополагающих принципов деятельности органов местного самоуправления могут рассматриваться следующие:

1) органы местного самоуправления, не входя в систему органов исполнительной власти, будут вступать во взаимодействие с ними, реализуя отдельные государственные полномочия, а также реализуя решения, принятые последними в соответствии с законами;

2) финансовые средства органов местного самоуправления должны быть достаточными для реализации полномочий;

3) органы местного самоуправления должны быть наделены собственной компетенцией в решении вопросов местного значения и нести ответственность перед населением соответствующей административной единицы;

4) органы местного самоуправления должны действовать на основе единой организационной формы осуществления местного самоуправления;

5) органы местного самоуправления должны действовать на основе коллегиальности с участием всех членов в подготовке и принятии решений;

6) органы местного самоуправления должны работать открыто и прозрачно с регулярным информированием населения о проделанной работе.

Для нормального функционирования необходимо выстроить модель взаимоотношений государственных органов и органов местного самоуправления, причем первые должны создать необходимые правовые, организационные и иные условия для становления и развития местного самоуправления. Необходимо также решить вопросы финансового обеспечения, предоставив больше прав акиматам, в том числе и сельским, в решении финансовых вопросов местного значения, разумеется, с дальнейшим ужесточением контроля за ведением финансовой отчётности, бухгалтерского документации.

Важно учитывать, что структура органов местного самоуправления должна определяться населением самостоятельно, то есть на местах появляется возможность разработать и внедрить также структуры, которые пригодны к работе в конкретных социально-экономических и политических условиях при учете сложившихся национальных и других традиций.

Как известно, конституционно в Казахстане закреплён принцип разделения властей, но это не означает, что между ними создаются препятствия в исполнении функций. Напротив,

обе ветви власти могут взаимопроникать, взаимодополнять и взаимоуравнивать друг друга. Толкование этого понятия допускает два варианта: в широком смысле оно включает процедуру организации самоуправления, в том числе и представительного органа, в узком смысле - рассматривается как система имеющих самостоятельный статус органов, через которые на данной территории осуществляются функции и полномочия местного самоуправления.

Государству не следует опасаться расширения круга полномочий органов местного самоуправления. Они не могут быть беспредельны, ибо имеют свои пределы объекты их приложения: территория, население. Кроме того, существует законодательство, разграничивающее полномочия Центра и местных органов управления. Помимо прочего, самостоятельность и независимость органов местного самоуправления от государства условна, ибо граждане и территория, на которой они проживают, неотделимы от государства. Более того, все дела местного значения хотя и решаются самостоятельно, но в русле государственной политики, сочетая интересы своего региона, своего населенного пункта с интересами государства.

Установка на дальнейшую демократизацию казахстанского общества предполагает усиление роли общественности, самого населения, проживающего на территории области, района, сельского округа, в деятельности местных органов самоуправления. Значительное внимание этому аспекту уделяется в законе РК «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан», статьёй 39-3 которого закреплены требования и права сходов местного сообщества и собрания местного сообщества

Согласно данной статье сходы местного сообщества проводятся по наиболее важным вопросам местного значения: 1) определение приоритетных задач местного сообщества и сроков их реализации; 2) определение состава участников собрания местного сообщества и срока, на который они делегируются; 3) внесение предложений маслихатам районов (городов областного значения), акимам районов (городов областного значения), городов районного значения, сел, поселков, сельских округов, органам местного самоуправления по вопросам местного значения; 4) заслушивание и обсуждение отчётов акимов по вопросам осуществления ими функций местного самоуправления; 5) заслушивание и обсуждение отчетов маслихата о проделанной работе маслихата района (города областного значения), деятельности его постоянных комиссий; 6) иные вопросы местного значения, определенные сходом местного сообщества.

Причём п. 1, касающийся собраний местных сообществ, дан в новой редакции, а пп. 4-1 – 4-5 являются нововведением в закон. Безусловно, новая редакция Закона расширяет функции местных сходов и собраний. Но выполнение его акиматом ограничивается лишь отчётами акима на сходах, т.е., по сути дела, достаточно формально. Местное исполнительная власть, как правило, не принимает во внимание мнение населения, право на участие в самоуправлении, определяющееся их компетенцией в рамках Закона.

С другой стороны, обязанностями органов местного самоуправления является, во-первых, обеспечение соблюдения прав и законных интересов членов местного сообщества; во-вторых, следование принципам гласности и открытости, учета общественного мнения при осуществлении своей деятельности, обеспечение возможность свободного доступа членов местного сообщества на заседания органов местного самоуправления, и, в-третьих, обеспечение участия членов местного сообщества в решении вопросов местного значения.

В связи с этим имеется необходимость более активного привлечения населения округа к деятельности исполнительного органа местного самоуправления с вынесением на сходы и собрания местных сообществ обсуждение таких вопросов, как улучшение инфраструктуры (ремонт дорог, увеличение сети водоснабжения и под.), причём с официальным представлением этих вопросов на рассмотрение районного акимата, маслихата, а также постоянный мониторинг данных проблем.

Мониторинг проводится с целью сбора, систематизации, анализа и обобщения информации об использовании бюджетных средств, выделенных на решение вопросов местного значения, и доходных источников местного самоуправления.

Мониторинг должен осуществляться один раз в полугодие членами комиссии местного сообщества путем сопоставления запланированных и достигнутых результатов использования бюджетных средств, выделенных на решение вопросов местного значения, и доходных источников местного самоуправления. В случае необходимости, по решению собрания местного сообщества, может проводиться внеочередной мониторинг.

Решения, принятые на сходе местного сообщества или собрании местного сообщества, в обязательном порядке должны рассматриваться акимом сельского округа и распространяться через средства массовой информации или иными способами.

Вместе с тем Закон ограничивает возможности и полномочия местных сходов, поскольку к выполнению решений, принятых на местных сходах, применяется ограничение: они должны быть обязательно одобрены акимом, что, естественно, ослабляет общественную активность, с одной стороны, а с другой даёт право акиму «запрещать и не пущать».

Способствовать развитию взаимодействия власти и общества, обеспечению прозрачности деятельности госорганов, в том числе и сельских акиматов, должны общественные советы как орган самоуправления в соответствии с законом РК «Об общественных советах». Однако в реальности, в рабочие группы, которые проводили работу по формированию общественных советов в г. Уральск и области, вошли по преимуществу представители партии «Нур Отан», «Жас Отан» и провластных общественных организаций. Соответственно и в общественные советы вошли по преимуществу их представители. Более радужные перспективы в отношении реализации указанного закона есть у сельчан. Согласно данному закону общественные советы должны выражать мнение всего гражданского общества по общественно значимым вопросам. Законом предписано также, что в сёлах и аулах функции общественных советов будут выполнять собрания местного сообщества. По убеждению М. Габдуалиева – участника группы разработчиков Концепции о самоуправлении, в соответствии с законом РК «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» через собрания местных сообществ теперь на уровне «аула и села есть легальная возможность продвигать свои интересы и требовать» [4].

В соответствии с Законом «Об общественных советах» их правовой статус определяется как консультативно-совещательных, наблюдательных органов, образующихся на двух уровнях - республиканском и местном. Общественные советы являются автономными и самостоятельными. Общественные советы должны быть открыто работающей, настоящей диалоговой площадкой по широкому участию населения в жизни города и области. От местной власти зависит реализация слов Президента, что «мы должны грамотно провести децентрализацию управления».

В аспекте рассматриваемой проблемы важно определение круга вопросов, относимых к компетенции органов местного самоуправления. Эти компетенции должны охватывать обеспечение жизнедеятельности населения аула, села, поселка, района в городе и городов, причем в части, не регулируемой органами местного государственного управления.

Здесь важно исходить из элементов понятия «местное самоуправление», причем главным представляется понятие «самоуправление», которое можно рассматривать как вид социального управления в целом. Важной представляется, и оценка местного самоуправления как способа организации местных дел - оно должно обладать всеми характеристиками управления в целом. Здесь же следует отметить и соединение элементов демократии, что отвечает задаче политической модернизации в обществе, о чем постоянно говорит Президент страны Н.А. Назарбаев.

Для определения необходимости новых подходов к местному самоуправлению необходима соответствующая программа, где можно предусмотреть самостоятельность местного самоуправления в пределах его полномочий и деятельности органов местного самоуправления, предусмотрев средства, выделяемые из государственного бюджета,

добровольные сборы, доходы и выделенное имущество. Определённые шаги в этом направлении определены законом РК «О мерах по разграничению полномочий между уровнями государственного управления Республики Казахстан» [5].

С целью усиления действенности механизмов самоуправления необходимо:

1) ещё более конкретизировать сферу компетенции местного самоуправления. Компетенция органов местного самоуправления предполагает обладание ими полной свободы действий при реализации своих инициатив и решений, а также четкое разграничение полномочий и ответственности с органами государственного управления;

2) совершенствование финансовой базы органов местного самоуправления, поскольку необходимым условием успешного осуществления своих полномочий на местном уровне является наличие финансовых ресурсов. Финансовые средства органов местного самоуправления должны быть соразмерны предоставляемым им по Конституции или Закону полномочиям;

3) осуществление методической поддержки местного самоуправления, формирование эффективной системы контроля над соответствием региональному законодательству решений, принимаемых органами местного самоуправления;

4) обеспечение постепенного перехода от централизованного государственного управления к децентрализованному управлению путем передачи местным территориальным образованиям полномочий и ресурсов для самостоятельного решения вопросов местного значения;

5) отработка форм взаимодействия органов государственной власти и органов местного самоуправления;

6) обеспечение правовых, финансовых и ресурсных гарантий прав местного самоуправления.

В целях реализации указанных направлений необходимо: 1) оказание научно-методической помощи органам местного самоуправления и органам государственной власти по вопросам организации местного самоуправления; 2) организация подготовки кадров для работы в органах местного самоуправления; 3) создание информационных сетей местного самоуправления на принципах полноты, достоверности, публичности, доступности; 4) привлечение к сотрудничеству с государственными и муниципальными органами союзов и ассоциаций органов местного самоуправления.

Взаимодействие государственной исполнительной власти и местного самоуправления имеет прочное объективное основание; местная власть должна быть единой, обе системы управления призваны решать вопросы и проблемы исключительно местного значения.

Необходимость осуществления политико-административных и конституционных реформ, отвечающих требованиям современной концепции развития местной государственной власти в контексте вхождения в число тридцати наиболее развитых государств мира, обозначил Президент РК Н. А. Назарбаев в качестве одного из важнейших приоритетов в развитии Казахстана: «Уже в ближайшее время политическая система Казахстана испытает серьезные новации, связанные с повышением роли и полномочии представительной ветви власти. Это касается как деятельности Парламента, так и работы маслихатов. Это большая и ответственная работа. Законы должны быть тщательно рассмотрены через призму устойчивости государства, главная ценность которого - стабильность и благосостояние народа. Демократические процессы в Казахстане должны ориентироваться на собственный путь развития с учетом особенностей страны и менталитета граждан, но каждый шаг в выбранном направлении нужно тщательно выверять» [6].

Список литературы:

1. О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан: Закон РК от 23 января 2001 гг. №148 – II //http://www.zakon.kz

2. Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан: Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 28 ноября 2012 года № 438 //http://www.zakon.kz
3. Андасбаева А. Е. Эффективность государственного управления в Казахстане //Вестник КазНУ. – 2015. - №3 (91). – С. 126 – 129
4. Дауранов И. Организационно-институциональные основы и предпосылки становления местного самоуправления в Казахстане // Маслихат и акимат. – 2014. - №2. – С. 96 – 105
5. О мерах по разграничению полномочий между уровнями государственного управления Республики Казахстан: Обращение Президента РК от 25 января 2017 г. /Официальный сайт Президента РК http://www.akorda.kz/ru
6. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»: Послание Президента РК Н. А. Назарбаева народу Казахстана //http://www.zakon.kz

УДК 10.17.21

ЖЕРГІЛІКТІ АТҚАРУШЫ БИЛІКТІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЖӘНЕ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУ МЕХАНИЗМДЕРДІҢ ЖЕТІЛДІРУ

Федорченко Л.В.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Мақалада жергілікті атқарушы биліктің мемлекеттік органдарының қызметін жетілдірудің негізгі бағыттары, олардың өкілеттіктерін кеңейту, Қазақстан Республикасы Үкіметінің жаңғырту мәселелері талқыланды.*

Негізгі сөздер*: жергілікті өзін-өзі басқару, мәслихаттар, жергілікті өзін-өзі басқару, қоғамдық кеңестер, орталықсыздандыруды басқару*

Содержание

Естественные науки

1.	Бегайдарова К.Д., Ихсанова С.А., Макар З.Т. Использование земельных ресурсов Западно-Казахстанской области	3
2.	Зотова О.А., Наумова Д.В. Приграничное расселение в Западно-Казахстанской области.	8
3.	Кенжегалиева М.Б., Жексенбай А. Мал бруцеллезін індеттанулық зерттеу, алдын-алу және онымен күрес жүргізу шаралары	11

Технические науки

1.	Биниязов А. М., Сарсенбаева Л.Х., Кажияхметова А.А., Денисов А.С. Повышение эффективности работ по профилактике смазочной системы форсированных автомобильных дизелей камаз-евро	14
2.	Билашев Б.А., Альпеисов Б.Ж. Пути повышения экономичности и экологической безопасности газотурбинной установки	18
3.	Кадирова Ж.К., Тлеушова А.У. Нанотехнологияның Қазақстанда дамуы мен болашағы	22
4.	Калешева Г.Е., Мукамбеткалиева А.Н., Байбозова А.С. Анализ физико-химических свойств нефти месторождения Каражамбас	25
5.	Тауышев О.У., Беккалиев Н.М., Умерешова С.Г. Разработка технологических параметров производства эффективной стеновой керамики на основе местного сырья	28
6.	Умерешева С.Г., Тауышев О. У., Беккалиев Н. М. Энергосберегающие инженерные сети	31

Педагогические и психологические науки

1.	Даулетов Н.Д., Тулеуова Н.А. «Мәңгілік ел» идеясы – отаншыл ұрпақ тәрбиелеудің негізі	35
2.	Досмырза Р.Ж. Орта арнаулы білім беретін оқу орындарында рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде тәрбиелеудің қажеттілігі	38
3.	Разахова Ф.Ж., Шегилтеков Қ.А. Қазақстан – тарих толқынында	42
4.	Сафкелина С.С. Ұлттық құндықтарды қалыптастырудағы – тәрбиенің халықтық негіздері	44
5.	Тлеугалиев А.С. Арт-терапия как практический метод психолого-педагогической коррекции	47

Исторические науки

1.	Курманова Ж.Б. Этноисторические процессы казахов на территории российских губерний в XVI-XVIII вв.	51
2.	Тулегенов Ж.Н., Абдрахманова Р.Л. Образовательная система Казахстана в первые десятилетия установления советской власти	55
3.	Тулегенов Ж.Н., Абдрахманова Р.Л. Советская система образования и воспитания Казахстана (1917-1940гг.)	58
4.	Хайрушин Ж.К. Традиция и перспективы социальной модернизации казахстанского общества	60

Филологические науки

1.	Абугалиева Г.С., Саматова Ж.М. Полиязычное образование как инструмент подготовки конкурентоспособного специалиста	65
2.	Аманбаева З.Ж., Утебаева А.Х., Макашева Ф.Н. Оқу процессіне көптілдікті енгізудің тиімді жолдары мен өзектілігі	68
3.	Вышкин Е.Г., Долгих Е.Р. Представление категории субъективности в художественной публицистике через систему субъектов текста	71
4.	Исагулова Т.Р., Махмудова С.И. Формирование мотивационных навыков при изучении русского языка в национальных группах неязыкового вуза	75
5.	Қажығалиева Ф.Б. Кәсіби қазақ тілі сабақтарында деңгейлік саралап оқыту технологиясының элементтерін қолдану	78
6.	Какимова Д.М., Саматова Ж.М. Қазақ тіліндегі әйел аттарының этнолингвистикалық сипаты	81
7.	Matzhanova G.Zh., Issayeva N.L., Besigalieva A.N. 4C of CLIL in teaching English	84
8.	Мулдашева С.Б., Наби А.Ғ. Передача казахских слов-реалий на русском языке (на материале казахстанских газет)	87
9.	Тасжанова Г.Т., Қуанова Ж.К. Ағылшын тілі сабағындағы оқытудың тиімді жолдары	91
10.	Утешев Н.С., Төреғали К.Е., Кудайбергенова А.М. Рухани жанғыру-құндылықтардың негізі.	94
11.	Satymova K.M., Togzhanova A.K.Relevance of specialists training for insurance companies	97
12.	Шакуова А.А. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі шақ категориясының грамматикалық сипаты	98
13.	Шканова Б.А. Көптілділік – жоғары интеллектуалды тұлғаны қалыптастыру факторы	103

Юридические науки

1.	Аманбаева А.Н. Похищение людей как вид преступного деяния	108
2.	Альмуханбетов М.М. Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша терроризмге, экстремизмге қарсы күресудің құқықтық саясаты	112
3.	Ганиева А.С. Мамандық таңдаудың өмірлік маңызы	117
4.	Гильманова Д. М. Рухани жаңғыру – халқымызға рухани жол көрсететін нақты бағдар	121
5.	Кубеева З.Т. Конституционно-правовое регулирование участия институтов гражданского общества во внесудебной защите детства в Российской Федерации и в Республике Казахстан	123
6.	Нугыманова Ш.Е. Кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың мәні және қажеттілігі	128
7.	Утешова А.С. Личность преступника при незаконном собирании,разглашении, и использовании сведений, составляющих коммерческую или банковскую тайну	131

Экономические науки

1.	Губайдуллина С.С., Султангужиева А.Ж. Современное состояние рынка труда в Республике Казахстан	136
2.	Ерниязов Р.А. Инвестиционная привлекательность Казахстана как потенциал развития страны	139
3.	Жантасова Э.Е. Факторы производства в Казахстане	144
4.	Жәнібеков Д.Б., Есеналиев Б.С. Ұйымның адам капиталын қалыптастыру	149
5.	Жанекенова К.Б. Ауыл шаруашылығының субъектілерін камтамасыз етудің мемлекеттік жүйелерін дамыту	152
6.	Жумаев Ж.Ж., Уразова Б.А., Нургалиева Э.М. Малое и среднее предпринимательство как драйвер экономики Западно-Казахстанской области	155
7.	Жумаев Ж.Ж., Машанова З.С. Особенности развития ресурсного потенциала региона	161
8.	Иманова А., Нагым Ж., Махмудов А.Д. Повышение квалификации сотудников фирмы - фактор эффективности производства	164
9.	Калиев М.Б., Мансурова М.А. Современное состояние и тенденции развития рынка недвижимости в Республике Казахстан	168
10.	Кубеев А.Т. Формирование и использование трудовых ресурсов Республики Казахстан в условиях инновационного развития экономики	173
11.	Курманова Г.К., Сарсенбекова А.М. Финансовое поведение казахстанских домохозяйств	177
12.	Курмантаева Б.К. Роль Евразийского Экономического Союза в обеспечении экономического роста стран-участниц	180
13.	Рахметкалиева Г.К., Калекешева Х.Х. Туристік өнімнің өзіндік құнына кіретін шығындардың құрылыми	185
14.	Рахметкалиева Г.К., Калекешева Х.Х. Шығындарды бақылау мен реттеу жолдары	188
15.	Султангужиева А.Ж. Бухгалтер – профессия настоящего и будущего	191
16.	Федорченко Л.В. Совершенствование деятельности государственных органов местной исполнительной власти и механизмов самоуправления	194

Правила для авторов по оформлению статьи для публикации
в научном журнале «Вестник ЗКИТУ»

Научный журнал «Вестник ЗКИТУ» является периодическим изданием Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета. Журнал выходит ежеквартально, статьи публикуются на казахском, русском и английском языках. Основная тематическая направленность журнала – публикация научных, научно-методических и производственных статей. В журнале публикуются результаты научных исследований по основным приоритетным направлениям науки.

Журнал зарегистрирован в Министерстве информации и коммуникаций Республики Казахстан – № 16782-Ж. от 07. 12. 2017 г. (г.Астана), Комитетом государственного контроля в области связи, информатизации и средств массовой информации.

Статья должна содержать оригинальный материал, отражающий результаты исследований автора (ов).**При подготовке статей в журнал необходимо руководствоваться следующими правилами:**

1. Статья должна быть оформлена в строгом соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов». Объем – не более 5 полных страниц формата А4, шрифт – размер 12 кегль, обычный, Times New Roman, межстрочный интервал – 1,0. Поля страницы: сверху и внизу по 2 см, справа 1,5, слева 3 см. Слева – УДК; по центру название статьи ЗАГЛАВНЫМИ буквами жирным шрифтом; ниже через пробел фамилия, и.о. автора (ов), строчными буквами; ниже через пробел полное название учреждения, в котором выполнена работа, город; аннотация – на языке текста публикуемого материала; ключевые слова. Ниже через пробел – текст статьи. Список литературы приводится в конце текста, по мере упоминания в тексте и оформляется в соответствии с требованиями ГОСТ. Последняя страница должна быть заполнена полностью. В конце статьи должно быть резюме и ключевые слова (к статье на казахском языке – на русском, к статье на русском языке - на казахском).

2. Статья, в обязательном порядке, подписывается **всеми авторами** (не более четырех авторов). В одном номере журнала допускается публикация не более 2 статей одного автора.

3. На отдельном листе следует привести **сведения об авторах** (организация, должность, ученая степень, адрес, контактный телефон).

4. К статье обязательно прилагается **рецензия** ученого, который не входит в состав редакционной коллегии журнала и ведет исследования в областях, близких с тематикой статьи. Кроме того, заполняется экспертное заключение о возможности опубликования статьи, утвержденное проректором по научной работе.

Статьи, отправленные позже указанного срока и несоответствующие требованиям, не принимаются. Редакционная коллегия журнала оставляет за собой право выбора и опубликования научной статьи.

Стоимость опубликования одной статьи составляет 3000 тенге. Рукописи и электронные варианты со скан-копией квитанции об оплате следует направлять по адресу:

090009, г. Уральск, проспект Достык-Дружба, 194.
Научный журнал Вестник ЗКИТУ
Телефон 50-99-90. E-mail: **vestnik@wkitu.kz**

Банковские реквизиты при перечислении денежных средств за опубликование статей:
ЧВПОУ «Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет»
г. Уральск, пр. Достык, 194.
Тел: 8 (7112) 50 99 90
БИН 150940012491,
БИК KCJBKZKX
ИИК KZ438560000009539266 (KZT)
АО «Банк ЦентрКредит» Филиал в г.Уральск БИН банка 980841000096

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ИННОВАЦИЯЛЫҚ-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Ғылыми журнал

♦

ВЕСТНИК ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОГО ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Научный журнал

♦

BULLETIN OF WEST KAZAKHSTAN INNOVATIVE TECHNOLOGICAL UNIVERSITY

Scientific journal

Подписано в печать 28.09.2018 г.

Формат 60x84/16. Усл. печ. л. 12,03.

Тираж 100 экз. Заказ № 24.

Отпечатано и сверстано в ИП «Есмагулова Ж.Е.»

Тел.: +7 7112 51 09 31, e-mail: info_tipografiya@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті,
090006, Орал қаласы, Достық-Дружба көш. 194

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет,
090006, г.Уральск, ул. Достык-Дружба, 194